

**T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SERAHSÎ, GAZZÂLÎ, EL-BÂCÎ VE EBU'L-HUSEYN
EL-BASRÎ'NİN
FİKİH USULLERİNDE HADİSLERİN KULLANIMI**

**Tezi Hazırlayan
Şuayb YAZICI**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ali TOKSARI**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Hadis Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Mayıs -2007
KAYSERİ**

Prof. Dr. Ali TOKSARI danışmanlığında Şuayb YAZICI tarafından hazırlanan SERAHSÎ, GAZZÂLÎ, EL-BÂCÎ VE EBU'L-HUSEYN EL-BASRÎ'NİN FIKİH USULLERİNDE HADİSLERİN KULLANIMI adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri I Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

04.10.2020.

JÜRİ:

Başkan : Prof. Dr. Ali TOKSARI

Üye : Doç Dr. Habil NAZLIGÜL

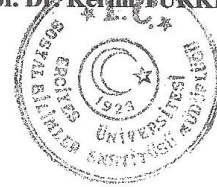
Üye : Yrd. Doç. Menderes GÜRKAN

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulunun 08.06.2020 tarih ve 16 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

08.06.2020.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

ÖN SÖZ

İslam Hukukunun ikinci ana kaynağı olan sünnet, her dönemde canlılığını muhafaza etmiştir. Fıkıh usulcileri de diğer temel İslam ilimlerinde olduğu gibi, fıkıh kurallarını istinbat ederken Kitap’tan sonra ikinci ana kaynak olarak sünneti delil almışlardır. Zira sünnetin delil olarak kullanılmadığı bir İslam Hukukundan bahsetmek mümkün değildir.

Çalışmamızda; dört fıkıh mezhebinin en meşhur ve en sistematik birer fıkıh usulü kitabını esas aldık. Bu kitaplar; Serahsi’nin “Usulu’s-Serahsî”, Gazâlî’nin “el-Mustesfâ min İlmi’l-Usul”, el-Bâcî’nin “İhkamu’l-Fusûl fi Ahkami’l-Usul” ve Ebu’l-Huseyin el-Basri’nin “el-Mutemed fi Usuli’l-fıkh” adlı kitaplarıdır.

Bu çalışmamızda; yer verdiğimiz mezheplerden birer fıkıh usûlü kitabını esas alarak, fıkıh usûlü kitaplarında deliller konusu işlenirken delil olarak kullanılan hadislerin hadis ilmi açısından değerlendirmelerinin nasıl yapıldığını ortaya koymayı amaçladık. Böylece hadislerin fıkıh usûlüne nasıl malzeme teşkil ediş yönünü de görmeyi hedefledik. Ayrıca belli hadislerin tekrar ediliş durumu, örneklerin çeşitliliği ve farklılıkları, bir konuda örneğin olup olmadığı, kullanılan hadislerin mevsukiyet derecesi, mezheplerin hadis kullanırken gözettiği öncelikler gibi hususları araştırmayı amaçladık.

Tezimizde bazı tespitleri aktarmış olmakla birlikte, tezin okuyucularının da bizim değerlendirmelerimiz dışında değerlendirmeler yapabilmeleri için hadislerin metinlerini ve hangi bağlamda zikredildiklerini kaydettik. Tezimiz bu haliyle, isimleri zikredilen usûl eserlerinin söz konusu bölümlerinde geçen hadislerin, hadis ilmi açısından ne anlama geldiğine bir ışık tutacaktır.

Tezimiz dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, İslam hukukunun asli delilleri olan Kitap ve Sünnet konusunda kullanılan hadislerle çevrilidir. İkinci bölüm icma ve üçüncü bölüm kıyas konusundaki hadisleri ele almaktadır. Dördüncü bölüm ise hakkında ihtilaf edilen hukuki delillerle ilgili hadislerden müteşekkildir.

IV

Bazen hadisler üzerinde şahsi değerlendirmelere gittik. Ayrıca her bölüm ve konu bitiminde değerlendirmemizi yaptık. Altında kitap rumuzu olmayan açıklama ve yorumların bize ait bir değerlendirme olduğunu, kişisel değerlendirmemizi böyle göstermeyi daha uygun gördük. Hadislerin tahriri yapılarak dipnotlarda gösterildi. Kaynaklarda bulamadığımız çok az sayıda hadis vardır. Bunlar da dipnotlarda belirtilmiştir. Hadislerin tahririnde Concordance'ın esas aldığı şekli benimsedik. Ancak bazen tereddüt ettiğimiz hadislerin tahririnde bunun dışına da çıktık Hadis metnini tam olarak Concordance veya diğer kitaplarda bulamayıp farklı lafızlarda fakat aynı anlamda bulduğumuz hadisleri ise ya “bkz.” rumuzu ile ya da “farklı lafızlar için bkz.” ifadeleri ile dipnotlarda belirttik.

Bu çalışmamda bana yol gösteren, maddî ve manevî yardım ve desteğini esirgemeyen değerli hocalarım; Prof. Dr. Âli Toksarı ve Doç. Dr. Hâbil Nazlıgöl ve Yrd. Doç Menderes Gürkan ve diğer hocalarıma teşekkür ediyorum.

Şuayb YAZICI

Mayıs–2007, Kayseri

SERAHSÎ, GAZZÂLÎ, EL-BÂCÎ VE EBU'L-HUSEYN EL-BASRÎ'NİN FİKİH USULLERİNDE HADİSLERİN KULLANIMI

Şuayb YAZICI

ÖZET

Çalışmamız, Asli deliller (Kitap ve Sünnet), İcma, Kıyas ve İhtilaf Edilen Deliller olmak üzere dört bölüm ve bir Girişten oluşmaktadır. Birinci bölümünde 170, ikinci bölümünde 48, üçüncü bölümünde 195 ve dördüncü bölümünde ise 36 hadis bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda dört kitabın Kitap, Sünnet, İcma Ve Kıyas bölümlerinde 450 hadis olduğunu tespit ettik. Bunların 49'unun mükerrer olduğunu belirledik. Serahsî hariç diğer üç mezhep imamı birbirine yakın hadisleri kitaplarında kullanmışlardır. Serahsî ise, diğer kitaplardan daha farklı hadislere yer vermiştir. Müelliflerin dördü de aynı hadisi birden çok yerde delil olarak getirmiştir. Yine Serahsî, Bacî ve Gazzâlî bağlı bulundukları mezhebin görüşlerini kitaplarına yansıtmışlar ve savunmuşlardır. Ebu'l-Huseyn el-Basrî ise mümkün olduğu kadar mezhebinin görüşünden uzak olmaya çalışmıştır.

Sayı bakımından da bir sıralamaya gidilirse kitaplarında hadise en çok yer veren Bacî 203 hadis ile ilk sırayı almaktadır. Daha sonra Serahsî 185 hadis ile ikinci sırayı, Gazzâlî 141 hadis ile üçüncü sırayı takip etmektedir. Hadisler bakımından Mutemed 83 hadis ile son sırada yer almaktadır. Hadislerin merfu ve mevkuf durumunu incelediğimizde, durum biraz daha farklılık arz etmektedir. Bacî diğer kitaplara oranla daha fazla mevkuf hadislere yer vermektedir. Bacî'yi Serahsî, Gazzâlî ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî takip etmektedir.

Araştırma yaptığımız dört bölümün içeriğini incelediğimizde; birinci bölümde kitap ve hadisin hüccet oluşu üzerinde durulmuştur. Özellikle hadisin delil oluşu ile ilgili görüşlere detaylı biçimde yer verilmiştir. Bunlar da ahad haberle amel konusundaki görüşler, ravide aranan şartlar, rivayeti kabul edilmeyen raviler, mürsel haber ve Peygamberin filleri ve ictihadları bölümleridir. İkinci bölüm de ise icma'nın şartları, icma'nın rüknü, icma'nın hükmü, icma'nın sebebi ve bilginlerin icma hakkındaki

görüşlerine yer verdik. Üçüncü bölümde de kıyas'ın delil oluşu, kıyasın hükmü kıyasın rükünleri ve kıyasın illeti bölümlerine ayırdık. Dördüncü bölümde ise ihtilaf edilen deliller bulunmaktadır. Bunlar da sıra ile Sedd-i Zeraî, İstihsan, Şer'u Men Kablena, Sahabe Sözü ve İstishab'dır.

Bu çalışmamızda dört müellifin kullandıkları hadislerin sıhhat derecesine baktığımız vakit, görüyoruz ki; bu hadislerin çoğu, Kütub-İ Tis'a'da yer almaktadır. Bu kitaplarda bulunmayan az sayıdaki hadislerin çoğu ise mevkuf hadislerdir. Bu durum da bize “fıkıh usûlü âlimlerinin genelde muteber sayılan merfu hadislerle veya sahabenin meşhur olmuş görüşlerine ve sözlerine eserlerinde yer verdiklerini” göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Kıyas, deliller, ahad haber ve icma.

SERAHSI'S,GAZZALÎ'S,EL-BACÎ'S AND EBU'L HUSEYN EL BASRÎ'S USAGE OF HADÎS,İN İSLAMİC LOW METHODOLGY

Şuayb YAZICI

SUMMARY

Our study is form from four part which are agreement, comment, disagreement and real evidence (The Book and Sünnet) and one starting point. There are 170 hadises in the first part, 48 hadises in the second,195 hadises in the third and 36 hadises in the last part.

In this study, we found 450 hadises which are in four boks, The Book, Sünnet, Agreement and Comment. We determined 49 wrong hadises in it. Except Serahsi, other three İslamic Creed Leader had used some hadis in their books. Serahsi had used different hadises from other books. All the four writers used some hadis for an avidence in different parts of book. Also Serahsi, Bacî and Gazzâlî had used their İslamic Creed's point of view.

Bacî is the first who used hadis in his book with 203,Serahsi is the second with 185 hadis, Gazzâlî is the third with 141 and Mutemed is the last with 83 hadises. When we investigate merfu and mevkuf hadis, the situation is little different. Bacî had used more mevkuf hadis than other writers.

When I examine four parts of our work. There are a lot of avidence of hadis in the first part. These are real news and they are opinions of deed, person who explains hadis and person whose explaniation isn't agreed, mürsel news, Prophet's habits and ideas. In the second part, condition of agreement, rule of agreement, cause of agreement and scholars opinion's about agreement. In the last part, we used disagreeable evidence. These are in a row "Sedd-i Zeraî, İstihsan, Şer'u Men Kablena, Sahabe's Utterence and İstishab."

In this study, when we examine four writer's hadis's straightness, we see that most of these hadis is in Kütüb-i Tis'a. This shows us that İslamic Scholars had often used right hadis or sahabe's popular ideas, utterence.

Key words: hadis, kıyas, cues, ahad newses and icma.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ASLİ DELİLLER

I. KİTAP	4
II. SÜNNET	7
A- AHAD HABERLE VE AHAD HABERLE AMEL AMEL	8
1- Ahad Haberle Amel Edilir Diyenlerin Görüş ve Delilleri	8
2- Ahad Haberle Amel Edilmez Diyenlerin Görüş ve Delilleri	19
B- SAHABENİN AHAD HABER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	22
C- FIKIH MEZHEP İMAMLARININ AHAD HABER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	24
1- Hanefilerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri.....	24
2- Malikilerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri.....	26
3- Şafiîlerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri.....	26
4- Hanbelîlerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri.....	26
D-SENED AÇISINDAN DİĞER HADİSLER	26
E- RAVİDE ARANAN ŞARTLAR	29
1- Ravinin Adaleti.....	29
2- Sahabenin Adaleti.....	32
3- Ravinin Müslüman Olması	33
4- Ravinin Zabtı.....	34
5-Mesturun Rivayeti	38
F-RAVİDE BULUNMASI GEREKMEYEN VASIFLAR	38
G- RİVAYETİ KABUL EDİLMEYEN RAVİLER.....	39
1- Ravinin Meçhul Olması	39
2- Sıdkı ve Kızbi Bilinmeyen Raviler.....	41
3- Ravi veya Ravi Dışındakiler Tarafından Hadise Sokulan Şeyler.....	42

IX

H- MÂNA ÜZERE HADİS RİVAYETİ	48
1- Mâna Üzere Hadis Rivayetini Kabul Edenler	48
2- Mâna Üzere Hadis Rivayetini Kabul Etmeyenler	49
3- Ebu Hüreyre'nin Rivayet Ettiği Bazı Hadislerden dolayı suçlanması	50
I-MÜRSEL HABER	52
1- Mürsel Haberle Amel Edilip Edilmemesi	53
2- Sahabe Mürselleri	53
3- Tabi'in ve Said b. Müseyyeb'in Mürselleri	56
J-PEYGAMBERİN FİİLLERİ ve İCTİHADLARI	58
1- Peygamber'in Fiilleri	58
a- Peygamberin Fiilleri Mutlak Vucub İfade Etmez Diyenlerin Görüşleri	58
b-Peygamberin Fiilleri Mutlak Vucub ifade eder Diyenlerin Delilleri	60
c-Peygamberin Fiili ile Kavli Arasında Tearuz	62
d-Peygamberin Fiilleri Arasında Tearuz	64
2- Peygamberin İctihatları	65
K-TAKRİRİ SÜNNET	70

İKİNCİ BÖLÜM

İCMA

I- İCMA'NIN ŞARTLARI	72
II- İCMA'NIN RÜKNÜ	72
III- İCMA'NIN HÜKMÜ	75
IV- İCMA'NIN SEBEBİ	77
V- İCMA'NIN SIHHATİNİN ŞARTI	78
A- Ümmetin İcma'ının Bağlayıcılığı	79
B-Sahabe, Tabiin veya Herhangi Bir Âlimin Meşhur Olmuş Sözünün İcma Değeri	84
C- Her Asrın İcma'ının Hüccet olduğu Görüşünün Delilleri	86
D- Zahirilerin İcma Hakkındaki Görüşleri	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIYAS

I- KIYASIN DELİL OLUŞU	89
A- Kıyasın Delil Olduğunu Kabul Edenlerin Görüşleri	89
B- Kıyasın Delil Olduğuna Dalalet Eden İcmâ'î Deliller	103

C- Kıyası Kabul Etmeyenlerin Delilleri.....	119
II- KİYASIN HÜKMÜ	130
III- KİYASIN RÜKÜNLERİ	131
A- Asıl İle İlgili Şartlar	132
B- Fer' İle İlgili Şartlar	135
C- Hüküm İle İlgili Şart	136
D- İllet	136
E- Kıyasın İlletin İspat Yolları	141
1- Sarih Nutuk	144
2- Tenbih (İma ve dikkat çekme).....	144
3- Sebeplere Dikkat Çekme.....	145

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLAF EDİLEN DELİLLER

I- SEDD-İ ZERÂÎ.....	147
II- İSTİHSAN.....	150
III- ŞER'U MEN KABLENA	151
IV- SAHABE SÖZÜ.....	154
V-İSTİSHAB.....	158
SONUÇ	161
BİBLİYOGRAFYA.....	163

KISALTMALAR**A. Metindeki Kısaltmalar**

a.s.	Aeyi's-Selâm
A.S.V.	Aeyi's-Selâtü ve's-Selâm
b.	bin
BC	el-Bâcî
c.c	Celle-Celâluhu
H.	Hicri
Hz.	Hazret
MS	Mustasfâ
MT	Mu'temed
r.a	RadıyallahüAnh Anhü/ Anha
s.a.s.	Sallallahü aleyhi ve sellem
SR	Serahsî
ص	Sallallahü aleyhi ve sellem
ض	Radıyallahü Anh Anhü/ Anha
صلعم	Sallallahü aleyhi ve sellem

B. Dipnotlardaki Kısaltmalar

A.	Ahmet
A.Hanbel	Ahmet b. Hanbel
b.	bin
bkz.	Bakınız
c.	Cild
H.no.	Hadis Numarası
r.	Rakam
s	Sahife
sh.	Sahife
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Tezimizin konusunu, “Serahsî, Gazzâlî, el-Bacî ve Ebu’l-Huseyn el-Basrî’nin Fıkıh Usullerinin Kitap, sünnet, icma, kıyas ve ihtilaf edilen delillerin ilgili bölümlerinde geçen hadislerin kullanım ve tahriri” teşkil etmektedir. Bu dört kitabın adı geçen bölümlerinde hangi hadis hangi konuda kullanılmış, kullanılan bu hadislerin delil olma yönleri, mevsukiyet derecesi gibi hususlar çalışmamızın esas konuları arasında yer almaktadır.

Bu çalışmamızda, her mezhepten birer fıkıh usulünü almak suretiyle, kitaplar konuları işlerken, delil olarak gösterdikleri hadisleri taramak ve hadislerin usulu’l-fıkıh açısında değerlendirmesinin nasıl yapıldığını ortaya koymayı amaçladık. Ayrıca belli hadislerin tekrar ediliş nedenleri, hangi hadislerin örnek olarak kullanıldığı, kullanılan hadislerin sıhhat derecesi, mezheplerin belli hadisleri seçmelerindeki önceliklerinin ne olduğu gibi hususları da bu çalışmamızda ele aldık. Kısaca bu tezimiz, adı geçen usul eserlerinde ele alınan hadislerin, hadis ilmi açısından ne ifade ettiğine bir katkı sağlamak ve mezhepler arasında hadis kullanımında ne gibi farklılıkların olduğuna ilişkin bir tespit çalışmasıdır.

TEZİN SINIRLANDIRILMASI

Bu çalışmamızda, adı geçen dört usul kitabının bütün konularındaki hadislerin incelenmesi ve değerlendirilerek ele alınması bu tezin boyutlarını çok aşacağından hareketle, sadece deliller bahsinde yer alan hadislerin hadis ilmi açısından kritiği ile yetinilmiştir. Bu bağlamda hakkında ittifak edilen ve edilmeyen bütün fıkıh delilleri tek tek ele alınmış ve bu delillerin isbatı ve tenkidinde yer verilen hadisler incelenmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızda, Kitap, sünnet, icma, kıyas ve diğer delillerin geçtiği bölümlerde varolan hadisleri müelliflerin niçin kullandıkları, hangi konuda hangi kitabın yazarı hangi hadisi kullandığı, kullanılan hadislerin delil olma yönleri açıklanmıştır. Kısaca bu çalışmamız, söz konusu hadislerin tespit, tahrir ve delil olma yönlerinin incelenmesi yer alacaktır.

Bu çalışmamızda daha çok tümevarım metoduna başvurulmuştur.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; asli deliller olan Kitap ve sünnet ile ilgilidir. Hemen hemen ele aldığımız tüm usûl eserlerinde Kitab'ın delil oluşuna ilişkin çok az sayıda hadis kullanıldığından, bölümün bu kısmı oldukça dar tutulmuştur. İslam hukukunun ikinci ana kaynağı olan sünnetle ilgili olarak oldukça fazla hadis malzemesi bulunmaktadır. Bu kısımda hadis çeşitleri, kavli sünnet ve fiili sünnet, ahad haberle amel, mezhep imamların ahad haber ile ilgili görüşleri, râvide aranan şartlar, mana üzere hadis rivayeti, mürsel haber, mesturun rivâyeti, Peygamberin fiilleri ve ictihadları, Peygamberin fiilleri ile kavli arasında tearuz veya fiilleri arasında tearuz, takriri sünnet ve hadislerin sıhhat dereceleri üzerinde durulmuştur. Özellikle bu kısımda ahad haber ile ilgili görüşlere ve ahad haberle amel konusunda İslam bilginlerinin görüşlerine genişçe yer verilmiştir. Yine Şia ve Nazzam gibi ahad haber ile amel edilmez diyenlerin görüş ve delillerine de burada temas ettik.

Çalışmamızın ikinci bölümünü ise icmaya ayırdık. Bu bölümde; icma'nın şartları, icma'nın rüknü, İcma'nın sıhhatinin şartları, sarîh icma ve sükutî icma gibi konulara yer verdik. Bu bölümde icma'nın sıhhatiyle ilgili sem'î delillere genişçe yer ayırdık. İslam bilginlerinin ve fıkıh mezhep imamlarının icma hakkındaki görüş ve delillerine, özellikle sükutî icma hakkındaki Hanefi ve Şafii bilginlerinin görüş ve delilleri üzerinde durduk. Her asrın icmaı hüccet midir? veya Şafii'nin ifade ettiği, icmanın gerçekleşebilmesi için üzerinden bir asrın geçmesi mi? gerekir görüşlerine de bölüm içerisinde yer verdik. Zahiriler ve bazı şii bilginleri gibi icmayı kabul etmeyenlerin delillerine kısa da olsa temas ettik.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü ise kıyasa ayırdık. Bu bölümde de başlıca kıyasın hüccet oluşu ile ilgili deliller ve görüşler, kıyası kabul edenlerin görüş ve delilleri, kıyası kabul etmeyenlerin görüş ve delilleri, kıyasın şartları, kıyasın illeti, illeti bulma yollarını hadisler çerçevesinde ele almaya çalıştık. Özellikle kıyası kabul edenlerin ileri sürdükleri delillere ve kıyası kabul etmeyenlerin ileri sürdükleri delillere genişçe yer verildi. Bu konuda fıkıh mezhep imamlarının illet ve illeti bulma konusundaki görüş ve delillerine de yer verdik.

Çalışmamızın dördüncü bölümünü ise hakkında ihtilaf edilen delillere ayırdık. Bu bağlamda; sedd-i zerâî, istihsan, istishab ve sahabenin görüşlerine yer verdik. Maliki fıkıh bilginlerin kabul ettiği sedd-i zerâî (şer ve fesada götürücü fiillerin yollarını

kapatma) hakkındaki görüş ve deliller üzerinde durduk. Bu delili kabul etmeyen Hanefi fıkıh bilginlerin düşüncelerini de zikrettik. Yine Hanefilerin kabul ettiği ve diğer birçok mezhep imamlarının kabul etmediği “İstihsan” hakkında da bilgi verdik. Önceki peygamberlerin şer’ine(hukukuna) Müslümanların uymak zorunda olup olmadığı konusundaki İslam bilginlerinin düşüncelerini aktardık Bu çalışmamızda sahabe sözleri ile ilgili İslam fıkıh âlimlerinin görüş ve delillerine de yer ayırdık. Hanefi bilginleri her ne surette olursa olsun sahabe sözlerini kıyasa tercih ederler. Delil olarak Hz. Peygamber’in sahabe hakkında ki sözlerini gösterirler. Şafii’nin ise kadim ve cedid diye adlandırılan iki görüşü vardır. Kadim görüşüne göre sahabe sözleri kıyasa tercih edilir, cedid görüşüne göre ise kıyas sahabe sözüne tercih edilir. Son olarak Malikî bilginlerin kabul ettiği “İstishab” delili üzerinde durduk Onların delil ve görüşlerine yer verdik.

Bu çalışmamızda iki gurup hadis üzerinde durduk. Dört fıkıh usulü kitabında yer alan bu iki gurup hadisleri değerlendirme yoluna gittik. Bunlar; müelliflerin delil ve örnek delil olarak kullandığı hadislerdir. Bu iki gurubun dışında kullanılan hadisleri değerlendirmeye almadık. Değerlendirmeye almadığımız bu hadislerin sayıları son derece azdır. Yine sahabe sözlerini de yukarıda belirttiğimiz kategori içinde değerlendirdik. Bu dört usül kitabının birinde sahabe sözleri delil ve örnek delil olarak kullanmışsa değerlendirmeye aldık. Diğer durumlarda sahabe sözlerini değerlendirmeye almadık. Serahsî hariç, genelde diğer üç kitabın müellifleri birbirine yakın hadisleri delil olarak kullanmışlardır. Serahsî ise bunlardan biraz daha farklı hadislere yer vermiştir.

Klasik fıkıh usulü kitaplarının konu tertibi farklı olduğundan, muasır İslam bilginlerinden Zekiyyüddin Şaban’ın “Usulü’l-Fıkhî’l-İslâmî” adlı eserinin konu tertibini tezimiz için esas aldık. Önce her bir konuda hangi kitapta hangi hadisler olduğunu kitap rumuzları ile verdik. Daha sonra hadislerin her bir kitapta hangi bağlamda geçtiklerini göstermeye yetecek ölçüde açıklamalarda bulunduk. Bu açıklamalar bazen kitaplardan aynen aktarıldı. Bazen birleştirilerek kendi ifademizle verildi. Bazen de çalışmamızda esas aldığımız usül eserlerinde, hadisle ilgili yeterli açıklama bulamadığımızda, kendimiz yorum yapma durumunda kaldık. Bazen de kitaplarda hadis ile ilgili herhangi bir açıklama yoksa bizde sadece hadisin geçtiği konuda delil veya örnek delil olarak geçtiğini vermekle yetindik. Kısaca hadisin her bir usul kitabında hangi manada zikredildiği ortaya konulmaya çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASLÎ DELİLLER

I. KİTAP

Kitap ya da Kur'an; Yüce Allah'ın Hz.Muhammed (s.a.v)'e Arapça olarak indirdiği, bize kadar tevâtür yoluyla nakledildiği, Mushaflarda yazılı, fatiha sûresi ile başlayıp Nâs Sûresi ile sona eren kelâmıdır. Kitap, bu tarifi ile diğer semavi kitaplardan ve Peygamberin hadislerinden ayrılmış olur.

Kitap, Arap dilinde indirilmiştir. Bu özelliği ile Kur'an diğer ilahî kitaplardan ayrılmaktadır. Çünkü diğer İlahî kitaplar(Tevrat ve İncil) Arap dili ile indirilmemiş, sonradan başka dillere çevrilmiştir. Bu sebeple, Kur'an'nın Arapçadan başka bir dile tercümesi Kur'an sayılmaz. Kur'an'ın gerek manası ve gerekse lafızları Allah katından indirilmiştir. Hz. Peygamberin bu konuda ki vazifesi bunları Yüce Allah'tan alıp insanlara tebliğ etmek ve açıklanması gereken yönlerini açıklamaktır. Bu özelliği ile Kur'an, Hz. Peygamberden sadır olan hadislerden ayrılır. Kur'an tevatür yolu ile nakledilmiştir.¹

Bilginlerin üzerinde ittifak ettiği deliller dörttür. Bunlar: Kitap, Sünnet, İcma ve kıyastır. Bu dört delilden her birinin hükümlere delaleti aynı derecede değildir. Bunların derecesi yukarıda ki sıraya göredir. Bir hükmü öğrenmek isteyen bir kimse, önce Kitab'a başvuracak, eğer karşılaştığı meselenin hükmünü burada bulursa, başka delile yönelmeyecektir. Kitap'ta çözüm bulamadığı takdirde Sünnete müracaat edecektir. Şayet mesele ile ilgili bir sünnet hükmü de bulamazsa, İcmâ edilen hükümlere bakması gerekecektir. İcmada da yoksa kıyasa başvuracaktır. Kıyas ise yukarda zikredilen delillerin sonuncusudur.

Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği hadis de bu sıralamanın doğru olduğunu gösterir.

(1) قوله (ص) لمعاذ حين أنفذه إلى اليمن حاكما : بم تحكم؟ قال بكتاب الله تعالى قال فإن لم تجد؟ قال :بسنة رسول الله قال فإن لم تجد؟ قال: أجتهد برأي قال: الحمد لله الذي وفق رسول الله لما يرضى رسوله»

¹ Zekiyüddîn Şaban, İslam Hukuk İlminin Esasları, Tercüme: İ.Kâfi Dönmez, Ankara-1990, S.45-46.

Peygamber(s.a.v) Muaz b. Cebel'i Yemen'e kadı olarak gönderdiği zaman ona, ne ile hükmedeceğini sordu. Muaz b Cebel, "Allah'ın Kitab'ı ile hükmedeceğim" cevabını verdi. Hz.Peygamber, "Orada bulamazsan?" diye sordu. Muaz, "Allah Resulünün sünneti ile" şeklinde karşılık verdi. Hz.Peygamber "orada da bulamazsan?" diye sorusunu yenileyince, Muaz, "Kendi reyimle ictihad ederim." cevabını verdi. Bunun üzere Hz. Peygamber, "Resulünün elçisini, Resulünü hoşnut edecek şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" dedi. (BC, II,501)(SR, II,130)(MS, II,127,254)²

Muaz'ın hadisinden de anlaşıldığı gibi Kitap İslam hukukunun birinci sıradaki kaynağıdır. Kur'an'daki hükümler kesinlik bildirir. Kitap'ta mevcut bulunan hükümlerle amel etmek farzdır. Kendisinde, hükmü bilinmek istenen olayın hükmü bulunduğu sürece onu bırakıp başka delile yönelmek caiz değildir.

Kur'an-ı Kerimdeki ayet sayısına gelince, bu besmelenin durumu ile alakalıdır. Araştırma yaptığımız dört usul kitabından sadece Gazzâlî el-Mustesfâ'da, Kitap konusunda Besmeleye yer vermiş ve bu konuyu Şafiî mezhebine göre ele almıştır. Şafiî, besmele'yi Kur'andan bir ayet kabul eder. Şayet besmele Kur'an'dan olmasaydı Hz.Peygamber, besmelenin Kur'an'dan olmadığını hiç şüpheye meydan vermeyecek şekilde açıkça belirtirdi. Çünkü Hz. Peygamberin emri ile besmele, her surenin başına, vahiy kâtiplerine yazdırılmıştır. Kısaca Şafiî'ye göre besmelenin Hz.Peygamberin emri ile Kur'an'la birlikte yazılmış olması, besmelenin Kur'an'dan olduğunun kesin bir delilidir. Fakat besmelenin her surenin evvelinde başlı başına bir ayet olup olmadığı konusu Şafiîlerce de tartışmalıdır. Ancak Şafiî'nin genel kanaati besmelenin her sureden müstakil bir ayet olduğu şeklindedir. O'na göre; besmele Hz. Peygambere her sure ile beraber nazil olmuştur. Çünkü Hz.Peygamberin sureleri besmele ile beraber vahiy kâtiplerine yazdırmış olması da besmelenin her surenin bir ayeti olduğunu ifade etmektedir. (MS,I,102-103)

Gazâlî, el-Mustesfâ'da besmelenin her surenin bir ayeti olduğuna aşağıdaki hadisleri delil getirilir.

(2) قال ابن عباس(ض) كان رسول الله(صعلم) لا يعرف ختم سورة وأبتداء أخرى حتي ينزل عليه جبريل ببسم الله الرحمن الرحيم.

² Ebû Dâvûd, Akdiye,11; Tirmizî, Ahkâm,3;Dârimî, Mukaddime,20.

İbnü Abbas buyuruyor ki, “Cibril besmeleyi getirmedikçe, Hz.Peygamber bir surenin bittiğini ve diğer surenin başladığını bilemiyordu”. (MS, I,103)³

(3) قَالَ الرَّسُولُ (ص) الْبِسْمَلَةُ مِنْ سُورَةِ الْحَمْدِ وَأَوَّلُ السُّورَةِ الْمَكْتُوبَةِ

Resulullah, “Besmele, Fatiha ve diğer surelerin evvelinden bir ayettir.” demektedir.⁴(MS, I,104)

İmam Gazzâli besmelenin Kur’andan bir ayet olup olmadığı veya Fatiha’dan bir ayet olduğuna dair durumun ictihadi olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun ictihadi olduğunun delili ise, konuya ilişkin sahabe zamanında ortaya çıkan görüş ayrılığının bulunmasıdır.(MS, I,104)

³ Muhammed b. Abdullah, el-Hâkim el-Nisaburî, *el-Mustedrek ale’s-Sahihayn*,1,335.Daru’l Kütübi’l İlmiye, Beyrut, 1990;Abdullah b. Zübeyir el-Humeydi, Müsned,1,242;tahkik: H.el-Azami Daru’l Kütübi’l İlmiye; Beyrut, ts; İbnu Hacer el- Askalani, Fethu’l Bari VIII,681;IX,42;Daru’l Maarife, Beyrut,1379;
⁴Bu lafızla hadis kaynaklarda yoktur. Benzer lafızlar için bkz.Nesâî, İfûtah 20, Mevâkit, 62, Cenâiz 77; Tirmizî, Mevâkit,62;Buhârî, Ezan, 97,109,106.

II. SÜNNET

Sünnet kelimesi yol, yol güzergâhı, hayat tarzı, âdet ve gidişat gibi anlamlara gelmektedir. İslam öncesi Araplarda da sünnet kelimesi daha çok sözlük anlamında, özellikle âdet manasında kullanılmıştır. Örneğin; Arapların meşhur şairi Lebid şiirinde “O, öyle bir topluluğa mensup ki ataları onlara sünnet bırakmıştır.” Dizesinde, sünneti âdet anlamında kullanmıştır.⁵

Ancak İslamın doğuşundan sonra sünnet kelimesi daha çok Peygamberin uygulamalarına verilen bir isim haline gelmiştir. Başkalarının uygulamalarından ayırmak için “Peygamberin sünneti”; tek başına kullanıldığında ise genellikle “Hz. Peygamberin sünneti” kastedilmiştir. Böylece terim olarak sünnet, Hz.Peygamberin söz, fiil ve takrirleri olarak tanımlanmıştır.

Bacî, sahabenin “bununla emrolunduk” veya “bununla nehyolunduk” veya “sünnet şöyle idi” ifadelerinden âlimlerin çoğunluğuna göre; emir ve nehyin Allah ve Peygamberden geldiğini, sünnetten kastın ise peygamberin sünneti olduğu görüşündedir. Malikî ve Şafiî bilginler de aynı görüştedirler. Ancak bazı Hanefi âlimler ve Ebû Dâvûd ez-Zahirî’ye göre sünnet sadece Peygamberin sünnetine verilen isim değildir. Sahabe ve tabiîn fiillerine de sünnet ismi verilir. Delil olarak da aşağıdaki hadisleri getirirler.(BC, I,318)

(4) قال علي (ض) في الخمر: جلد النبي(ص) في الخمر و جلد أربعين و جلد عمر ثمانين و كل سنة

Hız.Ali, hamr hakkında şöyle dedi: “Peygamber(sav) içki içene celde(kırbaç) uyguladı, Hız.Ebû Bekir. Ebû Bekir 40 celde uyguladı, Hız.Ömer ise 80 celde uyguladı. Bunların tamamı sünnettir. (BC, I,318),⁶

(5) روي عن علي (ض) أنه قال النبي(ص): عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين من بعد أبي بكر وعمر

Hız.Ali(r.a.h)den rivayet edildiğine göre, Hız.Peygamber(sav) “benim sünnetimden ve Ebu Bekir ve Ömer’den sonraki raşid halifelerin sünnetinden ayrılmayın” buyurdu. ⁷ (BC, I,319)(SR, I,114,380,) (MT, II,368)

⁵ İsmail Hakkı Ünal, İmam Hatip Liseleri, Hadis Ders kitabı, s.18.

⁶ Buhârî,Hudûd,2,4,5; Müslim, Hudûd, 35,36,38, Ebû Dâvûd, Hudûd,35,36; Dârimî, Hudûd, 9 İbni Mâce, Hudûd,16;Ahmed b. Hanbel.I,82,140,144,145,III,67,115,176,247,272.

Ayrıca Serahsî sünnet ifadesinden Hz. Peygamber'in sünneti anlaşıldığı gibi adet ve gelenek anlamı da anlaşılır. Buna aşağıdaki hadisleri örnek delil getirir.(SR, I,380)

(6) وقال عمر لصبي بن معبد: هديت لسنة نبيك

H.z.Ömer Sabî b.Me'bed'e,"Peygamberin sünneti(adeti)'ne isabet ettin dedi. (SR, I,381)⁸

(7) فقد قال رسول الله (ص): "من سن سنة حسنة فله أجرها وأجر من عمل بها إلى يوم القيامة. من سن سنة سيئة فعليه وزرها ووزر من عمل بها إلى يوم القيامة."

Şüphesiz Peygamber(sav) buyurdular ki, "Kim İslamda güzel bir sünnet(adet) başlatırsa, ona hem kendi sevabı hem de kendisinden sonra o işi yapanların sevabı de vardır. Kim de İslamda kötü bir sünnet(adet) başlatırsa ona da hem kendi günahı hem de kendisinden sonra o işi yapanların günahı vardır." (SR, I,380,381)⁹

A-AHAD HABER ve AHAD HABERLE AMEL

Âhad haber, gerek Hz. Peygamber'den rivâyet eden râvilerin, gerekse sonraki tabakadaki râvilerinin sayısı, tevâtür sayısının altında bulunan haberdur. Sünnetin büyük çoğunluğu Peygamber'den âhad yolu ile nakledilmiştir.

1-Ahad Haber İle Amel Edilir Diyenlerin Görüş ve Delilleri:

Serahsî ahad haberin hüccet olabileceği konuları kısımlara ayırmıştır.

1-)Hanefîlerin ortak kanatı, kul haklarının, ahad haberle ispat edilemeyeceği şeklindedir. Ancak ahad haberin ravisinin birden fazla olması, ravinin ehil olması, şahadet lafzının belli olması ve velayet gibi şartları taşıması durumunda ahad haberle amel edilir.

⁷ Ebû Dâvûd, Sünen,5; Tirmizî, İlim,16; İbni Mâce, ,Mukaddime,6; Dârimî, Mukaddime, 16; Ahmed b.Hanbel, IV,126,127.

⁸ Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Benzer lafız için bkz. Tirmizî, Salât,94; Ahmed b.Hanbel, I,313.

⁹ Müslim, İlim,15, Zekât,69;Nesâî, Zekât,64; Dârimî, Mukaddime,44; Tirmizi, İlim,15;İbni Mâce, Mukaddime,1;Ahmed b.Hanbel, IV,357,359,360,361.

2-) Günlük hayattaki muamelelerde tek kişinin getirdiği haberin ravisi mümeyyiz olması şartıyla ister ravi çocuk olsun ister olmasın, ister adil olsun ister olmasın ister Müslüman olsun ister gayri müslim olsun fark etmez; ravinin doğruluğuna kanaat getirdikten sonra tek kişinin haberi ile amel edilir. (SR, I, 334–335)

Serahsî, aşağıdaki hadisi bu görüşüne delil getirir.

(8) فأن رسول (ص) كان يقبل هدية الطعام من البرألتقي وغيره وكان يشتري من الكافرأيضا

“ Resulullah mütteki olan ve olmayanın yiyrcek hediyesini kabul ederdi.Kafirden de satın alırdı..” ¹⁰(SR, I,335)

Serahsîye göre, yukarıdaki hadiste görüldüğü gibi çarşı pazardaki alış-veriş muameleleri, Peygamber zamanından kendi dönemine kadar böyle gelmiştir. Çoğu zaman her mümeyyizin haberine adalet şartı aranmadan itimat edilmiştir. Bu tür muamelelerde insanlar birbirlerine güvenmişler ve ahad haberle amel etmişlerdir.(SR, I,336)

3-) Dinin fûrundan olan, nesh ve tebdil ihtimali taşıyan bazı şer’î hükümlerde adalet sahibi kişilerin rivayet ettiği haberler hüccet olarak kullanılabilir. Örneğin, şüphe götürmeyen ibadetlerde ravi adil olmak şartı ile ahad haberi ile amel edilir. Çünkü sahabe dini konuda ravinin adil olmasını yeterli bulmuş, ravi ile ilgili diğer şartları aramamışlardır. (SR, I,333)

Serahsî aşağıdaki hadisleri bu görüşüne örnek getirir.

(9) (ماروي أن عليا(ض)كان يحلف الراوي علي ما قال: كنت إذا لم أسمع حديثا من رسول

(ص) وحدثني به غيره حلفته

Hz.Ali(r.a)den rivayet edildiğine göre o, ravi’ye söylediklerine yemin verdirirdi. Kendisi bu durumu şöyle ifade etmektedir. Ben peygamberden bir hadis duymadığım zaman, bu hadisi bana başkası rivayet etmiş ise hadisi rivayet edene yemin ettirirdim. ¹¹ (SR, I,333) (BC;I;254)

(10) قَالَ علي حدثني أبو بكر(ض) أن النبي (ص) قال ما أننب عبد ذنبا ثم توضأ فأحسن الوضوء وصى ثم أستغفرربه إلا غفر له

¹⁰ Ebû Dâvûd, Buyû, 80; Ahmed b.Hanbel, I,359,IV,189,v,437,VII,90;Değişik lafızlar için, bkz.Buhârî, Hibe 11; Tirmizî, Buyû,34.

¹¹ Hakîm, Marifetu’l-Ulumu’l-Hadis, s.15;Tirmizî Tefsiru Sure-ı Ali İmran,4,Ebû Dâvûd, Vitir,26;İbni Mâce, İkâmet,193,Ahmed b. Hanbel, I,3,10.

H.z.Ali(r.a)dedi, bana H.z.Ebubekir(r.a) haber verdi; Peygamber (sav) dedi: Kul bir günah işlerde sonra kalkıp güzel abdest alıp namaz kılsa, daha sonra Allah'tan mağfiret dilerse Allah da onu mutlaka affeder.¹² (SR, I,333)(BC, I,254)

Yukarıdaki ikinci rivayette görüldüğü gibi H.z. Ali (r.a) raviye bazen yemin verdirmiştir. Onun yemin ettirmesi bir ilke değil, bazı durumlarda ihtiyattan dolayıdır. O, ilke olarak ne ravi sayısını ne de yemini şart koşturmuştur. (SR, I,333)

Mutezili bilginlere göre, ümmet ahad haberin gereğinde icma edip sıhhatine hüküm ederse, bu durum, ahad haberin sahih olduğunu gösterir ve haberin sıhhati kesinleşir. Çünkü ümmet hata üzere icma etmez. (MT, I,84)

Bu görüşlerine Ebu'l-Hüseyn el-Basri delil olarak aşağıdaki hadisi ileri sürer.

(11) حدیث عائشة (ض) أن النبي (ص) تطيب لحزمة قبل إحرامه

Aişe(r.a) buyuruyor ki “ Peygamber(sav) ihrama girmeden önce ihram için koku sürerdi”. (MT, I,84)¹³

Serahsîye göre “Ahad haber hüccettir, amel edilir” diyenler şu delili ileri sürüyorlar; şayet ahad haber hüccet olmasaydı, Resulullah (s.a.s) Muaz'ı yemene gönderirken “İslam'ın emirlerini onlara bildirin” demezdi. Bu da bize ahad haber ile amel etmenin gerekli olduğunu ifade eder. (SR, I,329)

(12) روي أن النبي (ص) قال لمعاذ حين وجه إلي اليمن ثم أعلمه أن الله تعالى فرض عليه صدقة في أمواله

Rivayet edilir ki, H.z.Peygamber(sav) Muaz b. Cebel'i Yemen'e görevli gönderirken ona onlara (Yemenlilere)Allah(cc)tarafından mallarından zekât vermenin kendilerine farz kıldığını bildir, dedi.¹⁴ (SR, I,329)

Bazen de ahad haber hakkında sahabeden ayrı görüş ve değerlendirmeler meydana gelir. Serahsî bu duruma aşağıdaki hadisi örnek getirir. H.z.Ali “Topuğun üzerine bevl eden bir arabinin sözüne güvenmeyiz” diyerek kıyasa muhalif bulduğu için Ma'kılın aşağıdaki hadisi ile amel etmemiştir. Kıyasa başvurarak kadını kocasının mirasında hak

¹² Müslim, Cuma,26,27,Ebû Dâvûd, Vitir,26, Tirmizî, Tefsiru Sure-ı Ali İmran,4;İbni Mâce, İkâmet,193; Ahmed b.Hanbel, I,2,9,10,IV,79.199.204.

¹³ Nesâî, Hac,41,Müslim Hac,37,38;Ebû Dâvûd, Menâsik,10;İbni Mâce, Menâsik,18,70, Dârimî, Menâsik,10, bkz. Buhârî, Hac,18;Libas,79.

¹⁴ Buhârî, Tevhit,1,Zekât,38,Şirket,2;Ebû Dâvûd, Zekât,21;Dârimî, Zekât,1; Ahmed b.Hanbel, I,228;I, 102, 137.

sahibi etmiş, mehrinde ise etmemiştir. İbn Mesud ise aynı hadisle, hadisin hükmü Peygamberin hükmüne uygundur diyerek amel etmiştir. (SR, I,343)

(13) و في حديث معقل بن سنان أن رسول (ص) قضى لبروع بنت واشق الأشجعية (ض) بمهر مثلها حين مات عنها زوجها ولم يسم لها صداقا

Ma'kil b. Sinan peygamberden rivayet ettiği hadis; Peygamber(sav) kocası ölen Birua' bint Vaşık'a mihiri misle ile hükmetmiştir. Çünkü onun nikahı sırasında mihiri belirlenmemiştir.¹⁵ (SR, I,343)

Bazı fakihler hiçbir şart koşmaksızın ahad haber ile amel etmişlerdir. Misal olarak Hz. Ömer, aşağıda ki Abdurrahman b. Avf'ın tek başına naklettiği “ Mecusilerden cizye alınacağı” ile ilgili haberle amel etmiştir.

(14) وقبل عمر حديث عبد الرحمن بن عوف (ض) في أخذ الجزية من المجوس

H.z.Ömer, “Abdurrahman b. Avf'ın “Mecusilerden cizye alınır” hadisini kabul etmiştir.¹⁶ (SR, I,332)

Diğer bir örnek,

(15) أنه عليه السلام تتناول لقمة من الشاة فلما يسغها سأل عن شأنها فاخبر بذلك فأمر بالتصدق بها وتناول لقمة من الشاة المسمومة.

Resulullah(sav) koyunun etinden sormadan bir lokma yedi. Lokma boğazından indikten sonra yediği etin durumunu sordu. Yediği etin sadaka olduğu kendisine bilgi verildi. Bunun üzere Peygamber yediği lokmanın yerine sadaka verilmesini emr etti. Daha sonra zehirlenmiş koyunun etinden bir lokma aldı yedi.¹⁷ (SR, I,325)

(16) وان بريرة (ض) كانت تهدي إليه وكان يدعى إلى طعامه .

Berire(r.a) Peygamber'e(sav) hediye verirdi ve Peygamber de davet edilen yemeklere icabet ederdi.¹⁸ (SR, I,325)

(17) وربما كان يهدي إليه على ما روي أن سلمان (ض) أهدى إليه طبقا من رطب.

Peygamber'(sav)'e bazen hediyeler verilir. Mesela rivayet edildiğine göre Selmân Bir günde kendisine bir tabak taze hurma hediye vermiştir. (SR, I,325)¹⁹

¹⁵Ebû Dâvûd, Nikâh,31;Nesâî, Talâk,57;İbni Mâce, Nikâh,18;Dârimî, Nikâh,47; Mâlik, Muvattâ, Zekât, 43; Ahmed b. Hanbel, IV,280.

¹⁶Buhârî, Cizye,1; Tirmizî, Siyer,1; Muvattâ, Zekât,41,43; Dârimî, Siyer,58;Ebû Dâvûd, İmâret, 18.30.31.33. 34. 38.

¹⁷ Ahmed, b.Hanbel, V,427;Farklı lafızlar için bkz, Müslim, İmân, 328;

¹⁸Ahmed, b. Hanbel, V,180.

Serahsî, tek kişinin getirdiği haber ile amel edilir görüşünde olanların yukarıda zikredilen hadisleri delil getirerek şöyle dediklerini naklediyor: Biz biliyoruz ki, Hz.Peygamber her yemek yeyişinde vahiy beklemiyordu. Eğer tek kişinin getirdiği haber hüccet olmasaydı, Hz.Peygamber bu tür kişilerin sözlerine itimat edip de getirdikleri yemekleri yemezdi. Öyle ise Hz.Peygamberin bir kişinin hediye ettiği yemekten yemesi, ahad haberin hüccet olduğunu gösterir. (SR, I,325)

يأياها النين آمنوا إن جا ئكم فاسق بنبا فتبينوا..²⁰

(18) وهو أن سبب نزولها أن النبي (ص) بعث الوليد بن عقبة بن أبي معيط ساعيا فعاد فأخبر النبي (ص) أن الذين بعثه إليهم أرادوا قتله. فأجمع النبي (ص) علي غزوهم وقتلهم

Yukarıdaki ayetin nüzul sebebi; Peygamber(sav) Velid b. Ukbe b. Ebî Muît'i zekât memuru olarak görevlendirdi. Velid gittiği yerden hemen döndü, Peygamber'e de gönderdiği kişilerin kendisini öldürmek istediğini haber verdi. Bunun üzere Peygamber(sav) bu topluluğa savaş açmak istedi. Bunun üzere yukarıdaki ayet nazil oldu. (MT, I,117)²¹

Ebu'l- Hüseyin el-Basri'ye göre, ayette geçen bu olay şerî bir hükmü ifade eder. Burada Hz.Peygamber tek kişinin getirdiği haberle amel etmiştir. Bu da tek kişinin getirdiği ahad haberin delil olduğunu gösterir.(MT, I,117)

Şimdiye kadar geçen hadisleri ve dört kitabın yazarlarının fikirlerini değerlendirdiğimizde ahad haberin delil olduğunu görürüz. Yine gerek selef (sahabe, tabiîn) ve gerekse fıkıh bilginlerinin çoğu, ahad haberle amelin caiz olduğu görüşünü benimserler.

Özellikle Serahsî, Bacî ve Gazzâlî ahad haber ile amel etmenin gerekli olduğu görüşlerine aşağıdaki hadisleri delil getirirler.

(19) فمن نالك ماروي عنه أنه قال في قصة الجنين: اذكر الله امرأ سمع من رسول الله (ص) في الجنين شيئا. فقامه إليه حمل بن مالك النابغة فقال: كنت بين جاريتين — بين ضرتين فضربت إحداهما الاخرى بمسطح والقت جنينا ميتا فقضي فيه رسول الله بغرة إ فقال عمر: لولم تسمع بهذا لقضينا فيه بغير هذا)

¹⁹ Ahmed, b. Hanbel, V,254.

²⁰ Hucurât,49/6.

²¹ Ahmed, b.Hanbel, I,10, 126, 390;III,250,VIII,247, Tefsîr'ül Celâleyn, sh.185.

Rivayet edildiğine göre cenin kıssası olduğunda Hz.Ömer kalkarak cenin hakkında Hz. Peygamberden(sav) bir şey duyan var mı? diye sordu. Orada bulunan Hamel b.Mâlik en-Nâbiğa kalkarak ben iki kuma arasındaydım. Biri diğerine merdane ile vurunca, diğer kadın karnındaki cenini ölü olarak düşürdü. Hz.Peygamber bu durumda ğurre'ye hükümetti dedi. Bunun üzerine Hz.Ömer “şayet bunu duymasaydık başka bir şey ile hüküm verecektik.” dedi. (SR, I,339,) (MS, I,148) (BC, I,253)²²

Baci'ye göre ümmetin ileri gelenlerinden sahabe, tabiîn ve fıkıh bilginlerinin tamamı tek kişinin getirdiği haber ile amelin caiz olduğu kanaatindedir. Delil olarak da sahabenin ahad haber ile amel etmesinin sıhhatinde icma etmiş olmasıdır. Yukarıdaki hadiste de Hz. Ömer ahad olan bu nasla amel ederken orada bulunan hiç kimsenin buna karşı çıkmamış olması tek kişinin getirdiği haberin delil olduğunu belirtir.(BC, I,253)

Mâlikilere göre sahabenin bir hadis rivayet ettiği zaman rivayet ettiği hadis ile amel etmemiş olması, o hadis ile amel edilmez anlamına gelmez. Bu aynı zamanda Şafiî mezhebinin de görüşüdür. Hanefilere göre ise böyle bir hadis ile amel edilmez. Yine Şafii ve Malikilere göre Hz. Peygamberden bir hadis geldiği zaman, o hadisin hükmünü neshedecek başka bir delil de yok ise ister sahabe isterse sahabe'nın dışında başkaları olsun fark etmez, o hadisin hükmünü yerine getirmek zorundadır. Malikiler bu görüşüne aşağıdaki hadisi delil getirir.(BC, I,268)

(20) خبر ابن عباس من ان الامة اذا اعتقت تحت عبد خيرت

İbn Abbas'ın haberi; cariyе kölenin nikâhı altındayken serbest(azat) edilirse, köle ile kalıp kalmamakta muhayyerdir.²³ (BC, I,268)

Yukarıdaki hadiste İbni Abbas'ın görüşü rivayet ettiği hadisine muhalif olarak cariyenin satışı onun boşanmasıdır şeklindedir. Malikiler İbn Abbas'ın hadisi ile amel ederek cariyenin muhayyerliğine hükmederler. Hanefiler ise İbn Abbas'ın ameli ile amel ederler.(BC, I,268)

H.z.Peygamberin aşağıdaki hadislerde görüldüğü gibi görevlendirdiği sahabe'ye infaz, hüküm, zekât toplama, akitleri yerine getirme ve dinî emirleri belirleme gibi yetki vermesi, tek kişinin getirdiği haberle amel'in caiz olduğuna delalet eder. Şayet tek

²²İbni Mâce, Diyât 11;Müslim, Kasame,35.36.37,38;Ebû, Davûd, Diyât,19; Tirmizî, Diyât, 15, Ferâiz,19;Nesâî, Kasame, 12,40; Muvâtta, Nikâh,21; Ahmed, b.Hanbel, I,216,321,IV, 274 498, 535, 539, v,247;bkz, Buhârî, Diyât,25.

²³ İbni Mâce, Talâk,29; Mâlik, Muvattâ, Talâk, 25; Ahmed, b. Hanbel, IV,65,66,V,378,VII,42,55;bkz, Buhârî, Talâk,16,Et'ime,31.

kişinin getirdiği haberle amel caiz olmasaydı Hz.Peygamber bu kişilere yetki verip tek başına görevlendirmezdi. İmam Şafii der ki, Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali, Cübeyir b. Mutim, Nâfi b. Cübeyir, Süleyman b. Yesar, Tâvus ve Mücâhid gibi seçkin tabiînler de ahad haberle amel etmişlerdir. Yukarda zikrettiğimiz tabiîn bilginleri ahad haber olduğu zaman ictihadlarından dönerek ahad haber ile amel etmişlerdir. Bu durum, ahad haber ile amelin caiz olduğunu ifade eder. Yine Bacî, bu görüşlere aşağıdaki hadisleri örnek getirir.(BC, I,255.256.268)

(21) وتوليته (ص) معاذ على جهة من اليمن

Hız. peygamber'in Muaz'ı Yemen'e vali olarak ataması(BC, I,259)²⁴

(22) وتوليته (ص) عمر على الصدقات

Ömer'in zekât memuru olarak görevlendirilmesi²⁵ (BC, I,259)

(23) ومن ذالك (ص) إنفاذه عثمان بن عفان إلى أهل مكة رسولا وموديا عنه

Osman b. Affan'ın Mekke halkına elçi ve dinin emirlerin yerine getirici olarak görevlendirilmesi²⁶(BC, I,259)

(24) وإنفاذه سورة براءة مع علي

Berae sûresinin tebliğini Ali'ye havale etmesi.²⁷ (BC, I,259)

(25) من ذالك: تأميره لأبي بكر الموسم

Ebu Bekir'in hac emiri olarak görevlendirilmesi, (BC, I,259)²⁸

(26) وكان سعيد بن المسيب يقول: أخبرني أبوسعيد الخدري عن النبي (ص) في الصرف فحسبت حديثه

Said b. Müseyyeb derki, bana Ebû Said el-Hudri Peygamber'den(sav) sarf (para bozma işi)hakkında haber verdi. Ben de onun naklettiği hadisle amel ettim.²⁹(BC, I,258)

²⁴ Buhârî, Tevhit,1Şirket,2;Ebû Dâvûd, Zekât,21; Dârimî, Zekât,1; Ahmed b. Hanbel, I,11, 228, 102, 137;Dârekutnî, Sünen, II,136.

²⁵ Müslim, Zekât,11; Ebû Dâvûd Zekât,22; Ahmed b.Hanbel, I,322.

²⁶ İbni Hişam Sıret, III,329.

²⁷ Buhârî, Tefsir,4,19,27; Müslim, Ferâiz,11; Ahmed b.Hanbel, VII,59,60.

²⁸ Ebû Dâvûd, Menâsik,71; Ahmed b.Hanbel, I,109.

²⁹ Buhârî Buyû,8,80,Şirket,10,Müslim, Musâkât,87,99,İbni Mâce, Ticâret,49.

(27) وكان زيد يرى أن الحائض لا تصدرحتى يكون آخر عهدها الطواف بالبيت ويخالف في ذلك ابن عباس فقيل له: ان ابن عباس سأل فلانة ألانصارية: هل أمرها رسول الله (ص) بذلك فآخبره فرجع زيد يضحك ويقول لابن عباس: ما أراك الا قد صدقت ورجع عما كان عليه

Rivayete göre Zeyd b. Sabit, en son işi tavaf olsun(veda tavafını yapabilsin)diye, hayızlı kadının tavaf yapmadan memleketini dönmesini(sudur) caiz görmüyor ve karşı görüşte olan İbn Abbas'a karşı çıkıyordu. Zeyd'e, İbn Abbas Ensardan falan kadına Hz. Peygamberin bunu emredip etmediğini sordu; kadında durumu İbn Abbas'a haber verdi' denilince Zeyd görüşünden vazgeçti ve gülererek İbn Abbas'a şöyle dedi: Anladım ki sen doğru söylemişsin. Böylece Zeyd ensardan bir kadının haberi ile İbn Abbas'ın görüşüne dönmüştür.(MS, I,149) (BC, I,255)³⁰

(28) ورجع ابن عمر عن المخابرة بعد الدهر الطويل إلى خبر رافع بن خديج: أنه (ص) نهى عن المخابرة

İbn Ömer uyguladığı Muhabere(toprağı, tarladan elde edilen ürün karşılığı icara vermek) ten Râfı b.Hadîc'in hadisi üzerine vazgeçti: "Şüphesiz Peygamber(sav) muhabere'yi yasakladı." (BC, I,255)³¹

Zeyd'in hayızlı kadının tavafı konusunda İbn Abbas'ın haberini duyduktan sora görüşünden dönmüş olması ve İbn Ömer'in muhabere hakkındaki görüşünden Râfı b.Hadîc'in haberini öğrendikten sonra görüşünden dönmesi, ahad haberin hüccet olduğunu gösterir.

(29) ومن ذلك: ما ظهر وانتشر من عمل أهل قبا وتحولهم إلى الكعبة في الصلاة الواحد

Kuba ehline birisi, eski kıblenin neshedildiği haberini getirince, onlar da bu tek kişinin haberi ile Ka'be'ye doğru namazda iken dönmeleri. (MS, I,149) ³² (SR, I,320) (MT, I,116) (BC, I,256)

(30) ماروي عن أذس: قال: كنت أسقى ابا عبيدة و ابا طلحة وأبي بن كعب شرابا من فضيح إذ آتانا أت فقال: إن الخمر قد حرمت فقال أبو طلحة: قم يا أنس إلى هذا الجرار فاكسرها; قال فقمتم إلى مھراس لنا فضربها بأسفله حتى تكسر

³⁰Buhârî, Hac,31,144,Hayız,,18;Müslim, Rıda,80,81; Ebû Dâvûd, Tahâret,106109,130, Menâsik,9; Tirmizî, Hac,99;Nesâî, Tahâret,183,184,Hayız,13, Talâk,1,7;Dârimî, Rıda,82,84;Muvattâ, Tahâret,86, 96,Hac,226;Ahmed b. Hanbel, I, 14,44, 230, 245; Bkz.İbni Mâce, Tahâret,130,131.

³¹Bûhârî,Musâkât,17,MüslimBuyû,80,81,93,121;EbûDavûd, Buyû,33,Tirmizî, Buyû,55,70,Nesâî, Eymân, 45,Buyû,28,39,780;Darimî, Buyû,76,Ahmed b. Hanbel, V,187,188.

³²Buhârî, Tefsir,20,alat,31,32;Müslim, Mesâcid,15; Ebû Dâvûd, Salât,200; Muvattâ, Kible,7; İbni Mâce, İkâme,56;Ahmed b.Hanbel, I,295,304 ,322,II,326, IV,284.

Enes b.Malik'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben Ebû Ubeyd’e, Ebû Talha ve Übey b.Ka’b’a Hurma suyu veriyordum. O sırada birisi gelip şarabın yasaklandığını haber verdi. Bunun üzere Ebû Talha Enes’e, gidip küpü kırmamı söyledi; Enes, ben de küpün bulunduğu mihiras(kiler gibi yer)a gidip orada bulunan küp’ün altına kırılıncaya denk vurdum .” (MS, I,149), (BC, I,256) ³³

Yukarıdaki her iki haberde de görüldüğü gibi, gerek Kuba ehline kiblenin değiştiğine dair tek kişinin getirdiği haber ve gerek ise şarabın yasaklandığına dair tek kişinin getirmiş olduğu haber ile sahabenin amel etmesi, ahad haberin hüccet olduğunu belirtir.

Yine araştırma yaptığımız kitaplar, ahad haberle amel edilir diyenlerin görüşlerine aşağıdaki hadisleri delil getirirler.

(31) وحديثي أبو بكر قال: قال رسول الله (ص) ما من عبد يصيب ذنباً ثم يتوضأ ويصلي ركعتين ثم يستغفر الله إلا غفر الله له

Bana Ebu Bekr, Hz. Peygamber’in bir günah işleyen kişi güzelce abdest alıp iki rekât namaz kılar ve sonra Allahtan mağfiret dilerse, Allah onu mutlaka af eder, dediğini haber verdi demiştir. (BC, I,255) (MT, I,114,) (MS, I,149)³⁴

(32) وثبت عن علي: فقال في الخبر الصحيح عنه كنت إذا سمعت حديثاً من رسول الله (ص) نفعني الله بما شاء منه وإذا حدثني عنه غيره استخلفته فإذا حلف صدقته

Hz.Ali kendisinden meşhur olarak nakledilen bir sözünde, “Hz. Peygamber’den bir söz işittiğimde Allah beni dilediğince yaralandırdı. Hz.Peygamberin sözünü bana bir başkası haber verince ona yemin ettirirdim. Yemin ettiyse onu doğruladım. (BC, I,254)(MT, I,114) (MS, I,149)³⁵

(33) وقضى عثمان في السكنى بخبر فريضة بنت مالك بعد أن أرسل إليها وسألها

Hz. Osman sukna hakkı konusunda Furî’a bnt. Mâlik’in haberi ile elçi gönderip sorduktan sonra hüküm verdiği” nakledilmiştir. (MS, I.148) (BC, I,254)³⁶

(34) ورجع عمرو وعثمان وغيرهما من الصحابة إلى خبر عائشة في التقاء الختانين فعلته أنا ورسول الله (ص) فاغتسلنا

³³Buhârî, Eşribe,3,Müsakât,13,Mezalim,21;Müslim, Eşribe,6,8, 9;Ebû Dâvûd Eşribe,1,5,7;Dârimî, Eşribe,2; Muvattâ Eşribe, 13; Ahmed b.Hanbel, I,53,142,181,186,234,272,274, 289,295,304,III, 158, 167,171.

³⁴ Ebû Dâvûd, Salat,36; Tirmizî, Salât, 298, İbni Mâce, İkame 193;Ahmed b .Hanbel, I, 1, 9, 10.

³⁵Tirmizî, Salât, 298, İbni Mâce, İkame 193;Hâkim, Ma’rifetül Ulumu’l-Hadis,15.

³⁶ Ebû Dâvûd, Talâk,44;Tirmizî, Talâk,23;Nesâî, Talâk,60;İbni Mâce, Talâk,8;Dârimî, Talâk,14;Muvattâ, Talâk,87.

Yine Ömer, Osman ve daha birçok sahabe'nin Aişenin verdiği haber sebebi ile "iltikau'l-hitâneyn'den"³⁷ dolayı guslün farz olmadığı görüşünden dönmüşlerdir. Hz.Aişe, "ben ve Peygamber(sav)onu yaptık ve bu sebeple gusül yaptık." (BC, I,254)(MT, II,114) (MS, I,148)³⁸

Gazzâlî, Hz.Ömer, Hz.Osman ve bunların dışındaki sahabilerin Hz.Aişe'nin rivayet ettiği "İltikâu'l-hitâneyn" hadisinden dolayı guslün farz olmadığı görüşünden döndüklerini bildirir ki, onlar bu konuda Hz. Aişe'nin ahad rivayetiyle amel etmişlerdir. (MS, I,148)

Serahsî, dinî hükümleri iyi derecede bilmek ve Allahın bize, amel etmek için gerekli kıldığı hakları yerine getirme ihtiyacımız, Hz. Peygamber'in zamanında bu tür hakları ondan işittip, ondan duyulduğu gibi de amel edip yerine getirenlerin ihtiyacı gibidir. Ancak zaman geçtikçe şeri hükümleri her birisi hakkında sahih hadis bulmak mümkün olmaya bilir. Bu bağlamda şer'i hükümler hakkında duyulan ihtiyacın giderilmesi için Peygamber zamanındaki kadar haber sika olmasa dahi hukuk'un gerçekleşmesi için ahad habere ihtiyaç duyulduğu zaman onunla amel etmek gerekir. (SR, I,327)

Serahsî aşağıdaki hadisi bu görüşüne örnek delil verir.(SR, I,327)

(35) فان رسول الله (ص) كان يسمع الخصومة في حقوق العباد ويقضى بالشهادات والأيمان وكان يقول "إنما أنا بشر مثلكم أفضى بما أسمع فمن قضيت له بشئ من حق أخيه فكأنما أقطع له قطعة من النار"

Muhakkak Peygamber kul hakları konusunda kendisine husumet nakledildiği zaman hükmünü şahit ve yemin ile verirdi. O,şöyle diyordu. "Ben de sizin gibi bir insanım; duyduklarım ile kararımı veririm. Kardeşinin hakkı hususunda kimin lehine yanlış hüküm verirsem ona ateşten bir parça yemiş olurum." (SR, I, 327)³⁹

Yine Serahsîye göre, Hz.Peygamber kimi dini tebliğ için görevlendirmiş ise o, din işlerinde ne duyarsa onu tebliğ etmek ve açıklamakla sorumludur. Zira o, Peygamberin halifesidir tebliğ ile memurdur. Serahsî bu konuya aşağıdaki ilk iki hadisi örnek delil verir.

(36) وقوله (ص) ألا فليبلغ الشاهد الغائب

³⁷ İltikau'l-hitâneyn; cinsel organının sünnetli kısmının, kadının cinsel organına girmesi anlamındadır.

³⁸ Tirmizî, Tahâret,80,181;İbni Mâce, Tahâret,111;Ahmed b.Hanbel, I,178, VI, 123, 227.

³⁹Buhârî,Hayz,10,Ahkâm,20;Müslim,Ekdîye,4; Ebû Dâvûd,Ekdîye,7;Nasâî,Kuddât,33; İbni Mâce, 5; Muvvâtâ,1;Ahmed b.Hanbel, VI,207,290,307,308, 320.

Peygamberin hadisi; “burada hazır bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın”⁴⁰. (SR, I,325)

(37) من كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار

Peygamber(sav): “Kim bana kasten yalan isnad ederse cehennemde yerini hazırlasın” buyurdu. (SR, I,362)⁴¹

(38) قال عمر في دية المجوس: ما أدري ما الذي أصنع فيهم وقال: أنشد الله امرء أسمع فيهم شيئاً إله رفعه إلينا فقال عبد الرحمان بن عوف: أشهد لسمعت رسول الله (ص) يقول: ” سنوابهم سنة اهل الكتاب

Hız. Ömer, Mecusi'nin diyeti hakkında; bunlar hakkında ne yapacağımı bilmiyorum. Onlar hakkında bir şey duyan var ise bize iletisin” dedi. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf “Ben Hız. Peygamber'in onlara ehl-i kitap muamelesi yapın dediğini duydum.” dedi.⁴² (MT, I,114),(MS, I,148) (BC, I,254)

Bu hadisi duyan Ömer, Mecusilerden cizye almış ve ehli kitap muamelesine tabi tutmuştur.

(39) فإن عمر كان لا يري توريث المرأة من دية زوجها. فلما أخبره الضحاك بأن رسول الله (ص) كتب إليه أن يورث امرأة اشيم الضبابي من ديته رجع إلي ذلك وورث المرأة الدية. ورغب عما كان عليه

Yine Ömer karının kocasının diyetine mirasçı olamayacağı görüşünde idi. Dahhâk ona Hız.Peygamberin kendisine Eşyam ed-Dıbâbî'nin karısını Eşyam'ın diyetine mirasçı kılmasını yazdığını haber verince Ömer görüşünden vazgeçip, habere dönmüştür.⁴³ (MS, I,148,) (MT, II,114) (BC, I,254,) (SR, I,332)

Daha sonra Hız.Ömer, yukarıdaki haberi duyunca aşağıdaki sözü söyleyerek görüşünden vazgeçip habere döner ve onunla amel eder.

(40) كما روي عن عمر أنه قال في خبر: كدنا نقضي فيه بأراءنا

⁴⁰ Buhârî, İlim,9,37;Tirmizî, Hac,136;Nesâî, Hac,111;İbni Mâce, Mukaddime,18;Dârimî, Menâsik,73; Ahmed b.Hanbel, IV,31,456,385.

⁴¹Buhârî, İlim,38,Cenaiz,33,Enbiyâ,50,Edep,109;Müslim, Zühd,72;Ebû Dâvûd, İlim, 4; Tirmizî, İlim, 8,13, Fiten,70, Menâkib,19; Dârimî, Mukaddime, 25,46;İbni Mâce, Mukaddime,4;Ahmed b.Hanbel. II, 47, 83, 123, 150,159,171,202,214,410,413,469,519,III,12,39,44,46,56,98,113,116.

⁴²Muvattâ, Zekât,42; Bkz, Değişik lafızlar için, Buhârî, Cizye, Diyanet işleri başkanlığı yayınları, Buhârî Muhtasarî, Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi,VIII,452.

⁴³ Ebû Dâvûd, Ferâiz,18; Tirmizî, Ferâiz,18; Dârimî, Ferâiz, 35; İbni Mâce,Diyât12; Muvattâ, Kul,9; Ahmed b.Hanbel, III,452.Bkz, Muvattâ, Zekât, 42.

Ömer'den rivayet edildiği gibi o yukarıdaki haber hakkında: “nerede ise bu konuda görüşümüz ile hüküm verecektik.”dedi. (MT, II,115) ⁴⁴

(41) ما ظهر من ابن عباس(ض) وقد قيل ان فلانا رجل من المسلمين يزعم ان موسى صاحب الخضر ليس بموسي بني اسرائيل عليه السلام فقال ابن عباس (ض) كذب عدو الله اخبرني ابي ابن كعب فقال خطبنا رسول الله (ص) ثم ذكر موسى والخضر بشئ يدل على أن موسى صاحب الخضر هو موسى بني اسرائيل

Nakledildiğine göre İbn Abbas’a Müslümanlardan birinin, Hızır’ın arkadaşı olan Musa’nın, İsrail oğullarından olan Musa olmadığını iddia ettiği söyleyince, İbn Abbas, bu Allah düşmanı yalan söylemiştir. Übey b. Ka’b bana haber verdi ki; Hz.Peygamber bir hitabında Musa ve Hızırdan bahsetmiş ve anlattığı şeyler Hızır’ın arkadaşı olan Musa’nın İsrail oğullarından olan Musa olduğuna delalet ediyormuş’ demiştir. (MS, I,149) ⁴⁵

Görüldüğü gibi burada İbn Abbas hemen haber-i vahide tutunmuş ve iddiayı öne süren kişinin kesinlikle yalancı olduğunu söylemiştir.(MS, I,149)

(42) حديث عائشة (ض) أن رسول الله (ص) قضى ان الخراج بالضمان

Bana Hz.Aişe’nin naklettiğine göre, “Hz.Peygamberin gelirin risk karşılığı(gelirin risk ölçüsünde) olduğuna hükmetti.” ⁴⁶ (MS, I,150)

Urve b.Zübeyr, Ömer b. Abdulazizin verdiği bir kararda yukarıdaki hadisi delil getirerek itiraz etmiş. Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz de bu haber sebebi ile verdiği hükmünü bozmuştur.(MS, I,150)

2- Ahad Haberle Amel Edilmez Diyenlerin Görüş ve Delilleri:

Mutezile âlimlerinden el-Cubbâi ve en-Nazzam, Zahirî âlimlerinden el-Kassanî ve bazı Rafızîler, tek kişinin getirdiği haber ile amel edilmeyeceği görüşünde olup, görüşlerine aşağıdaki hadisleri delil getirirler.

(43) قَالَ عمر لا ندع كتاب ربنا وسنة نبينا لقول امرأة لاندري أصدقت أم كذبت

⁴⁴Bu lafızla hadisi aradığımız kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz; Ebû Dâvûd, Diyât,19.

⁴⁵Ahmed b.Hanbel, VI,117;Bkz, Buhârî, İlim,16,19,Enbiya,27.

⁴⁶Tirmizî, Buyû’,53;Nesâî,Buyû’15; İbni, Mâce, Ticâret,43.

H.z.Ömer, “Rabbim iz’in kitabını ve Peygamberimizin sünnetini doğrumu yalan mı söylediğini bilmediğimiz bir kadının sözü için terk edemeyiz” dedi. (MT, I,115)⁴⁷ (BC, I,169)

Ebu’l-Huseyn el-Basrî aşağıdaki hadisi ahad haber ile amel edilmeyeceği konusuna delil getirmiştir.

(44) وقدروي عمر بن شبت في كتاب الكوفة في أخبار ولید باسناده عن قتادة في قول الله تعالى (ياايها الذين آمنوا إن جئكم فاسق بانبا فاتبينوا) قال :هو"الوليد بن عقبة بن أبي معيط بعثه النبي (ص) الى بنى المصطلق مصدقا .فلما أبصروه أقبلوا نحوه . فهابهم فرجع الى النبي(ص) فأخبرأنهم ارتدوا عن الاسلام. فبعث النبي(ص) خالد بن وليد وامره ان يثبت ولايعجل . فانطلق حتى أتاهم ليلاً. فبعث عيونه .فلما جاؤوه خبروه أنهم مستمسكون بالإسلام. وسمعوا اذانهم وصلاتهم فلما اصبحوا أتاهم خالد بن وليد ورأى ما يعجبه فرجع الى النبي (ص) فأخبره الخبر

Ömer b. Şebet “Küfe bölümünde” Velid’in haberi adı ile Katade isnadı ile Allah Taala’nın aşağıdaki ayeti hakkında şu rivayeti yapar. “Ey iman edenler fasıkın biri size bir haber getirdiği zaman onu araştırın” Ömer dedi ki o, Velid b.Ukbe b. Ebî Muît dır.Peygamber(sav) onu Beni Mustalık Kabilesine zekat memuru olarak görevlendirdi.Velid kabile ileri gelenlerin kendine doğru geldiğini görünce, endişelendi. Peygamber’e döndü ve onların dinden döndüğünü haber verdi. Bunun üzere Peygamber Halid b. Velid’i oraya gönderdi ve acele etmeden durumun araştırılmasını istedi. Halid onlara geceleyin gitti; onların yanına casuslarını gönderdi. Casuslar Halide onların İslama sıkı bağlı olduğunu, ezan okuyup namaz kıldıklarını haber verdi. Sabah olunca da Halid b. Velid kendisi oraya gider ve gördüklerine şaşırmıştır. Ve daha sonra Halid Peygamber’e gelip gördüklerini ona anlamıştır. ⁴⁸(MT, I,117)

(45)روي عن قبيصة من ذؤيب أنه قال جاءت الجدة إلى أبي بكر الصديق تسأله ميراثها فقال لها أبوبكرمالك في كتاب الله شئ وما علمت لك في سنة رسول الله شياً فارجعي حتى أسأل الناس فسأل الناس فقال مغيرة بن شعبة حضرت رسول الله(ص)أعطاهالسدس. فقالأبوبكرهل معك غيرك؟ فقام محمد بن سلمة الأنصاري فقال مثل ما قال المغيرة فأنفذه لها أبوبكرالصديق.

Kabisa Zü’eyb’den rivayet ettiğine göre, bir nine kendisine mirastan pay verilmesini istemek üzere H.z.Ebubekir’e gitmiştir. H.z.Ebubekir nineye şöyle dedi: Senin için

⁴⁷ Müslim Talâk,46; Ebû Dâvûd, Talâk,40; Dârimî, Talâk,10;; Tirmizî, Talâk,5; Nesâî, Talâk.6.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, İmârat,7,11,Zekât,22;Ahmed b.Hanbel, IV,279,VI, 10.126.390; Tefsîr’ül Celâleyn, sh.185.

Allahın kitabında bir şey bulamadım. Hz.Peygamberin de nine için bir pay zikrettiğini bilmiyorum. Şimdilik sen git ben insanlara bu konuda bildikleri bir şey olup olmadığını sorayım dedi. Sonra insanlardan Muğire b. Şube şöyle dedi: Hz. Peygamber'den nineye altıda bir sehim(1/6) verildiğini gördüm. Hz.Ebubekir, "Hz.Peygamber bu kararı verirken seninle beraber kimse var mı idi?" diye sordu. Bunun üzerine Muhammed b. Seleme ayağa kalkarak, el-Muğire b. Şube'nın dediğinin aynısını söyledi. Bunun üzere Hz.Ebubekir de kadına altıda bir(1/6) sehimle hüküm etti. ⁴⁹ (BC, I,263) (SR, I,331) (MT, I,138)

Serahsîye göre, tek kişinin getirdiği haber ile amel edilmesi için şahitliği şart koşanlar yukarıdaki hadisi delil getirmiştir. Şayet haberin doğruluğuna dair ravi şahit getirmemişse haber doğru ve yalan ihtimali taşıdığından o haberle amel edilmez. Bunlara göre yukarıda Ebu Bekir'in Muğire'ye "yanında senden başka kimse var mıydı?" diye sorması da tek kişinin getirdiği habere güvenmemiş olduğunu gösterir.(SR, I,331)

Yine tek kişinin getirdiği haber ile amel etmeyi kabul etmeyenler, Aişe'nin İbn Ömer'in naklettiği hadisi reddetmesi ile ilgili aşağıda ki haberi kendilerine delil getirmişlerdir.

(46) "حديث ابن عمر أن النبي (ص) قال الميت يعذب ببكاء أهله عليه" فقالت عائشة يرحمه الله. لم يكذب ولكنه وهم. إنما قال رسول الله (ص) لرجل مات يهوديا "إن الميت ليعذب وإن أهله ليبكون عليه

Hız.Aişe, ibn Ömer'in naklettiği ölünün yakınlarının kendisine ağlaması ile azab gördüğünü haberini duyunca "ki hadis şöyle idi: Peygamber(sav), ölen yakınlarının kendisi için ağlaması ile azab görür."Aişe Allah ona rahmet etsin yalan söylememiştir, fakat hata etmiştir. Ancak Peygamber bu sözü Yahudi olarak ölen birisi, Peygamber(sav), "Ölen adam azab görüyor, yakınları da onun için ağlar" dedi. ⁵⁰(BC, I,264)

Yine bunlar bu konuda

(47) بماروي عن النبي (ص): أن ذااليدین أخبره عن سلامه من اثنتين. فلم يعمل به حتى سأل أبابكر وعمر

⁴⁹ Mâlik, Muvattâ, Ferâiz,4;Ebû Dâvûd. Ferâiz,5,55;Tirmizî, Ferâiz 10;İbni Mâce, Ferâiz,4.

⁵⁰Buhârî, Cenâiz,33,Megâzî,8; Müslim, Cenâiz,18,27; İbni Mâce, Cenâiz,54; Ahmed b.Hanbel, I, 47,31, 134, IV,414,437,VI,57,138.

Peygamber(sav) den rivayet edildiğine göre Zu'l-Yedeyn adındaki sahabe Peygamber'e iki rekâtta selam verdiğini haber verince, Peygamber Ömer ve Ebu Bekir'e sorması ile onun sözü ile amel etmemiştir.⁵¹ Şeklindeki rivayeti ile amel etmiştir.(BC, I,262)(MT, I,138)

Yine bunlar bu konuda aşağıdaki hadisleri de delil getirir.

(48) نضر الله امرأ سمع مقالتي فوعاها فادأها كما سمعها الحديث .

H.z.Peygamber, “Allah, benim sözümü işitip anlayan ve işittiği gibi nakleden kişinin yüzünü ak etsin” demiştir. (BC, I,292,)⁵²

(49) حديث أبي موسى الأشعري: سمعت رسول الله(ص) يقول: الاستئذان ثلاث فإن أذن لك فأدخل وإلا فأرجع

Ebî Musa el-Eşarî'nin hadisi: Peygamber(sav) den izin isteme hakkının üç olduğu, Şayet izin verilirse içeri gir, verilmezse geri dön dediğini işittim. (BC, I,263)⁵³

H.z. Ömer'in yukarda geçen Ebu Musa'nın isti'zan hadisini kabul etmeyip, ancak daha sonra aynı hadisi Ebû Said el-Hudri'den duyması üzerine Ebû Musa'nın hadisini kabul etmesi ahad haberin tek başına hüccet olmadığını, ancak destek görmesi ile hüccet olabileceğini gösterir.(BC, I,263)

B- SAHABENİN AHAD HABER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Birçok sahabenin aşağıdaki hadislerde görüldüğü gibi ahad haber geldikten sonra kişisel fikirlerinden dönmüş olmaları, ahad haberle amel etmenin ne kadar gerekli olduğunu gösterir. Aşağıdaki bazı hadislerde görüldüğü üzere hadis alanında titiz kimi sahabe bazen destek görmediği takdirde, tek kişinin haberi ile amel etmemişlerdir. Sahabe, hadis almada ravide aranan şartları göz önünde bulundurmuş ve kusurlu buldukları ravinin hadisi ile amel etmemişler.

⁵¹ Buhârî, Salât,88,Ezan,69,Sehv,4,5;Müslim, Mesâcid, 97, 99. 102; Ebû Dâvûd, Salât, 189; Tirmizî, Salât,175; Nesâî, Sehv,22; İbni Mâce, İkame,134;Dârimî, Salât 175; Muvattâ, Nida, 58, 60; Ahmed b. Hanbel, I,77, 235.423.460.

⁵²Tirmizî, İlim,34; Ebû Dâvûd, İlim,10;İbni Mâce, Mukaddime,, 18; Dârimî, Mukaddime, 24; Ahmed b. Hanbel I,437.

⁵³Buhârî, İst'ızan,13;Müslim, Edeb,34.35.37;Ebû Dâvûd, Edeb,17;Tirmizî, İst'ızan, 3;İbni Mâce, Edeb, 17; Dârimî, İst'ızan,1,3; Mâlik, Muvattâ, Cami',124.

(50) وكان عمر يجعل في الأصابع نصف الدية ويفصل بينهما: فيجعل في الإبهام خمس عشرة من الإبل وفي البنصرة تسعة وفي الخنصرة ستة ثم يجعل في الباقية عشرة عشرًا: فلما روي له من كتاب النبي (ص) إلى عمرو بن حزم: "في كل إصبع عشرة من الإبل" رجع عن رأيه

Hız.Ömer parmaklarda diyetin yarısı ile hüküm ederdi ve parmakların arasında ayırım yapardı. Başparmağa 15 deve, yüzük parmağa 9 deve ve küçük parmağa da 6 deve diyetle hüküm verirdi. Sonra diğer parmaklar için 10 ar 10 ar deve ile hüküm ederdi. Ancak kendisine Resulullah(sav) in Amr b. Hazm'e gönderdiği mektupta; "Her parmak için 10 deve ile hüküm ettiğine" rivayet edilince Hız.Ömer kendi görüşünden dönmüştür. (MT, 1,114)⁵⁴

Daha önce diyet hakkında farklı uygulamaları bulunan Hız. Ömer bu haberi duyduktan sonra kendi rey'inden vazgeçmiş ve ahad haberle amel etmiştir. (MT, 1,114)

Yine Bâcî der ki, şayet sahabenin biri "onlar şöyle yapıyorlardı "diyerek yapılan bir fiili Hız.Peygamber zamanına havale etse, hiç kimse sahabenin bu sözüne karşı çıkmamışsa, bu hadis ile hüküm kesinleşir. Çünkü ona göre bu söz müsned hükmündedir. Fıkıh âlimlerinin çoğu ve Şafiî âlimleri bu görüştedir. Ancak bazı Hanefi âlimlerine göre ise sadece Peygamber zamanına olayı havale etmekle hüküm kesinleşmez. Şayet Peygamber, yapılan işi onaylamış ise hüküm kesinleşir. Aksi durumda hüküm kesinleşmez. Çünkü Peygamber zamanında sahabenin yaptığı birçok şeylerin hükmü kesin olmadığı gibi, bazı şeylerin hükmü ortadan bile kalkmıştır. Hanefiler bu görüşüne aşağıdaki hadisleri delil getirir.(BC,1.320.321)

(51) ألا تري أنه لما اختلفوا في التقاء الختانين قال بعضهم: كنا نجامع على عهد رسول الله (ص) و نكسل . ولا نغتسل . فقال له عمر: أو علم النبي (ص) بذلك فأقركم . فقال لا .

Sahabe "iltıka'ul-hıtaneyn" konusunda görüş ayrılığına düşünce, onlardan birisi, biz Peygamber zamanında inzal olmadan cinsel ilişkiye girerdik. Bu ilişki sebebiyle yıkanmazdık dedi. Bunun üzere Hız.Ömer ona, Peygamber bunu biliyorum idi ve bunu onayladı mı? o da hayır dedi. (BC, I,321,) ⁵⁵

Bazı Hanefiler, yukarıdaki hadisin bu hükmü İslamın ilk yıllarında idi. Daha sonra bu hadisin hükmü Aişe'nin(Peygamber ile biz bunu yaptık ve sonra kalkıp yıkanırız) şeklindeki hadisi ile nesh edilmiş olduğu görüşündedirler.(BC, I,321)

⁵⁴Ebû Dâvûd, Diyât,7,18; Tirmizî, Diyât,4; Mâlik, Muvattâ, Kul,1; Ahmed b. Hanbel, I,179, 182; 207, 215, IV,397.398.404.

⁵⁵ Teberani; Mecmu'uz-zevâid, I,266; Ahmed b.Hanbel, I,367,371,IV,39;V,115.

(52) وقال جابر: كنا نبيع أمهات الأولاد على عهد رسول الله (ص)

Cabir(r.a.), “Biz Peygamber zamanında ümmü veled’leri satardık.” dedi. ⁵⁶(BC, I,321)

Bacî, Cabir’in bu kanaatinden Hz.Peygamberin haberi olmayabilir. Ya da “Ümmühatü’l-Evlat”dan kasıt mülkiyet altında olmayanlardır ki, bunların da satışı caizdir, demiştir.(BC, I,321)

C-FIKİH MEZHEP İMAMLARININ AHAD HABER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

1-Hanefîlerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri

Hanefî mezhebinin imamları ahad haberle amel için üç şart ileri sürmüşlerdir.

1-Râvi, Hz. Peygamberden rivayet ettiği hadisin aksine davranmış veya bu rivayete aykırı fetva vermiş olmamalıdır. İşte bu sebeple Hanefîler, Ebû Hüreyre’nin Hz. Peygamber’den rivayet ettiği aşağıdaki hadisine aykırı davrandığı için hadisi ile amel etmemiştir. Kendisi ed-Dârekutnî’nin rivayetine göre” Ebû Hüreyre hadise aykırı olarak ellerini yedi yerine üç defa yıkamış ve bu yönde de fetva vermiştir".Hanefîler de onun fetvası ile amel eder hadisi ile amel etmez ⁵⁷

(53) روي عن أبي هريرة قال قال النبي (ص): إذا ولغ الكلب في اناء احدكم فليرقه ثم ليغسله سبع مرات إحداهن بآثار

Ebû Hüreyre’nin Hz. Peygamberden rivayet ettiği hadis: Resulullah(asvs), “birinizin kabını köpek yaladığı takdirde onu döksün, sonra biri toprakla olmak üzere yedi defa yıkasın” buyurdu. ⁵⁸

2-Hadis”Umumu’l-Belva”ile alakalı bir konuda olmamalıdır. Onlara göre bu konudaki hadisler tevatür veya meşhur yolu ile gelir. Ahad yolla gelmesi mümkün değildir. Bu bakımdan Hanefî bilginleri Abdullah b. Ömer’den rivayet edilen “Hz. Hz.Peygamber rükûa giderken ve başını rükûdan kaldırırken ellerini kaldırırdı”⁵⁹ anlamındaki hadisi ile

⁵⁶ İbni Mâce, Itk,2;Ebû Dâvûd, Itak,29; Ahmed b.Hanbel, II,22,231,IV,6;Bkz. Dârimî, Buyû,38.

⁵⁷ Zekyüddin Şa’ban, İslam Hukuku İlminin Esasları Mütterecim, İbrahim Kâfi Dönmez, sh, 75.

⁵⁸ Buhârî, Vudu,33;Müslim, Tahâret,89,93;Tirmizî, Tahâret,68; Nesâî, Tahâret,52,Miyâh,7.

⁵⁹ Buhârî, Ezan,83 ; Zekiyüddîn, Şa’ban,a.g.e, Mütterecim, İbrahim Kâfi Dönmez sh, 75.

amel etmemiştir. Çünkü Hanefîlere göre bu durumda olan bir olay herkes tarafında bilinmesi gerekirdi. Şayet bu konuda bir sünnet sabit olsaydı, bunu çok sayıda ravî rivayet ederdi. İnsanlar bu rivayete ihtimam gösterirdi.⁶⁰

3-Hadis rivayet eden râvi, fıkıh bilgisi ve ictihâd ehliyeti ile tanınmış bir kimse değilse, hadis kıyasa ve şer'i esaslara aykırı olmamalıdır. Hanefîler bu yüzden Ebu Hüreyre'nin aşağıdaki "müsarrâh"hadisini Sahih kıyasa aykırı bulduğu için amel etmemiştir. Çünkü Ebu Hüreyre fıkha vukufu ve ictihada ehliyeti ile tanınmış bir sahabi değildir. Hadisin ihtiva ettiği hüküm ise İslam hukukunun genel kurallarına aykırıdır. Çünkü hadis İslam hukuku'nun "tazmin misli mallarda misli ile kıyyemi mallarda kıymeti ile olur."kuralına ters düşmektedir. Yine hadis hukukun "yarar ve hasar'ın dengelenmesi" ilkesine de aykırıdır. Çünkü her iki ilkey'e de müşterinin bir "sa'" hurma vermesi aykırıdır.⁶¹

(54) روي عن أبي هريرة قال النبي(ص): لا تصروا الأبل والغنم فمن ابتاعها بعد ذلك فهو بخير النظرين بعد ان يحلبها ان رضيها امسكها وان سخطها ردها وردمعا صاعا من تمر

Develerin ve koyunların memelerin sunî olarak şişirmeyin. Birisi bu durumda bir hayvanı satın almışsa ve sütü sağmışsa iki şeyden birini seçmekte serbesttir.1-Bu hal ile razı olursa hayvanı kendisinde tutar(sözleşme olduğu şekilde kalır.)2-Razı olmazsa hayvanı iade eder ve ayrıca bir sâ' hurma verir. (SR, I,342)⁶²

Hanefîlere göre; kitap, sünnet ve icma ile sabit olan sahih kıyasa muhalif ise, ahad haber terk edilir. Sahih kıyas ile amel edilir. Hanefîler, yukarıdaki musarrâh hadisi ve aşağıdaki hadisi sahih kıyasa aykırı buldukları için terk edip kıyasla amel ederler. Onlara göre sahih kıyasa muhalif ahad haber, kitap, sünnet ve icmaya muhalif demektir. (SR, I,342)

(55) فيما يرويه سلمت بن المحبق ان رسول الله (ص) قال فيمن وطئ جارية امرأته" فأن طأوعته فهي له وعليه مثلها و ان استكرهها فهي حرة وعليه مثلها

Seleme b. Mehbek'in rivayetine göre, Peygamber(sav), eşinin cariyesi ile cinsel ilişkiye giren kimse hakkında: "Şayet her ikisi de isteyerek bu ilişkiye girmişler ise hüküm ikisine de uygulanır. Şayet erkek zorlanarak cariyeye ile ilişkiye girmiş ise, bu durumda cariyeye hürdür. Hüküm sadece ilişkiye giren koca'ya uygulanır."dedi. (SR; I,342)⁶³

⁶⁰ Zekiyüddîn, Şa'ban, ,a.g.e, Müterecim, İbrahim Kâfi Dönmez sh,,75,7677.

⁶¹ Zekiyüddîn, Şa'ban,a.g.e, Müterecim, İbrahim Kâfi Dönmez sh, 75.76.77.

⁶² Müslim, Buyû,11; Ebû Dâvûd, ,Buyû, ,46.

⁶³ Ebû, Dâvûd, Hudûd,27; Nesâî, Nikâh,70;Ahmed b.Hanbel, II,476,V,6.

2-Malikîlerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri

İmam Malik senedi sahih olan ahad haberle amel etme konusunda sadece Medine ehlinin ameline aykırı olmama şartını koşar. Şayet hadis Medine ehlinin ameline aykırı ise onunla amel etmez. Mesela; İmam Malik aşağıdaki hadisi Medine ehlinin tatbikatına aykırı bulduğu için amel etmemiştir.⁶⁴

(56) المتبايعان كل واحد منهما بالخيار على صاحبه مالم يتفرقا

“Alıcı ve satıcıdan her biri, ayrılmadıkları sürece(sözleşmeden vazgeçip geçmeme hususunda) diğerine karşı muhayyerdir.”⁶⁵

İmam Malik yukarıdaki hadiste “meclis muhayyerliği” hükmünü Medine ehlinin ameline muhalif bulur ve bu hadis ile amel etmez.

3-Şafiîlerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri:

İmam Şafiî ahad haberle amel konusunda sadece haberin senedinin sahih ve muttasıl olmasını şart koşar. Bu sebeple o, Said b. el-Müseyyeb’in mürsellerinin dışındaki mürsel hadislerle amel etmez. Çünkü onun mürsellerini incelenmiş; başka yollarla muttasıl olarak rivayet edildiği görmüştür.

4-Hanbelîlerin Ahad Haber Hakkındaki Görüşleri:

İmam Ahmed b.Hanbel ahad haber hakkında İmam Şafiî gibi düşünür. Şu kadar var ki o, senette ittisal şartı aramaz. Mürsel hadisle amel eder, Mürsel hadisi kıyasa tercih eder.⁶⁶

D- SENED AÇISINDAN DİĞER HADİSLER

Hadisler, senetlerine göre muttasıl ve münkatı diye ikiye ayrılmıştır. Biz burada sadece ikinci kısım olan münkatı hadisler ile ilgili kitaplarda geçen hadis ve hadisler ile ilgili görüşleri incelemeye çalıştık.

⁶⁴ Zekiyüddîn, ŞA'BAN,A.G.E, Müterecim, İbrahim Kâfi Dönmez Sh.,79.

⁶⁵ Buhârî, Buyû.42,47; İbni Mâce, Ticâret,17.

⁶⁶ Zekiyüddîn Şa'ban,a.g.e, Müterecim, İbrahim Kâfi Dönmez sh.,80,81.

Serahsî, inkıtaı ikiye ayırır.

a-)Şekil yönünden hadisin münkatı olması ki, Serahsî mürsel hadisleri bu kısımda değerlendirir. Bu kısmı mürsel hadisler bölümünde ele alacağız.

b-) Mana yönünden hadisin münkatı olmasıdır. Serahsî mana yönünden hadisin münkatı olması demek, hadisini kitaba muhalif olması, şaz olması veya da hadisin garib kalması veya da Umumul belva gibi genel prensiplere aykırı olması veya da çocuk raviler tarafından hadisin rivayet edilmiş olması gerekir. Serahsî mana yönünden hadisin münkatı olmasına yukarıdaki sırasına göre aşağıdaki hadisleri delil getirir.

1-Hadisın kitaba muhalif olması, buna aşağıdaki hadisleri delil getirir

(57) وقال النبي (ص): "تكثر الأحاديث لكم بعدي فإذا روي لكم حديث فاعرضوه على كتاب الله تعالى فما وافقه فاقبلوه وعلّموا أنه مني وما خالفه فردوه وعلّموا أنه مني برئ"

Peygamber(sav) “Benden sonra sizin için hadisler çoğalacak, size bir hadis geldiği zaman onu Allah’ın kitabına arz edin. Ona uygun ise onu kabul edin ve onun benden olduğunu bilin. Allah’ın kitabına uygun değil ise onu reddedin. Benim ondan uzak(beri) olduğumu biliniz.” dedi.(SR, I,365)⁶⁷

(58) وقوله عليه السلام: "كل شرط ليس في كتاب الله تعالى فهو باطل وكتاب الله أحق"

Peygamber(sav)in hadisi “Allah’ın kitabında olmayan her şart batıldır (asılsızdır). En gerçek olan sadece Allah’ın kitabıdır.”⁶⁸ (SR, I,364)

Serahsî, her hangi bir hadis Allah’ın Kitab’ına muhalif ise terkedilir demiştir. Yukarıdaki hadisleri de bu görüşüne delil getirmiştir. Yukarıdaki hadiste Allahın kitabından olmayan şartından kasıt, Allahın kitabına muhalif olan hadis demektir. Yine Serahsî, ister umum ifade eden ayet olsun ister tahsis edilmiş ayet olsun fark etmez, hadis ayete muhalif olduğu zaman hadis terk edilir görüşündedir.(SR, I,364)

Serahsî aşağıdaki örneklerde olduğu gibi sahabenin “ Bununla emir olunduk veya bununla nehiy olunduk veya sünnet şöyledir” hadis başlarındaki ifadeleri konusunda; âlimler ihtilafa düşmüşler. Şafiî’nin eski görüşüne göre emir mutlaktır kesin hüküm bildirir. Yeni görüşüne göre ise mutlak değildir. Böyle bir ifadenin sahabe tarafından bir açıklaması yok ise kesin hüküm bildirmez. Çünkü bu tür ifadeler kitap ve sünnetin dışında da (ulul-emir gibi)emir edilmiş olabilir. Zira Allah’u Taala Kur’an da “Allah’a,

⁶⁷ Suyûti, Miftahul-cennet, s.8;

⁶⁸ Buhârî, Mekatip,1,3,,Şurût,17; Nesâî, Talâk,31;

Hız. Peygambere ve ulu'l-emre itaat edin"⁶⁹ buyurmuştur. Hanefîler ise, böyle bir hadisi münkatı hadis olarak değerlendirir. Sarih kıyası buna tercih eder der. Çünkü onlara göre böyle bir hadisten Hız. Peygamber'den gelen mutlak emir veya Hız. Peygamber'in sünnetidir anlamı çıkmaz.(SR, I,380)

(59) وقال صفوان بن عسال(ض)"أمرنا رسول الله (ص) اذا كنا سفرا أن لا ننزع خفافنا ثلاثة أيام وليا ليها

Safvan b. Assal, biz bir seferde iken "Hız.Peygamber (sav) bize meshlerimizi üç güne ve üç gece çıkarmamayı emretti" dedi.⁷⁰ (SR, I,381)

(60) قال عقيبة بن عامر(ض)"ثلاثة ساعات نهانا رسول الله (ص) أن نصلى فيهن . . .

Ukaybe b. Amir, "üç vakit varki peygamber(sav) o saatlerde namaz kılmanızı yasakladı." (SR, I,381)⁷¹

Serahsî aşağıdaki hadisleri münkatı hadis'e örnek getirir.

(61) ماروي"الطلاق بالرجال والعدة بالنساء

Rivayet edildiğine göre, Peygamber(sav). "Talak erkeklere iddet(bekleme süresi) kadınlardır." ⁷² (SR, I,369)

Sahabenin ileri gelenleri bu hadis hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bu hadisi delil olarak kullanmaktan da vazgeçmişlerdir. Hanefîler diyorlar ki; biz biliyoruz ki bu hadis sabit olmamıştır. Şayet sabit olmuş olsaydı bu hadis herkes tarafından bilinir ve meşhur olurdu. Kısaca Umumul Belvaya aykırıdır derler. Onlara göre, bu hadis münkatıdır.(SR, I,369)

(62) ما يروي أن النبي (ص) قال"ابتغوا في اموال اليتامي خيرا كيلا تأكلها الصدقة

Rivayet edildiğine göre, Peygamber(sav), "yetimlerin mallarını iyi kullanıp geliştirin ki zekât onu yiyip bitirmesin." ⁷³ (SR, I,369)

Yine sahabe"Buluğ çağına ermemiş çocuğun malına zekât gerekir mi?" konusunda ihtilafa düşmüşler. Fakat yukarıdaki hadisi de delil olarak kullanmamışlar. Hanefiler, biz bundan şunu anlıyoruz ki bu konuda hadis sabit olmamıştır. Şayet sabit olmuş

⁶⁹ Ali İmran,3/59;

⁷⁰ Nesâî, Tahâret,97;Tirmizî, Tahâret, 71;İbni Mâce, Tahâret,62, 30; Bkz. Ahmed b.Hanbel, IV,154;

⁷¹ Nesâî, Mevâkit,31,34, Cenâiz,89; Tirmizî, Cenâiz 41; İbni Mâce, Cenâiz,30; Dârimî, Salât,142; Ahmed b. Hanbel, IV,152.

⁷²Mâlik, Muvattâ, Talâk,70.

⁷³Bkz. Değışik lafızlar için, Muvattâ, zekât,14;Tirmizî, Zekât,15.

olsaydı herkes tarafından bilinmesi gerekirdi. İhtiyaç duyulduğu zamanda delil olarak sahabe bu hadisi kullanırdı. Öyle ise bu hadis münkatı hadistir demişlerdir.(SR, I,369)

Serahsî çocuğun rivayetine de aşağıdaki hadisi delil getirir.

(63) واستدل فيه بحديث أهل قبا فإن عبد الله ابن عمر (ض) أتاهم وأخبرهم بتحويل القبلة إلى الكعبة وهم كانوا في الصلوات فاستداروا كهيتتهم

Kuba ehlinin hadisi; “Abdullah b. Ömer, onlara namazda iken kible’nin Ka’be olarak değiştiğini haberi getirdi. Onlarda Ka’be’ye doğru namazda iken dönmüşler. (SR, I,372)⁷⁴

Serahsîye göre, bazı Hanefî âlimleri çocuğun şahadetini kabul etmemekle beraber onun hadis rivayetini kabul etmişlerdir. Bazı Hanefî âlimleri çocuğun durumunu fasıkın durumu gibi değerlendirirler. Ne şahadetini ne de rivayetini kabul ederler. Çocukların haberlerini münkatı haber olarak değerlendirir, amel etmezler. Ancak çocuğun rivayetini kabul edenler, yukarıdaki İbn Ömer’in hadisini delil olarak kullanırlar. İbn Ömer’in, henüz çocuk denilecek yaşta iken getirdiği haber, bütün sahabe tarafından kabul edilmiştir. Çünkü İbni Ömer o yıllarda henüz 14 yaşlarında idi.(SR; I,372)

E-RAVİDE ARANAN ŞARTLAR

1-Ravinin Adaleti

Serahsî’ye göre adalet istikâmettir. Kısaca kişinin ahlakının doğru olması ve haktan ayrılmamasıdır. Serahsî, adaleti de zahiri ve batinî diye ikiye ayırır. Zahirî adalet din ve akıl ile tespit edilir. Batını adalet ise kişinin muamelelerine bakılarak bilinir. Kısacası helal ve haramdan sakınan ve büyük günahları işlemeyen kimsenin istikameti doğrudur. Rivayeti ile amel edilir.(SR, I,351)

(64) بماروي عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال: " نضر الله إمرأسمع مقاتلي فوعاها فأداها كما سمعها فرب مبلغ أوعى من سامع ورب حامل فقه ليس بفقيه

“Allah benim sözümü işitip anlayan ve işittiği gibi nakleden kişinin yüzünü ak etsin. Nice nakledilen var ki nakledenden daha iyi anlayandır. Nice bilgi sahibi var ki fakih değildir.” (SR, I,325) (BC, I,292)⁷⁵

⁷⁴ Tahrici için bkz.dip not.32.

Bacî'ye göre, bu hadisle Hz.Peygamber, zabt ve adaletin yanı sıra ravide fıkıh bilgisinin de aranması gerekmediğini belirtmiştir. Ahad haberin ravisinin fakih olması haberin dinde hüccet olmasını gerektirmez. Hadis ravisinde adalet ve zabt şartının bulunması ravi için yeterlidir. Kısaca Bacî'ye göre ravinin fakih olma şartı aranmaz. Adalet ve zabt şartlarının ravide bulunması yeterlidir.(BC, I,292)

Serahsîye gelince o, hadis ravilerini iki kısma ayırır: a-Maruf raviler b-Meçhul raviler Marufu da iki kısma ayırır:1-Fıkıh ve içtihatla maruf olanlar, 2-Adalet, zabt ve hıfızla maruf olup fakat Ebu Hüreyre ve Enes b. Malik gibi fıkıh bakımından diğerlerinden zayıf olanlar. (SR, I,338)

Birinci guruba girenler; Hulefa-ı raşidin, Zeyd b. Sabit, Muaz b. Cebel, Hz.Aişe ve Abdullah'lar gibi fıkıhla meşhur olan sahabedir. Bu gurubun hadisleri ilim ifade eder, hüccettir. Bunların rivayet ettikleri hadisler ister kıyasa muhalif olsun ister kıyasa muvafık olsun fark etmez, onlarla amel etmek gerekir.(SR, I,338,339)

Serahsî aşağıdaki hadisleri bu guruba örnek delil getirir.

(65)فمن نك ما روي عن عمر أنه قال في قصة الجنين: اذكر الله امرأسمع من رسول الله (ص) في الجنين شيئاً فقامه إليه حمل بن مالك النابغة فقال: كنت بين جارتين --يعني بين ضرتين - فضربت إحداهما الأخرى بمسطح والقت جنينا ميتا فقضي فيه رسول الله (ص) بغرة! فقال عمر: لو لم تسمع بهذا لقضينا فيه بغير هذا

Rivayet edildiğine göre cenin kıssası olduğunda Hz.Ömer kalkarak cenin hakkında Hz. Peygamber'den(sav) bir şey duyan var mı? diye sordu. Orada bulunan Hamel b.Mâlik en-Nâbiğa kalkarak ben iki kuma arasındaydım. Biri diğerine merdane ile vurunca, diğer kadın karnındaki cenini ölü olarak düşürdü. Hz.Peygamber bu durumda ğurre'ye hükümetti dedi. Bunun üzerine Hz.Ömer “şayet bunu duymasaydık başka bir şey ile hüküm verecektik.” dedi. (SR, I,339) (MS, I,148)(BC, I,253)⁷⁶

(66)وقال ابن عمر (ض) كنا نخابر ولا نرى بذلك بأسا حتى أخبرنا رافع بن خديج (ض) أن النبي (ص)«نهى عن كراء المزراع فتركناه لأجل قوله «

İbn Ömer der ki; Rafı b.Hadîc bize bu haberi getirmeyene kadar biz Muhabere yapardık, bundan bir beis de görmezdik “Peygamber(sav); mazralar'ın (ekilen yerlerin)ıcara

⁷⁵ Ebû Dâvûd, İlim,10; İbni Mâce, Mukaddime,18;Dârimî, Mukaddime, 24, Menâsik,76; Tirmizî, İlim, 12;Ahmed b. Hanbel, I,437.

⁷⁶ Bkz, Tahric için dip not,22.

verilmesini yasakladı. Onun bu sözü nedeni ile biz de onu terk ettik” dedi. ⁷⁷(SR, I,339)(BC, I,255)

Yukarıdaki hadisleri Hz. Ömer gibi birçok sahabe duyduktan sonra fikirlerinden dönmüşler; hadislerle amel etmişler.(SR, I,339)

Ebu Hüreyre, Enes b. Malik gibi adalet ve zabt yönünden maruf olmakla beraber fıkıh yönünden zaif olan ikinci grup ravilerin hadislerine gelince, Serahsî, bu ravilerin haberlerinin kıyasa uygun olanlarıyla amel edileceği görüşündedir. Kıyasa muhalif olanları da ümmet kabul etmişse onlarla amel edilir; kıyasa tercih edilir. Şayet ümmet bu hadisleri kabul etmemişse hadislerle amel edilmez; kıyas hadise tercih edilir. Ebu Hüreyre, Enes b. Malik gibi uzunca bir süre Hz. Peygamberle beraberliği bulunan adalet, zabt ve hıfz ile bilinen ravilerin hadislerine gelince bunların haberlerinin yukarıdaki şartları taşıması halinde hüccet olduğunu âlimlerin çoğu kabul etmişlerdir. (SR, I,341)

Fasıkın, heva ve heves ehlinin ve töhmet altında ki ravinin hadislerine gelince, Gazâli, Şafiîler bunların hadisleri konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Ancak Şafiî, fasıkın şahitliği ile nikâh akdinin olamayacağına hükmetmiştir. Çünkü ravinin adaleti fıstıktan dolayı yara almıştır. Aşağıdaki hadisi Gazâli buna delil getirir.(MS, I,161)

(67) لانكاح الابولى وشاهدي عدل⁷⁸(MS, I,160) Nikâh ancak veli ve iki adil şahit ile yapılır.

İmamı Şafiî yukarıdaki hadisi delil getirerek fasıkın şahitliğini nikâh akdinde kabul etmez. Şahadeti kabul edilmeyen ravinin adalet vasfına sahip olmadığını ifade eder. Ancak fışkı kesinleşmemiş kişinin şahitliğine Şafiî karşı çıkmaz.(MS, I,160)

Bacî, Maliki ve Şafiî'lere göre adalet'in sıfatı; kişinin farzları bilip emirleri yerine getiren ve yasaklardan sakınandır. Hanefiler ise adaleti; zahiri fısıktan uzak Müslüman demektir. Hanefiler bu görüşüne aşağıdaki hilal hadisini delil getirir.(BC, I,287,288)

(68) وهو ماروي عن ابن عباس قال جاء أعرابي إلى النبي (ص) فقال: إني رأيت الهلال يعني رمضان. فقال "أشهد أن لا إله إلا الله قال نعم. قال: "أشهد أن محمدا رسول الله(ص)" قال نعم قال: "يا بلال أذن في الناس فليصوموا غدا." (

⁷⁷ Buhârî, İcare,22,Hars,18;Müslim, Buyû,86.87.99,111,112,115; Ebû Dâvûd, Buyû,30,31;Nasâî, İmân, 45; İbni Mâce, Rehin,8; Mâlik, Muvattâ, Kira,1; Ahmed b.Hanbel, I,6,64,III, 338. 389.465,IV,140, 143; Beyhakî, Sünenu'l-Kübra, VI,128.

⁷⁸Buhârî, Şahâdât,8;Ebû Dâvûd, Nikâh,20; İbni Mâce, Nikâh,15;Dârimî, Nikâh,11; Ahmed b.Hanbel, I,259,IV394,413,418,VII,260; bkz, Tirmizî,Nikah15.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bedevinin biri Peygamber'e(sav) gelerek Hilali gördüğünü söyledi. Bunun üzerine Peygamber(sav) bedeviye "Allahtan başka ilah olmadığına şahitlik edermisin demesi üzerine bedevi evet dedi. Yine Peygamber(sav) bedevi'ye Muhammed'in (sav) Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik edermisin deyince bedevi evet dedi. Bunun üzerine Peygamber(sav) Bilal'a Müslümanların yarın oruç tutması için ilan et dedi." ⁷⁹(SR, I,352)

Bu hadiste Hz.Peygamber, Arabî'den Müslüman olma şartı dışında herhangi bir şart aramamıştır. Hz.Peygamber onun haberi ile amel etmiştir. Bu durumda ravi'nin adaleti için Müslüman olma şartının yeterli olduğunu belirtir.(BC, I,289)

2-Sahabenin Adaleti

Dört kitabın yazarları Serahsî, Bacî, Gazzâlî ve Ebu'l-Hüseyn el -Basrî aşağıdaki hadisleri kitaplarının çeşitli yerlerinde ve değişik konularda delil getirerek sahabenin adil olduğuna hükümederler.

(69) قوله صلى الله عليه وسلم: "لاتسبوا أصحابي فوالذي نفسي بيده لو أنفق احدكم مثل أحد نهبا ما بلغ مد أحدهم ولا نصفه

Peygamber(sav)'in hadisi: "Nefsim elinde olan Allaha yemin olsun ki sizden biri dünya kadar altın infak etse, onlardan birinin bir müd veya yarım müd sadakasına ulaşamaz."

⁸⁰ (BC, I,304) (MS, I,164)

(70) بماروي عنه صلى الله عليه وسلم من قوله: "أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

Peygamberden rivayet edildiğine göre Hz.Peygamber(sav): "Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz" buyurdu.(BC, I,304) (SR, I,317)(MT, I,28,368)

⁸¹

(71) خير الناس قرني ثم الذين يلونهم

En hayırlı asır benim asrım, daha sonra gelen asırdır. (MS, I,164) ⁸².

⁷⁹ Ebû Dâvûd, Savm,15,65;Tirmizî, Savm,7;Nesâî, Siyâm,8; İbni Mâce, Siyâm,6;Dârimî Savm,6.

⁸⁰Buhârî, fedâilu-Ashab'ın-nebi,5;Müslim, fedâilu-Sahâbe,221,222;Ebû Dâvûd, Sünnet, 10; Nesâî, fedâilu-Sahâbe,188;Tirmizî, Menâkıb,58;İbni Mâce, Mükaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, III,11.

⁸¹ Beyhakî, Sünenü'l-Kubra, Medhu sahabe, s.163, 164, r.153; Acûlûnî, Keşfül-Hafa, I,132, r.381;İbnu Abdi'l-Ber, Cami'u'l- Beyani'l-İlim, I,90; Ahmed b. Hanbel, III,11,57.

⁸² Buhârî, Şehâdet,9, fedâilu-Eshab-ı Nebi,1,Rıkâk,7,Eymân,10,27;Müslim. fedâilu-Sahâbe, 210, 211, 212, 214,215;Tirmizî, Fiten,45,Şahâdât,4,Menâkıb,54;İbni Mâce, Ahkam,27; Ahmed b. Hanbel, I, 378,417, 434, II,228,410,479,IV,267,350,V,440,436427,426,277,276.

(72) ان الله اختار لي أصحابا يجعل لي منهم وزراء واصهار وانصارا

Şüphesiz Allah benim için arkadaşlar seçti. Onların kimilerini bana vezirler kimilerini hısımlar ve kimilerini de yardımcıları yaptı. (MS, I,164)⁸³

Malikîlere göre sahabe'nin tamamı adildir. Yukarıdaki hadislerle dayanarak onların halini sormaya ve durumlarını araştırmaya gerek yoktur. Çünkü Allah ve Resulü onlar için "Temiz ve faziletlidir" buyurmuştur(BC, I,304)

(73) وقال رسول الله(ص) "تأخذون ثلثي دينكم من عائشة

Peygamber(sav) buyurdu: "Dininizin üçte birini 1/3 Hz.Aişe'den alınız."⁸⁴(SR, I,354)"

3-Ravinin Müslüman Olması:

Hanefîlere göre haber almada köle ile hürün, kadın ile erkeğin ve kör ile görenin arasında Müslüman olduktan sonra bir fark yoktur. Çünkü Hz.Peygamber, " Hilali gördüm." diyen köle Berire'nin haberine, Allah ve Peygamber'e inanmanın dışında kendisine her hangi bir şey sormamış, haberine güvenmiştir. Yine sahabe dinin bazı hükümlerini öğrenmek için Hz.Peygamberin hanımlarına başvurmuşlar ve onların verdikleri haberleri delil olarak kullanmışlardır. Serahsî yukarıdaki açıklamalara delil olarak aşağıdaki hadisleri getirir.(SR, I,353)

(74) وسلمان (ض) حين كان عبداً أتاه بصدقة فأعتمد خبره وأمر أصحابه بالاكل ثم أتاه بهدية فأعتمد خبره وأكل منه

Selman el-Farisi köle olduğu zaman Peygamber(sav)'e bir sadak getirdi. Peygamber(sav) onun haberine güvenerek sahabeye yemeyi emretti. Daha sonra peygamber'e(sav) bir hediye getirdi. Peygamber de onun haberine güvenerek getirdiği hediyeden yedi. (SR, I,354)⁸⁵,

(75) ثم قدصح "أن رسول الله(ص) كان يجب دعوة المملوك

Sonra doğrulanmış ki "Peygamber(sav) kölenin davetine icabet ederdi."⁸⁶ (SR, I,354)

Serahsî, bu hadiste Hz.Peygamber kölenin davetine icabet etmesi ve kölenin getirdiği hediyeyi alıp yemesi Ahad haberinin güvenli olduğuna delalettir. Öyle ise kölenin

⁸³ Bkz; Ahmed b. Hanbel, III, 240, 274, 334, 337; Muttakî, Kenzu'l-Ummal, XI,529.

⁸⁴ Deylemi, el-Firdevs bi Me'sûri'l Hitab, I, 165; Tahkik: Said b. Beysünî, Zalul, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1986.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, V,354.

⁸⁶ İbni Mâce, Ticâret,66;Zühed,16.

haberinin kabulü hükmü, hür bir insanın haberinin kabul hükmü gibidir. Köle ile kadının her ne kadar şahadette hükümleri farklı ise de haber almada hür bir insan ile hükümleri aynıdır.

(76) وقال رسول الله (ص) تأخذون ثلثي دينكم من عائشة

Peygamber(sav) buyuruyor ki: “Dininizin üçte birini 1/3 Hz.Aişe’den alınız.” (SR, I,354)⁸⁷

(77) قال عليه السلام: إذا رأيتم الرجل يعتاد الجماعات فاشهدوا له بالإيمان

Peygamber(sav) bir adamın namazlarını cemaatle devamlı kıldığını gördüğünüz zaman onun mümin olduğuna şahid olunuz.” buyurdu. ⁸⁸ (SR, I,353)

Kişi namazlarını cemaatle kılmayı alışkanlık haline getirmiş ise onun Müslüman olduğunun emaresidir. Serahsî yukardaki hadisleri, ravilerinin ayırım yapmaksızın adil kabul eder. Ona göre ravi ister hür, ister köle, ister kadın, ister erkek, ister kör ister, kör olmasın fark etmez, taşıdıkları Müslümanlık sıfatı sebebi ile şerî hükümlerde rivayetleri ile de amel edilir.(SR, I,353)

4-Ravinin Zabtı

Serahsî zabtı, zahirî ve batını diye ikiye ayırır. Zahirî zabt, işitilen sözün lafzına ve lugat manasına vakıf olmaktır. Batını zabt ise üzerine şerî hükümlerin bina edildiği lafzın anlamını bilmektir.. Bu da ancak tecrübe etmek, düşünmek şeri hükümlerin usulünü bilmek ve luğat manalarını iyice kavramakla meydana gelir. Bunun için fazla ihmalkâr olan kimsenin rivayetini Serahsî kabul etmez. Bu görüşüne aşağıdaki İbn Abbas ve Yezid b.el-Asam’ın hadislerini delil gösterir.(SR, I,348)

Yine Serahsîye göre; bilgili olan ravi ile bilgili olmayan ravi ravinin rivayetlerinde çelişki olursa bilgili olanın rivayeti tercih edilir. Serahsî aşağıdaki hadisleri buna delil getirir.

(78) عن ابن عباس (ض) أن رسول الله (ص) تزوج بميمونة وهو محرم.

İbn Abbas(r.a)’in rivayeti: Peygamber(sav) Meymuneyi nikâhladığında, ihramlı idi. ⁸⁹(SR, I,348)

⁸⁷ Taric için, bkz, dip not,84.

⁸⁸Tirmizî, Tefsir,8; İbnî Mâce, Mesâcid,19;Dârimî, Salât,23; Ahmed b.Hanbel, III,68,76.

(79) عن يزيد بن الأصم أن رسول الله (ص) تزوجها وهو حلال

Zeyd b. Asam'ın rivayeti: Peygamber(sav) Maymuneyi nikâhladığında, ihramlı değil idi. (SR, I,349) ⁹⁰

Bu hadis hakkında Amr b.Dinar derki: “ ben Cabir b. Yezidi gördüm. Ona dedim ki: İbni Şihab, Yezid b.el-Asame bana Hz.Peygamber ihramda değil iken Maymuna ile evlendiğini söylüyor. O da bana İbn Abbas'a sorun onun halasıdır. On'un durumunu o, daha iyi bilir. Ben de dedim ki Maymuna Yezid b.el-Eseme'nin da halasıdır. Bunun üzerine Cabir bana, ben onu ayakta bevl yaparken gördüm. O, fıkıh bilgisine sahip değildir. İbni Abbas'ın hadisi daha güvenlidir. Zira fıkıh bilgisine sahip ravinin zabtı daha güçlüdür. Kısaca İbni Abbas'ın hadisi, daha fakih olduğu için diğerinin hadisine tercih edilir.(SR, I,348,349)

Serahsî der ki; “Ravinin yazılmış bir şeye bakarak ve duyduğunu hatırlayarak hadis rivayeti caizdir. Şayet ravi düşünerek hatırlasa, ravinin hadisini rivayet etmesi yine caiz olur. Her iki durumda da ravinin rivayeti delil kabul edilir.”Bunun için Serahsî hadis yazarak zabt etmeyi daha uygun görür. Aşağıdaki hadisleri buna delil getirir.(SR, I,357)

(80) وقال رسول الله(ص) "قيّدوا العلم بالكتاب

HZ.Peygamber(sav); “ilmi yazı ile kayıt altına alın” dedi. (SR, I, 357)⁹¹

(81) وقال رسول الله (ص) "للشاهد: "إذ رأيت مثل هذا الشمس فاشهد ولا فزع

HZ.Peygamber(sav) hazır bulunan sahabe'ye “Bu güneş gibi gördüğün zaman şahitlik yap, yoksa terk et” buyurdu. ⁹² (SR, I,359)

Serahsî der ki; “Hadis tenkitçilerin(ta'incilerin) Ebu Hanife hakkında “o, hadisi bilmiyor” demeleri zannedildiği gibi değildir. Bilakis o, döneminin en iyi âlimlerinden daha iyi hadis biliyordu. Ancak Ebu Hanife hadis alma şartlarından ravinin zabtı konusunda fazla titiz davrandığından dolayı az hadis rivayet etmiştir. Ayrıca aşağıdaki rivayetlerde görüldüğü gibi selevin önde gelenlerinden bazılarının da az hadis rivayet etmeleri ve az hadis rivayet etmeyi tavsiye etmeleri de Ebû Hanife'nin az hadis rivayet etmesine sebep olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber(sav) ile en çok sohbet eden

⁸⁹ Buhârî, Nikâh,30,Megâzî,43;Müslim, Nikâh,46,47,48; Nesâî, Menâsik,90; Ebû, Dâvûd, Menâsik, 21,38;Tirmizî, haç,24;Ahmed b. Hanbel, I,245,266,270,275,283,285,286,361,360,351.

⁹⁰ Müslim, Nikâh,46.48;Ebû Dâvûd, Menâsik,21,38; Tirmizî, Hac,24.

⁹¹ Dârimî, Mukaddime.43.

⁹² Benzer lafızlar için bkz, Buhârî, İhkam,15.

H.z.Ebubekir H.z. Peygamberden az hadis rivayet etmiş olması Ebu Hanife'nin haklı olduğunu bir nevi ortaya koymaktadır. Serahsî bu bazı selefçilerin az hadis rivayet etmesine aşağıdaki hadisleri örnek getirir. (SR, I,350)

(82) وقال ابن عباس(ض) كنا نحفظ الحديث والحديث يحفظ عن رسول الله (ص) فأما إذا ركبتم الصعب والذلّول فتهيّات

İbn Abbas derki; biz hadis ezberlerdik ve hadis de Peygamber(sav)'den rivayet edilirdi. Ancak uysal ve hırçın deveye binmeye başladığınız zaman (her rast gelenden hadis aldığınızdan) kayb eden siz olursunuz.⁹³ (SR, I,350)

(83) ولما قيل لزيد بن ارقم ألا تروي لنا عن رسول الله (ص) شيئاً فقال: قد كبرنا ونسينا والرواية عن الرسول الله شديد

Zeyd b. Erkam'a Peygamber(sav) den bize bir şey rivayet etmez misin? denildiği zaman, o biz büyüdük(yaşlandık) ve unuttuk. Peygamberden hadis rivayet etmek de zorlaştı.” dedi. (SR, I,350)⁹⁴

(84) وقال عمر(ض): أقلّوا الرواية عن رسول الله (ص) أنا شريككم

H.z.Ömer(r.a) H.z.Peygamber(sav) den az hadis nakledin. Ben sizi takip ediyorum (SR, I,350)⁹⁵

(85) قال أبو بكر الصديق (ض) إذا سألتكم عن شيء فلا ترووا ولكن ردوا الناس إلى كتاب الله تعالى

H.z.Ebû Bekir'de; “size bir şey sorulduğunda hemen hadis rivayet etmeyin. İnsanları Allah'ın Kitabına yönlendiriniz” diye nasihatte bulundu. (SR, I,350)⁹⁶

Ebu'l-Huseyn el-Basrî, ravide aranan şartlar için şöyle yorumda bulunur. İslamın ilk yıllarında adaleti bilindikten sonra ravinin hadisi kabul edilirdi. Ravide aranan şart ravinin adil olması ve zabtıdır. Bu yıllarda sadece ravinin adaleti yeterli kabul ediliyordu. Bu durumun en iyi örneği, H.z.Peygamber arabî'nin hilal hakkındaki hadisini araştırmadan kabul etmiş olmasıdır. Çünkü H.z.Peygamber hilali gördüm diyen köle olan Berire'nin haberine itimat etmiştir. Sahabe de aynı yolu bir müddet izlemiştir. Daha sonra ortam değişti, fitne ve fısk çoğaldı, yalancı hadisçiler türedi. Hadis rivayeti için artık Müslümanlar sadece adalet şartı ile yetinmediler. Adaletin yanında zabt, ravi

⁹³ İbni Mâce, Mukaddime,3.

⁹⁴ İbni Mâce, Mukaddime,3.

⁹⁵ İbni Mâce, Mukaddime,3.

⁹⁶ Bkz. Buhârî, Fedailu'l-Kuran,8; Suyûti, Miftahul-cennt, s.8.

sayısının birden fazla olması, ravinin hadisi ile amel ve hadisini inkâr etmeme gibi şartları da raviden istemişlerdir. Bu şartları taşımayan ravilerin hadislerine güvenmemişler. Bu şartları taşımayan hadisleri ya zaîf saymışlar veya şüphe ile bakmışlardır. Bu tür hadislerle amel etmemişlerdir.(MT, I,136,137)

Ebu'l-Hüseyin el-Basrî yukarıdaki açıklamaya aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(86) وقدرّوني أن النبي (ص) لم يعمل علي خبر ذي اليمين حتي سأل أبابكر وعمر

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav),Ebû Bekir ve Ömer'e sorduktan sonra Zîl Yedeyn'nin haberi ile amel etmemiştir. (MT, I,138)⁹⁷

(87) علي أنه روي عن عمر أنه قال لأبي موسى: ما اتهمك ولكني خفت أن يقول الناس علي رسول الله (ص) .

Rivayet edildiğine göre Ömer Ebî Musa'ya: “ Seni suçlamıyorum, fakat insanların Peygamber(sav) adına olur olmaz şeyleri söylemelerinden korkuyorum.” dedi. (MT, I,139)⁹⁸

(88) وهذا اقتصرنا لنبي (ص) في قبول الخبر الأعرابي عن روية الهلال على ظاهر الاسلام

Peygamber(sav) “hilali gördüm” diyen Arabî Müslüman olduğunu açıkladıktan sonra haberi ile amel etmiştir. (MT, I,136)⁹⁹

Ebul-Hüseyin el-Basri'ye göre Rabia'nın ez-Zühriden rivayet ettiği aşağıda ki hadis Zühriye sormuş. Zühri de bu hadisi inkâr etmiştir. el-Basrî, Bu tür hadislere âlimler pek güvenmemişler.(MT, I,137)

(89) وذكر سليمان بن موسى عن الزهري عن عروة عن عائشة (ض) أن النبي (ص) قال: ايما امرأة

نكحة بغير إذن وليها فنكاحها باطل

Süleyman b. Musa Zühriden oda Arveden oda Aişe'de rivayet ettiği hadis: Hz. Peygamber(sav): “Hangi kadın ki, velisinin izni olmaksızın evleniyor; onun nikâhı batıldır.” dedi.¹⁰⁰ (MT, I,137)

⁹⁷ Buḥârî, Salât,88,Ezan,69,Sehv,4,5,Müslim, Mesâcid, 97, 99. 102; Ebû Dâvûd, Salât,189; Nesâî, Sehv,22; İbni Mâce, İkâme, 134;Dârimî, Salât,1,175; Muvattâ, Nida,58,60;Ahmed b. Hanbel, I,77,235.423. 460.

⁹⁸ , Ebû Dâvûd, Edep,128,Muvattâ, İst'izan,3.

⁹⁹ Tahrici için bkz.dip not,79.

¹⁰⁰ Tirmizî, Nikâh,14;Dârimî, Nikâh,11;Mâlik, Muvattâ Nikâh,5; Ebû Dâvûd, Nikâh19;Ahmed b. Hanbel. VI.166.

5-Mestürun Rivayeti

Hadis rivayetiyle tanınmamış, hakkında cerh ve tadil imamlarından herhangi biri tarafından cerh ve tadille ilgili hiçbir hüküm verilmemiş ve bu sebeplerle hadisçiler arasında mechül kalmış bir kimseden iki veya daha fazla âdil kişi ismini zikrederek bir hadis rivayet ederse, bu kimseye mestur denir.¹⁰¹

Hanefîlerden mestur için gelen en sahih görüşe göre, zamanımızda fısk fazla olduğunda, ravinin adaleti belli olmadığı sürece şahadeti gibi rivayeti de kabul edilmez. Çünkü hadisin rivayetinde bağlayıcı mana vardır. Ona güvenmek için ravinin durumunu araştırıp ortaya çıkaran bağlayıcı delil olan adaletinin bilinmesi gerekir. Öyle ise adaleti belli olmayan ravinin ne hükümler de şahadeti ve ne de rivayeti kabul edilir. Hanefiler bu görüşüne aşağıdaki hadisi delil getirir.(SR, I,370)

(90) وهذا بحديث عباد بن كثير أن النبي (ص) قال: لا تحدثوا عن لا تعلمون بشهادته

Abbad b.Kesir’in hadisi: Peygamber(sav),şahadetini(adil olduğu) bilmediğiniz kişilerden hadis almayın” dedi. (SR, I,370)¹⁰²

Hasanın Ebû Hanife’den naklettiği bir başka rivayete göre de mestur ravinin rivayeti adil ravinin rivayeti gibidir der. Hüküm vermede şahadeti adil ravinin şahadeti gibi kabul edilir. Çünkü Ebu Hanife’nin bu görüşüne göre mesturun adaleti zahiren sabittir. Hakkında ta’n olmadığı sürece şahadeti ile hüküm vermede de amel edilir ve şahitliği kabul edilir. Dolayısı ile Hadisi ile de amel edilir. Bu görüşüne delil olarak ta aşağıdaki hadisi getirir.

(91) و عن عمر (ض) عن رسول الله (ص):المسلمون عدول بعضهم على بعض

Hz.Ömer’in Hz.Peygamber(sav)’den rivayet ettiği hadis: “Müslümanlar birbirlerine (şahitlikte) adalet sahibidirler.”¹⁰³ (SR, I,370)

F-RAVİDE BULUNMASI GEREKMEYEN VASIFLAR

Bacî der ki, Malikî âlimler, aşağıdaki hadisleri delil getirerek, hadis ravisinin fazla hadis rivayet etmiş olması veya ilim meclislerine sık katılması yahut da ravinin fakih olması veya aldığı haberi eda edinceye kadar muhafaza etmesi gibi şartlar

¹⁰¹ Talât Koçyiğit, Hadis ıstılahları, İkinci Baskı, 213.

¹⁰²Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Bkz. Muhtelif lafızlar için, Ebû Dâvûd, Akdiye,16; Ahmed b.Hanbel, I,361; İbni Mâce, İhkam,27.

¹⁰³ Benzer lafızlar için, Bkz. Zeylâ’î, Nasbu’r-Râya, IV,81.

aramamışlardır. Ravi adil olduktan sonra tek bir hadis rivayet etse bile o hadisle amel edilir. Çünkü sahabe bir tek hadis rivayet eden ravinin hadisi ile amel etmişlerdir. Ebu'l-Huseyn el-Basrî de Maliki âlimlerin bu görüşünü paylaşır. (BC, I,292)

Malikiler ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî bu konuya aşağıdaki hadisi delil getirir.

(92) ماروي عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال رحم الله إمرأسمع مقالتي فوعاها فأداها كما سمعها
فرب مبلغ أوعى من سامع ورب حامل فقه ليس بفقيه

“Allah benim sözümü işitip anlayan ve işittiği gibi nakleden kişi’ye yüzünü ak etsin.(merhamet etsin) Nice anlatan varki nakledenden daha iyi anlayandır. Nice fıkıh taşıyıcı varki fakih degildir.”¹⁰⁴ (BC, I,292) (MT, I,141)

G-RİVAYETİ KABUL EDİLMEYEN RAVİLER

1-Ravinin Meçhul Olması:

Serahsî’ye göre meçhulden kastımız, Hz. Peygamberle uzun süre sohbet edip te meşhur olmamış, Vâbese b. Mabed, Me’kıl b. Sinan el-Eşcâî ve Seleme b. el-Mahbek gibi, Hz. Peygamberden bir veya iki hadis rivayet etmesi ile bilinen ravilerin rivayet ettikleri hadislerdir. Serahsî, Bu nevi ravilerin rivayetlerini beş kısma ayırır:

- 1) Fukâha’nın rivayetini kabul ettiği ve ondan hadis rivayet ettiği için meşhur olmuş raviler,
- 2) Fukaha kendisinden hadis aldıktan sonra meşhur olur; ondan sonra, hakkında ta’n bulunmayan raviler,
- 3) Rivayetinin ta’nı hususunda fukaha’nın ihtilafı olması,
- 4) Bütün fukaha onun rivayetini ta’n etmede ittifak etmiş olması,
- 5-) Rivayeti ortaya çıkmamış ve âlimler arasında hakkında ki ta’nı da bilinmeyen meçhul raviler,(SR, I,342)

¹⁰⁴Tahrîci için bkz.dip, not,52,75.

Serahsîye göre yukarıdaki vasıfları taşıyan ravilerin hadislerinin çoğu ile amel edilmez. Ancak bazılarının rivayetleri bazı âlimler tarafından kabul edilmiş ve kıyasa tercih edilmiştir. O, bu görüşüne aşağıdaki hadisleri delil getirir.(SR, I,342)

(93) حدیث معقل بن سنان أن رسول الله (ص) قضى لبروع بنت واشق الأشجعية بمهر مثلها حين مات عنها زوجها ولم يسم لها صداقا

Ma'kil b. Sinan'ın peygamberden rivayet ettiği hadis; Peygamber(sav) kocası öldüğünde Birru'a bint Vaşık'a mihiri misli ile hükmetmiş. Çünkü nikâhı sırasında mihiri belirlememişti.¹⁰⁵ (SR, I,343)

Serahsîye göre Makıl'ın hadisi hakkında âlimler görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Alkame, Mesruk, Hasan el Basri ve Nafi b. Cübeyr gibi İkinci asrın fıkıh ve hadis bilginleri Makıl'ın hadisini kabul ederler. Bu durumda Makıl, fıkıh âlimleri hadisini kabul ettiği için adil ravi konumuna gelmiştir. İbni Mesud, Makıl'ın hadisini kıyasına ve Peygamberin hükmüne uygun olduğu için kabul eder. Hz.Ali ise bu hadisi kıyasa muhalif bulduğu için kabul etmez. Kıyasla amel ederek kadını mirastan değil, mihirden men eder. Serahsî'ye göre, şayet bütün fıkıh bilginleri ravinin rivayetini kabul etmemişler ise bu durumda bu ravinin hadisleri ile amel edilmez. Kıyasla amel edilir.

Serahsî, şayet ravi “vehmettim”dese onun rivayetinden daha güçlü bir delil de varsa, bu ravinin rivayeti ile amel edilmez. O, bu duruma Hz.Ömer'in Fatıma bnt. Kaysın hadisini kabul etmemeyi örnek gösterir.(SR, I,343)

(94) قَالَ عُمَرُ لَا نَدْعُ كِتَابَ رَبِّنَا وَسَنَةَ نَبِيِّنَا لِقَوْلِ امْرَأَةٍ لَّانَدْرِي أَصَدَقَتْ أَمْ كَذَبَتْ

Haz.Ömer, “Rabbımız'ın kitabını ve Peygamberimizin sünnetini doğrumu yalan mı söylediği bilmediğimiz bir kadının sözü için terk edemeyiz” dedi.¹⁰⁶ (SR, I,343)

Hanefi âlimlerinden İsa b. Eban'a göre yukarıda ki hadiste geçen kitap ve sünnet teriminden maksat sahih kıyastır. Bu nedenle Hanefiler, hadisleri sahih kıyasa uygun olduğu zaman amel eder. Kıyasa aykırı ise amel etmez. Bu bağlamda Hanefiler aşağıdaki hadisleri sahih kıyasa aykırı bulduğu için amel etmezler. Hadisleri meçhul olarak değerlendirir.(SR, I,343)

(95) حدیث سهل بن أبي حثمة في القاسمة أتخلفون وتستحقون دم صاحبكم

¹⁰⁵ Tahrici için bkz.dip not,15.

¹⁰⁶ Müslim Talâk,46; Ebû Dâvûd, Talâk,40; Dârimî, Talâk,10; Tirmizî, Talâk,5.

Sehl b.Ebî Hesemete'nin Kaseme hadisinde “ yemin ederseniz akrabalarınızın diyet hak kazanırsınız” (SR, I,344)¹⁰⁷

(96) حديث بسرة(ض) من مس ذكر ه فليتوضئ

Büsre'nın hadisi: Hz.Peygamber “ erkeklik organına dokunan abdestini alsın”¹⁰⁸ (SR, I,344)

(97)حديث أبي هريرة من أصبح جنباً فلاصوم له

Ebu Hureyre'nın hadisi: “Cünüp olarak sabahlayanın orucu yoktur.” ¹⁰⁹(SR, I,344)

2-Sıdkı ve Kizbi Bilinmeyen Raviler

Ebu'l-Huseyn el-Basrîye göre sıdkı ve kizbi belli olmayan ravilerin haberleri, sıhhati kesin olmayan ahad haberlerdir. Bunlar ikiye ayrılır, bir kısmı amel içerir, bir kısmı bilgi içerir. Amel içerenler ya kendileri ile amel edilmez. Çünkü kendileri ile amel edilecek şartlar oluşmamıştır. Ya da kendileri ile amel edilir,(örneğin herkes tarafından bilinen haberler gibi) Ebu'l-Huseyn el-Basrîye göre, bütün hadisler ya akla uygundur, ya da nakil yolu ile onlarla amel edilmesi gerekir. İlim içeren haberlere gelince, bunlar şayet akla uygun ise Hz. Peygambere dayandırılması caizdir. Şayet akla uygun değil ise yorumlaması mümkün olanların Hz. Peygambere dayanması caizdir. Yorumlaması da mümkün değil ise bu durumda bu hadislerin Hz. Peygambere dayandırılması caiz değildir. Yine Ebu'l-Huseyn El-Basrîye göre sıdkı ve kizbi bilinmeyen ahad haberlerin tümüne ne yalandır denilir ne de doğrudur denilir. Burada Ebu'l-Huseyn El-Basrî itikadî mezhebinin “ el menziletü beyne'l menzileteyn” görüşüne yer verir. Aşağıdaki hadisi buna delil getirir.(MT, I,79,80)

(98) لما روي عنه (ص) أنه قال: سيكذب علي

Hz. Peygamber(sav)'den rivayet edildiğine göre, “üzerime yalan söylenecek” dedi. (MT, I,80)¹¹⁰

¹⁰⁷ Müslim, Kasamât,6;Ebû Dâvûd, Diyet,8; Nesâî, Kasamât,3,4,5;İbni Mâce Diyet,28; Ahmed b. Hanbel, IV,2,3.

¹⁰⁸ İbni Mâce, Tahâret,63,64.

¹⁰⁹ İbni Mâce, Siyâm,27,Malik, Muvâtâ, Siyâm,11,Ahmed b. Hanbel, VI,184.

Yine Ebu'l-Hüseyin el-Basrî aşağıdaki hadisleri sıdkı ve kızbı bilinmeyen tek kişinin getirdiği haberlere örnek getirir.

(99) قال أبو هريرة فيما روي عن النبي (ص) أن ولد الزنا شر الثلاثة والتاجر فاجر

Ebu Hureyre Peygamber(sav) rivayetle; “Gayrı meşru olarak doğan çocuk üç şerden biridir. Tüccar günahkârdır” dedi. (MT, I,80)¹¹¹

(100) فيما روي عن النبي (ص): الشؤم في ثلاث: المرأة والدار والفرس

Peygamber(sav)’den rivayet edildiğine göre, “uğursuzluk üç şeydedir. Bunlar kadın ev ve attır.” (MT, I,80)¹¹²

(101) وأنكرت عائشة ما روي عن النبي (ص): أن لميت يعذب ببكاء اهله عليه

Hz.Aişe, Peygamber(sav)’den rivayet edilen, “ölen yakınlarının kendisi için ağlaması ile azab görür.” hadsine karşı çıkmıştır. (MT, I,80)¹¹³

3- Ravi veya Ravi Dışındakiler Tarafından Hadise Sokulan Şeyler

Serahsî, ravi tarafından habere sokulan şeyleri dört kısma ayırır.

- 1-Ravinin rivayetini inkâr etmiş olması,
- 2- Ravinin, “İster rivayetten önce ister rivayetten sonra olsun” söz veya fiili ile hadisine muhalif bir durumun kendisinde ortaya çıkması veya rivayet tarihini bilmemiş olması,
- 3- Raviden haberi hakkında yorum ve tahsis ihtimali taşıyan şeylerin ortaya çıkması,
- 4- Ravinin rivayeti ile amel etmemiş olmasıdır.

Birinci madde ile ilgili hususunda selef hadisçiler arasında ihtilaf vardır. Bazılarına göre hadis hüccet olmaktan çıkar; diğer bir guruba göre ise hadis hüccet olmaktan çıkmaz, hadis ile amel edilir. Serahsî bu kısma aşağıdaki hadisleri örnek verir.(SR, II,3)

(102) فيما رواه ربيعة عن سهل بن أبي صالح من حديث "القضاء بالشاهد واليمين" ثم قيل لسهل: إن ربيعة يروى عنك هذا الحديث فلم يذكره

¹¹⁰ Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için, bkz, Ahmed b. Hanbel, I,24,92, IV,243, 267, 268,V,384.

¹¹¹ Ebû Dâvûd, Itak,2; Ahmed b. Hanbel, II,211.

¹¹² Buhârî, Nikâh,17,Tıbb,54;Müslim, Selam,115; Ebû Dâvûd Tıbb,23;Tirmizî, Edep, 58; İbni Mâce, Nikâh,55; Muvattâ, İsti'zan,22; Ahmed b. Hanbel, I,8. 36. 115. 126.

¹¹³ Tahrici için bkz.dip, not,50.

Rabia'nın Sehl b.Ebî Salih'ten rivayet ettiği hadis: Hz.Peygamber(sav) bir şahid ve onun yemini ile dir.” Sonra Seh’le Rabîa bu hadisi senden rivayet ediyor denildi. O bunu hatırlamadı. (SR, II,3)¹¹⁴

Şafiîler, ravisi hadisini hatırlamamasına rağmen bu hadisle amel etmiş, Hanefîler ise amel etmemiştir.

(103) وذكر سليمان بن موسى عن الزهري عن عروة عن عائشة (ض) أن النبي (ص) قال: أيما امرأة نكحة بغير إذن وليها فنكاحها باطل

Süleyman b. Musa, Zühri'den oda Urved'en oda Aişe'den rivayet ettiğine göre Peygamber(sav) : “Hangi kadın ki velisinin izni olmaksızın evlense; kadının nikâhı batıldır,” buyurdu¹¹⁵ (SR, II,3)

Sonra İbni Cerir bu hadisi Zühri'ye sorar, Zühri hadisi hatırlamaz. Buna rağmen Şafiîler bu hadisle” ravisi inkâr etmesine rağmen” amel etmiş, Hanefîler ise “ravisi inkâr ettiği için” bu hadisle amel etmemiştir.(SR, II,3)

(104) حديث عمار (ض) حين قال لعمر: أما تذكر إذ كنا في الابل فأجبت فتعمكت في التراب ثم سألت رسول الله (ص) عن ذلك فقال: أما كان يكفيك أن تضرب بيدك الأرض فتسمح بهما وجهك وذراعك

Ammar Hz.Ömer'e : “Hatırlarımızın biz develerin içinde yatmıştık Sen cünüp olmuştun, toprakla bulandın. Sonra bu durumu Peygambere anlattığında o da sana iki elini toprağa vurup onlarla yüzünü ve kollarını mesh etmek sana yeterli değil mi idi” dedi. ¹¹⁶ (SR, II,4)

H. Ömer, Ammar'ın sikalığına rağmen başını kaldırıp onun rivayetine güvenmemiştir. Çünkü o, bu hadisi H. Ömer'den aldığını söylüyor. H. Ömer de onun bu dediğini hatırlamaz. (SR, II,4,5)

İkinci kısma gelince, ravinin söz ve davranışı ile hadisine muhalif hareket etmesi, şayet hadis rivayet edilmeden önce ise bu durum hadise zarar vermez. Serahsîye göre bu durum rivayet edilmeden önceki ravinin mezhebine haml edilir. Ravi, hadisi duyduktan sonra amelinden veya sözünden dönmüştür der. Şayet ravi hadis rivayetinde sonra hadise aykırı amel etmiş ise bu durumda hadis ile amel edilmez. Çünkü ravinin hadise

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, Akıd,2.

¹¹⁵ Tirmizî, Nikâh,14; Dârimî, Nikâh,11;Mâlik, Muvattâ, Nikâh,5;Bkz.Dip not,100.

¹¹⁶ Müslim, Hayız;112,Ebû Dâvûd; Tahâret,121;Nesâî, Tahâret,199,201.

muhalif fetva vermesi veya bu hadisle amel etmemesi hadisi hüccet olmaktan çıkarır. Serahsî bu kısma da aşağıdaki hadisleri örnek getirir.(SR, II,6)

(105) حديث أبي هريرة (ض) أن النبي (ص) قال: "يغسل الإِناء من ولوغ الكلب سبعا

Ebu Hüreyre Peygamber(sav) rivayet ettiği hadis: “Köpeğin yalamasında kap yedi kere yıkanır” dedi. (SR, II,6)¹¹⁷

Hadisi böyle rivayet eden Ebû Hüreyre üç kere yıkamayla kabın temiz olacağına fetva varmıştır. Hanefîler, Ebû Hüreyre’nin bu hadisini ya nesih edilmiş veya da mendub olarak değerlendirirler, hadis ile amel etmezler.(SR, II,6)

(106) وقال عمر (ض): متعتان كانتا على عهد رسول الله (ص) وأنا أنهي عنهما وأعاقب عليها: متعة النساء ومتعة الحج

Haz.Ömer(r.a) İki Muta vardı ki Peygamber zamanında yapılırdı, ben onların ikisini de yasakladım yapana da ceza veririm. “kadınların mutası-muta nikâh- hac’ın mutası-hacca umreyi ilave etmek-”(SR, II,6)¹¹⁸

Serahsîye göre Hanefîler, Ömer’in her iki mut’ayı de yasaklamasının gerekçesi mubaha hüküm eden hadisin nesh edilmiş olması nedeniyledir der.(SR, II,6)

Üçüncü ve dördüncü kismada Serahsî aşağıdaki hadisleri örnek getirir.

(107) وحديث ابن عمر (ض) أن النبي (ص) كان يرفع بيده عند الركوع وعند رفع الرأس من الركوع. ثم قد صح عن مجاهد قال: صحبت ابن عمر سنين وكان لا يرفع يديه إلا عند تكبيرة الافتتاح.

İbn Ömer’den nakledildiğine göre: “Peygamber (sav)namazda rükû ya giderken ve rükûdan başını kaldırırken ellerini kaldırır.” Sonra Mucahid’den gelen sahih rivayete göre, Mucahid der ki ben senelerce İbn Ömer’le arkadaşlık yaptım. İftitah tekbirinden başka elini kaldırmaz idi. (SR, II,6)¹¹⁹

Hanefîler İbn Ömer’in uygulaması ile amel etmiştir. Şafiîler ise hadis ile amel etmiştir. (SR, II,6)

¹¹⁷ Buhârî, Vudû,33;Müslim, Tahâret,90,91,93;Ebû Dâvûd, Tahâret,49,68; İbni Mâce, Tahâret, 31; Ahmed b. Hanbel, I,508, II,489,241,253,259,265.

¹¹⁸ Buhârî, Haç,34, Nikâh,31; Müslim, Nikâh,25,30,32,17, Hac,158,159; Nesâî, Menâsik,49,50,Ahmed b. Hanbel, I,52 III, 325; Bkz, Nesâî, Nikâh,71;İbni Mâce, Nikah,44;Darimî, Edâhî, 21, Menâsik, 78.

¹¹⁹ Buhârî, Ezan,83-85,;Müslim, Salât,21,22,24,25, 28, Nesâî, İftitah,3,11,Tatbik,,21 36,84, 89, Dârimî, Salât,41,92;İbni Mâce,İkamet,15;Tirmizî,Salât,76,82,92; Malik, Muvattâ, Nidâ, 16,21;Ahmed b. Hanbel, II, 124 31, IV, 316, 319,436,437.

(108) حدیث ابن عباس (ض) أن النبي (ص) قال: من بدل دينه فاقتلوه.

Ibn Abbas'ın hadisi; Peygamber(sav) “dinini değiştireni öldürün” dedi.¹²⁰(SR, II,7)

(109) قد ظهر من فتوى ابن عباس (ض): أن المرتدة لا تقتل

Ibn Abbas'ın fetvalarında da “dinini değiştiren kadın öldürülmez” fetvası ortaya çıkmıştır. (SR, II,7)¹²¹

Şafiî ikinci hadis için “o ravi tarafından hadise tahsis ve tevil maksadı ile eklenmiştir. İkinci hadis birinci hadisi tahsis etmiştir. Dinîni değiştiren kadınsa öldürülmez. Hanefîler ise birinci hadisle amel ederek, dinîni değiştiren kim olursa fark etmez öldürülür demişlerdir.(SR, II,7)

Ravi dışındakilerin hadise soktukları şeylere gelince, Serahsî, ravi dışındakilerin hadise ilave ettikleri şeyleri iki kısma ayırır. Birincisi sahabe tarafından hadise eklenen şeyler; İkincisi hadis imamları tarafından hadise eklenen şeyler; sahabe tarafından eklenen şeyleri de ikiye ayırır.

1-İleri gelen sahabenin hadisin hilafına bilerek amel etmiş olması. Bu durumda hadis hüccet olmaktan çıkar.

2-Sahabenin hadisi bilmeden hadisin hilafına amel etmiş olmalarıdır. Böyle durumlarda hadis hüccet olmaktan çıkmaz. Serahsîye göre bu durumda yapılacak şey, hadisin nesih olduğuna hüküm etmektir. Ya da bu hükmün kesin olmadığına kararına varmaktır. Aşağıdaki hadisleri görüşüne delil getirir.(SR, I,7)

(110) فيما روى عن انبي (ص): البكر بالبكر جلد مائة وتغريب عام والثيب بالثيب جلد مائة ورجم بالحجارة

H. Peygamberden(sav) rivayet edildiğine göre, “bekâr ile zina ederse, cezası yüz kırbaç ve bir yıl sürgündür. Evli ile zinada bulununca cezası yüz kırbaç ve taşlar ile recimdir.” (SR, I,7)¹²²

Hulefa-ı Raşidin “kırbaçla recmi veya sürgün ile kırbaçı bir arada” uygulamamışlardır. Oysa onlar bu hadisin meşhur olduğunu biliyordular. Hanefîler bu hadisin hükmünün

¹²⁰ Buhârî, Cihâd,149;İ'tisam,28;İstitabe,2; Ebû Dâvûd, Hudûd,1;Tirmizî, Hudûd,25; Nesâî, Tahrim,14; İbni Mâce, Hudûd,2; Ahmed b. Hanbel, I,2.7.282.283.

¹²¹ Araştırdığımız kaynaklarda bu lafızla böyle bir hadisi bulamadık. Değişik lafızlar için bkz, Buhârî, Kefâlet,1.

¹²² Müslim, Hudûd,13,14;Ebû Dâvûd, Hudûd,23; Tirmizî, Hudûd,8;İbni, Mâce, Hudûd,7;Dârimî, Hudûd, 19; Ahmed b. Hanbel, III,476 .

mensuh olduğuna hükmetmişlerdir.(SR, I,7)

(111)ولنالك صح عن عمر(ض) قوله:والله لأنفى أحدا أبدا

Bu durum için Hz.Ömerden gelen sahih görüşe göre Ömer: “Ben hiç bir kimseyi sürgüne göndermedim” demiştir.(SR, II,7)¹²³

(112)وقوله على(ض):"كفى بالنفى فتنة

Hız. Ali’de : “Sürgüne göndermek fitne olarak yeterlidir.” (SR, II,7)¹²⁴

Hanefîler, bu durumda, celde ile sürgünü bir arada bulunmasını reddederek, hadisin mensuh olduğuna hüküm ederler. (SR, II,7)

Bazı sahabe hadisin hilafına amel etmiş olması ya hadisten haberleri olmadıklarından kaynaklanıyor; ya da sahabe hadisi bildiği halde hadisin hükmüne ziyade yapmıştır. Bu durum hadisi hüccet olmaktan çıkarmaz. Serahsî aşağıdaki hadisleri buna delil getirir.

(113)وكذلك ما يروى أن عمر(ض) حين فتح السواد من بها على أهلها وأبى أن يقسمها بين الغانمين مع علمنا أنه لم يخف عليه قسمة رسول الله (ص) خير بين أصحابه حين افتتحها.

Rivayet edildiğine göre Hz.Ömer, Sevâd fetih edilince oranın toprağını savaş’a katılanlara dağıtmayıp oranın yerli halkına bıraktı. Oysa biz biliyoruz ki Hz.Ömer, Hayber’de Peygamber(sav) kazanılan yerleri ve ganimetleri savaşa katılan sahabe arasında taksim ettiğini daha iyi biliyordu. (SR, II,8)¹²⁵

Serahsîye göre Hz. Ömer yaptığı işin Hz.Peygamberin Haber’de ki taksimatının kesin hüküm olmadığını, ganimetlerin taksimatı konusunda başka hükümlerde olabileceğini bildirmiştir. Çünkü Ömer’in, Hz.Peygamberin Hayberde ki taksimatından haberi vardı. Öyle anlaşıyor ki burada Hz. Ömer, Hz.Peygamberin hükmü üzerinde ziyade yapmıştır.(SR, I,8)

(114) ما يروى عن أبي موسى الأشعري (ض) أنه كان لا يجب إعادة الوضوء على من القهقهة فى الصلاة

Ebî Mûsa el-Eşarî’den rivayet edildiğine göre “O, namazda kahkaha ile gülmenin

¹²³Bkz. Değişik Lafızlar için, Muvattâ, Hudûd 15, Tirmizî, Hudûd, 11.

¹²⁴Bkz, Değişik lafızlar için, Buhârî, Hudûd, 32, Tirmizî, Hudûd, 11.

¹²⁵Ebû Dâvûd, Cihâd, 143, Müslim, Musâkât, 2, Ahmed b. Hanbel, III, 420.

abdestin iadesini gerektirmeyeceği görüşündeydi.” (SR, II,8)¹²⁶

Ebu Mûsa el-Eşarî'nin bu sözü(fetvası) peygamber(sav)'in namazda kahkaha ile gülenin abdesti bozulur hadisi terk edilemez. Serahsîye göre Ebî Musa el-Eşarî bu hadisi duymamış olabilir. Veya hadise aykırı hareket etmiştir Şafiiler Ebî Musa'nın fetvası ile amel etmiştir, Hanefiler ise peygamberden gelen diğer rivayet ile amel etmiştir.(SR; II;8)

Hadis imamlarının hadise eklediği şeylere gelince bunlar raviler için ta'ındır. Serahsî bunları çeşitli sınıflara ayırır. Fazla detayına konunun dağılmaması için giremiyoruz. Ancak bunlardan sadece ravi, gerek küçük yaşta ve gerekse buluğa erdikten sonra hadis alırken ve rivayet ederken ıtkan(sağlam) ve meşhur olması şartı ile hadisi ile amel edilir. Serahsî buna aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(115) حدیث عبدالله بن ثعلبة في صدقة الفطر أنه نصف صاع من بر

Abdullah b. Salebe'nin hadisi, Peygamber(sav):“onun miktarı buğdaydan yarım sa’dır”¹²⁷(SR, II,11)

(116) حدیث أبي سعيد الخدري كقوله (ص): أو صاعا من بر

Ebî Said el Hudrî'nin hadisine göre fitır sadakası buğdaydan bir sa”dır.¹²⁸(SR, II,11)

Birinci hadiste نصف kelimesi ikinci hadiste yoktur; hadise ziyade olmuştur. Serahsî, biz Yukarıdaki Abdullah b.Salebe'nın hadisi ile amel ederiz, onun hadisini Ebu'l Sait el-Hudri'nin hadisine tercih ederiz. Çünkü Abdullah'ın hadisinin metni diğerinden daha sağlamdır. Bu bakımdan da kuvvetli delildir; Hem de İbn Abbas'ın rivayetine de uygundur. (SR, II,11)

Ebu'l-Hüseyin el-Basrî de yukarıdaki son iki hadiste olduğu gibi haberin birinde bulunan bir ziyade diğerinde yoksa böyle durumda Ebu'l-Huseyn el-Basrî tercih sebeplerini devreye sokarak sonuca gider. (MT, I,137)

¹²⁶Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Değişik lafızlar için Bkz.Ebû Dâvûd, Tahâret, 66, Salât, 99; Muvatâ, Tahâret,8.

¹²⁷ Buhârî, Zekât,77; Müslim, Zekât,14; Ebû Dâvûd Zekât,35; Nesâî, Zekât,30,31; Ahmed b. Hanbel, II, 277;I,228.

¹²⁸Buhârî, Zekât,75,Hibe,28,Etime, 6;Ebû Dâvûd, Zekât, 20; Ahmed b. Hanbel, I,197,198,II,114,277.

H- MANA İLE HADİS RİVAYETİ

Hadisi mana ile nakletmek, lafz ile rivayet'in karıştı olarak kullanılan bir tabirdir. Hadisçiler arasında münakaşa konusu olan "mana ile rivayet", hadislerin sözlerinde hiçbir değişiklik yapmadan, Hz Peygamber'in ağzından çıkan harf ve keilmeleri ile nakletme'nin aksine, hadis ya kısaltarak, ya da hadis metnindeki kelimelerin müteradiflerini kullanarak, fakat her halu karda hadisin asıl manasını bozmadan yapılan rivayetlerdir.

1-Mana İle Hadis Rivayetini Kabul Edenler

Mana ile hadis rivayet eden ravi, metni anlamak şartı ile hadisi rivayet edebilir. Fıkıh âlimlerinin ve mütekaddimin hadisçilerin çoğu ravi âlim, hafız, ilim bakımından haberin maksadını bilen birisi ise mana üzere telaffuz ettiği lafız haberin lafzına mutabıksa hadis'in mana ile rivayetine caiz görmüşlerdir. Bâcî buna şöyle bir örnek vererek meseleye açıklık getirir. Nasıl ki جلس yerine aynı anlamı taşıyan قعد kelimesini kullanmak caiz ise, aynı anlamı taşıyan hadis de değişik lafızlarla rivayet etmek caizdir. Fakat cahil kişinin hadisi mana üzere rivayetine bütün ümmet ittifak halinde cevaz vermemiştir. (BC, I,316)

İmam Gazâliye göre istinbat ve anlama bakımından farklılık söz konusu olmayacak şekilde mana ile nakil yapılabilir. Ancak mana olarak nakil, ravinin sadece kesin olarak manasını anlattığı haberler için geçerlidir. Kesin olarak değil de bilginler arasında farklılığın olabileceği bir istidlal türü ile anladıkları hususlarda ise mana üzere nakli caiz değildir der. Gazâliye göre manen naklin, âlim için caizliğine delalet eden hususlardan birisi de, yabancıların şer'i kendi dilleriyle anlaşmalarının caizliğindeki icmadır. Örneğin Arapçanın yabancı bir dile çevrilmesi caiz olunca Arapça bir lafzın, kendine müradif başka bir Arapça lafızla değiştirilmesi haydi caizdir. Mesela Hz. Peygamber'in elçileri Hz. Peygamber'in emirlerini gittikleri bölgelerde konuşulan dil ile tebliğ ediyorlardı.(MS, I,169)

Bâcî, Serahsî ve Gazzâlî aşağıdaki hadisi buna delil verir.

(117)بِمَارَوِي عَنْهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْصَحَهُ قَالَ: "رَحِمَ اللَّهُ إِمْرَأَسْمَعَ مَقَالَتِي فَوَعَاها فَأَدَاها

كَمَا سَمِعَهَا فَرَبِّ مَبْلَغٍ أَوْ عِي مِنْ سَامِعٍ وَرَبِّ حَامِلٍ فَفَقَّهَ لَيْسَ بِفَقِيهٍ

"Allah benim sözümü işitip anlayan ve işittiği gibi nakleden kişinin yüzünü ak etsin.

Nice anlatılan varki nakledenden daha iyi ezberler. Nice bilgi sahibi var ki fakih degildir.” (SR.I,355) (BC, I,316) (MS, I,169)¹²⁹

Bazı rivayetlerde bu hadiste رحمه الله yerine نصر الله lafzını kullanmıştır. Mesela Ebu Davud ve İbni Mâce de süneninde نصر الله lafız kullanmıştır.(BC, I,316)

Serahsîye göre da mana üzere rivayetin yasaklanması ancak ayetler için olabilir. Çünkü Kuranın lafızları mucizedir, değişik lafızlarla nakli caiz değildir. Hadisin mana üzere naklinde ise ravinin zabtı iyi olduktan sonra bir sakınca yoktur der. Enes b. Malik bir hadis rivayet edildikten sonra sonunda (وَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ifadesi varsa o hadisin mana üzere rivayet edildiğini gösterir.

2-Mana Üzere Hadis Rivayetini Kabul Etmeyenler

İbn Sîrin gibi hadisin mana üzere rivayetini kabul etmeyenler demişlerdir ki; Hz.Peygamber Cevamîu'l kelimdir. O,insanların en fasihi ve en belîğidir, onun sözleri ancak onun lafızları ile rivayet edilir. Başkaları Hz.Peygamberin hadislerini onun gibi idrak edemezler. Bir de mana üzere rivayet edilen metin tahrif, noksan ve ziyadedden uzak değildir. (SR, I,355)

Mana üzere hadis rivayetini kabul etmeyenlerin görüşlerine dört müellif de aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(118) قال رسول الله (ص) أوتيت جوامع الكلم واختصر لي اختصارا

Hz. Peygamber(sav); “Cevamîu'l- kelimin(az sözle çok şeyi anlatma özelliği)verildi ve bana kısaltılabileceği kadar da kısaltıldı” dedi.¹³⁰ (SR, I,357)

(119) ماروي عنه صلى الله عليه وسلم أنه قال: رحمه الله إمرأسمع مقالتي فوعاها فأداها كما سمعها

فرب مبلغ أوعى من سامع ورب حامل فقه ليس بفقيه (SR. I.355) (BC, I,316) (MS, I,169)¹³¹

Âlimlerin çoğu mühkem lafızları mana ile rivayetini caiz görmelerine rağmen, müteşabih, mücmel, müşkil ve müsterek gibi lafızların mana üzerine rivayetini caiz görmezler. Çünkü bu tür lafızların maksatları yoruma dayalıdır, yorum da bir nevi kıyastır, başkalarına delil olamaz. Böyle durumlarda ravi hadisin manasına pek vakıf olamaz. (SR, I,357)

¹²⁹Tahrîci için bkz.Dipnot,75.

¹³⁰ Dârimî, Mukaddime,8.

¹³¹ Tahrîc ve tercümesi için bkz.Dipnot,75.

Serahsî aşağıdaki hadisleri bu konuya örnek delil verir.

(120) كقوله رسول الله (ص): الخراج بالضمان

H.z.Peygamber(sav)’in sözü; “ gelirin risk karşılığı(gelirin risk ölçüsünde) olduğuna” ifade etmesidir. ¹³² (BC, I,179)(SR, I,357)

(121) كقوله رسول الله (ص): العجماء جبار

H.z.Peygamber(sav) sözü, “Vahşi hayvanların telef ettiği hederdir ” buyurdu. (SR, I,357)¹³³

Yukarıdaki iki hadiste de mücmel lafız vardır. Bu lafızların mana üzerine rivayeti âlimlerin çoğunluğuna göre caiz değildir.

3-Ebu Hüreyre’nin Rivayet Ettiği Bazı Hadislerden dolayı suçlanması

Hanefîlere göre Ebu Hüreyre’nin hadisleri sahih kıyasa uygun ise amel edilir. Kıyasa uygun değil ise, ümmet onun hadislerini alıp kabul etmiş ise yine amel edilir. Ümmet onun hadislerini almamış ise hadisleri ile amel edilmez. Sarih kıyas onun rivayet ettiği hadislere tercih edilir.(SR, I,341)

Ebû Hüreyre’nin bazı haberlerine İbni Abbas gibi kimi sahabi ve âlimler itiraz etmişler ve sarih kıyası bunların hadislerine tercih etmişlerdir. Serahsîye göre Ebû Hüreyre’nin adaletine ve Peygambere olan uzun süre sohbetine şüphemiz yoktur. Ancak Ebu Hüreyrenin adil ve güvenilir olmasında şüphe etmemelerine rağmen başta H.z.Ömer olmak üzere bazı sahabenin onun H.z. Peygamberden çok hadis rivayet etmelerine karşı çıkmıştır. (SR, I,339)

H.z.Ömer Ebu Hüreyre’nin çok hadis rivayet ettiğini duyunca onu şöyle uyarmıştır.

(122) ولما بلغ عمر أن أبا هريرة يروي ما لا يعرف قال: لتكن عن هذا أو لألحقنك بجبال دوس

H.z.Ömer’e Ebu Hüreyrenin bilir bilmez her şeyi rivayet ettiği” haberi ulaşınca, H.z.Ömer ona “bundan vazgeçersin, yoksa seni Devs dağına süreceğim.(yanı sürgüne göndereceğim).” dedi. (SR, I,341) ¹³⁴

¹³²Tirmizî, Buyû, 53;Ebû Dâvûd, Buyû,71;Nesâî, Buyû,15;İbni Mâce, Ticâret,43;Ahmed b. Hanbel VI, 49,208,237.

¹³³Buhârî, Diyât,28,29;Zekât,66,Müsakât.3;Müslim, Hudûd,45,46;Ebû, Dâvûd Diyet,28;Tirmizî, Zekât, 16;Nesâî, Zekât,28; İbni Mâce, Diyât,27;Dârimî, Zekât,30, Diyet,19;Muvattâ, Ukul,12;Ahmed b. Hanbel, III,228,239.

Hız.Aişe de Ebu Hüreyre'nin çok hadis rivayetini tasvip etmeyerek şöyle demiştir.

(123) وروي أن عائشة قالت لابن أخيها ألا تعجب من كثرة رواية هذا الرجل و رسول الله(ص)
حدث بأحاديث لو عدها عاد لأحصاها

Rivayet edildiğine göre Hız.Aişe kardeşinin oğluna, bu adamın(Ebu Hüreyre için) rivayetinin çokluğundan hayret etmez misin, Peygamberin (sav)söylediklerini say saydın sayabilirdin. (SR, I,341)¹³⁵

(124) ولم اسمعت عائشة (ص) أن أباه ريرة يروي أن ولد الزنا شر الثلاثة قالت كيف يصح هذا
وقد قال الله تعالى: (ولا تزروا زرة وزر أخرى)

Hız.Aişe, Ebu Hüreyre'nin gayrı meşru çocuk üç şerden biridir, haberini duyunca bu nasıl doğru olabilir. Allah Taala(cc) “hiç kimse başkasının günahını yüklenmez.” (SR, I,341)¹³⁶

İbn Abbas da Ebu Hüreyreyi şöyle tenkit etmiştir.

(125) ولما سمعه ابن عباس(ص) يروي أباه ريرة:(من حمل جنازة فليتوضأ) قال ابن عباس أيلز منا
الوضوء في حمل عيدان يابسة

İbn Abbas Ebu Hüreyre'nin “ kim bir cenaze taşırsa abdest alsın” haberini duyunca, ibn Abbas kurumuş hurma ağacını taşımakta abdest almayı gerektirir mi? diye cevap verdi.
¹³⁷ (SR, I,340)

Serahs'ie göre, şayet Ebu Hüreyre'nin hadisine mukabil İbn Abbas'ın yanın da hadis olsaydı, Ebu Hüreyre'nin yukarıda ki hadisine karşı koymazdı. İbn Abbas fıkıh ve içtihat bakımında Ebu Hüreyre'den daha fakihdi. Onun için ona kıyasla karşı koymuştur.(SR, I,340)

(126) وهو ماروي ان النبي (ص)“أنا بكتف مؤربة فأكلها و صلى ولم يتوضأ

Hız.Peygamber'e bir parça pişmiş et getirildi Peygamber de onu yedi. Sonra abdest almadan namaz kıldı. (SR, I,340)¹³⁸

Yine İbn Abbas Ebu Hüreyre'yi şöyle tenkit ediyor.

¹³⁴ Ulaştığımız hadis kaynaklarından böyle bir hadise rastlayamadık.

¹³⁵ Ulaştığımız hadis kaynaklarından böyle bir hadise rastlayamadık.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, İtak,12;Ahmed b. Hanbel, III,211.

¹³⁷ Ebû Dâvûd, İtk,12;Ahmed b. Hanbel, I,9,10,II,132,III,35IV,159,201.

¹³⁸ İbn Mâce, Tahâret, 67; Buhârî, Vûdu,50;Ahmed b. Hanbel, IV,288,291,352,V, 97,102,105;Bkz. Farklı lafızlar için, Ebû Dâvûd, Tahâret,71;Tirmizî Tahâret, 60.

(127) ابن عباس (ص) لماسمه يروي أباهريرة قال رسول الله (ص) توضؤا ممامسته النار قال أريت لو توضأت بماء سخن أكنت تتوضأ منه أريت لو أدهن أهلك بدهن فادهنت به شاربك أكنت تتوضأ منه

İbn Abbas Ebu Hüreyre'nın Peygamber(sav); "ateşe temas edenin abdestini tazelesin" dediğini duyunca, ibn Abbas şayet sıcak su ile abdest alan yine abdestini yenileyecek mi? veya şayet ailen yağ getirse ve sende bu yağ ile bıyığını yağlarsan yine abdestini tazeleyecek misin? diye kıyasla cevap vermiştir. ¹³⁹ (SR, I,340)

Burada İbn Abbas Ebu Hüreyre'nin hadisini kıyasa aykırı bulduğu için redd etmiştir. Kıyasla amel etmiştir.

Ebu Hüreyre ise bu suçlamalara karşı, aşağıdaki hadisle kendini savunmuştur. Ebu Hüreyre, bana fazla hadis rivayet ediyorsun diye eleştiriyorlar. Muhacirler ticaret ile Ensarlar bağ ve bahçeleri ile uğraşırken, ben karın tokluğu ile Hz.Peygamberin yanından hiç ayrılmazdım. Onlar yok iken ben hep Hz.Peygamberin meclisinde idim, sohbetlerini kaçırmazdım. Bir gün Hz.Peygamberin sohbetinde iken Hz.Peygamber şöyle buyurdular.(SR, I,340)

(128) قال رسول الله (ص): «من يبسط منكم رداءه حتى افيض فيه مقالتي فيضمها إليه ثم لا ينسها» فبسطت بردة كانت على فأفاض فيها رسول الله (ص) مقالته ثم ضممتها إلى صدري فمانسيت بعد ذلك شيئاً

Hız.Peygamber(sav), "Ben sözümü söylerken sizden kim abasını serer, sonra o da onu kendine doğru toplarsa söylediklerimi bir daha unutmaz" dedi. Bunu üzerine Ebu Hüreyre, diyor ki "üzerimdeki abayı çıkarıp serdim. Peygamber(sav) de sözlerini onun içine söyledi. Sonra ben onu katlayıp göğsüme koydum. Ondan sonra bir daha hiç bir şey unutmadım.(SR, I,340)¹⁴⁰

I- MÜRSEL HABER

Hız.Peygamber'e(sav) yakın bir devirde yaşamış olmaları dolayısı ile, sahabe'nın çoğunu gören ve onlarla sohbette bulunan tabi'ler'in, işittikleri sahabeyi atlayıp doğrudan doğruya Hız.Peygamber'e isnatla kâle Rasûlü'llah(s.a.s)diyerek rivayet

¹³⁹ Müslim, Hayız,90;Ebû Dâvûd, Tahâret,75; İbn Mâce, Tahâret,65,Ahmed b. Hanbel, VI,328,II ,265,271 , 427,458,470,479,503,529.

¹⁴⁰ Buhârî, Menakib,28,Müslim, Fedailu's-sahabe,159,160,Ahmed b. Hanbel, III, 240, 274, 334,337.

ettikleri hadislerle mürsel denilmiştir. Bu tarife göre mürsel hadis, isnadda sahabeti düşmüş hadistir.¹⁴¹

1- Mürsel Haberle Amel Edilip Edilmemesi

Hanefîler, sahabi, tabiin ve taba ut-tabiîn dönemlerinin mürsellerini hüccet olarak alır, kendileri ile amel ederler. Şafîîler ise “kimin mürseli olursa olsun, ayet, hadis ve selef-i salihin tarafından destek görmedikçe hüccet olamaz.” derler. Gazzâlî’ye göre ise mürsel’in makbul olmamasının delili şudur; hadisi mürsel olarak rivayet eden kişi şayet bu hadisi kendisinden rivayet ettiği şeyhini(sahabi), tadil etmeksizin, zikretmiş olsaydı, belki o kişi bizce meçhul olarak kalacak ve onu kabul etmeyecektik. Adını hiç zikretmediği zaman ravinin bu meçhul durumu daha da artmaktadır. Öyle ise kendisini tanımadığımız kişinin adaletini nasıl bilebiliriz ki hadisi ile amel edelim. Hanefîler ahad haberler için ileri sürdükleri delilleri mürsel haberlerin hüccet oluşu için de kullanırlar.(MS, I,169) (SR, I,359)

2-Sahabe Mürsellersi

Serahsî der ki, “Sahabe’nin mürsellersi hususunda âlimler arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Genelde âlimler sahabe’nin mürsellersini hüccet olarak alır. Ancak ihtilaf, ikinci ve üçüncü asrın mürsellersi hakkında âlimler arasında meydana gelmiştir.(SR, I,359)

Hz. Ömer, Hz. Peygamber’in hadisini dinlemek için komşusu ile nöbetleşirdi. Kendisi olmadığı zaman Hz. Peygamber’in hadislerini komşusu Hz. Peygamberden dinlediği hadisleri ona dinletir ve okurdu. Ancak buna rağmen o,komşusundan bir tek hadis bile rivayet etmemiştir. Hadisleri komşusundan değil, bizzat Hz. Peygamberden rivayet etmiştir.¹⁴²(BC, I,275)

İbn Abbas’ın mürsellersine gelince bazı âlimlere göre o, birkaç hadisten başka Hz. Peygamberden muttasıl olarak hadis rivayet etmemiştir. Geri kalan bütün hadisleri sahabeden rivayet etmiştir, tamamı mürseldir.(SR, I,360)(BC, I,273)

Serahsî, İbni Abbas’ın aşağıdaki hadislerini bu konuya örnek getirir.

(129)وهو قوله (ص):"ان فى الجسد مضغة إذا صلحت صلح سائر جسده ألا وهي القلب."

¹⁴¹Talât Koçyiğit, Hadis ıstılahları, İkinci Baskı, 291.

¹⁴² Buhârî, Umdetu’l-Kari Şerhi ,II,103.

H.z.Peygamber(sav); “Agâh olunuz, cismin içinde bir lokmacık et parçası vardır ki iyi olursa bütün ceset iyi olur, bozuk olursa bütün ceset bozulur. İşte o (et parçası) kalbdır.” (SR, I,361)¹⁴³

Bir görüşe göre İbni Abbas bu hadisten başka H.z. Peygamberden herhangi bir hadis rivayet etmemiştir. Başka bir görüşe göre yaşının küçük olması nedeni ile H.z. Peygamberden sadece dört hadis rivayet etmiştir.(SR, I,360)

(130) ولذلك روي ابن عباس عن النبي (ص): "لأربا لا في النسبة"

İbn Abbas H.z. Peygamber(sav)’ den rivayet ettiğine göre, “ribâ ancak veresiye de caridir.” dedi(MS, I,169) (BC, I,274)(MT, II,140,) (SR, I,136,294) ¹⁴⁴

İbnı Abbas’a bu hadis sorulunca da “bana bu hadisi Usame b. Zeyd tahdis etti” demiştir. Bu da İbni Abbas’ın rivayet ettiği hadislerin çoğunun mürsel olduğunu gösterir.(BC, I,273)

(131)حكي عن البراء بن عازب أنه قال: "ليس ما كل ما نحدثكم به سمعناه عن رسول الله (ص) وإنما كان يحدث بعضنا بعضا ولكننا لا نكذب"

Berr’a b. Azıb’ın rivayeti; “size hadis olarak naklettiklerimizin tamamı Peygamber’(sav)den işitmiş değiliz. Ancak biz birbirimizden hadis alır verirdik. Ama biz yalan söylemezdik,” der. (SR, I,359)(MT, II,145)(BC, I,274)¹⁴⁵

Berr’a b. Azzib’ın bu hadisi de gösteriyor ki birçok sahabe hadisleri mürsel olarak rivayet etmiştir.

(132)وروي ابن عباس "أن النبي (ص)ما زال يلبي حتى رمى جمر العقبة"

İbn Abbas’ın rivayeti; “Resulullah(sav)cemre atıncaya kadar hep telbiye ile meşgul olurdu(MT, II,146)(BC, I,274) (MS, I,170) ¹⁴⁶

Kendisine bu hadis sorulunca, bunu bana kardeşim Fazl b. Abbas haber verdi demiştir.(MS, I,170)

Bazı Şafîî âlimleri sahabe mürsellerini kabul eder. Mutezile âlimleri ise, hadisi rivayet eden kim olursa olsun, adalet ve zabt şartlarına haiz olduktan sonra hadislerini hüccet

¹⁴³Buhârî, İmân,39;Müslim, Musâkât,107;İbni, Mâce Fiten,14;Dârimî, Buyû,1;Ahmed b.Hanbel, IV, 270 .

¹⁴⁴Buhârî, Buyû,79;Müslim, Musâkât,86.102.103; Nesâî, Buyû, 50;İbni Mâce Ticâret,49; Dârimî, Buyû 42; Ahmed b. Hanbel, V, 200, 202, 204, 206,208,209.

¹⁴⁵ Hâkim, Ma’rifetu’l Ulum’ul-Hadis,14.

¹⁴⁶Buhârî, Hac,22; Mâlik, Muvattâ, Hac,171,174; Beyhaki, Sünenü’l-Kübra, V,137.

olarak kabul ederler. Bu şartları taşımayan kimse sahabe bile olsa, hadislerini hüccet olarak kabul etmez.(MT, I,150)

Sahabenin mürsellerini delil olarak kabul edenler, Hz.Peygamberin sahabe hakkındaki şu hadisini delil getirir.

(133) قال رسول الله (ص): أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

Peygamberden rivayet edildiğine göre Hz.Peygamber(sav): “Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz” dedi. (MT, II,150)(BC, I,130)¹⁴⁷

Yine Ebu Hüreyre, aşağıdaki hadisi rivayet eder.

(134) وأبو هريرة يروي عن النبي صلى الله عليه وسلم: من أصبح جنباً في رمضان فلا صوم له.

Ebu Hüreyre’nın Peygamber(sav)’den rivayet ettiği hadis: Ramazanda “Cünüp olarak sabahlayanın orucu yoktur.” (BC, I,274)¹⁴⁸

Kendisine Hz.Aişe ve Ümmü Seleme’nin rivayet ettiği aşağıdaki hadis hatırlatır.

(135) وراوية عائشة وأم سلمة رضي الله عنهما هي: أن النبي (ص) كان يصبح جنباً من جماع ثم يغتسل ويصوم

HZ.Aişe ve Hz.Ümm-ı Seleme’nin hadisi(r.a); “Peygamber(sav)’in ehli ile mukarenete bulunarak cünüp olduğu halde sabah vakti girdiği olurdu. Peygamber, fecirden sonra gusul ederdi ve oruç tutardı,” dedikleri rivayet olmuştur.¹⁴⁹ (BC, I,274)

Ebu Hüreyre bunun üzerine, “bu hadisi kendisine Fadl b. Abbas’ın rivayet ettiği’ni” söyler.(SR, I,360)(MT, I,145)(MS, I,130,)

(136) قال ابن عمر من صلى على جنازة فله قيراط

HZ.Peygamber(sav); “kim cenaze namazı kılsa, ona bir şu kadar sevab vardır.” (MS, I,170)¹⁵⁰

İbni Ömer bu hadisi önce Hz. Peygamberden rivayet etmiş. Sonra kendisine bu hadis sorulunca da bu sefer isnadını Ebu Hüreyre’ye atfetmiştir.(MS, I,170)

Bütün bunlardan şunu anlıyoruz ki sahabe doğrudan Hz. Peygamberden hadis aldıkları

¹⁴⁷ Tahrici için bkz.dip not,81.

¹⁴⁸ Müslim, Siyâm,75;İbni Mâce, Siyâm,27;Ahmed b. Hanbel, I, 248, 316,III,216,VI,184.

¹⁴⁹ Buhârî, Savm,22; Ebû Dâvûd, Savm,36; İbni, Mâce, Siyâm, 27.

¹⁵⁰ Müslim, Cenâiz,54.55,56; Tirmizî, Cenâiz,49; Nesâî. Cenâiz,79;İbni Mâce, Cenâiz,34; Ahmed b. Hanbel, I,31,II,1,144.

gibi, birbirlerinden de hadis almışlardır. “Ber’a b. Azıb’ın biz bütün hadisleri Hz. Peygamberde almıyorduk, hadisleri birbirimizden de alıyorduk. Fakat biz yalan bilmezdik” demesi de sahabe’nin birbirlerine güvendiğini ifade etmektedir. Yine İbn Abbas’ın rivayete göre sadece bir veya dört hadisi Hz. Peygamberden rivayet etmiş olması geri kalan diğer bütün hadislerini sahabeden rivayet etmiş olması da sahabenin mürsel hadis rivayet ettiğini belirtir.

3-Tabî’in ve Said b. Müseyyeb’in Mürselleri

Malikî âlimleri, Said b. Müseyyeb’in Mürselleri ile diğer tabî’in mürselleri arasında hiçbir fark görmezler. Şafiiler ise Said’in mürselleri ile amel ederler. Çünkü Şafiilere göre Said sika kişilerden hadisi mürsel olarak alır. Biz Said’in durumunu biliriz, onun bütün hadisleri mürsel de olsa amel ederiz. Çünkü onun mürsel olarak rivayet ettiği hadisleri başkaları müsned olarak rivayet etmiştir. Malikiler ise Said’in mürsellerine iki yönden itibar etmezler.

1) Said’in Müsnedi bulunmayan mürselleri, yani başka yolla müsned olarak rivayet edilmeyen mürsel hadisleri, maliki âlimleri, bu kısma aşağıdaki hadisi örnek getirir.

(137) منها النهي عن بيع اللحم بالحيوان

“ Hayvan etinin canlı hayvan karşılığında satışının yasaklanması” bundandır. (BC, I,279)¹⁵¹

2)Şayet başkaların yanında mürselleri, müsned manaları bulunsa ve müsned olduğu için haberin içeriği ile amel edilse bu durumda Said’in mürseline değil başkasının müsnedine uygun olanla amel edilmiştir. Malikîlere göre Said’in mürselleri ile diğer mürseller arasında bir fark yoktur. Hatta Said’in de sağlam olmayan birçok mürselleri vardır. Ancak başkaların mürseli ile uyum sağlar ise Said’in mürselleri ile amel edilir. (BC, I,279)

Tabî’in mürsellerine gelince, bu husus da âlimler arasında ihtilaf vardır. Ancak çoğunluk sika, adalet ve zabt şartlarına sahip tabîîlerin mürsel hadislerini delil olarak alırlar. Gazzâlî, tabî’inin mürselleri için, genelde tabîî sadece sahabeden rivayet etmekle tanınıyorsa bunun mürselleri kabul edilir. Eğer böyle tanınmıyorsa mürselleri kabul edilmez der.(BC, I,279)(MS, I,170,171)

¹⁵¹ Mâlik, Muvattâ, Buyû,64,66;Darekutnî, III,71.

Bâcî derki, “Eğer siz Medine deki yedi fukaha’yı(Said b.Müseyyeb, Urvete b. Zübeyr vs...) ve diğer Medine âlimlerini, Mısır, Şam ve Basra âlimlerini araştırırsanız, göreceksiniz ki bunların tamamı hadislerini mürsel olarak rivayet etmişler ve onlarla amel de etmişlerdir”. Buna aşağıdaki hadisleri delil olarak getirir.

(138)وروي عن عطاء أنه سئل عن صيام ثلاثة أيام في كفارة اليمين أيفرق بينهما ؟ فقال: نعم فقال مجاهد كان يقرأ عبدالله فصيام ثلاثة أيام متتابعات فقال فهو إذا متتابعات

Ata’dan rivayet edildiğine göre, “Kendisine yemin kefareti için tutulan üç gün oruç’un arasını ayrılabilir mi? Diye soruldu. Oda araları ayrılabilir cevabını verdi. Bunu üzerine Mucahid, Abdullah peş peşe üç gün diye okudu. Bunun üzerine Atâ’ öyle ise peş peşedir dedi. (BC, I,275)¹⁵²

Malikî âlimlerine göre bu hadisi Mücahit, önce mürsel olarak rivayet etmiştir. Sonra kendisi fikrinden dönmüştür.(BC, I,276)

Bu konuda A’miş(r.a)şöyle diyor; “Bir hadis üzerine dört kişi içtima etse bile, o dört kişiyi terk ederim, hadisi doğrudan doğruya Hz. Peygambere rivayet ederim.”Ona niçin hadisi isnadı ile rivayet etmiyorsun” diye sorulunca o, hangisine isnat edeyim? Diye cevap vermiştir.(BC, I,275)

(139)وروي هشام بن عروة عن أبيه أن أباه عروة كان عند عمر ابن عبدالعزيز فاختم إليه رجلان فقال أحدهما : أخذت أرضاً ميتة فحزتها فجاء هذا فزرع فيها فقضى بها عمر للذي عمرها. فقال عروة: فقلت ليس الأمر كذلك بل هي للذي حازها قال رسول الله (ص) : من أحيأ أرضاً ميتة فهي له. فقال لعروة أشهد أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى له فقضى بها عمر للذي حازها

Hişam b. Urve babasında rivayet ettiğine göre. Babası Urve Ömer b. Abdülaziz’in yanında idi. Ona birbirlerinde kavgalı ve davacı iki adam geldi. Onlardan biri dedi ki; ölmüş bir toprağı aldım herk ettim,(sürdüm) bu adam da geldi herk ettiğim toprağı elimden aldı ekti. Ömer b. Abdülaziz torağı ekenin lehine hükümetti. Bunun üzerine Urve; hüküm verdiğin gibi degildir. Hak tarlayı herk edenindir ona dedim. Hz.Peygamber(sav) dedi ki: “Kim ölü bir araziye diriltirse o arazi onundur” Urve. Ben Peygamber(sav) toprağı diriltenin lehine hüküm ettiğine şahidim. Bunun üzerine Ömer, hükmü toprağı herk edenin lehine verdi. (SR, I,363) (BC, I,276)¹⁵³

¹⁵² Buhârî, Keffârât, 1,2, 4,5,Nesâî, Nisâ’,34;; Mâlik, Muvattâ, Siyâm,49,Ahmed b.Hanbel, V, 22, 217; VI, 297;Beyhaki, Sünenü’l-Kübra, X,60.

¹⁵³ Mâlik, Muvattâ, Akdiye 26,27;Buhârî, Hars 15;;Ebû Dâvûd, İmârat, 37;Dârimî, Buyû 65; Tirmizî, Ahkâm 38; Ahmed b. Hanbel, III, 303,304, 327,338, 356.363.38;İbni Salah, Ulûmu’l-Hadis,273.

Bu hadiste de Ömer b. Abdu'l Aziz, Urve'nin mürseli için görüşünden dönmüştür. Onun mürsel hadisi ile amel etmiştir.(BC, I,276)

J-PEYGAMBERİN FİİLLERİ VE İCTİHADLARI

1-Hz. Peygamber'in Fiilleri

a-Hz.Peygamberin Fiilleri Mutlak Vucub İfade Etmez Diyenlerin Görüşleri

Fıkıh usulü âlimleri Hz.Peygamberin fiillerini üç guruba ayırır:

1-Hz.Peygamberin bir insan olarak yaptığı fiillerdir. Bunlar yeme, içme uyuma veya dünya ile ilgili işlerde kendi görüş ve tecrübesine dayanarak yapmış olduğu davranışlardır. Bu fiiller uyulması gerekli birer teşriî tasarruf sayılmaz.

2-Hz. Peygamber'in kendine has fiillerdir.(Gece teheccüd namazı kılması, dört'ten fazla kadınla evlenmesi gibi)

3-Hz.Peygamberin Teşriî nitelik taşıyan fiilleri: Bu fiilleri iki kısma ayırır.

a)Kura'nın mücmellerini açıklayan fiilleridir. Bu nev'i fiiller Kur'anı tamamlayıcı sayılır. Hangi mücmeli açıklamışsa onun hükmünü alır.

b)Kur'an-ı Kerimin hükümlerini açıklayan değil, Hz.Peygamberin müstakil olarak yaptığı fiillerdir. Bu tür fiillerde şayet şer'î vasfı biliniyorsa(Vucub, nedb ve ibaha gibi) uyulması gerekir. Şer'î vasfı bilinmezse bu durumda Allah'a yakınlık maksadı ile yapılmıştır. Uyulması müstehabtır.¹⁵⁴

Ebu'l-Huseyn el-Basrî'ye göre Hz.Peygamberin fiilleri üçe ayrılır. Vucub ifade eden fiilleri, Nafile ifade eden fiilleri ve mubahı gerektiren fiilleri. Bu fiiller neyi ifade ediyorsa, biz de onları öyle alır amel ederiz. Çünkü Yüce Allah Kur'an'da "Hz. Peygamberde sizin için güzel örnekler vardır"¹⁵⁵ ayeti ile Hz. Peygamberi örnek almamızı emreder. Yine Ebu'l-Huseyn el-Basrî, Hz.Peygamberin ibadet hakkındaki fiilleri vucub gerektirir der.(MT, I,354,357)

Serahsî, Hz.Peygamberin fiillerini farz, vacip, mustahab ve mendüp diye dörde ayırır. Hanefî âlimlerinden Kerhi ve Cessas ise Hz.Peygamberin hangi filinin farz hangisinin

¹⁵⁴ Zekiyüddîn ŞABAN, İslam Hukuk İlminin esasları,87,88,89;Mütercim, İ. Kâfi DÖNMEZ.

¹⁵⁵ Ahzab,33/21.

vacip hangisinin müstahap olduğu o fiilin taşıdığı sıfatından anlaşılır. Bizde bu sıfat ile o fiile uyarız derler.(SR, II,87)

Serahsî ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî aşağıdaki hadisleri bu görüşlerine delil getirir.

(140) وفي أن النبي (ص) قال: من أصبح جنباً لم يفسد صومه.

H.z.Peygamber(sav); “ Cünüp olarak sabahlayanın orucu bozulmaz” . (MT, I,355)¹⁵⁶

(141) أن النبي (ص) لما خلع نعله في الصلاة خلع من كان خلفه نعله على أنه (ص) قد قال لهم: "لم خلعت نعالكم" فقالوا: "لأنك خلعت نعلك فقال: "إن جبريل أخبرني في لأن فيها أذى

H.z.Peygamber(sav) namazı kıldırırken ayakkabısını namazda çıkardı. Arkasında namaz kılan cemaat de ayakkabısını çıkardı. Bunun üzerine Resulullah(sav) namaz bitiminde kendilerine niçin ayakkabılarını çıkardıklarını sordu. Cemaat de sen çıkardığın için bizde çıkardık. Bunu üzerine Peygamber(sav), “Cibril bana ayakkabında pislik olduğunu söyledi” buyurdu. (MT, I,351)(SR, II,88)¹⁵⁷

Serahsî, der ki şayet H.z.Peygamberin fiilleri mutlak vucub ifade etseydi H.z.Peygamber “neden ayakkabılarınızı çıkardınız? demezdi.” Bu da H.z.Peygamberin bütün fiillerinin vucub ifade etmediğini gösterir. Âlimlerin çoğu H.z.Peygamberin bütün fiillerinin aynısını yapmak bize vacip değildir şeklindeki görüşlerine, yukarıdaki hadisi de delil getirirler.(SR, I,88,)(MT, I,3581)

(142) ولما سألت امرأة أم سلمة عن قبلة للصائم فقالت: إن رسول الله (ص) يقبل وهو صائم. فقالت لسنأ كرسول الله قد غفر الله ماتقدم من ذنبه وماتأخر ثم سألت أم سلمة رسول الله صلى الله عليه وسلم عن سؤالها فقال: "هلا أخبرتها أي أقبل وأنا صائم؟" فقالت قد أخبرتها بذلك فقالت كذا فقال: إنني أرجو أن أكون أتقاكم الله وأعلمكم بحدوده.

Kadının biri Ümmü-Selem'ye oruçlunun hanımını öpmesi hükmünü sorduğun da Ümmü-Seleme ona “ Peygamber(sav) oruçlu iken öperdi, dedi.” Bunun üzerine kadın biz Peygamber(sav) gibi değiliz. Zira Alla(cc) onun bütün geçmiş ve gelecek günahlarını afetmiştir. Sonra Ümmü-Seleme, kadının bu sorusunu Peygamber(sav)'e sordu. Peygamber(sav) ona oruçlu iken benim öptüğümü haber verseydin ya? Bunun üzerine Ümmü-Seleme Peygamber'e ben bunu ona söyledim. Oda bana şöyle dedi.

¹⁵⁶ Buhârî. Savm, 22,23,25,38,Ebû Dâvûd, Savm,33,36,,İbni Mâce, Siyâm.19,27, Muvattâ, Siyâm10,12, Ahmed b. Hanbel, VI,184,203,266,312,313.

¹⁵⁷ Mâlik, Muvattâ, Libas,16;Ebû Dâvûd, Salât,89.

Bunu üzerine Peygamber(sav): “Allahtan ençok korktuğumu ve Allah’ın koyduğu sınırı en iyi bildiğimi umuyorum dedi. (SR, II,89)¹⁵⁸

Serahsî’ye göre, bir fiilin Hz. Peygambere özel olduğuna dair bir delil yoksa Peygamber’in o fiiline uymak asıldır. Çünkü o, bizim için örnektir. Serahsî yukarıdaki hadisi delil getirerek oruçlunun hanımını öpmesi, durumunun peygamber’e ait özel bir durum olarak değil, genel hüküm çerçevesinde değerlendirir.(SR, II,88,)

(143)والدليل عليه أنه (ص) لما قال لعبد الله بن رواحة حين صلى على الأرض في يوم قد مطروا في السفر: أفلم يكن لك في أسوة؟. "قال: أنت تسعى في رقبة قد فكت وأنا أسعى في رقبة لم يعرف فكأكها. فقال: "إني مع هذا أرجو أن أكون أخشاكم الله

Peygamber(sav)Abdullah b. Ravaha’ya seferde yağmurlu bir günde toprak yerde namaz kıldığı zaman, ben senin için örnek değimiyim diye söyledi. Abdullah b.Ravaha; ona sen kurtulmuş bir köle gibi gayret gösterirsin ben ise kurtuluşu belli olmayan köle gibi gayret gösteririm. Bunu üzerine Peygamber(sav); ‘şüphesiz ben size göre Allahtan en çok korktuğumu umuyorum.’ dedi. (SR, II,89)¹⁵⁹

(144)وخرج رسول الله (ص) للتراويح ليلة أوليائتين فلما قيل له في ذلك قال: "خشيت عليكم ماقمتم بها

Peygamber(sav) teravih için bir iki gece camiye cemaatle kılmak için çıktı. Bu konuda kendisine bir şey denilince, Peygamber: “Yaptığınız şeyin size farz kılınacağından endişelendim” dedi. (SR, II,88)¹⁶⁰

Serahsî, Hanefî âlimler, yukarıdaki hadislerle dayanarak derler ki “Eğer Hz.Peygamberin fiillerine mutlaka uymamız gerekmiş olsaydı, Hz.Peygamber Abdullah b. Ravâha’ya “ben size örnek değilmiyim? diye sormazdı.” Teravih için de “size farz olacağından korkuyorum” demezdi. Öyle ise Hz.Peygamberin mutlak fiilleri vucub ifade etmez. (SR, I,89)

b-Hz.Peygamberin Fiilleri Mutlak Vucub İfade Eder Diyenlerin Delilleri

H.z.Peygamberin fiilleri mutlak vucub ifade eder diyenler aşağıdaki ayetleri delil getirir.

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, Savm,33;İbni Mâce, Siyâm. 19; Dârimî, Savm, 21; Mâlik, Muvattâ, Siyâm,19,17; Ahmed b. Hanbel, VII,316.

¹⁵⁹ Müslim, Mesâcid,311; Dârimî, Salât,165;Ahmed b. Hanbel, V,364,vı,53,226.

¹⁶⁰ Buhârî, Teheccüd,5,Ezan,80,Teravih,1;Müslim, Misâfirin,177;Ebû Dâvûd,Ramazan,1;Nesâî, Kiyamu’l -Leyl, 1,4.

لقد كان لكم في رسول الله أسوة حسنة¹⁶¹ Peygamberde sizin için güzel örnek vardır.

واطيعوا الله واطيعوا الرسول¹⁶² Allaha ve Peygambere itaat ediniz.

فاتبعوني يحببكم الله¹⁶³ Bana uyun ki Allah'ta sizi sevsin.

فليحذر الذين يخالفون عن أمره¹⁶⁴ Resulullah' emrine muhalefet edenler bundan sakınınız.

H.z.Peygamberin fiilleri vucub ifade eder diyenlerin görüşlerine, Serahsî, Bâcî ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî aşağıdaki hadisleri delil getirirler.

(145) فقالت عائشة : فعلتها انا ورسول الله (ص) فاغتسلنا

H.z.Aişe, “Ben ve Peygamber(sav) cinsel ilişkide bulunurduk; daha sonra da kalkıp yıkanırđık.” (BC, I,226)¹⁶⁵

Sahabe “cinsel ilişkide inzal meydana gelmeden gusûl gerekip gerekmediğini” konusunda ihtilafa düşmüşler. Bunun üzerine H.z.Aişe'ye müracaat etmişler. H.z.Aişe onlara yukarıdaki hadisi rivayet edince bütün sahabe bununla amel etmişlerdir. İşte Malikîlere göre bu hüküm vucub ifade eder.(BC, I,226)

(146) صلوا كما رأيتموني أصلي

“Benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılınız” (BC, I,225)(SR, II,27)(MT, I,311)¹⁶⁶

Yine Malikî âlimlerine göre bu hadisteki emir vucub ifade eder.(BC, I,225)

Bacı'ye göre H.z.Peygamberin bazı fiilleri bir sifata veya şarta bağılı olarak yapılmıştır. Aşağıdaki hadisi buna delil getirir.

(147) نحو ما روي عنه صلى الله عليه وسلم أنه اعتكف وهو صائم

Peygamber(sav)'den rivayet edildiğine göre, “peygamber oruçlu iken itikâfa girerdi.” (BC, I,227)¹⁶⁷

¹⁶¹ Ahzab,33/21.

¹⁶² Ali imran,3/1;

¹⁶³ Ali imran,3/3;

¹⁶⁴ Nur,24/63;

¹⁶⁵ Tirmizî, Tahâret,80,181;bni Mâce, Tahâret, 111; Ahmed b. Hanbel, VI, 161,265.

¹⁶⁶ Buhârî, Ezan,18,Edep,27,(Fethu'l-bari,X,437);Dârimî, Salât,42; Ahmed b. Hanbel, V,5.

¹⁶⁷ Buhârî, İtikaf,1,17;Müslim, İtikaf,1,3,4,5;Ebû Dâvûd, Savm, 78; Tirmizî, Savm,71; İbni Mâce, Siyâm, 58.59,60.

Bâcî, Şayet “hüküm bir sifata bağlı ise ve o sifata bağlı olarak nakledilmişse, sıfat hükümde nakledildiği şekilde etkili olur. Yoksa o sıfatın hükümle nakil edilmesi boşunadır.” der. Yukarıdaki hadiste olduğu gibi oruçlu iken Hz.Peygamberin itikâfa girmiş olması, bize orucun itikâfın sıhhat şartı olduğunu açıklar. Nasıl ki namazın sıhhatinin şartı taharet ise İtikâfın sıhhati’nin şartı da kişinin oruçlu olmasıdır.(BC, I,227)

c-Hz.Peygamberin Fiili ile Kavli Arasında Tearuz

H.z.Peygamberin fiili ile kavli arasında tearuz olursa bilginler bunu farklı değerlendirirler. Ebu’l-Huseyn el-Basrî aşağıdaki hadisleri Peygamberin fiili ile kavli arasındaki tearuza örnek getirir.

(148) فمثاله نهيه (ص) عن إستقبال القبلة واستدبارها للغائط والبول

Peygamber(sav); “büyük ve küçük abdest sırasında önü(yüzünü) ve arkayı (sırtını)kibleye çevirmenin yasak olduğunu örneği.” (MT, I,361)¹⁶⁸

(149) وجلسه لقضاء الحاجة في البيت مستقبل بيت المقدس

Bir başka rivayette de peygamber(sav)’in; “evde iken tuvalet ihtiyacı için Kudüs’e doğru oturduğu” rivayeti vardır. (MT, I,361)¹⁶⁹

Yukarıda ki bu hadisler hakkında Ebu’l-Huseyn el-Basrî şu görüşleri ileri sürer. Kimi âlimlere göre evlerde kibleye yönelerek tuvalet ihtiyacı giderilebilir. Başka bir görüşe göre de kibleye yönelerek tuvalet yapmak sadece Hz. Peygambere özeldir. Diğer bir görüşe göre ise bütün ümmet için ister evlerde olsun ister dışarıda olsun fark etmez kibleye yönelerek tuvalet yapmak caiz değildir. Şafiîler Hz.Peygamberin fiili ile amel eder, ikinci hadisi delil alır. Mutezile ise kavli ile amel eder, birinci hadisi delil alır. Kibleye yönelerek kada-ı hacet yapmayı caiz görmez.(MT, I,361)

(150) رواه ابن عباس عن النبي (ص) قال: لا ترفع الأيدي إلا في سبعة مواطن: حين يفتتح الصلاة وحين يدخل المسجد الحرام فينظر إلى البيت وحين يقوم على الصفا وحين يقوم على المروة وحين يقف مع الناس عشية عرفة وبجمع والمقامين حين يرمي الجمرة.

¹⁶⁸ Buhârî, Vudu,11,Salât,29;EbûDâvûd, Tahâret,4;Nesâî, Tahâret,19;İbni, Mâce, Tahâret,18;Tirmizî, Tahâret,6;Ahmed,b. Hanbel, V,415,430,438, 439.

¹⁶⁹ Buhârî, Vudu,12,14; Müslim, Tahâret,61; Ebû Dâvûd, Tahâret,5, 18; Nesâî, Tahâret,21; Dârimî, Vudu,8; İbni, Mâce, Tahâret,18;Muvattâ, Kible,8;Ahmed b. Hanbel, I,41.

İbn Abbas, Hz. Peygamberden ellerin yedi yerde kaldırıldığını rivayet etmiştir. Namaza başlarken, Mescidil-Harama girip Kâbe'ye bakarken, Safa Merve de iken Arefe akşamında Arafat'ta dururken ve cemrelere taş atılırken eller kaldırılır.” diye rivayette bulunur. (BC, I,232)¹⁷⁰

Malikîler Hz.Peygamberin fili ile kavi tearuz ettiği için yukarıdaki hadisi delil göstererek kavli ile amel ederler. Namazda rükû'a giderken elini kaldırmayı yukarıdaki hadisi delil getirerek uygun görmezler.(BC, I,232)

(151)نحو أن يصلي النبي (ص) الى بيت مقدس

Peygamber(sav)Kudus'a yönelerek namaz kıldı. (MT, I,360)¹⁷¹

(152) قال النبي (ص): الصلاة إلى بيت المقدس غير جائزة

Peygamber(sav) “Kudus'a yönelerek namaz kılmak caiz değildir” buyurdu. (MT, I,360)¹⁷².

Ebu'l-Huseyn el-Basrîye göre, Hz.Peygamberin fili ile kavli tearuz ettiği için yukarıdaki hadislerde olduğu gibi fiili önce kavli sonra gelmişse kavli ile amel edilir, fiili terk edilir. Çünkü hüküm kavle göre verilmiştir. Şayet fili kaviliden sonra gelmişse fiil'in hükmü ile amel edilir. Kavil terk edilir.(MT, I,360)

Bâcî ; “şayet cemi mümkün olmayacak şekilde Hz.Peygamberin fiili ile kavli arasında tearuz meydana gelmişse tarihleri de biliniyorsa, aşağıdaki İbn Abbas'ın hadisi göz önüne bulundurarak sonra gelen ile amel edilir.” demiştir. Şayet birbirlerine tearuz eden hadisler arasında cemi mümkün değilse, hadislerden hangisi önce ve hangisi sonra irad edildiği de bilinmiyorsa bu durumda ikisi de terk edilir. Başka delillere başvurulur.(BC, I,230)

(153) لما روي عن ابن عباس: كنا نأخذ بالأحدث فالأحدث من فعله صلى الله عليه وسلم

Ibn Abbas'tan nakledildiğine o “biz Hz.Peygamberin en son fiili ile amel ederiz” demiştir. (BC, I,230)¹⁷³

¹⁷⁰ Heysemi. Mecmeu' Zavaid, III,238.

¹⁷¹ Ahmed, b.Hanbel, I,325,III,284;Bkz, Değişik lafız için, Müslim, Mesâcid,15;Buhârî, Menakibu'l-Ensar,25; Ebû Dâvûd, Salât,200.

¹⁷²Bkz, Değişik lafız için, İbni Mâce, İkâmet,196;Ebû Dâvûd, Eymân,20.

¹⁷³ Dârimî, Sevm,15;Muvattâ, Siyâm,21.

d-Hz.Peygamberin Fiilleri Arasında Tearuz

Bâcî, “Hz.Peygamberin fiilleri arasında tearuz bulunduğu zaman, aralarında cem mümkün ise ve her iki hadisle de amel etme imkânı varsa, hadislerin birbirlerine ters düşme durumu da yoksa iki hadisi cem ederiz.”der. Bacı’ye göre, noksan olan rekât için Ziyade rekât için de selamdan önce sehiv secdesi yapılır. Bacı’ya göre haberlerden birini düşürüp diğeri ile amel etme yerine, İkisini cem edip onlarla amel etmek daha uygundur. Aşağıdaki hadisleri de bu görüşüne delil getirir.(BC, I,229,230)

(154) مثل ما روي عن عبدالله ابن بحنة عن النبي (ص) : أنه صلى بهم الظهر فقام في الركعتين الأولين لم يجلس فقام الناس معه حتى إذ أقضى الصلاة وانتظر الناس تسلميه كبر وهو جالس فسجد سجدتين قبل أن يسلم ثم سلم

Abdullah Ibn. Buhayne(r.a)’den şöyle rivayet edilmiştir. Resulullah(sav) öğle namazın iki rekaâtını kıldırdı. Sonra birinci teşehhüde oturmayıp ayağa kalktı. Cemaât da kendileriyle beraber ayağa kalktı. Peygamber(sav) namazını tamamladı insanlar selam vermesini beklerken selam vermeden evvel tekbir aldı, Oturduğu halde sehiv secde yaptı, sonra selam verdi. (BC, I,229)¹⁷⁴

(155) وروي عن أبي هريرة أن رسول الله صلى الله عليه وسلم إنصرف من إثنين فقام رجل كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يسميه ذا اليمين فقال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: "أقصررت أم نسيت يا رسول الله. فقال الرسول الله صلى الله عليه وسلم: أصدق ذو اليمين فقال الناس: نعم فقام الرسول الله صلى الله عليه وسلم فصلى اثنتين آخرين ثم سلم ثم كبر فسجد مثل سجوده أو أطول ثم رفع.

Ebu Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Peygamber (sav), iki rekaât’an selam verdi. Kendisine Zu’lyedeyn denilen biri kalktı, Peygamber(sav)’e “Namazı kısaltın mı? Yoksa geri kalan rekâtları unuttun mu? diye peygamberi uyardı. Bunu üzere Resulullah(sav) cemaate dönerek Zu’lyedeyn doğru mu söyledi diye sordu. Cemaatte bulunan insanlar evet doğru söylüyor dedi. Bunun üzere peygamber(sav) kalktı geri kalan iki rekât namazı da kıldı. Sonra selam verdi, daha sonra tekbir getirerek diğer secdeler gibi veya onlardan daha uzun secde yaptı. Sonra namazı terk etti. (BC, I,230)¹⁷⁵

¹⁷⁴Buhârî, Sehiv,1,2; Dâvûd, Salât,11,15,73,77,88,119,165,167,179;Nesâî, Sehiv,28, Sehiv,21,22, 23,28. ; İbni, Mâce, İkame,130,131.

¹⁷⁵Buhârî, Salât,88,Ezan,69,Sehv,4,5;Müslim, Mesâcid, 97, 99. 102;Ebû Dâvûd, Salât, 189; Nesâî, Sehiv,22; İbni Mâce, İkame,134;Dârimî, Salât 175;Muvattâ, Nida,58,60;Ahmed b. Hanbel,1,77, 235.423.460.

2-Hz.Peygamberin İctihatları

H.z.Peygamber(s.a.v)bazen de içtihadı ile karar vermiştir. Ebu'l-Huseyn el-Basrî buna aşağıdaki hadisi delil getirir.

(156)وما روي أن النبي (ص) أخبرنا بالرجل يثاب على وطني أهله : رأيت لو وضعت في حرام (MT, I,337)

Rivayet edildiğine göre “Peygamber(sav) adamın eşi ile ilişkiye girmesi kendisi için sevab yazılır diye bize haber verdi. Şayet haramda(gayrı meşru yol) bunu yapsaydı kendisine günah yazılırdı.”¹⁷⁶ (BC, I,230)

H.z.Peygamber hadiste ki bu hükmü kendi içtihadı ile vermiştir. Orada bulunan birisi Peygambere kişinin şehvetini tatmin etmesi ile mi sevab kazanır? diye sorunca, Peygamber evet ferdin nasıl gayrı meşru yolla ilişkiye girdiği zaman günah kazanıyor ise, eşi ile olan ilişkisi de kendisine sevab kazandırır. Çünkü meşru yolla ilişkinin yapılması kendisini haramdan korur, aile bağlarını pekiştirir diye cevap verir.(MT, I,337)(SR, II,93)

Serahsî, H.z.Peygamberin içtihadı ile ilgili aşağıdaki hadisleri delil gösterir.

(157)ومن ذلك أنه أمر أبابكر (ض) بتبليغ سورة براءة إلى المشركين في العام الذي أمره فيه أن يحج بالناس. فأتاه جبريل عليه السلام فقال لا يبلغها إليهم إلا رجل منك. فبعث علي بن أبي طالب (ض) في أثره ليكون هو المبلغ للسورة إليهم

Peygamber(sav) Ebubekir’e insanlara haccettirmekle görevlendirdiğinde ona Berat sûresinin tebliğini de emretmişti. Bunun üzere Cebrail(as)geldi ve dedi ki: Bu sûre’yi senin soyundan gelen kişiden başka kimse tebliğ etmesin. Bunun üzere Peygamber(sav)Ali b. Ebî Talibi(r.a) sûre’yi onlara tebliğ etmek için görevlendirdi. (SR, II,95)¹⁷⁷

(158)ماروي "أنه لما دخل بيته ووضع السلاح حين فرغ من حرب الأحزاب أتاه جبريل عليه السلام وقال: وضعت السلاح ولم تضعه الملائكة. وأمره بأن يذهب إلى بني قريظة

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav)Ahzab harbinin bitiminde evine girdiği zaman silahı bıraktı. Bunun üzere Cebrail(as) ona sen silahı barktın fakat melekler henüz silahı

¹⁷⁶ Muvattâ, Talâk, 84; Dârimî, Rikak,61; Ahmed b. Hanbel, V,109,110,161.

¹⁷⁷ Hadis bu lafızla araştırdığımız kaynaklarda yoktur. Farklı lafızlar için bkz, Tirmizî, Tefsir,5,9; Ahmed b. Hanbel, I,3.

bırakmadı. Ona Benî Kurayza kabilesinin üzerine gitmeyi(savaşmayı) emretti..¹⁷⁸(SR, II,95)

Serahsî, Hz.Peygamber şer'i hükümleri açıklamada bazen kendi içtihadına başvurmuştur. Yukarıdaki hadisler de buna delalet etmektedir. Ancak Hz.Peygamber içtihadı ile amel ettiği zaman içtihadında isabet etmediği vakit Allah tarafından kendisi yukarıda ki hadislerde olduğu gibi uyarılmıştır. (SR, II,95)

Serahsî, Hz.Peygamber kendisine henüz hakkında vahiy gelmediği bir konuda soru sorulduğu vakit bir süre vahyin gelmesini beklerdi. Şayet konu hakkında vahiy yine gelmezse bu durumda Hz.Peygamber içtihadına göre hüküm verirdi. Hz.Peygamberin bu hükmü artık hüccet olur, herkesi bağlar der. Aşağıdaki hadisleri buna delil getirir.(SR, II,91)

(159)ماروي"أنخولة (ض) لماجئت إليه تسأله عن ظهار زوجها منها قال:«مأراك إلا قد حرمت عليه» فقالت إني أشتكي إلى الله فأنزل الله قوله: قد سمع الله قول اللتي تجادلن¹⁷⁹

Havle Peygamber'e(sav) gelerek kocasının kendisi hakkındaki zihar hükmünü sordu. Peygamber(sav)ona "görüşüme göre sen kocana haram oldun dedi." Bunun üzere kadın seni Allah'a şikâyet ediyorum dedi. Daha sonra şu ayeti kerime "şüphesiz ki Alla(cc) senin ile mücadele eden kadının sözünü duymuştur" nazil oldu. (SR, II,95)¹⁸⁰

Serahsî, hadisten de anlaşıldığına göre Hz.Peygamber, kadının sorusuna ictihadı ile fetva vermiştir. Çünkü Peygamber hata üzere hüküm vermez. Bizler de onun kararlarına uymakla emir olunmuşuz.

Peygamber, hakkında vahiy olmadığı konularda bazen de sahabe ile istişare yaptıktan sonra kararını verirdi. Verdiği karardan da bir daha dönmezdi. Uhud gazvesi hakkındaki kararı bu şekilde olmuştur. O,istişare için şöyle buyuruyordu.(SR, II,95)

(160)وقال(ص): «المشورة تلقح العقول.ومن الحزم أن تستشير ذ ا رأى ثم تطيعه

Resulullah(sav)İstişare aklın aşısıdır. Görüşünün sahibi konuyu bilen ile istişare edip ona itaat etmen akıllılıktır. (SR, II,94)¹⁸¹

(161)لما جاء عبدالله بن زيد (ض) وذكر مارئي في المنام من أمر الأذان فأخذ به وقال: ألقها على بلال.

¹⁷⁸ Buhârî, Megâzi,30,Cihâd,18;Müslim, Cihâd,65;Nesâî, Harb,1; Ahmed b. Hanbel, VI,56.131.142.280.

¹⁷⁹ Mücadele,58/1.

¹⁸⁰ Buhârî, Talâk,23; Ebû Dâvûd, Talâk,17; Nesâî Talâk,33; İbni Mâce, Talâk,25; Tirmizî, Talâk,20.

¹⁸¹ Hadis bu lafızla araştırdığınız kaynaklarda yoktur. Benzer lafızlar için, bkz.Ebû Dâvûd, Edep,11.

Abdullah b. Zeyd Peygamber'e(sav)e geldi. Ona ezanın emri ile ilgili rüyasını Peygamber(sav)'e anlatınca, Peygamber onun bu rüyası ile amel etti. Bunu üzerine Peygamber(sav) "Bilal'e söyle ezan okusun" emrini verdi. (SR, II,94)¹⁸²

Bilinen bir gerçek ki Hz.Peygamber ezanla ilgili hükmü rey'i ile vermiştir. Vahiyle vermemiştir. Bu da bize gösteriyor ki Hz.Peygamber şer'i hükümleri koymada bazen rey'e başvurmuştur.(SR, II,94)

(162) وقد صح أنه كان يشاورهم في أمر الحرب وغير ذلك حتى روي أنه شاور أبابكر عمر رضي الله عنهم في مفادة الأسارى يوم بدر فأشار عليه أبو بكر بأن يفادي بهم ومال رأيهم إلى ذلك حتى نزل قوله تعالى: «لولا كتاب من الله سبق لمسكم فيما أخذتم عذاب عظيم»

Sahih görüşe göre peygamber(sav) gerek savaş ve gerek ise savaş dışında ki konularda sahabe ile istişare ederdi. Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav) Bedir esirleri konusunda Hz.Ebubekir ve Hz. Ömer ile istişare etti. Ebubekir'in görüşü onların serbest bırakılması idi. Peygamber(sav) de onun görüşüne meyilli idi. Takı Alla Taala'nın (Allah'ın daha öne yazmış olduğu yazısı olmasaydı aldığınız şeyden dolayı size çok büyük bir azap dokunurdu.) ayeti nazil olunca Peygamber görüşünden dönüştür.¹⁸³ (SR, II,93)¹⁸⁴

Yine burada Hz.Peygamber, Hz.Ebu Bekir'in fikrini benimseyip "mal karşılığında esirleri serbest bırakmış" ve bu konuyu sahabeler ile de istişare etmiştir. Daha sonra ilahi vahiy bunun aksine nazil olmuştur. Yani Hz Peygamber uyarılmıştır. İşte bu, Hz.Peygamberin gerek dinî işlerde ve gerek ise dünya işlerinde zaman içtihadına başvurduğunun gösterir.(SR, I,93)

Serahsîye göre, Eğer Hz.Peygamber, şer'i hükümleri nassa dayanarak icthad etmişse, O'nun bu içtihadı vahiy hükmündedir, hüküm bununla kesinleşir. Çünkü ona göre Hz.Peygamber hata üzere karar vermez. Şayet Hz.Peygamber nassa dayanarak değil de kendi rey'i ile hüküm vermişse Hz.Peygamberin bu reyine muhalif içtihat yapılabilir. Serahsî, bu görüşüne hem yukarıdaki hadisi hem de aşağıdaki hadisleri delil getirir. Peygamber içtihadında hata da yapabilir isabet de edebilir.(SR, II,91)

(163)ولما أراد يوم الأحزاب أن يعطي المشركين شطرنجاً للمدينة لينصرفوا قام سعد بن معاذ و سعد بن عباد رضي الله عنهما وقالاً: إن كان هذا عن وحي فسمعا وطاعة وإن كان عن رأي فلا

¹⁸² İbni Mâce, Ezan,1.

¹⁸³Müslim, Cihâd,58; Tirmizî, Cihâd,34,Siyer,18; Ebû Dâvûd, Cihâd,114,120,Humus,16.

¹⁸⁴ Enfal, 68.

نعتيهم إلا السيف قدكنا نحن وهم في الجاهلية ولم يكن لنا ولا لهم دين فكانوا لا يطمعون في ثمار المدينة إلا بشرى أو بقرى فإذا أعزنا الله تعالى بالدين نعتيهم الدنيا لانعتيهم إلا السيف وقال عليه السلام: «إني رأيت العرب قد رمتكم عن قوس واحدة فأردت أن أصرفهم عنكم فإذا أبيتم أنتم وذاك» ثم قال الذين جاؤا للصلح «اذهبوا فلا نعتيكم إلا السيف»

Ahzab savaşı sırasında sonra Peygamber(sav) müşriklere Medine'nin mahsulünün yarısını vermek istedi. Orada bulunan Sa'd b. Muaz ve Sa'd b. Ubadete ayağa kalkarak Peygamber(sav)'e şayet bu verdiği karar vahiy ise saygı duyarız. Eğer re'y ile vermiş ise bizimle onlar arasını ancak kılıç paklar, dediler. Çünkü cahiliyet döneminde ne bizim onlara ne de onların bize herhangi bir borçları olmuştur. Onlar Medine mahsulünü kendi paraları ile ya satın alarak ve ya da başka yolla yerlerdi. Allah(cc) bizleri bu din ile şereflendirip, onları alçaltmışsa biz de onlara kılıçtan başkasını vermeyiz. Arapların toplu olarak üzerinize geldiğini de onları bilmek istedim. Eger buna razı değilseniz sizin dediğiniz gibi olsun, buyurdu. Daha sonra barış için gelenlere Peygamber(sav); “gidiniz zira size kılıçtan başka verebileceğimiz bir şey yoktur” dedi.¹⁸⁵ (SR; II,92)

(164) ولما قدم المدينة استقبح ماكانو يصنعونه من تلقيح النخل فنهاهم عن ذلك فأخشفت وقال: «عهدي بثماركم بخلاف هذا» فقالوا نهيتنا عن التلقيح وإنما كانت جودت الثمر من ذلك قال: أنتم أعلم بأمر دنياكم وأنا أعلم بأمر دينكم

Peygamber Medine'ye geldiği zaman Medinelilerin hurma ağaçlarını aşladıklarını gördü. Onlara bunu yasakladı, bunun üzere ağaçların meyveleri azaldı. Bunu üzerine Medine halkı, bize aşlamayı yasakladın, bundan da meyveler zarar gördü dediler. Daha sonra Peygamber(sav) “Siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsin. Ben ise din işlerini sizden daha iyi bilirim buyurdu. (SR, II,93)¹⁸⁶

Bu hadislerde görüldüğü gibi “Hz.Peygamberin re'yi nassa dayanmadığı takdirde başkasının rey'i gibidir. İsalet de edebilir hata da yapabilir. İctihadına muhalefet de yapılabilir. (SR, I,91)

(165) وما في حرمة الصدقة على بني هاشم: رأيي لو تمضمضت بماء أكنت شاربته.

Haşim oğullarına zekât vermenin haram oluşu hakkında Peygamber(sav); Şayet bir su ile mazmaza yapıp atsaydın, o suyu tekrar içermiydin. (SR, II,93)¹⁸⁷

¹⁸⁵ Ebû Dâvûd, Ferâiz, 16; Ahmed b. Hanbel, III, 243, I, 30, 32.

¹⁸⁶ Müslim, Fedâil, 140, 141; İbni Mâce, Rehin, 15; Ahmed b. Hanbel, III, 152, I, 162.

¹⁸⁷ Dârimî, savm, 21; Ebû Dâvûd, savm, 33; Ahmed b. Hanbel, I, 21.

(166) وقال لعمر(ض) حين سأله عن القبلة للصائم رأيت لو تمضمضت بماء ثم مجبته أكان يضرك

H.z.Peygamber(sav) oruçlu iken öpmenin orucu bozup bozmayacağından tereddüt eden Ömer'e "Oruçlu iken mazmaza yapıp suyu ağzından çıkarman oruca zara verir mi? diye cevap vermiştir. ¹⁸⁸(SR, II,93)

Hanefîlere göre bu hadislerde ki hükümler kıyas yolu ile sabit olmuştur. Kullanılmış su ile abdest alınamayacağını, zekâtın malın kırı olduğunu, H.z.Peygamberin necip soyuna zekât verilemeyeceği hükmü H.z.Peygamber kıyasla vermiştir.(SR, I,93)

Yine aşağıdaki hadis örneğinde olduğu gibi, sahabe bazen H.z.Peygamberin(sav) re'yine muhalefet etmiş, Peygamber de(sav) sahabe'nin re'yini uygun görmüştür.

(167) ألا ترى أنه لما أراد أن ينزل يوم بدر دون الماء قال له الخباب بن المنذر (ض): إن كان عن وحي فسمعا وطاعة وإن كان عن رأي فإني أرى الصواب أن نزل على الماء ونتخذ الحياض فأخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم برأيه ونزل على الماء.

Bedir savaşında Peygamber(sav) orduyu suyun olmadığı bir yere inmek isteyince, Orduda bulunan Hubâb b.Münzir, ya Rersulullah buraya şayet vahiyle indin, ise buna uymak zorundayız itirazımız yok. Şayet bu senin re'yin ise benim görüşüme göre suyun başına karargâh kurup bir de havuzlar yapmak daha isabetlidir dedi. Peygamber (sav)'de onun görüşü ile amel ederek ordunu Bedir kuyunun başına indirdi. (SR, II,91)¹⁸⁹

Serahsî'ye göre H.z.Peygamber (sav) ümmete şer'i hükümleri iki yolla açıklar. Birincisi vahiy yolu ile ikincisi içtihadle, Serahsî vahyi de ikiye ayırır. a-Zahiri Vahiy, b-Batını vahiy, Zahiri vahyi de iki kısma ayırır:

1-Melek lisanî üzere gelen vahiydir. Vahyin bu kısmı Kur'an aşağıdaki ayette açıklamaktadır.

وقوله تعالى: إنه لقول رسول كريم وقوله تعالى: قل نزله روح القدس من ربك بالحق

"Gerçekten o(kuran) Şerefli Resulün getirdiği sözüdür."¹⁹⁰ "De ki; Onu Rabbinden hak

¹⁸⁸ Buhârî, savm,23,24,, Müslim, Siyam,154,156; Ebû Dâvûd, savm,33; Tirmizî, Sevm,22; Dârimî, Sevm,21,İbni Mâce, Siyâm,51, Farklı lafızlar için bkz. Buhârî, Sayıd,22,Eymân,30,İ'tisam,12; Menâsik,23;Nesâî, Menâsik, 11, Kuddât, 10; Ahmed b. Hanbel, I,21.

¹⁸⁹ Farklı lafızlar için bkz, Tirmizî, Tefsir,4,18;Ahmed b. Hanbel, IV,360,365.

¹⁹⁰ Hakka,68/40.

olarak Ruhul Kudüs indirdi”.¹⁹¹

2-Hz.Peygamber sözle herhangi bir açıklama yapmaksızın, meleğin işareti ile bildirilen vahiydir. Hz.Peygamber bu şekilde gelen vahyi şu hadisle açıklamaktadır. (SR, I,90)

(168) إِنْ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رَوْعِي أَنْ نَفْسًا لَنْ تَمُوتَ حَتَّى تَسْتَوْفِيَ رِزْقَهَا. فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ

Şüphesiz Ruhul Kudüs kalbime ilham etti ki, Hiç bir canlı rızkını ifa etmeden(almadan) asla ölmez. Öyle ise Allahtan korkunuz ve rızkınızı güzelce(helal yoldan) talep ediniz buyurdu.¹⁹² (SR, II,90)

K- TAKRİRİ SÜNNET

Takriri Sünnet Hz. Peygamberin huzurunda yaovılan, söylenn veya kendisine iletilen söz ve davranışları Hz.Peygamber’in reddetmeyip sessiz kalması ya da onayladığını gösteren bir davranışta bulunmasıdır.

Bâcî diyor ki “Hz.Peygamber zamanında bir fiil yapılmışsa ve Hz.Peygamber de buna karşı çıkmamışsa bu durum o fiilin mubah olduğunu gösterir.” İşte hadis dilinde buna takriri Sünnet denilir.

Sahabe Resulullah zamanında at beslemiş, fakat hiçbir sahabe beslediği atın zekâtını de vermemiş. Hz.Peygamber sahabe’nın at beslediğini biliyordu. Ama sahabeye zekâtını verin diye bir emr de vermemiştir. Bu durum şunu ifade eder ki, at gibi savaş aracı olan hayvanların zekâtı verilmez. Daha sonra Ebû Hüreyre'nin aşağıdaki hadisi rivayet etmiştir.(BC, I,233)

(169) رَوَى عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فِي فَرَسِهِ صَدَقَةٌ

Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Peygamber(sav), “müslümanın kölesinde ve atında sadaka(zekât) yoktur, buyurdu. (BC, I,233)¹⁹³

(170) مَارَوِي عَنْهُ (ص) مِنْ اثْنَيْنِ فَقَالَ لَهُ ذَوَالْيَدَيْنِ أَقْصَرَتِ الصَّلَاتُ أَنْسَيْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ (BC, I,233)¹⁹⁴

¹⁹¹ Nahl,16/102.

¹⁹² Ahmed b. Hanbel, IV,298,301.

¹⁹³ Müslim, Zekât,9; Ebû Dâvûd, Zekât,11; Nesâî, Zekât,16,17; İbni Mâce, Zekât,15; Dârimî, Zekât, 10; Mâlik, Muvattâ, Zekât,37; Ahmed b. Hanbel, I, 242.249. 254,279.477. 470.

¹⁹⁴ Tahric ve tercümesi için, bkz.dip not,51.

Yukarda ki hadiste Resulullah, imamın yanıldığını anlamak için, “cemaatin namazda imamı uyarmak amacı ile konuşmasına” karşı çıkmamıştır. Bu durum cemaat’ın imamı uyarmak maksadı ile namazda konuşmasının caiz olduğunu ifade eder. Bacî, caiz olmayan bir şey yasaktır. Peygamberin işlenen herhangi bir münkeri görüpde karşı çıkmaması, peygamber için caiz olmaz. Çünkü Hz. Peygamber’in münkeri görüp ta ses çıkartmaması, münkeri onaylamak anlamına gelir ki peygamber için bu durum mümkün değildir. Zira peygamber tebliğ ve beyanla emir olunmuş, demiştir(BC, I,233)

Sünnet bölümünü bitirirken Hz.Peygamber'e nisbet edilen söze ister kavli, ister fiili, ister takriri sünnet adlarını verelim, isterse diğer tasnife göre mütevatir, meşhur ve ahad isimleri verilsin, Hz.Peygamber'e nisbeti sabit ve sahih sünnetin İslam hukukunun kaynaklarından olduğunda bütün müctehidler ve âlimler ittifak etmişlerdir. Yine bütün müctehid ve âlimler sünnetin gereğine göre amel etmenin gerekliliği de ittifak etmişlerdir. Çünkü Kur'an Resulullah'a itaatı emretmiştir. Peygambere itaatı Allaha itaat sayan Kur'an, “Allaha itaat edin, Resul'e de itaat edin” ¹⁹⁵ona uymayı Allahın sevgisine erişmenin ve günahları bağışlamanın yolu olarak gösterir.

¹⁹⁵ El-Maide,5/92.

İKİNCİ BÖLÜM

İCMA

İcmâ, sözlükte azmetmek, bir iş için kesin kararlı olmak, meselâ: فَأَجْمَعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ “Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınız işi kararlaştırın”¹⁹⁶ ayetinde bu anlamda kullanılmıştır. Bir hususta fikir birliği etmek anlamına da gelir. İcmâ’nın fıkıh usulü ilminde terim anlamı ise, “Muhammed(sav) ümmetinden olan müctehidlerin, Hz, Peygamber’in vefatından sonraki herhangi bir devirde şer’i bir hüküm hakkında ittifak etmesidir.”¹⁹⁷

I- İCMA’NIN ŞARTLARI

İcmanın Usulu’l-Fıkıh İlmindeki anlamı; Hz.Peygamber ümmetinden olan müctehidlerin, Resülullah’ın vefatından sonraki herhangi bir devirde şer’î bir hüküm hakkında ittifak etmesidir.

Usulcülere göre icmanın oluşması için aşağıdaki şartların bulunması gerekir.

- 1-) Fikir birliği edenler müctehid olmalıdır.
- 2-)Bütün müctehidlerin fikir birliği etmiş olması gerekir.
- 3-)Müctehidlerin Hz. Peygamber’in ümmetinden olması gerekir.
- 4-)İcma, Hz.Peygamberin vefatından sonra meydana gelmiş olmalıdır.¹⁹⁸

II- İCMA’NIN RÜKNÜ

Serahsî ve Zekiyüddin Şa’ban İcmâ’ı iki kısma ayırır.

¹⁹⁶ Yunus,10/71.

¹⁹⁷Zekiyüddîn Şa’ban; İslam Hukuku İlmi’nin Esasları, Tercüme İ.Kâfi Dönmez; s.90,91.

¹⁹⁸Zekiyüddîn Şa’ban, a.g.e.Tercüme İ.Kâfi Dönmez. sh.91.

a-)Sarih İcma(Azimet): Herhangi bir zamanda bütün müctehidlerin bir mesele'nin hükmü hakkında fikir birliği edrek karar vermesidir. Bu hükmün herkes tarafından bilinmesi gerekir. Emir ve yasakların tamamı buna girer. Her asrın âlimlerinin buna iştirak etmeleri gerekir. Başka delillere ihtiyaç duyulmaz.(SR, I,303)

b-)Sükutî icma(Ruhsat): Her hangi bir meselede bir veya birkaç müctehidin görüş belirttikten sonra bu görüşe vakıf olan o devirdeki diğer müctehidlerin açık şekilde bir katılma veya itiraz beyanında bulunmaksızın sükût etmesidir.¹⁹⁹

Hanefîlere göre bu bir icmadır ve kesin hüküm ifade eder. Şafiîlere göre ise şayet çoğunluk görüşlerini beyan ederse icmadır, çoğunluk susarsa azınlıktaki âlimler görüşünü açıklarsa bu durumda icma olmaz.(SR, I,303)

Sükutî icmanın kesin hüküm ifade etmediğini ileri süren Şafiî âlimler ve Hanefî âlimlerinden Kerhî ve İsa b. Ebân'a göre susmak kabul etmek anlamına gelmez, kesin ilim bildirmez. Aşağıda ki Hz. Ali'nin hazineye aid fazla malın ne yapılacağı konusunda ki susmasını görüşlerine delil getirir.

(171)بِمَارَوِي أَن عُمَرَ (ض) لِمَا شَاوَرِ الصَّحَابَةَ فِي مَالِ فَضْلٍ عِنْدَهُ لِلْمُسْلِمِينَ فَأَشَاوَرُوا عَلَيْهِ
بِتَأْخِيرِ الْقِسْمَةِ وَالْأَمْسَاكِ إِلَّا وَقْتُ الْحَاجَةِ وَعَلِي (ض) فِي الْقَوْمِ سَاكِتٌ فَقَالَ لَهُ: مَا تَقُولُ يَا أَبَا الْحَسَنِ؟
فَقَالَ: لَمْ تَجْعَلْ يَقِينَكَ شُكًا وَعِلْمَكَ جَهْلًا أَرَأَيْكَ أَنْ تَقْسِمَ ذَلِكَ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ .

Rivâyet edildiğine göre Hz.Ömer, yanında bulunan fazla hazine malının sonraya bırakılıp ihtiyaç duyulduğu zaman ihtiyaç sahiplerine dağıtılması hususunda sahabe ile istişare etti. Sahabe de Ömer'in bu görüşünü istişare ile kabul etti. Hz. Ali ise halkın içinde sessiz duruyordu. Bunun üzerine Hz.Ömer Hz. Ali'ye ya sen ne düşünüyorsun diye sorunca, Hz. Ali Hz.Ömer'e yanını şüphe, bilgini cehle dönderme, dedi. Ben onları müslümanlar arasında tamamını dağıtılması uygun görüyorum. (SR, I,304)²⁰⁰

Sükutî icma'ı kabul etmeyenlere göre, bu olay hakkında susup da görüş beyan etmeyen Hz. Ali, sahabe görüşü olan “malın sonraya bırakıp ihtiyaç duyulduğu zaman müslümanlara verilmesi” hilafına görüş beyan etmiştir. Hz. Ali'ye göre “artan malın müslümanlar arasında dağılması “ görüşüdür. Hz. Ömer de Ali'nin bu görüşü ile amel etmiştir. Şayet Sükutî icma delil olsaydı Hz. Ömer onun görüşü ile amel etmezdi. Peygamber(sav) Ömer'in adaleti hakkında aşağıdaki hadiste beyan buyurmuştur.(SR, I,304)

¹⁹⁹ Zekiyüddîn Şa'ban; , a.g.e.Tercüme İ.Kâfi Dönmez, sh.92.

²⁰⁰ Araştırdığımız kaynaklarda bu hadisi bulamadık.

(172) قال عليه السلام: «أينما دار الحق فعمر معه»

Peygamber (sav): “Hak (adalet) nerede ise Ömer oradadır.” buyuruyor.²⁰¹ (SR, I,307)

(173) حديث نبي الـيدين فإنه حين قال: « أقصرت الصلـات أم نسيتها يا رسول الله فنظر رسول الله (ص) إلى أبي بكر وعمر وقال: « أحق ما قال ذو الـيدين »²⁰² (SR, I,304)

Hanefî âlimlerinden İsa b.Eban, hakkında içtihat yapılmış konuda, İtiraz etmemek veya susmak onaylamak anlamına gelmez. Yukarıdaki hadisi de buna delil getirir. Şayet İtiraz etmemek yanı susmak, onaylamak anlamına gelmiş olsaydı, Hz.Peygamber namazda Ebubekir ve Ömer’e Zul-yedeynin dediklerinin doğru olup olmadığını sordu. Hanefî âlimlerinden Kerhi de hakkında içtihat yapılmış konuda, susmak onaylamak anlamına gelmez, der.(SR, I,305)

(174) روي أن امرأة غاب عنها زوجها فبلغ عمر (ض) أنها تجالس الرجال وتتحدثهم فأشخص إليها ليمنعها عن ذلك فأملصت من هيبته فشاور عمر الصحابة في ذلك فقالوا إنما أنت مثودب وما أردت إلا الخير فلاشئ عليك. وعلى رضي الله عنه في القوم ساكت فقال ماتقول يا أبا الحسن؟ فقال إن كان هذا جهد رأيهم فقد أخطؤا. وإن قاربوك فقد غشوك أرى عليك الغرة. فقال: أنت صدقتني

Rivayet edildiğine göre kocası gaib olan bir kadının, erkeklerle oturduğu ve konuştuğu haberi Hz. Ömer’e ulaşınca, Hz.Ömer bir kişiyi kadına göndererek yaptıklarından vazgeçmesini istedi. Kadın da Ömer’in korkusundan çocuk düşürdü. Bunu üzere Hz.Ömer bu durumu sahabe ile istişare etti. Sahabe de Hz. Ömer’e sen eğiticisin sen hayırdan başka bir şey dilememişsin. Sana bir şey gerekmez dediler. Hz.Ali ise halkın içinde susmuş oturuyordu. Bunu üzerine Hz.Ömer ya Ebâ Hasan senin bu konuda düşüncen ne diye sordu. Hz.Ali, şayet onlar bu kararı reyleri ile vermişler ise yanlış etmişlerdir. Şayet sana yaklaşmak amacıyla bu görüşü vermişlerse seni aldatmışlardır. Benim görüşüme göre senin bir ğurre vermek gerekir dedi. Bunun üzerine Hz.Ömer Hz. Ali’ye hitaben sen beni tasdik ettin.(seninle aynı kanaattem) dedi. (SR, I,304)²⁰³

Şafiî ve Kerhî gibi Sükutî icmayı kabul etmeyenler, Hz. Ali’nin aksi görüşte olmasına rağmen, Ömer’in görüşünü açıklaması üzerine susmasını delil getirmişlerdir. Görüşünü soran Hz.Ömer o verilen hükmün aksine görüş açıklamıştır. Çocuğunu düşüren kadına köle azat etmesi gerektiğine hüküm etmiş. Hz. Ömer de onun görüşünü benimsemiştir. Buna göre öyle ise susmak her zaman kabul etmek anlamına gelmez.(SR, I,304)

²⁰¹ Bu lafızla hadis kaynaklarda bulamadık. Farklı lafız için, Bkz.İbni Mâce, Mukaddime,11.

²⁰² Tahric veTercümesi için bkz, dip not,51.

²⁰³ Ahmed b.Hanbel, IV,246.

Şîî âlimler de sadece Hz.Peygamber soyunda gelenlerin icma'ını delil olarak kabul eder. Görüşlerine aşağıdaki hadisi delil getirir.(SR, I,314)

(175) قال عليه السلام: «إني تارك فيكم الثقلين كتاب الله وعترتي إن تمسكتم بهما لم تضلوا بعدي

Peygamber(sav) :“size iki şeyi bırakıyorum. Biri Allahın Kitabı diğeri de benim soyumdur. Onlara sıkı sarıldığınız sürece benden sonra sapıklığa düşmezsiniz, buyurdu. (SR, I,314)²⁰⁴

III- İCMA’NIN HÜKMÜ

Bilginlerin büyük çoğunluğuna göre göre, sarih icma kesin delil teşkil edre; ona uymak vacip, muhalif davranmak haramdır. Şayet her hangi bir meselede icma meydana gelmiş ise ve bu icmâdan heberdar olunmuşsa, artık üzerinde icma edilen hüküm kesin hükmüdür. Ona aykırı davranmak caiz değildir. Hanefîlere göre ise icmanın üzerinden bir asır geçmesi şart değildir. Çünkü icma icmanın oluşması zamana bağlı değildir. İcma ile sabit olan hüküm nassla sabit olan hüküm gibidir. Şayet icmanın üzerinden bir asrın geçmesi şart koşulsa, o vakit icma hiç gerçekleşmez. Hanefî âlimlere göre icma gerçekleştikten sonra, nasda olduğu gibi bunun da hilafına hiç kimse görüş beyan edemez. Ancak icmadan önce görüş beyan edebilir. Serahsî aşağıdaki hadisi buna delil getirir.(SR, I,316)

(176) وري عن عمر (ض) قال لأبي بكر: «لاتجعل من لاسابقة له في الإسلام كمن له سابقة. فقال أبو بكرهم إنما عملوا لله فأجرهم على الله»

Hız. Ömer'den rivayet edildiğine göre Hız.Ömer Hız. Ebubekir'e “ganimetin taksimatında İslama ilk girenler ile sonradan girenleri bir tutma, dediğinde Hız.Ebubekir, onlar (İslama ilk girenler için)Allah için çalışmışlar ecrini de Allah verir” dedi. (SR, I,316)²⁰⁵

Savaşta elde edilen ganimet'in taksimatı hakkında başlangıçta sahabe arasında görüş ayrılığı vardır. Hatta Hız. Ali, ganimette önceliği İslama ilk girenlere vermeye meyilli idi. Hız.Ömer de Hız. Ali gibi aynı görüşte idi. Ancak Hız. Ebubekir'in yukarıdaki görüşü üzerine icma olunca hiç kimse de buna karşı çıkmamıştır.(SR, I,316)

²⁰⁴ Dârimî, Fedâilül-Kur'an,1; Ahmed b.Hanbel, III,14,17.

²⁰⁵ İbni Sad, Tabakatu'l-Kübra, III,212,282.

(177)ألا ترى أن أهل قباء كانوا يصلون إلى بيت المقدس بعد منازلت فرضية التوجه إلى الكعبة حتى أتاهم أت فأخبرهم واستداروا كهيتهم وجوز رسول الله عليه السلام صلاتهم (SR, I,320)

Kuba ahalisi Ka'be'nin kible olduğuna dair ayet nazil olduğunda Kudus'a yönelerek namazlarını kılıyordular. Kuba ehlinde birisi kiblenin değiştiği haberini getirince, onlar da bu kişinin haberi ile namazda iken Ka'be'ye yönelerek namazlarını kıldılar Peygamber(sav) de namazlarına cevaz vermiştir.(onaylanış) ²⁰⁶ (BC, I,256) (MT, II,116)

Hanefîler der ki; nasıl ki nass gelmeden önce nass'a muhalif hareket edilebiliyorsa, nass geldikten sonra hüküm nass ile kesinleşir. Artık nass'a muhalefet edilmez. Örnek olarak yukarıda “hadisteki hüküm(Müslümanların Kudus'a yönelerek namaz kılması) nass gelmeden önce olmuştur. Nass geldikten sonra bu hüküm değişmiştir. İcma gerçekleşmeden önce icma'ya muhalif görüş olabilir. Fakat icma gerçekleştikten sonra hiç kimse icma'ya muhalif görüş beyan edemez”. (SR, I,316)

Yine Serahsî aşağıda ki hadisi bu konuya delil getirir.

(178)وابن عباس (ض)عنهما كان يقول بإباحة المتعة ثم رجع إلى قول الصحابة

İbn Abbas(r.a); “Muta nikâhını mubah görürdü. Daha sonra bu görüşünden vazgeçip sahabe'nin görüşüne dönmüştür. (SR, I,321)²⁰⁷

İşte Serahsî'ye göre, İbn Abbas kendi görüşü olan “Mute nikâhının mubah oluşundan” vazgeçip, sahabe'nin görüşüne dönmüştür. İcma'a bunun üzerine gerçekleşmiştir. Çünkü o, görüşünden dönmeden önce henüz icma bu konuda gerçekleşmemiştir.(SR, I,316)

Şafiîlere göre ise icmanın gerçekleşmesi için üzerinde bir asrın geçmesi gerekir. Şafiîler, icmanın üzerinde bir asır geçmeden birileri icma'a aykırı görüş ileri sürerse icma gerçekleşmez. Onlar bu görüşlerine aşağıdaki hadisi delil getirirler.(SR, I,316)

(179)ألا ترى أن أبا بكر (ض) كان يسوي بين الناس في العطايا وكانوا لا يخالفونه في ذلك ثم فضل على (ض) في العطايا في خلافته.

H.z.Ebubekir(r.a) atayâ (ganimetler) konusunda insanlar arasında eşitlik gözetirdi. Bu duruma karşı çıkanda olmamıştı. Sonra H.z.Ali hilâfeti döneminde bu eşitliği gözetmemiştir. Öncelik İslama ilk girenlere vermiştir. (SR, I,315)²⁰⁸

²⁰⁶Tahrîci ve tercümesi için bkz, dip not,32.

²⁰⁷Buhârî, Nikâh,31,Zebâih,38;Müslim, Hacc,145,213,Nikâh,17,23,24,25,26,31,32;Nesâî, Nîkâh,71;İbni Mâce, 44,Dârimî, Nikâh,21.

Bu hüküm vermede Hz. Ali Hz.Ebubekir'in dönemindeki icmanın üzerinde henüz bir asır geçmemiş iken, icmaya muhalif hüküm vermiştir. Bu durumda gösterir ki icm'anın gerçekleşebilmesi için üzerinde bir asrın geçmesi gerekir.(SR, I,316)

(180)وقال علي(ض):إتفق رأي عمرو علي أن أمهات الأولاد لا يبعن وأنهن أحرار عن دبر من الموالى ثم رأيت أن أرقهن.

Hz.Ali(r.a) : “Ümmehat'ul-evlâd'ın satılamayacağı, onların efendilerinin ölümünden sonra hür (azat)oldukları konusunda Ömer ile Ali'nin aynı görüşte olduğu” buyuruyor. Daha sonra Hz.Ali, “onların köle olduklarına karar verdim,” der.²⁰⁹ (MT, II,43,220)(SR, I,315)

İcmanın üzerinde bir asrın geçmesini şart koşanlar yukarıdaki hadisi delil olarak kullanır. Şayet sabit olan icma üzerine bir asır geçmemişse, icmaya muhalif görüş beyan edilebilir. Çünkü Hz Ömer döneminde ümmehat'ul-evlâd'ın satışları icmaen yasaklanmıştı. Fakat daha sonra bu yasak Hz.Ali döneminde kaldırılmıştır. Öyle ise icma'ın kesin hüküm bildirmesi için üzerinden bir asrın geçmesi gerekir.(SR, I,315)

Hanefî âlimlerinden Hişam, Muhammed'den nakıl etiğine göre; İmamı Muhammed, Fıkıh kaynaklarını dörde ayırır: Bunlar, Kitap, Sünnet, sahabe görüşleri ve Müslümanların güzel bulduğu şeylerdir. Bundan Hişam şunu sonucu çıkarır; sahabenin üzerinde icma ettiği hükümler kitap ve sünnetle sabit olunan hükümler gibidir. Kesin ilim ifade eder. Onu inkâr eden dinden çıkar. Bu da icmanın kesin hüküm ifade ettiğini belirtir.(SR, I,318)

Kerhi gibi kimi âlimlere göre de “Ümmetin İcmai hüccettir. İcmaya muhalif imamlardan birinin ölmesi onun görüşünü iptal edemez, görüşü olmadan da icma gerçekleşmez. Onun görüşüne muhalif icma gerçekleşemez. Çünkü onun görüşü icma için delildir, ölmesi veya hayatta olması hiç fark etmez. (SR, I,319)

IV- İCMA'IN SEBEBİ

Serahsî ve Hanefî âlimleri icmanın sebebini, kitap sünnet ve ictihada dayandığını belirtirler. Delil olarak da aşağıdaki Hz.Ömer'in görüşünü getirirler.(SR; I;301)

²⁰⁸ Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Benzer lafızlar için, Bkz. Mâlik, Muvattâ, Zekât,4; ibn Sa'd Tabakâtü'l-Kübra, III,212,282.

²⁰⁹ Farklı lafızlar için bkz, İbni Mâce, İtik,2;Dârimî, Buyu,38;Ebû Dâvûd, İtik,8.

(181)وذلك نحو إجماعهم على توظيف الخراج على أهل السواد: فإن عمر (ض) حين أراد ذلك خالفه بلال مع جماعة من أصحابه حتى تلا عليهم قوله تعالى «والذين جاؤا من بعدهم» قال عمر: أرى لمن بعدكم في هذا الفئ نصيبا فلو قسمتها بينكم لم يبق لمن بعدكم فيها نصيب

Sevad halkından haraç alınması konusunda da ki icma da böyledir; Hz.Ömer bu ganimetin taksim edilmemesini isteyince Bilal bir gurup sahabı ile Ömer'in bu kararına karşı çıktı. Ömer ise onlara Alla Taala'nın “sizden sonra gelenlerin...”²¹⁰ ayetini okudu. Sonra da Ömer sizden sonrakilerin de bu ganimette de payı vardır. Eğer sizin aranızda tamamını dağıtırsam sizden sonrakilere bir pay kalmaz, görüşündeyim, dedi. (SR, I,301)²¹¹

Bu hadiste Hz. Ömer muhalifini ikna etmek için, önce Kur'andan delil getirmiş, sonra içtihadına başvurmuştur.(sizden sonrakilerin de bu Fe'y de payı vardır. Eğer tamamını size dağıtırsam sizden sonrakilere bir şey kalmaz) diyerek görüşünü ortaya koyar. Bu da icma'nın sebebinin Kur'an ve sünnet olduğunu belirtir.(SR, I,301)

(182)أن رسول الله (ص) أمر بالضرب بالجريد والنعال في شرب الخمر

Peygamber(sav),Hamır içene hurma çubukları (dalları) ve ayakkabiler ile dövmeyi emretti. (SR, I,302)²¹²

Hanefîler yukarıdaki hadise dayanarak şu hükme varılmıştır. Hz. Peygamber zamanında içki içen birisine Resulullah yanında bulunan kişilere ayakkabılarla ve hurma çubuğu ile vurun, demiş. Hz.Peygamberin yanında kırk kişi olduğuna göre her birisi iki vuruş yaptığını sayarak toplam 80 vuruş yapar. Öyle ise içki içenin haddinin 80 değnek olduğu ortaya çıkar. Böylece içki içenin cezasının miktarı nassla sabit olmuştur, icma meydana gelmiştir.(SR, I,304)

V- İCMA'IN SİHHATİNİN ŞARTI

Araştırma yaptığımız bu dört kitap(Bâcî, Serahsî, Mustesfâ ve Mütemed) da icma'ın sıhhati ile ilgili aynı ayet ve hadisleri olumlu veya olumsuz manada delil olarak kullanmışlardır. Yine sadece sahabe ve tabîîn döneminin icma'ını kabul edenler, her

²¹⁰ Haşir,59/10.

²¹¹ Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için Bkz.Müslim, Müsakât,2;Ebû Dâvûd, Cihâd,143;Ahmed b.Hanbel, III,420.

²¹²Buhârî, Hudûd,2;Müslim, Hudûd,37;;Ahmed b. Hanbel, VI,139.

asrın icma'ı hüccettir diyenler veya icmanın hüccet olabilmesi için üzerinde bir asrın geçmesi gerekir diyenler, aynı hadisleri delil olarak kullanır.

A- Ümmetin İcma'nın Bağlayıcılığı

Fıkıhçılar ve kelimciler, Ümmetin icmaı ilim ifade eder görüşündedirler. Mutezile âlimi Nazzam ve bazı imamiye imamlarına göre ise icma kesin ilim ifade etmez, hüccet olamaz. Nazzam'a göre feridin tek başına nasıl ki görüşü ilim ifade etmiyorsa icma halindeki görüşü de kesin ilim ifade etmez. Çünkü insan her zaman insandır hatadan masum değildir. İcma halinde de olsa tek halinde de olsa fark etmez hata yapar. Hata yaptığı sürece de görüşü hüccet olmaz.(SR, I,295)

Ümmetin İcma'ı ilim ifade eder diyenler aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(183) بما روي عن النبي (ص): أنه قال: ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن و ما رآه المسلمون قبيحا فهو عند الله قبيح

Müslümanların Allah katında iyi gördüğü şey, Allah katında da iyidir. Müslümanların kötü gördüğü şey Allah katında da kötüdür.²¹³ (SR, II,299)

(184) حديث معاذ (ض) قال رسول الله (ص): «ثلاث لا يغفل عليهن قلب مسلم; إخلاص العمل لله تعالى. ومناصحة ولاة الأمر; ولزوم الجماعة المسلمين

Muaz'ın hadisi, Peygamber(sav): “Müslüman şu üç şeyi yapmaktan vazgeçmesin: Allah için samimi amel, yöneticilerine nasihat ve cemaate devamı” diye buyurdu. (SR, I,299)²¹⁴

(185) حديث عمر (ض) أن رسول الله (ص) قال: «من سرّه بحبوحه الجنة فليلزم الجماعة. وإن دعوتهم تحيط من ورائهم. فإن الشيطان مع الواحد وهو مع الاثنين أبعد.

Hız.Ömer'in hadisi; Peygamber(sav), “Kim cennetin orta yerine kurulmaktan hoşlanıyorsa, cemaatten ayrılmasın. Çünkü cemaatin duası(davet), onları çepeçevre kuşatır. Şüphesiz şeytan tek kalan kişi ile birlikte ve iki kişiden uzaktır,” buyuruyor. (BC, I,379)(SR, I,299) (MT, II,16)²¹⁵ (MS, I,175)

(186) وقال عليه السلام: «إن الله لا يجمع أمتي على الضلالة».

²¹³ Ahmed b.Hanbel, I,379;Sehavi, Makâsidü'l-Hasana,367.

²¹⁴ İbn Mâce, Mukaddime,18,Menâsik,76;Darimî, Mukaddime,24, Ahmed b. Hanbel, IV,80,82.

²¹⁵ Tirmizî, Fiten,7; Bkz, İbn Mâce, Menâsik,76; Darimi, Mukaddime,24; Ahmed b.Hanbel, V,145.

Peygamber(sav), “Şüphesiz Allah, benim ümmetimi dalalet üzerinde toplamaz,” buyurdu. (SR, I,299)(MS, I,175)²¹⁶

Serahsî, yukarıdaki hadisleri delil kullanarak Ümmetin icma'ı kesin ilim ifade eder. Çünkü İslam ümmeti dalalet üzere birleşmesi mümkün değildir. İcma hakkında tevatür derecesine ulaşmış hadislerin çokluğu icma'ın kesin ilim ifade ettiğini gösterir.(SR, I,299)

(187)ومما يدل على ذلك إجماع الأمة على تقديم أبي بكر (ض) من جهة الاجتهاد. فمنهم من قال: رضيہ الرسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم للصلاة. وهي عماد الدين ومن رضيہ رسول اللہ (ص) لديننا وجب أن نرضاه لديننا.

Ümmetin ictihadı ile Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinde icma'ın gerçekleşmesi de İcma'ın hüccet olduğuna delalet eder. Sahabelerden bir kısmı şöyle dedi: Peygamber (sav) namaz için ona razı oldu, namaz da dinin direğidir. Peygamber dinimiz için kime razı olmuş ise dünya işlerimizde de ona razı olmamız vaciptir. (BC, II,434)(SR, I,301)²¹⁷

Fukaha'nın tamamı kıyasla sabit olan hüküm üzerine icmanın gerçekleşmesinin sahih olduğu görüşündeler. Buna delil olarak yukarıdaki hadisi delil getirir, nasıl ki dinde kıyasla amel etmek caiz ise, kıyasla istinbat edilen hüküm üzerine icma etmek de caizdir. Hz.Ebû Bekir'in hilafeti hususunda hadise dayanılarak ictihad edilmiştir. Gerçekleştirilen bu ictihad hakkında sahabe icma etmiştir.(BC, I,434)(SR, I,301)

(188) ومن فارق الجماعة قيد شبر فقد خلع ربقة الإسلام من عنقه

Kim cemaatten bir karış ayrılırsa İslam taahhüdünü(ribka) boynundan atmış olur. (BC, II,386) (MT, II,16) (SR, I,299) (MS, I,175)²¹⁸

(189)وقال عليه السلام: «أمتي لاتجتمع على الخطاء» ولم يكن الله بالذي يجمع أمتي على ضلالة
«وسألت الله أن لاتجتمع أمتي على على الضلالة وأعطانيها»

Peygamber(sav),ümmetim hata üzerine birleşmez. Allah benim ümmetimi dalalet üzerinde toplamaz. “Allahtan ümmetimi hata üzerinde birleştirilmemesini istedim ve bunu bana verdi,” buyurdu. (BC, II,379) (MT, II,16) (MS, I,175)²¹⁹

²¹⁶Tirmizî, Fiten,7; İbni Mâce, Fiten,8; Ahmed b.Hanbel, I,133; V,145.

²¹⁷Buhârî, Fiten,2,Ahkâm,4;Müslim, İmârat,53,54,55;Nesâî, Tahrir,6;Dârimî, Siyer,75;Ahmed b. Hanbel, I,70,83;133.

²¹⁸ Buhârî, Fiten,2,Ahkâm,4; Müslim, İmârat,53,54,55; Nesâî, Tahrir,6,28; Tirmizî, Edep,28,88;Dârimî, Siyer,75; Ahmed b. Hanbel, I,70,83.

²¹⁹ Tirmizî, Fiten,7,9;İbni Mâce, Fiten,8;Nesâî, Tahrir,6; Dârimî, Mukaddime,8;Ahmed b.Hanbel, V, 145;Sahavî Makasid'ü-Hasene,460.

Yukarıdaki hadislerde de görülüyor ki, icmanın sıhhatine delalet eden ve mana bakımından mütevatir derecesine ulaşan hadisler, icmanın ilim ifade ettiğini gösterir, icma edenlerin hata yapamayacağını onlara uymanın gerekliliğini gösterir. Öyle ise icma ile amel etmek vaciptir. Gazzâli bu hadislerin değişik lafızlarla Enes b. Malik, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesud ve Ebû Hüreyre gibi birçok seçkin sahabe tarafından rivayet edilmiş olmasını icmanın hüccet olduğunun en büyük ispatıdır der.(MS, I,175)(BC, I,379)

Bacî ve Gazâliye göre, icma gerçekleştikten sonra, icmaya muhalif görüş beyan eden, icmanın hüccet oluşuna zarar vermez. Aşağıdaki hadisleri buna delil getirirler.

(190)ومن خرج عن الجماعة وفارق الجماعة قيد شبرمات ميتة جاهلية

Kim cemaattin dışına çıkarsa veya cemaatten bir karış ayrılırsa, cahiliye ölüşü gibi ölür. (MS, I,175) (BC, II,379)²²⁰

(191) ولا تزال طائفة من أمتي على الحق ظاهرين لا يضرهم خلاف من خالفهم إلا ما أصابهم من لاواء

Ümmeti içerisinde hak üzerinde apaçık kalan ve muhalif kalanların onlara isabet edecek sıkıntı dışında muhalefet edenlerin muhalefetinin zarar vermeyeceği bir topluluk sürekli bulunacaktır. (SR, I,300)(BC, II,379)(MS, I,175)²²¹

(192) ولا تزال طائفة من أمتي على الحق حتى يظهر أمر الله

Ümmetimin içerisinde hak üzerinde bir topluluk, Allahın emri görünüşe kadar sürekli bulunacaktır. (MS, I,175) (BC, II,379) (SR, II,279)²²²

(193) روي عن النبي (ص) أنه قال: عليكم بالسواد الأعظم وملازمة الجماعة فإن الشيطان مع الواحد وهو من الاثنين أبعد.

Peygamber(sav)’den rivayet edildiğine göre Peygamber(sav); “Ekseriyetten (Sevd-ı a’zam) ve cemaatten ayrılmayın. Çünkü şeytan tek kalan kişi ile beraberdir ve iki kişiden daha uzaktır.” buyurdu. (MT, II,31)(SR, I,317)(MS, I,187)(BC, II,396)²²³

²²⁰ Buhârî, Fiten,2,Ahkâm,4; Müslim, İmârat,53,54;Nesâî, Tahrim,6,28; Tirmizî, Edep,28,88; Dârimî, Siyer,75; Ahmed b. Hanbel, I,70,83.

²²¹Buhârî, İtisam,10,Menakib,28,Tevhid,29;Müslim, İmân,247,İmârat,52,170,173,174,177; Ebû Dâvûd, Fiten,1,Cihâd,4; Tirmizî, Fiten,27,51; İbni Mâce, Mukaddime,1,Fiten,9;Dârimî, Cihâd,38; Ahmed b.Hanbel, I,321,340,379, IV,104,V,34,35,269,278,279,,52,170.173.174.

²²²Buhârî, İtisam,10,Menakib,28.

²²³İbni Mâce, Fiten,8; Tirmizî Fiten,7;Ahmed b.Hanbel, IV,278.357.383.

Bacî ve Gazzâlî Muhammed b. Cerir et- Taberi, Hanefilerden Ebû Bekir er-Razî, Mutezileden Eb'ul Hayat gibi kimi âlimler de icam'ya muhalif bir veya iki kişinin görüşüne itibar edilmez. Bunlar şaz görüşlerdir der. Bacî ve Gazzâlî aşağıdaki hadisleri de bu görüşlere örnek getirir.(BC, II,393,394)

(194) وَأَنْكَرُوا عَلَيَّ أَبِي طَلْحَةَ قَوْلَهُ: «إِنَّ الْبَرْدَ لَا يَنْقُضُ الصَّوْمَ»

Sahabe Ebî Talha'nın "Sudan oluşan soğukluk orucu bozmaz" sözüne karşı çıkmışlar. (BC, II,395)²²⁴

(195) لَا يَبَالِي اللَّهُ بِشَذْوَدٍ مِنْ شَذِّ

"Allah ayrılıp ta tek kalanların ayrılışlarına değer vermez." (MS, I,175)²²⁵

(196) وَأَنْكَرَتْ عَائِشَةُ عَلَى زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ مَقَالَهُ فِي بَيْعِ الْعَرْضِ إِلَى أَجَلٍ ثُمَّ يَشْتَرِيهِ بِثَمَنٍ آخَرَ إِلَى أَجَلٍ قَبْلَ الْقَبْضِ

Hız. Aişe Zeyd b. Arkam'ın elinde olmayan malı belli bir süreye kadar satıp, sonra aynı malı elde etmeden başka bir fiyatla başka bir süreye kadar satın almasına karşı çıkmıştır. (BC, II,395)²²⁶

(197) وَلِذَاكَ أَنْكَرُوا عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ تَحْلِيلَ الْمَتْعَةِ

Yine sahabe İbn Abbas'ın Muta nikâhının mubah kabul ettiği görüşüne karşı çıkmıştır. (BC, II,395)²²⁷

Yine Bacî ve Gazzâlî, yukarıdaki hadislerde de görüldüğü gibi icmaya muhalif sahabe görüşlerine âlimler itibar etmemişlerdir. Çünkü âlimlere göre icma gerçekleşikten sonra ortaya çıkan görüşler şaz görüşlerdir; değer kazanmaz itibar edilmez. Cumhurun görüşü de budur. Bunun için İbnu Abasın "Muta nikâhının helal olduğu" ile ilgili görüşü cumhur tarafından reddedilmiştir. Zaten kendisi de icmadan sonra bu görüşünden dönmüştür. Gazzâlî, işte yukarıdaki icma ile ilgili bu haberler sahabe ve tabiîn döneminden günümüze kadar hüccet olarak devam etmiş, selef ve haleften hiç kimsede bu haberlere karşı çıkmamıştır. Ümmet bu haberlerle ihticaç etmektedir.(MS, I,175)(BC, I,395,396,)

Yine dört kitap müellifleri aşağıdaki hadisleri icmanın sıhhatine delil getirirler.

²²⁴ Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, III,172.

²²⁵ Tirmizî, Tefsir,2;Fiten,7.

²²⁶ Beyhakî, Sünenü'l- Kübra, Buyû, V,330.

²²⁷ Buhârî, Nikâh,31,Zebâih,38;Müslim, Hacc,145,213,Nikâh,17,23,24,25,26,31,32;Nesâî, Nîkâh,71;İbni Mâce, 44,Dârimî,Nikâh,21.

(198) وقد قال رسول الله (ص): «لا تقوم الساعة إلا على شرار أمتي (الناس)»

Peygamber(sav), “Kıyamet benim ümmetimin en şerlileri üzerine kopacaktır” buyurdu. (MS, I,180) (BC, II,388) (SR, I,300)²²⁸

(199) وقال في حديث آخر: «لا تقوم الساعة حتى لا يقال في الأرض الله»

Peygamber (sav) bir başka hadiste “ Kıyamet yeryüzünde Alla lafzı denmeyinceye kadar kopmayacaktır” buyurdu. (SR, I,300)²²⁹

(200) وقوله رسول الله (ص): «خيركم قرني ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم ثم يفشو الكذب حتى إن الرجل ليحلف وما يستحلف ويشهد وما يستشهد»

Peygamber(sav) “En hayırlı asır(nesil) benim içinde bulunduğum asır, sonra, bu asırdan sonra gelenler, sonra bundan sonra gelenlerdir. Daha sonra yalan öyle bir yaygınlaşacak ki kişiden yemin etmesi istenmediği halde yemin edecek, şahitlik etmesi istenmediği halde şahitlik edecektir” buyurdu. (SR, I,313),(MS, I,179) (BC, II,388)²³⁰

(201) قال رسول الله (ص): «الراكب شيطان والراكبان شيطانان والثلاثة ركب».

Peygamber(sav) bir yolcu şeytandır, iki yolcu da şeytandır ve üç yolcu kafilerdir(cemaattir)buyurdu. (BC, II,396)²³¹

(202) بما روي عن النبي (ص) أنه قال «بدأ الإسلام غريبا وسيعود غريبا كما بدأ»

Peygamber(sav)’den rivayet edildiğine göre o, “İslam garib olarak başladı, tıpkı başladığı gibi garip olarak devam edecek” buyurdu. (BC, II,388) (MS, I,179)²³²

(203) وقوله رسول الله (ص) «لتركبن سنن الذين من قبلكم حتى لو دخلوا في جحر ضب لدخلتموه»

Peygamber(sav)yemin olsun ki sizler, sizden öncekilerin adetlerine uyacaksınız. Onlar kelerin deliğine girerse, sizde oraya girersin buyurdu. (BC, II,388)²³³

(204) أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

²²⁸ Müslim, İmâret,176;İman,234,Tirmizî,Fiten35, İbni Mâce, Fiten,24; Ahmed b.Hanbel, I,394, 405; III, 107,201,259.

²²⁹ Bu lafızla hadisi araştırdığımız kaynaklarda bulamadık. farklı lafızlar bkz, için, Müslim, İmâret,176; İbni Mâce, Fiten,24; Ahmed b.Hanbel, I,394,405.

²³⁰ Buhârî, Fedâilü’s-Sahâbe,1,2,Rikak,7,Eymân,10,27Şehadet,9;Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe,210-214; Ebû Dâvûd, Sünen,9; Tirmizî Fiten,45,Şehadet,4,Menakib,56.

²³¹ Mâlik, Muvattâ, İstizan,35; Ebû Dâvûd, Cihâd,79; Ahmed b.Hanbel, I,186,214.

²³² Müslim, İmân, I,90,232;Tirmizî, İmân,13; İbni Mâce, Fiten,15;Dârimî, Rikak,42.

²³³ Buhârî, Enbiya,50;Müslim, İlim,6; Tirmizî, Fiten,18; İbni Mâce, Fiten,17,Cihâd,40; Ahmed b.Hanbel, I,218,340,1,327.450.511.527,III,84,89.

“Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz.” (MT, II,150) (BC, I,304) (MS, I, 262) (SR, I,317)²³⁴

Bacî, şayet bir hüküm ictihad ile verilmişse, ictihad ile verilen bu hüküm üzerine icma'nın meydana gelmesi caiz olur. Bacî, fıkıh bilginlerinin tamamı(cumhur) bu görüşleri. Aşağıdaki hadisleri de bu görüşlere delil getirir.(BC, II,432)

(205)أجمع المسلمون في غزوة مؤتة على تأمير خالد بن وليد من جهة الإجتهد وأقرهم على ذلك رسول الله(ص) وصوبه من رأيهم

Müslümanlar Mute harbinde ictihad yolu ile Halid b. Velid'i komutan tayin etmede icma etmişler. Sonra Peygamber(sav) onların bu kararını kabul edip, görüşlerini onaylamıştır.²³⁵ (BC, II,434)

(206)وقوله رسول الله (ص) «إن تولوها أبابكر تجدوه قويا في دين الله ضعيفا في بدنه

Peygamber(sav),(Mute harbinde) “Şayet Ebû Bekir'i komutan yaparsan, onu Allah'ın dininde güçlü, bedeninde de ise güçsüz bulursunuz” buyurur.²³⁶ (BC, II,434)

Yukarıdaki hadislerden hareket eden âlimlere göre, kıyas yolu ile hüküm verilmiş ise ve bu hüküm üzerine icma da gerçekleşmişse, bu icma hüccettir. Çünkü Müslümanlar, Halid b. Velid'i Mute savaşında içtihad ile komutan tayin etmiştir. Daha sonra bütün sahabe de bu kıyası onaylayarak icma etmiştir. İşte Bacıya göre bu icmadır, kesin hüküm ifade eder.(BC, I,434)

Ayrıca Gazâlî, aşağıda ki hadisleri de icma'ın sıhhtına delil getirir.

(207) «يدا الله مع الجماعة» Allahın eli topluluğun üzerindedir.²³⁷ (MS, I,175)

(208) «وهم يومئذ الأقلون» Onlar o gün azınlıktadır.²³⁸ (MS, I,186)

(209) والثلاثة ركب “Üç süvari cemaattir.”²³⁹ (MS, I,186)

B-Sahabe, Tabiîn Veya Herhangi Bir Âlimin Meşhur Olmuş Sözünün İcma Değeri

Malikî âlimlerinden bazıları, sahabe veya herhangi bir âlimin meşhur olmuş sözü, Müslümanlar tarafında kabul edilmişse, o söze karşı çıkan veya kabul etmeyen biri

²³⁴ Tahrici için, bkz. dip not,81.

²³⁵ Bkz,Nuri Ünlü,İslam Tarihi,46,Buhârî, Gazvetu Mu'te, V,182.

²³⁶ Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, V,176.

²³⁷ Nesâî, Tahrim,6; Tirmizî Fiten,7.

²³⁸ Buhârî, İstikra,2,3,Rikak,14; Müslim, Zekât,2,32,Ahmed b.Hanbel, III,358.391.525,V,152.

²³⁹ Mâlik, Muvattâ, İstizan,5,35; Ebû Dâvûd, Cihâd,79; Ahmed b.Hanbel, I, 186,214.

ortaya çıkmamışsa veya karşı çıkan duyulmamışsa, bu söz icmadır, hüccet olarak kullanır derler. Malikî âlimlerin çoğu bu görüştedirler. Kadî Ebû Tayyib, Şafiî âlimlerin ekseri, Zahirî âlimi Ebû davud ez-Zahirî ve Kâdî Ebû Bekir'e göre ise böyle bir söz icma olmaz. (BC, I,408)

Yine Bacıya göre kimi sahabe âlimler, bildikleri bazı şeyleri açıklamakla ümmete zarar verecekleri endişesi ile susmayı tercih etmişlerdir. Bacî bu konuya aşağıdaki hadisleri örnek delil getirir.

(210) وقال ابن عباس لما قيل في إنكار العول: هلا قلت و عمرحي فقال هبته وكان رجلا مهيبا

İbn Abbas'a Avlı²⁴⁰ neden inkarettiğini Ömer zamanında kabul ettiği halde sonrasında sorulan Ömer'den korktum. Çünkü o, heybetli biriydi diye cevap verdi. (BC, II,412)²⁴¹

(211) قال أبو هريرة: «لو حدثتكم بكل ما سمعته من رسول الله (ص) لقطع هذا البلعوم»

Ebû Hüreyre, “Şayet Peygamber(sav)’den duyduklarımın tamamını size anlatsaydım (haber verseydim) gırtlığımı kesilirdi, dedi. (BC, II,412)²⁴²

Ancak Bacî'nin yukarıdaki iki rivayeti delil getirerek ileri sürdüğü görüşüne, Şafii gibi Sükuti icmai kabul etmeyenler karşı çıkarak şu görüşü ileri sürerler. Sahabenin bildiği şeyi gizlemesi hatadır. Çünkü onlar iyiliği emr etmek kötülüğü nehiy etmekle emr olunmuşlardır. Onlar, başkalarının eleştirileri ile asla bildiklerini gizlemezler. Hele başkalarına zara verir endişesi ile hakkı gizlemek sahabe için asla caiz olamaz, mümkün de değildir derler.(BC, II,412)

Yine Malikilere göre sahabe ile yaşayan tabiînin sahabeye, icma gerçekleşmeden önce muhalefet ederse, icma gerçekleşmez. Ancak icm'a muhalefet edenin ilimde uzmanlaşmış kişilerden olması gerekir. Çünkü birçok tabiîn, sahabe olmasına rağmen hem fetva vermişler ve zaman sahabenin aksine görüş beyan etmişlerdir. Msl. Hasan Basrî ve Said b.el-Müseyyeb gibi tabiînler sahabeye rağmen fetva vermişler. Hiç kimse onlara karşı çıkmamış oların fetvalarına itibar etmişlerdir. Bacıya göre bu durum tabiîn görüşünün icma da müteber olduğunu gösterir. Ebû Dâvûd ez-Zahiriye göre ise tabiîn muhalefetine itibar edilmez. (BC, I,398,399)

Aşağıda ki rivayetleri de bu görüşlerine delil getirir.

²⁴⁰ Avl: Miras Taksiminde, payların toplamının, ortak paydadan fazla olması durumudur.

²⁴¹ Darimî, Ferâiz,54;Beyhakî, Sünen'ul-Kübra, VI,253.

²⁴²Buhârî, İlim,42;Zehebi, Tezkiretü'l-Huffaz, I,35.

(212) ناظر ابن عباس في عدة المتوفى عنها زوجها الحامل. و قال أبو هريرة: قولي مثل قول ابن أخي يعني أباسلمة بن عبد الرحمن.

İbn Abbas kocası ölen hamile kadının iddeti konusunda Ebû Hüreyre ile tartışmış. Bunun üzere Ebû Hüreyre: Benim sözüm kardeşimin oğlu yanı Ebû selme b. Abdurrahman'nın görüşü gibidir der. (BC, II,400) ²⁴³

(213) روي عن عائشة (ض) أنها قالت لإبي سلمة: مثلك يا أباسلمة مثل الفروج تسمع الديك يصرخ فيصرخ معها

Aişe'den rivayet edildiğine göre, o, Ebû Selme'ye senin durumun civcivin durumu gibidir. Horozun sesini işitir, o da onunla beraber bağırır. ²⁴⁴ (BC, II,400)

Yukarıdaki hadiste Ebû Hüreyre'nın "benim sözüm Ebû selme'nın görüşü gibidir" demesi de sahabe'nın ictihadi ile tabiînin ictihadı arasında bir fark olmadığını ortaya koymaktadır. İkinci rivayete de Hz Aişe ile Ebû Seleme'nin hangi durumu guslû gerektiği konusundaki görüşleridir. Bu durum şunu gösterir ki sahabe ile tabiîn arasında da farklı ictihad ve yorumlar bulunmaktadır. (BC, II,400)

C-“Her Asrın İcmainın Hüccet Olduğu Görüşünün Delilleri

Bâcî, Ümmetin selef ve halef âlimleri, her asrın icma'ı hüccet olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre İcm'a muhalefet etmek haramdır. Çünkü Müslüman'ın yolundan gitmek vacip dir. Bâcî, aşağıda ki hadisleri bu görüşlere delil getirir. (BC, II,419)

(214) ولا تزال طائفة من أمتي على الحق ظاهرين لا يضرهم خلاف من خالفهم إلا ما أصابهم من لأواء

Ümmetim içerisinde hak üzerinde apaçık kalan ve onlara isabet edecek mihnet(sıkıntı)dışında, muhalefet edenlerin muhalefetinin zarar veremeyeceği bir topluluk sürekli bulunacaktır. (MS, I,175) (BC, II, 379,) ²⁴⁵

(215) مارواه عمر عن النبي (ص) أنه قال «:أكرموا أصحابي وخير الناس قرني ثم الذين يلونهم ثم يفسو الكذب حتى إن الرجل ليحلف وما استحلف ويشهد وما استشهد» من سرّه بحبوة الجنة فليزِم الجماعة. فإن الشيطان مع الواحد وهو مع الاثنين أبعد.

²⁴³ Tirmizî, Talâk,18;Ebû Dâvûd, Talâk,47; Nesâî, Talâk,55.57.58.61; Mâlik, Muvattâ, Nikâh,3.

²⁴⁴ Mâlik, Muvattâ, Tahâret,72; Tefsiri ibn kesir, IV.382.

²⁴⁵ Tahrici için, bkz. dip Not,221,222.

H.z.Ömer'in Peygamber(sav)'den rivayet ettiğine göre, Peygamber(sav):Ashabıma ikramda bulununuz. İnsanların en hayırlısı benim içinde bulunduğum asır, sonra bu asırdan sonra gelenler, Sonra bundan sonra gelenlerdir. Daha sonra yalan öyle bir yaygınlaşacak ki kişiden, yemin etmesi istenmediği halde yemin edecek. Şahıdlik yapması istenmediği halde şahid olurlar.“Kim cennetin orta yerinde kurulmaktan hoşlanıyorsa, cemaatten ayrılmasın. Çünkü şeytan tek kalan kişi ile birlikte ve iki kişiden uzaktır. (BC, II,421)²⁴⁶

(216)وروي عنه أبوهريرة أنه قال: لا يزال على هذا الأمر عصابة على الحق لا يضرهم خلاف من خالفهم حتى يأتي أمر الله وحتى يظهر الدجال وهم على ذلك

Ebû Hüreyre'nin Peygamberden rivayet ettiğine göre; Peygamber(sav):Ümmetimden bir gurup Allahın emri gelinceye kadar ve onlar hak üzerinde iken Deccal çıkıncaya kadar, muhalif kalanların da zarar veremeyeceği bir topluluk hak üzerinde sürekli kalacaktır buyurdu. (BC, II,421)²⁴⁷

D-Zahirilerin İcma Hakkındaki Görüşleri

Zahiri âlimlerine göre her asrın icma'ı hüccet değildir. Onlara göre sadece sahabe ve tabiîn döneminin icma hüccettir. Çünkü zahirilere göre icma'nın sıhhatı ile ilgili delillerin tamamı semi delildir, sahabe' dönemine hitap eder. Sahabe, H.z. Peygamber'i bizzat görmüşler, vahyin geldiğini müşahade etmişler. Onların döneminin diğer dönemlerden bir ayrıcalığı vardır. Bundan dolayıdır ki sadece sahabe ve onları gören Tabiile'rin icmai hüccet olur.(MT, I,29)(BC, II,424)

Zahiriler aşağıdaki ayet ve hadisleri kendi düşüncelerine delil getirirler.

كنتم خير أمة أخرجت للناس²⁴⁸. Siz beşeriyet için ortaya çıkarılan en hayırlı ümmetsiniz.

وكذلك جعلناكم أمة وسطا²⁴⁹. Böylece sizi orta ve adaletli bir ümmet kıldık.

ويتبع غير سبيل المؤمنين²⁵⁰. Ve Müminlerin yolundan başkasına uyar giderse,

²⁴⁶ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe,184,210,214; Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe,1,2,Rikak,7,Eymân,10,27; Ebû Dâvûd, Sünen,9; Tirmizî, Fiten,45,Şehadet,4, Menakib,56.

²⁴⁷ Müslim, İmân, İmâret,170.173.174; Ebû Dâvûd, Fiten,1; Tirmizî, Fiten,27,51;İbni Mâce Mukaddime, 1;Bkz, Buhârî, İtisam,10.

²⁴⁸ Ali İmran,5/110.

²⁴⁹ Bakara,2/143.

²⁵⁰ Nisa,4/115.

(217) وروي عن النبي (ص) أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

“Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayet bulursunuz.” (MT, II,150)²⁵¹
(BC, II,422) (MS, I,262) (SR, I,317)

Zahirilere göre yukarıdaki hadiste ashabım gökteki yıldızlar gibidir denmiş, Ondan sonra gelenler için denmemiştir.(BC, II,422)

(218) خيركم قرني الذين بعثت فيهم ثم الذين يلونهم»

En hayırlınız benim içinde gönderildiğim asırdakiler, daha sonra onların peşinden gelen asırdır. (BC, II,424)(SR, II,133)²⁵²

Bu hadiste de sahabe ve tabiîn asrından söz etmektedir. Diğer dönemleri içermez. Zahiriler öyle ise sadece bu iki dönemin icma’i hüccettir der.(BC, II,424)

Bütün bu görüş ve açıklamalardan sonra, şunu söyleye biliriz; gerek ehli-sünnet ve gerek ise Mutezile âlimleri icmayı hüccet olarak kabul eder ve delil olarak kullanır. Ancak icmaı kullanma metotları ve icma ile ilgili şartlarında farklılık arz eder. Örneğin Hanefîler sarîh icma ile sükutî icma arasında herhangi bir fark görmez. İster Sarîh icma olsun ister Sükutî icma olsun fark etmez, ikisini de delil olarak kabul eder. Yine Hanefîler her asrın icma’ını hüccet kabul ederler, yeter ki ictihad ehliyetine sahip kişilerin icmaı olsun

Şafiîlere gelince onlarda sarîh icma’ı katı delil olarak kullanır. Fakat Sükutî icmayı zannı delil kabul eder. Yine onlara göre İcmanın katı delil olabilmesi için üzerinde bir asrın geçmesi gerekir. Aksi halde icma hüccet olmaz. Malikîler ise Medine ehlinin icma’ını delil olarak kullanır. Medine ehlinin icmai diğer belde ehlinin icmaları ile çelişirse Medine ehlinin icmanı tercih eder.

Mutezile imamları ise icma ayırımı yapmaz ictihat ehliyetine sahip her dönemin icma’ını delil olarak kullanır. Zahiriler ise sadece sahabe ve tabiîn döneminin icma’ını hüccet olarak kullanır. Diğer dönemlerin icmanı kabul etmezler. Bazı şîa âlimleri ise sadece ehli beytin icma’ını delil kabul eder. Mutezile âlimlerinden Nazzam ve bazı imameye âlimleri ise icma’i hüccet olarak kabul etmez. Kısaca özetlemek gerekirse dört kitap yazarı da icmaı delil kabul eder, fakat şartları ve metotları farklılık arz eder. Bunun yanında ümmetin tamamı icma’i hüccet kabul eder.

²⁵¹ Tahrici için, bkz.dip not,81.

²⁵² Tahrici için, bkz.dip not,82.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KIYAS

Sözlükte kıyas; bir şeyin başka bir şeyle ölçülmesi anlamına geldiği gibi iki şeyi birbirine eşitlemek anlamına da kullanır. Usulcülerin kullandığı bir terim olarak ise kıyas, “Kitap, Sünnet veya icmâda hükmü bulunmayan meseleye, aralarındaki illet birliği sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermek” demektir.²⁵³

I- KIYASIN DELİL OLUŞU

İslam hukukçularının büyük çoğunluğu, kıyasın şer’î-âmelî hükümlerin bilinmesini sağlayan bir delil ve İslam hukukunun asalarından biri olduğu hususunda fikir birliği etmişlerdir. Nazzam, Zahiriler ve bir kısım Şîler, kıyasın bir hüccet olmadığı görüşündelerdir. Her iki tarafta kendi görüşlerini desteklemek için deliller getirmiştir.

A-Kıyasın Delil Olduğunu Kabul Edenlerin Görüşleri

Çoğunluğu teşkil eden bilginler, bir taraftan kıyasın delil olduğu Kitap, Sünnet ve icmâ kaynaklarına dayanmışlar, diğer taraftan da aklî delil getirmişlerdir. Sahabe, tabiîn ve etba’u-tabiîn kıyası delil olarak kullanmışlardır. Yine Bâciya göre fıkıhçılar, kelimciler, selef ve halef âlimleri de kıyası delil olarak kullanmışlar.(BC, I,460)

Ebu’l-Huseyn el-Basriye göre, gerek sahabe ve gerekse bütün selef ve halef âlimler vuku bulan bir olay hakkında hükmü önce kitapta aramışlar, kitapta bulamayınca sünnet’te aramışlar, sünnette de bulamayınca icmada hükmünü aramışlardır. Bunların üçünde olay hakkında hüküm bulamadıkları zaman kıyası kullanmışlardır. Buna şöyle de bir misal getirir, “sahabe zamanında bir adam hanımına sen benim üzerime haramsın (انت علي حرام) ifadesinin hükmü nedir? diye orada bulunan sahabeye sorar. Hz.Ebû Bekir ve Hz. Ömer bu bir yemindir der. Hz. Ali ve Hz. Zeyid b.Sabit kadın üç talakla boşanır, İbn Abbas ise zihardır der. Ebu’l-Huseyn el-Basrî, Sahabe’nin bu konuda ihtilaf etmesi kıyastan başka bir şey değildir demektedir.(MT, I,216,229)

²⁵³ Zekiyüddîn Şa’ban; a.g.e, Tercüme İ.Kâfi Dönmez;sh.110.

Kıyası hüccet kabul edenler aşağıdaki hadisleri delil olarak getirir.

(219) وقال رسول (ص): لأبن مسعود رضي الله عنه: «أقض بالكتاب والسنة اذا وجدتهما فإن لم تجد الحكم فيهما اجتهد رأيك».

Peygamber(sav) İbn Mesud'a, Şayet o ikisinde(kitap ve sünnet) hüküm bulursan, Kitap ve sünnet ile hükümet. Şayet o ikisinde hüküm bulamasan re'yn ile ictihad et buyurdu. (MT, II,222)²⁵⁴

(220) أن النبي (ص) لما قال في مكة: «لا يختلى خلاها ولا يعضد شجرها» قال العباس «إلا الأذخر» فقال النبي (ص) «إلا الأذخر»

H.z.Peygamber(sav) Mekke için, “otu koparılmaz ağaçları kesilmez” diyince, İbn Abbas “İzhir otu hariç(değil mi?)” demiş, H.z.Peygamber de “İzhir otu hariç” diye cevap vermiş (MS, I,356)(MT, II,231)²⁵⁵

(221) الحنطة بالحنطة مثل بمثل والفضل ربا

Buğday buğdayla misli misline(eşit olarak) dır; fazlası rıbadır.(SM,I,388)²⁵⁶ (SR, II,126)

Bu hadisten şunu çıkarıyoruz: “Alış verişte misli misline satmak veya almak caizdir; fazlası ise haramdır. Bu haramlık yukarıdaki hadise dayanır. Faizin haram olduğu illetinin fazlalık olduğunu da yine bu habere dayandığını” görüyoruz.(SR, I,126)(MT, I,227)

(222) قال عليه السلام جيدها ورديها سواء

H.z.Peygamber(sav) kalitesi de ve kalitesiz de birdir; buyurdu(SR, II,127)²⁵⁷

Serahsî, bu hadise dayanarak birisi “bir avuç taze buğdayı bir avuç buğday ve bir dirhemle değiştirirse” bu caiz değildir, haramdır. Çünkü dirhem fazla olarak taze olması karşılığında alınmıştır. Bu da eşitlik ilkesini bozar. Bu değiştirme ancak yukarıda ki hadise dayanarak misli misline yapılır.(SR, I,127)

(223) وقال(ص)لخنعمية: أ رأيت لو كان على أبيك دين أكنت قضيته؟ قالت نعم قالت فدين الله أحق ان يقضى

²⁵⁴ Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz, EbûDâvûd, Akdiye,11; Nesâî, Kuddât, 11; Ahmed b.Hanbel, I, 37, V, 230 236. 242.

²⁵⁵ Buhârî, Cenâiz,77; Ebû Dâvûd, Menâsik,89; İbni Mâce, Menâsik,103.

²⁵⁶ Müslim, Müsakât, 81,82; Ahmed b.Hanbel, III,50.66.97,V,314,320 ;

²⁵⁷ Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz,Buhârî, Vekâlet, 11; Müslim, Musâkkât,96.

H.z.Peygamber(sav)’e orucun kazası ile ilgili Hasamalı kadına, “Babanın bir borcu olsaydı sende onu ödermiydin? kadın da evet dedi. Bunu üzere Peygamber(sav)Allah’ın borcu yerine getirilmeye daha layıktır” diye buyurdu.²⁵⁸ (MT, II,222)(BC, II,495(SR, II,130)

Malikî âlimlerine göre, H.z.Peygamber bu hükmü kıyasla vermiştir. Resulullah Allah’a olan borcun insanların borcundan önce geldiğini kıyas yaparak hüküm etmiştir.(BC, I,495)

(224)وقال للمستحاضة «:إنه دم عرق انفجر فتوضئ لكل صلاة»

Peygamber(sav) İstihade İçin “o damardan akan kandır; her namaz için abdest al” buyurdu. (SR, II,130)²⁵⁹

H.z.Peygamber hadisteki bu eğitici hükmü kıyasla vermiştir, çünkü necaset bedende bulunduğu yere yayıldığında yayıldığı yerin nasılkı yıkanması gerekiyorsa, “yoksa namaz sahih olmaz.” buna kıyasla abdest alma organlarının da necis oldukları zaman onların da yıkanması gerekir. SR, I,130)

Yine Serahasi aynı konuya aşağıdaki iki hadisi delil getirir.

(225)وقال لأبي موسى(ض) عنه حين وجهه الى اليمن: «أقض بكتاب الله فإن لم تجد فبسنة رسول الله فإن لم تجد فاجتهد رأيك»

Peygamber(sav) Ebî Musa’yı Yemene görevli gönderirken; “Allahın Kitabı ile hüküm et. Şayet bulamasan Resulullah’ın(sav) sünneti ile hüküm et. Ondan da bulamasan re’yin ile ictihad et,” buyurdu. (SR, II,130)²⁶⁰

(226)وقال لعمر بن العاص (ض): «أقض بين هذين» قال: على ماذا أقضى فقال «على أنك إن اجتهد فأصبت فلك عشر حسنا وإن أخطأت فلك حسنة واحدة

Peygamber(sav) Amr’ b. As’a “şu iki kişi arasında hüküm et,” dedi. Amr da neyle hüküm edeyim? Dedi. Bunun üzere Peygamber(sav) “içtihadın üzere hüküm et. Şayet ictihad edip isabet ederse 10 sevab alırsın, şayet hata edersen de bir tek sevab alırsın” buyurdu. (SR, II,131)²⁶¹

²⁵⁸ Buhârî, Sayıd,22,Eymân,30,İ’tisam,12;Müslim, Hac,101,Siyâm,154,156;Tirmizî, Sevm,22;İbni Mâce, Siyâm,51;Dârimî Menâsik,23; Nesâî, Menâsik, 11,Kuddât,10; Mâlik, Muvattâ, Hac,299.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, Tahâret,112;Tirmizî, Tahret,94;Dârimî, Vudû,101; Mâlik, Muvattâ, Tahâret,107,108; İbni Mâce, Tahâret,115; Ahmed b.Hanbel, IV.194.

²⁶⁰ Farklı lafızlar için bkz, Nesâî, Kuddât,11, Ahmed b.Hanbel, IV,115.

²⁶¹ Buhârî, İtisam,21; Ebû Dâvûd, Akdiye,2; Nesâî, Adâbu’l-Kuddât,3.

Serahsî, Şayet hakkında nass bulunmadığı konularda kıyas sahih olmasaydı Hz.Peygamber(s.a.v) yukarıdaki iki hadiste de sahabeye “ictihadınla hüküm et” demezdi der. İkinci hadiste Resulullah’ın Amr’a “isabet edersen 10 sevab hata edersen bir sevab kazanırsın” demesi, Peygamber(s.a.v.)sahabe’yi kıyasa teşvik etmiştir(SR, I,131)

(227) وقال رسول (ص): لأبي بكر وعمر (ض) يوما وقدشاورهما في شيء: «قولا فإنني فيما لم يوح إلى مثلكما»

Peygamber(sav) bir gün, Ebû Bekir ve Ömer’le bir şey hakkında istişare ederken; “Söyleyiniz ben de bir şey hakkında bana vahiy gelmediği zaman sizin gibiyim” diye buyurdu. (SR, II,131)²⁶²

(228) وقال عمر «ألا ترضون لأمر دنياكم بمن رضى به رسول الله لأمر دينكم

H.z.Ömer(r.a) sahabe’ye Hz. Ebû Bekir’in halife seçimi için, “Peygamber(sav) dininizin için razı olduğu(hoşnut olduğu) kimseye siz dünyanın için razı olmaz mısınız” diye buyurdu. (SR, II,132) (BC, II,434)²⁶³

H.z.Peygamberin her iki hadiste de hakkında vahiy olmadığı konularda istişare ediniz, diye söylemesi kıyastan başka bir şey değildir. Nitekim Resulullah(s.a.v) hilafet konusunda sahabeyi istişare yapmaya bırakmıştır. Çünkü bu konuda herhangi bir nass yoktu. Onlarda halife seçmek zorunda idiler. Bunun üzere sahabe bir araya gelerek ayrı fikirlerini söylediler. Hz. Ömer yukarıdaki hadisi söyleyince, sahabe bu hadis üzerine karar kıldılar. Hz. Ebubekiri halife seçtiler. Şüphesiz sahabe bu kararını kıyasla vermiştir. Bu da kıyasın hüccet olduğuna delalettir. Hatta onlar icma halinde kıyasla amel etmişlerdir. (SR, I,132)

(229) فإن رسول الله(ص) قد استخلف عبدالرحمن ابن عوف ليصلي بالناس

Şüphesiz Peygamber(sav), “Abdurrahman b. Avf’ı insanlara namaz kıldırmak için görevlendirdi” (SR, II,132)²⁶⁴

Serahsî, bu hadis Ebubekir’in halife seçilmesi ilgili hadis ve sahabe kıyası ile çelişkili değildir der. Çünkü Hz. Ömer meseleye çelişki getirmeyecek şekilde delil getirmiş, Ebubekir’in olayı bütün sahabe huzurunda peygamberden gelen işaret ile vuku bulmuştur. Yanı Ebubekir’e özeldir. Başka sahabi için bu mümkün değildir, der. Bütün sahabe de bunun üzerine ittifak etmiştir. Abdurrahman olayı ise sadece namaz kıldırma

²⁶² Bu lafızla hadisi araştırdığımız kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz, Buharî, İtisam,8.

²⁶³ Tahric için bkz, dip not,217.

²⁶⁴ Nesâî, İmame,56.

ile alakalıdır. Abdurrahmanın Hilafet ile ilgili Peygamberden gelen herhangi bir işaret yoktur.(SR, I,132)

(230) عن ابن مسعود حيث قال في المفوضة اجتهد رأي

İbn Mes'ud mufavvıda(mihir belirlemeksizin evlenen ve zifaktan önce kocası ölen kadının alacağı mehir açısından durumu)konusunda kendi rey'i ile hüküm vermiştir. (MS, II,245)(SR, II,133)²⁶⁵

Serahsîye göre burada İbni Mesud'un muradı, kendisine soru soranı doğruyu açıkladıktan sonra kınamaktır. Çünkü İbn Mes'ud, daha sonra kişiyi kıyasa muhtaç etmeyecek şekilde aşağıdaki hadislerle cevap vermektedir. Serahsîye göre, ama buna rağmen İbni Mes'ud, yinede kıyasa başvurmuştur. Bu da kıyasın delil olduğunu belirtir.(SR, II,133)

(231) عن ابن مسعود قال: «لقد أتى علينا زمان لسنا نسأل ولسنا نهناك

İbn Mes'ud'un rivayetine göre, “Biz her zaman(Peygamberle) beraber olamaz ve ona soru da soramazdık. (SR, II,133)²⁶⁶

(232) حديث عمر حين كتب إلى أبي موسى: «عرف الأمثال والأشباه وقس الأمور عند ذلك

Ömer'in Ebî Musa'ya “Örnekleri ve benzerlerini iyi anla, sonra işleri onlara kıyasla” diye yazdığı haber. (SR, II,133)²⁶⁷

(233) وقوله رسول الله (ص) «: ذروني ماتركتم فإنما هلك من كان قبلكم بكثرت سؤال واختلافهم على أنبيائهم»

Peygamber(sav) “ terk ettiğim konularda beni bırakın. Zira sizden öncekiler çok soru sormaları ve peygamberlerine muhalefetleri sebebiyle helak oldular” diye buyurdu.²⁶⁸ (SR, II,133)

Serahsî, yukarıdaki hadislerle Hz.Peygamber Müslümanları kıyasa teşvik etmiştir der. Bu da kıyas'ın hüccet oluşuna delildir.(SR, I,133)

(234) أن عليا قال لرسول الله(ص) إنك ستبعثني في أمر أفأكون فيه كالسكة المحمأة ام الشاهد يرى مالا يرى الغائب فقال: «بل الشاهد يرى مالا يرى الغائب»

²⁶⁵ Bu lafızla hadisi araştırdığımız kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz, Ebû Dâvûd, Akdiye,11; Ahmed b.Hanbel, I,37,410, v,230.236.242.

²⁶⁶ Ahmed b.Hanbel, II,4,III,35.

²⁶⁷ Bu lafızla hadisi araştırdığımız kaynaklarda bulamadık.

²⁶⁸ Buhârî, İtisâm,2,Fedâil-Kur'an,37;Müslim,İlim2,Fedâil,130,131; Ahmed b.Hanbel, I419,,401, II, 313, 457, 482,503,508, 517.

Ali Peygamber(sav)'e beni bir iş için gönderiyorsun, bu iş hakkında keskin bıçak gibi mi olayım veya orada bulunan gaibin görmediklerini gören birisi gibi mi? Bunun üzere Peygamber(sav) “şahid'in gaibin görmediklerini gören şahit gibi ol” diye buyurdu.

²⁶⁹(SR, II,137)

(235)وقوله رسول الله (ص) «:واذا اختلف النوعان فبيعوا كيف شئتم بعد أن يكون يدا بيد»

Peygamber(sav) “malın cinsi farklı olduğu zaman peşin olmak kaydıyla dilediğiniz gibi satışını yapınız,” buyurdu.²⁷⁰ (SR, II,148)

Serahsîye göre Hz.Peygamber yukarıdaki iki hadsideki hükümleri kıyasla vermiştir. O,“malın cinsi farklı olduktan sonra hangi mal olursa olsun taraflar anlaştıktan sonra yapılan satışta herhangi bir sakınca yoktur” der.(SR, I,148)

(236)وقد روي عبدالرحمن بن غنم عن معاذ بن جبل أنه قال:قلت لما أنفذني إلى اليمن يارسول الله مااختصم إلى فيه اوسئلت عنه مما لم أسمع منكم ومالم أجده في كتاب الله قال: «أجتهد فإن الله إن علم منك الصدق وفقك للحق ولا تقضين إلا بما تعلم فإن أشكل عليك شيء فقف حتى تكتبه أو تكتب إلى فيه

Abdurrahman b.Ganem Muaz b. Cebel'den rivayet ettiğine göre: Peygamber(sav) beni Yemene görevli olarak gönderdiği zaman ben, Peygamber(sav)e husumet ile ilgili bir dava veya bir konuda hakkında sizden duymadığım bir soru sorulduğu zaman ve Allahın Kitabında da hükmünü bulamadığım vakit nasıl hüküm edeyim diye sordum. Peygamber(sav): “İctihad et, Şüphesiz Allah şayet senin sıdk ile hüküm ettiğini bilirse hakta seni başarılı kılar. Sen bildiğin ile hüküm et. Şayet bir konuda zor durumda kalırsan bana bildirene(yazana) kadar bekle veya bu konuyu bana yaz(bildir)” diye buyurdu. (BC, II,503)²⁷¹

(237)وقوله رسول الله (ص) «:من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار»

Peygamber(sav) :“Kim bana kasten yalan isnad ederse cehennemde yerini hazırlasın” buyurdu. (BC, II,502) (SR, I,362)²⁷²

(238) «لاتتكح المرأة على عمتها»

²⁶⁹ Ahmed b.Hanbel, I,83;

²⁷⁰ Müslim, Müsakât.81; Ebû Dâvûd, Buyû,12; Tirmizî, Buyû,23; İbni Mâce, Ticâret, 19; Ahmed b. Hanbel, V,320; Farklı lafızlar için bkz, Buhârî, Buyû,77,81.

²⁷¹ Beyhakî, Sünenü'l-Kübra, X,115.

²⁷² Buhârî, İlim,38,Cenâiz,33,Enbiya,50,Edep,109;Müslim, Zühd,72;Ebû Dâvûd, İlim,4; Tirmizî, İlim, 8, 13,Fiten,70,Tefsir,1,Menakip,19; İbni Mâce, Mukaddime,4;Dârimî, Mukaddime,25,26; Ahmed b.Hanbel, I,47, 83, 123, 150,159,171,202 .

“Kadın teyzesi üzerine nikâhlanamaz”²⁷³ (MS, II,254)(BC, II,502)

(239) «لاوصية لوارث»

“Varise vasiyet yoktur.”²⁷⁴ (MS, II,254) (BC, II,502)

(240) قوله (ص) لمعاذ حين أنفذه إلى اليمن حاكما : بم تحكم؟ قال بكتاب الله تعالى قال فإن لم تجده؟ قال : بسنة رسول الله قال فإن لم تجد؟ قال: أجتهد رأي قال: الحمد لله الذي وفق رسول الله لما يرضى رسوله»

Peygamber(sav) Muaz b.Cebel'e Yemene görevli olarak gönderdiği zaman ona, ne ile hükmedeceksin? Allahın kitabı ile Orada bulamazsan? Allahın Resulünün sünneti ile orada bulamazsan? Kendi reyimle ictihad ederim. Bunun üzere Peygamber Resulünün elçisini, Resulünü hoşnut edecek şeye muvaffak kılan Allaha hamdolsun! (BC, II,501)(SR, II,130)(MS, II,127,254)²⁷⁵

Yukarıda yazılan hadisler gösteriyor ki kıyas Hz.Peygamber ve sahabe döneminde delil olarak kullanılmıştır. Kullanılan bu hadislerin çoğu başlangıcı ahad olmasına rağmen daha sonra bütün ümmet tarafından kabul görmüş ve tevatür derecesine çıkmış hadislerdir. Nasıl “kadın teyzesi üzerine nikâhlanamaz” “Varise vasiyet yoktur” hadisleri ümmet tarafından kabul görmüş meşhur hadisler ise, Gazâli'ye göre Muaz hadisi de ümmet tarafında kabul görmüş, meşhur olmuş, hatta tevatür derecesine çıkmış bütün âlimler tarafından hüccet olarak kullanmış meşhur hadisdir. Çünkü hiç kimse bu hadisleri eleştirmemiş, karşı çıkmamıştır. Ümmet'in tamamı bu hadisleri kabul etmişlerdir. Bu da kıyas'ın delili olduğunu gösterir.(MS, I,254)(BC, II,501)

(241) وماروي عن النبي (ص) أنه ذهب إلى بني عمر وبن عوف ليصلح بينهم وحانت صلاة الظهر فقال بلال لأبكر: لو صليت بالناس فقال :نعم فصلى بهم فجاء رسول الله(ص) فدخل في الصلاة فأشار إلى أبي بكر أن يثبت مكانه فقهر أبو بكر ورفع يديه بحمد الله تعالى على تلك الحال من رسول الله(ص) ثم قال له بعد أن فرغ من الصلاة «مالك يا أبابكر لم تثبت حين أمرتك؟ فقال ماكان لأبن أبي قحافة أن يتقدم بين يدي رسول الله (ص)

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav) Amr oğulları ve Avf oğulları (kabileleri) arasını düzeltmek için gitmişti. Öğle namazı vakti geldi. Bilal Ebû Bekir'e insanlara

²⁷³ Buhârî, Nikâh,27;Müslim, Nikâh,37,39; Ebû Dâvûd, Nikâh,12;Tirmizî, Nikâh,30; Nesâî, Nikâh, 47,48; İbni Mâce, Nikâh,31; Dârimî, Nikâh,8; Ahmed b.Hanbel, I,78,272 ,I,179.189. 229. 423. 426.

²⁷⁴ Buhârî, Vasâya,6; Tirmizî, Vasâya,5; Dârimî, Vasâya,28.

²⁷⁵ Ebû Dâvûd, Akdiye,2; Tirmizî, Ahkâm,3;Dârimî, Mukaddime,20; Tahric için bkz.dip not,2.

namaz kıldırırsan, dediğinde, oda tamam dedi ve onlarla namaza başladı. İnsanlar namazda iken Peygamber(sav) geldi, namaza başladı, Peygamber Ebû Bekir'e yerinde kalması için işaret verdi. Fakat Ebû Bekir arkasına bakmadan geri gitti yerinde kaldı. Bu durum karşısında Ebû Bekir, Allaha elini kaldırarak Resulullah'ın(sav) kendisi için yaptığına hamd etti. Sonra namaz bitikten sonra Peygamber(sav) "Ebû Bekir'e emrettiğim halde yerinde niye kalmadığını sordu? Ebû Bekir; İbn Ebî Kuhâfe Peygamber(sav)'in önüne geçmeyi uygun görmediği için yerinde kalmadı," diye buyurdu. (BC, II,500)²⁷⁶

Baca'ya göre, Ebubekir'in Hz.Peygamberin emri olmadan öne geçip namaz kıldırması kıyasla olan bir hükümdür. Bunun için Hz.Peygamber onun yaptığını takdir adince, Ebubekir önce Allaha şükür etmiştir. Sonra Hz.Peygamberin "yerinde kal!" demesine rağmen Hz. Ebubekir'in bulunduğu yeri terk etmesi, Hz. Peygambere olan saygısından dolayıdır.(BC, II,500)

(242)ماروي عن النبي (ص) أنه أذن للناس في بعض غزواته فينحر إبلهم بشدة لحافتهم فلقوا عمر بن الخطاب فردهم على النبي (ص) وقال: مابقاء الناس بعد إبلهم يارسول الله؟ فلو أمرت بجمع أذواد الناس ودعوت فيها يارسول الله وبركت ففعل ذلك رسول الله (ص)

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav) bazı gazvelerinde insanlara çıktıkları için develerini kesip yemelerine izin verdi. Hz.Ömer bu insanlarla karşıladı, onları alıp peygambere götürdü. Ömer Peygamber(sav)'e develer gittikten sonra bunlar nasıl sefer yapabilecekler? diye sordu. "Eğer sen insanlara yanlarında bulunan azıklarını toplaması için emretsen ve üstüne de dua okusan, oda bereketlenip çoğalsa" diye Peygamber'e(sav) ricada bulundu. Peygamber de bunu yaptı. (BC, II,500)²⁷⁷

Bâcî derki bu olayda Hz.Peygamber hakkında nass olmadığı için, kendi fikrinden vazgeçip Hz. Ömer'in rey'i ile amel etmiştir. Bu da kıyastan başka bir şey değildir.(BC, II,500)

(243)ماروي عن النبي (ص) أنه قال للذي أنكر لون ابنه من الصحابة: «ألك إبل؟» قال نعم قال: «فما ألوانها؟» قال حمرة قال: «فهل فيها من أورك؟» قال: «نعم» قال: «فأني ترى ذلك؟» قال: لعل عرقا نزعته قال: «فلعل هذا عرق نزعته»

²⁷⁶ Buhârî, İhkam,36,Müslim, Salât,90,97;Nesâî, İmâmet,15; Ahmed, b. Hanbel, V,332,338; İbni Sa'd Tabakâtü'l-Kübra, III,183; Suyûti, Tarihu'l-Hulefa, 63,64,80.

²⁷⁷ İbni Kesir, El-Bidaye ven-Nihâye, VI,113.

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav) Sahabeden birinin oğlunun renginin kendisine benzememesine karşı çıkana sordu”develerin var mı?”oda evet var dedi. Peygamber ona “onların renkleri nasıldır” sahabi kırmızıdır, dedi. Peygamber(sav) “onların içinde farklı renkte olanlar da var mı?” sahabi evet dedi. Bunun üzere Peygamber(sav) sahabeye “onlar niye öyle olmuş” sahabi soyuna belki çekmiştir, dedi. Peygamber oğlunda belki soyuna çekmiştir” dedi. (BC, II,500)(MT, II,226)²⁷⁸

Bu hadiste de Hz.Peygamber muhatabını kıyas yolu ile ikna etmiştir.(MT, I,226)

(244)ولهاذا قال عمر(ض) لما أخبر أن سمرة باع الخمر من اليهود واحتسب ذلك من العشر المأخوذ من تجارهم فقال: قاتل الله سمرة أما علم إن رسول الله (ص) قال: «لعن الله اليهود حرمت عليهم الشحوم فجملوه فباعوه واكلوا أثمانها

H.z.Ömer’e Semere’nin Yahudi tacirlerden öşür olarak şarap aldığı (sonra onu sirke haline getirip sattığı) söyleyince şöyle dedi: “Allah Semure’nin canını alsın! Hz. Peygamber’in ‘Allah Yahudilere lanet etsin! Onlara iç yağları haram kılınmıştı. Onlar da bu iç yağları satıp parasını yediler.’dediğini bilmiyor mu?” (BC, II,498,499)(MS, II,244)²⁷⁹

H.z. Ömer yukarıdaki hadis ile Şarabı iç yağına kıyas etmiş ve bundan şarabın yasaklamasının şarabın bedelinin de yasaklaması demek olduğu sonucunu çıkarmıştır. Yine Ömer, içkinin satılması içilmesi ile kıyaslamıştır. Yine H.z. Ömer iç yağın yemesinin haram oluşunu satışının haram oluşuna kıyaslamıştır. Bu da kıyastan başka bir şey değildir.(BC, I,498)

(245)وقوله رسول الله (ص) لأم عطية ونساء معها غسلن ابنته» «إغسلنها ثلاثا أو خمسا أو أكثر من ذلك إن رأيتهن»

Peygamber(sav) Ummu Atiye’ye ve kızını yıkayan beraberindeki kadınlara ; “şayet uygun görürseniz üç veya beş veya da daha fazla yıkayınız” buyurdu. (BC, II,498)²⁸⁰

Yine Bacı’ya göre bu olayda da işi tamamen kadınların ictihadına bırakmıştır. Bu da kıyasın ta kendisidir.(BC, II,499)

²⁷⁸ Buhârî, Talâk,26,Hudûd,41;Müslim, Lian,18,20;Ebû Dâvûd, Talâk,28; Nesâî, Talâk, 46;İbni Mâce, Nikâh,58; Ahmed b.Hanbel, I,234.239.409.

²⁷⁹ Buhârî, Enbiya,50,Buyû,103;Müslim müsâkat,72;Dârimî, Eşribe,9; Mâlik, Muvattâ, Siretü’n Nebi,26; Ebû Dâvûd, Buyû,64; İbni Mâce, Eşribe,7; Ahmed b.Hanbel, I,25, 247.293.322,II,362,III,370,IV,227.

²⁸⁰ Buhârî, Cenâiz,8,9,12,13,15,17; Müslim, Cenâiz,36,39,40,41; Ebû Dâvûd, Cenâiz,29;Tirmizî, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz,32,35,36; İbni Mâce, Cenâiz,8;Muvattâ, Cenâiz,2; Ahmed b.Hanbel, V,84,85,VI,407.

(246)وقدكان عمرقال فيأسار بدر: يا رسولالله ادفع إلى كل رجل منا أقرب إلىالناس إليه يضرب عنقه وتقطع بذلك شأفة الكفرفهولاء فعلوا وفعلوا واخرجوانا من مكة فانزل الله تعالى: (247)«وماكان النبي أن يكون له أسرى حتى يثخن في الأرض»²⁸¹ فقال عليه اسلام لونزل علينا عذاب من السماء مانجح إلا عمر بن الخطاب

H.z.Ömer Bedir esirleri hakkında Peygamber(sav)’e “Ya Resûlullâh, bizden her bir adama, insanlara en yakın olanı gönder boyunlarını vursun, bunun da küfrün kökü kesilir. Zira bu adamlar sana şöyle yaptılar ve bizi Mekke’den çıkardılar,” dedi. Bunun üzere Allah (c.c): “Yeryüzünde durumunu iyice güçlendirmedikçe hiçbir peygambere esir almak yaraşmaz,” buyurdu. H.z. Peygamber bu ayetin inmesinden sonra, “şayet bir azap gelecek olsaydı Ömer’den başkası kurtulamazdı,” buyurdu. (BC, II,497)(MS, II,356)(SR, II,131)²⁸²

(248)ماروي عن عمر بن الخطاب (ض) إنه كان يقول وافقت ربي في ثلاث ووا فقتني في ثلاث في أسار بدر والصلاة عند المقام وضرب الحجاب على الأزواج

H.z. Ömer ben üç şeyde Rabbime muvafâkat ettim. Rabbim de banî üç şeyde - Bedir esirleri hakkında, İbrahim’in makamının yanında namaz kılmak ve kadınların örtünmesi hakkında ki düşüncemde- muvaffak kıldı. (BC, II,497)²⁸³

Bu hadiste H.z. Ömer kendi reyi ile hüküm etmiş, sonra onun reyi Allah’ın vahyine Muvaffak olmuştur. Şayet H.z. Ömer münkir(yasak) bir şey söyleseydi vahiy onun hilafına nazil olurdu. Bu olay da göstermiştir ki kıyas nasslardan sonra her zaman hüccet olarak kullanılır.(BC, II,497)

(249)ماروي عنه عليه السلام: أنه استشار الصحابة في عقوبة الزنا والسرقة. فقالوا: الله ورسوله أعلم هن فواحش وفيها العقوبة.

H.z.Peygamber(sav),cezaları hakkında vahiy inmezden önce zina ve hırsızlık suçlarına verilecek ceza konusunda sahabe ile müşavere etmiştir. Onlar da bunlar çirkin işlerdir. Allah ve Peygamberi verilecek cezayı daha iyi bilir, buyurdular. (BC, II,497)(MS, II,255)²⁸⁴

²⁸¹ Enfal,8/67.

²⁸² Buhârî, Humus,16; Müslim, Cihâd,58; Tirmizî, Cihâd,34,Siyer,18,Tefsire Sure-ı Enfal,6;Ebû Dâvûd, Cihâd,114,120.

²⁸³ Buhârî, Salât,32, Tefsir,9; Müslim, Fedâilü’s- Sahâbe,24; Dârimî, Menâsik,33; Ahmed b.Hanbel, I, 23, 24,36.

²⁸⁴ Malik, Muvattâ, Sefer,72; Beyhakî, Sünenü’l-Kübra, Hudud, VIII,209.

Bâcî der ki, “Şayet onlar, hakkında nassın olmadığı konularda ictihadla görevlendirilmiş olmasaydılar, ceza konusunda istişareye başvurmazlardı. Yine eğer onlar kıyas ve ictihad ehli olmasaydı onların istişare yapmaları da caiz olmazdı.”(BC, I,494)

Dört kitap müellifi de aynı başlık altında aşağıda ki hadisleri delil olarak kullanır.

(250) إذا اجتهد الحاكم فأصاب فله أجران وإن اجتهد فأخطأ فله أجر

Hız.Peygamber(sav): “Hâkim ictihad edip hata ederse bir ecir, isabet ederse iki ecir alır,”buyurdu. ²⁸⁵ (BC, II,497) (MS, II,255) (MT, II,394)

(251) أنه (ص) أمر سعدبن معاذ إن يحكم في بنى قريظة برأيه فحكم بأن يقاتل مقاتلهم ويسبى ذرايعهم. فقال (ص) «لقد حكمت بحكم الله عز وجل من فوق سبعة أرقعة

Hız.Peygamber(sav),Sa’d b. Muazı Beni Kurayza hususunda kendi reyî ile hükmetmekle görevlendirmiş, Sa’d Kurayza oğullarının savaşçılarını öldürölmesi diğerlerinin esir edilmesine hüküm edince de Hız. Peygamber “Yedi kat semadan daha üstün Allahın hükmü ile hükmettin.(Sa’d’ın hükmü Allahın hükmüne uygun düştü,)” demiştir. (BC, II,496)(MS, II,255) ²⁸⁶

(252) وكان عمر يقول: أيها الناس إن الرأي من النبي (ص) كان مصيبا لأن الله عز وجل كان يسدده وإنما هومنا الظن

Hız.Ömer demiştir ki: “Ey insanlar Peygamberden sadır olan rey isabetli idi. Çünkü Yüce Allah onu düzeltiyordu. Bizim reyimiz ise zandan ibarettir.” (MS, II,255)(BC, II,496) ²⁸⁷

Bu hadiste de görölldüğü gibi peygamber ile diğer müctehidler arasında sadece ismet noktasında bir fark bulunduğuna işaret etmektedir.(MS, II,255)

(253) وروت أم سلمة زوج النبي (ص) أنه قال «إني أقضى بينكم بالرأي فيما لم ينزل فيه وحى

Yine Ümmü Seleme Hız.Peygamberin şöyle dediğini rivayet etmiştir. “Ben vahiy gelmediği durumlarda aranızda rey ile hüküm ediyorum”. ²⁸⁸ (BC, II,496) (MS, II,255)

²⁸⁵ Buhârî, İtisam,20,21; Müslim, Akdiye,15; Ebû Dâvûd, Akdiye,2; Tirmizî, Ahkâm,68; Nesâî, Ahkâm,2; İbni Mâce, Ahkâm,3;

²⁸⁶ Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr,12,Megâzi,30,Müslim, Cihâd, 64; Tirmizî, Siyer,29;Dârimî, Siyer,66;

²⁸⁷ Ebû Dâvûd, Akdiye,7;İbnu Hazım, İhkam, VI;42, ibn Abdi’l-Ber, Cami’u’l- Beyanil-ilim, I,134;İbnu Kayyim, İlammu’l-Muvakki’in, I,54;İbnu Hişim, Siyret, III,244.

²⁸⁸ Ebû Dâvûd, Akdiye,7;İbnu Kesir, Tefsir,551.

(254) وقال (ص) لما سئل عن بيع الرطب بالتمر: «أينقص الرطب إذا جف» قالوا نعم قال: «فلا إذا»²⁸⁹

Peygamber(sav), yaş hurmanın kuru hurma ile satışı sorulunca. Peygamber(sav) “Yaş hurma, kurduğunda eksilir mi?” demiş, oradakiler “Evet eksilir” diyince, Hz. Peygamber “Öyleyse olmaz” demiştir. (MS, II,255) (BC, II,495) (MT, II,252) (SR, I,365)

Yukarıdaki son hadisten çıkan sonuç şudur: “Hz.Peygamberin sorusu şu, yaş hurma kurduğu zaman azalacağını bilmediğinden değildir. Belki Hz.Peygamber bundan istinbat yolunu öğretmek ve hükümleri benzerine mukayese etmek sureti ile istinbat etmek istemiştir. Çünkü Hz.Peygamber hurmayı hurma fazlası ile satmayı daha önceki hadsi ile yasaklamıştır. Bu hadisteki hükmün amacı, daha önceki hadislerle kıyaslama yapılarak hüküm çıkarma yollarını öğretmektir. Bununla da kıyasın da en iyi hüküm çıkarma metodu olduğunun mesajını ümmete vermektir.(BC, I,495)

(255) وقال النبي (ص): «كنت قد نهيتكم عن لحوم الأضاحى فادخروا» ثم قال: «إنما نهيتكم لأجل الدافة»

Peygamber(sav), “Ben kurban etlerini saklamanızı yasaklamıştım. Bundan böyle kurban etlerini saklayabilirsiniz.” Buyurdu. Daha sonra “ben gelen ziyaretçiler yüzünden kurban etlerinin saklanması yasaklamıştım.” demiştir.²⁹⁰ (BC, II,495) (MS, II,255)

Bâcî derki, bu hadisten anlaşılan şudur: “Hz.Peygamber önce önemli bir olaydan dolayı kurban etlerini biriktirmeyi yasaklamıştır. Ancak daha sonra bu olayın ortadan kalkması ile yasağı da kaldırmıştır. Hz.Peygamber bununla emir ve yasakların bir anlam ifade ettiğinin imajını Ümmete vermeyi amaçlamaktadır. Gazâli’ye göre. Hz.Peygamber, her ne kadar başlangıçta illeti belirtilmemiş bile olsa söz konusu yasağın bir illete mebni olduğunu, illetin ortadan kalkması ile hükmün geri geldiğini açıklamıştır.(BC, I,495)(MS, II,255)

(256) وقوله رسول الله (ص) لعمر حين سأله عن قبلة للصائم: «أرأيت إن تميمضت هل كان عليك من جناح». فقال لا

²⁸⁹ Ebû Dâvûd, Buyû,18; Nesâî, Buyû,36, 56;İbni Mâce, Ticâret,53;Mâlik, Muvattâ, Buyû,22.

²⁹⁰ ,Müslim, Cenâiz,106,Edâhi,37;Tirmizî, Edahi,14; Ebû Dâvûd, Udhiye,10, Mâlik, Muvattâ, Dahâyâ,8; İbni Mâce, Edahâ,16; Dârimî, Edahâ,6;Ahmed b.Hanbel, VI,51.

H.z.Peygamber(sav),oruçlu iken öpmenin orucu bozup bozmayacağından tereddüt eden Ömer’e “Oruçlu iken mazmaza yapman oruca zara verir mi?” demiş. Ömer, “hayır zarar vermez” demiştir.²⁹¹ (BC, II,494) (MT, II,223) (SR, II,93,131) (MS, II,254)

Bâcî: H.z.Peygamber, oruçlunun hanımını öpmesi, Mazmazaya (ağza su çalkalamaya) benzetmiş ve onunla kıyaslamıştır. Nasıl ki Mazmaza orucu bozulmuyor ise, hanımını öpmekte orucu bozmaz. Çünkü orucu bozmanın illeti inzal ve yeme içmedir, der. (BC, II,494)

(257) وأراد عمر أن يقصر مهوور النساء على مقدار ما فقالت له امرأة قال الله تعالى : « وآتينم إحداهن قنطارا » فقال : كل الناس أعلم منك يا عمر ورجع عمر إلى قول المرأة : واخبر بذلك على المنزل لئلا يظن به استمراره على ذلك

Ömer kadınların mihirini bir miktar kısmak istemesi üzerine kadının biri Ömer’e Allah Taala’nın şu ayetini okuyarak: “Onlardan birine yüklerle mihir değerinde....”²⁹² Cevap verdi. Bunu üzere Ömer, kendi kendine “bütün insanlar senden daha bilgilidir;” diyerek kadının sözüne dönmüştür. Daha sonra Ömer insanların bundan devam ettiğini zannetmesin diye bu hükmü minberde insanlara duyurmuştur. (BC, II,488)²⁹³.

Bu hadiste H.z. Ömer kendi görüşünden dönüp kadının görüşünü kabul etmesi ve mihirin bu şekilde devam etmek istemesinin hutbesinde açıklaması, Bâcîya göre kıyastan başka bir şey değildir.(BC, II,489)

Aşağıdaki iki hadisteler de görüleceği üzere H.z. Ömer’in nass duyduktan sonra kendi görüşünden dönüp nassla amel etmiş olması, nassın olduğu yerde kıyasla amel edilemeyeceğine en güzel delildir. Aynı metodu bütün sahabe de takip etmiştir.(BC, I,488)

(258) رجع عمر(ض) إلى قول علي لما أراد أن يرجم التي أتت بولد لسته أشهر فقال له علي (ض) قال الله تعالى « وحمله وفصاله ثلاثون شهرا »²⁹⁴ فرجع عمر إلى قول علي وأقربه

H.z.Ömer, altı aylık hamile bir çocukla zina suçundan gelen kadına recim hükmü uygulamak isteyince, Ona H.z.Ali şu ayetle ayetle cevap verir. “Onun ana karnından

²⁹¹ Buhârî, savm,23,24;Ebû Dâvûd, savm,33; Dârimî, Sevm,21; İbni Mâce, Siyâm. 19;Ahmed b. Hanbel, I,21.

²⁹² Nisa,4/20;

²⁹³ Beyhhakî, Sünenü’l-Kübra, VII,233;Heysemi, Mecmeu’z-Zevaid, IV,284.

²⁹⁴ Ahkaf,46/15.

taşınması ve süttten kesilmesi müddeti otuz aydır.”Bunun üzere Ömer kendi görüşünden dönüp Ali’nin reyine döner ve onula hüküm verir.²⁹⁵ (BC, II,488)

(259) قول زيد بن ثابت في مناظرته عمر في الجد والإخوة : نصيب لها لمثل .وجعلت اعتبره
ويأبى أن يمثل

Zeyd b. Sabit’in Hz.Ömerle dede ile kardeşler mirası hakkındaki tartışması: Ömer her ikisini de mirasta ki payda eşit değerlendiriyor; Zeyd b. Sabit ikisinin eşit görülmesine karşı çıkıyor.²⁹⁶ (BC, II,487)

İbni Abbas aşağıda ki hadisle dişin diyet ile parmakların diyeti kıyas yolu ile eşit olması gerektiğini ileri sürmektedir.

(260) ماروي عن ابن عباس أنه قال في وجوب تسوية عقل الأسنان وأن في مقدمها مثل الذي في مؤخرها. وإن اختلفت منافعها: كيف لم يعتبروا الأسنان بالأصابع عقلا سواء وإن اختلفت منافعها

İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre o. “dişlerin diyetinin eşitliği hakkında, faydaları farklı olsa bile başında ki olan, sonunda ki olan gibidir.” Devamında da İbn Abbas, “faydaları farklı olsa bile nasıl dişlerin diyet ile parmakların diyetini eşit olarak nazar-ı itibare almıyorlar” demiştir.²⁹⁷ (MS, II,244) (BC, II,487)

Nassın başlangıcı has sonu âmm ifade ederse veya tersi olursa hüküm birinin üzerinde verilir. Bâcî buna aşağıdaki hadisi delil verir.(BC, II,479)

(261) سئل رسول(ص) عن بئر بضاعة. فقال «:خلق الله الماء طهورا لا ينجسه شيء»

Bıdâa kuyundan Peygamber’e soruldu. “Allah suyu temiz yaratmıştır. Hiçbir şey onu kirletemez,” buyurdu. (BC, II,480)²⁹⁸

Burada lafzın sonu âmm olduğu için hüküm umum lafız üzerine hamıl edilmiştir. Hass olan başlangıcındaki lafza ise âlimler pek itibar edememiştir. (BC, II,480)

Gazzâlî kıyas’ın hüccet oluş ile ilgili aşağıda ki Hz.Peygamber ve sahabe hadisleri örnek delil getirir.

(262) «حرمت كل مسكر»

“Bütün sarhoş verici şeyleri haram kıldım.”²⁹⁹ (MS, II,236)

²⁹⁵ Beyhakî, Sünenu’l-Kübra, VII,442.

²⁹⁶ Beyhakî, Sünenu’l-Kübra, VI,227.

²⁹⁷ Ebû Dâvûd, Diyet,22;İbni Mâce Diyet,17; Dârimî, Diyet,17; Ahmed b.Hanbel, III,305,382.

²⁹⁸ Ebû Dâvûd, Tahâret,34; Tirmizî Tahâret,49; Nesâî, Miyah,1,2; İbni Mâce, Tahâret,76.

Şâri, sarhoşluk veren her şey haramdır. Şarap da sarhoşluk verdiği için oda kıyasla haramdır.(MS, II,236)

(263)وقد قال الرسول(ص)«أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا لا اله الا الله فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم الا بحقها»

H.z.Peygamber(sav) “Ben Allahtan başka Tanrı yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Böyle dedikleri vakit, haklı bir sebeple olması durumu hariç, canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar,”buyurdu. (MS, II,242)³⁰⁰

Bu hadiste Ebû Bekir ve sahabe H.z.Peygamberin halifesini H.z. Peygambere kıyas etmiştir. Zira H.z.Peygamber zekâtı kendisi için değil fakirlere alıyordu. Halife de hakların yerine getirilmesi için H.z.Peygamberin naibidir. Sahabe zekât vermeyenlerle savaşılması hususunda Ebû Bekrin icihadına dönmüştür. (MS, II,242)

(264) «لايتوارث اهل ملتین.»

İki ayrı din mensubu birbirine varis olamaz³⁰¹(MS, II,254)

(265)قال لأم سلمة وقد سئلت عن قبلة الصائم ألا أخبرته أني أقبل وأنا صائم.

Ümmü Seleme’ye oruçlunun öpmesinin hükmü sorulmuş, oda bu soruyu Peygambere sormuş Peygamber(sav) de “Onlara benim oruçlu iken öptüğümü söyleseydin ya!” diye karşılık vermiştir. (MS, II,254)³⁰²

Gazzâlî, bu hadisler bütün ümmetin bildiği ve kabul ettiği hadislerdir. Hiç kimse de bu hadisler için bir kusur ve inkâr gösterememiştir. Bu tür hadislerin mürsel olması bile hadise zarar vermez. Bu gibi hadislerin isnadını araştırmak bile gerekmez.(MS, II,254)

B-Kıyasın Delil Olduğuna Dalalet Eden İcmâ’î Deliller

Kıyasla amel etmede sahabenin sayılmayacak kadar icma örnekleri vardır. Bunları bazıları aşağıda verilmiştir. Bâcî bunları kıyasa delil olarak kullanır.

²⁹⁹ Buhârî, Edep,80;Müslim, Eşribe,67,68,69,70,73,74,75; Tirmizî, Eşribe 1,2; Nesâî, Eşribe,22,23, 53; farklı lafızlar için bkz Dârimî, Eşribe,5.

³⁰⁰ Buhârî, Zekât,1,Salât,28;Müslim, İmân,32;Tirmizî, İmân,1,2;Nesâî, Zekât,3, İmân,15;Dârimî, Siyer, 10.

³⁰¹ Ebû Dâvûd, Ferâiz,10.

³⁰² Ebû Dâvûd, Sevm,33; İbni Mâce, Siyâm,19; Tirmizî, Sevm,31; Mâlik, Muvattâ, Siyâm,19; Ahmed b.Hanbel, I,126.

(266) وقال عمر لأبي بكر: «أبسط يدك أبايعك وقال عمر بعد البيعة: «رضينا لدنيا من رضىه رسول الله لدينا»

Ömer Ebû Bekir'e, "Uzat elini sana bey'at edeyim. "Bey'attan sonra da Ömer, "dinimiz için Resulullah'ın(sav) hoşnut olduğu kişiyi dünyamız için seçtik," demiştir. (BC, II,508)³⁰³

(267) وقال علي والله لانتقيلك ولانتقيلك ارتضاك رسول الله (ص) لدينا أفلا نرضاك لدنيا

H.z.Ali "Allaha yemin onsunki ne seni küçültüyoruz ne de seni yükseltiyoruz. Resulullah seni dinimiz için seçti, biz de seni niçin dünyamız için seçmeyelim" demiştir.³⁰⁴ (BC, II,508)

(268) وقال أبو بكر للأ نصار: بايعوا أحدهذين الرجلين إماما عمر بن الخطاب أو أبا عبيدة بن الجراح .

Ebû Bekir'de Ensarlara hitaben "Şu iki adamdan biri ile bey'at ediniz. Ya Ömer b. Hattap veya da Ebû Ubeyd'e b. Cerrah'a bey'at ediniz," demiştir. (BC,II508,)³⁰⁵

H.z.Peygamberin vefatından sonra Müslümanları başına kim geçecek diye sahabe arasında tartışma olmuş, Muhacirler halifenin kendilerinden olmasını istiyor. Ensarlar da kendilerinden halifenin seçilmesini istiyor. H.z.Ebu Bekir Ensarlara hitaben, "Şu iki adamdan biri ile bey'at ediniz. Ya Ömer b. Hattap veya da Ubeyd'e b. Cerrah'a bey'at ediniz," demişti. Bu tartışma uzayıp giderken, H.z. Ömer "Allahın dinî için seçtiği kişiyi biz neden dünyamız için seçmeyelim" der. H.z. Ebubekir'e uzat elini bey'at edeyim, der. Bunun üzere bütün sahabe Ömer'e uyararak onu halife seçer. Bâcî, sahabe bu hükmü kıyasla vermiştir. Şayet bu konuda herhangi bir nass olsaydı orada bulunan o kadar sahabeden biri kalkıp söylerdi. Bu hüküm kıyasın hücceti için icmadır.(BC, II,508)

(269) أن عمر (ض) لم يعط لأخوة للأب والأم شيئاً في المسئلة الحمارية فقالوا: « هب أن أبانا كان حمارا » ألسنا من أم واحدة فورثهم

H.z. Ömer, Himariye meselesinde anne baba bir kardeşe mirasta bir şey vermedi. Bunun üzere onlar "Farz et ki babamız eşekti. Biz hiç değilse aynı anadan değil miyiz!"denilince Ömer onları hisseye(anne baba bir kardeşe verilen 1/3'lik) ortak kılmıştır. (MS, II,242)(MT, II,219)(BC, II,519)³⁰⁶

³⁰³ Tahric için bkz. dip not,217,263.

³⁰⁴ Buhârî,Fiten,2,Ahkâm,4;Müslim, İmârat,53.54.55;Nesâî, Tahrim,6;Dârimî, Siyer,75;Ahmed b. Hanbel, I,70,83;133.

³⁰⁵ Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülk, III,200.

³⁰⁶ Beyheki, Sünenü'l-Kübra, VI,232;el-Fetâvâ'l-Hindiye, VI,477.

H. Ömer, babanın oğlu ile annenin oğlunu mirasta eşit kabul etmemiştir. Kendisine yukarıda ki hadis hatırlayınca görüşünden vazgeçerek her ikisini de eşit kabul etmiştir. Ondan sonra H. Ömer, anne baba bir kardeşle sadece anne bir kardeşi anne'nin mirasından eşit paya sahip kılmıştır.(MT, I,219,220)

Araştırma yaptığımız dört kitap yazarı da aşağıda ki hadisleri kitaplarında kıyasın hüccet oluşuna icma'yi delil getirir.

(270) وأراد عمر أن يقضي في الجنين برأيه فذكر له قضاء رسول الله (ص) فقال: لولا هذا لقضينا فيه برأينا

Ömer cenin hakkında re'yi ile hüküm vermek istedi. Kendisine Peygamber(sav) cenin hakkındaki hükmü hatırlayınca Ömer “şayet bu hüküm olmasaydı, re'reyimiz ile hüküm verirdik,” demiştir. ³⁰⁷ (BC, II,519)(SR, II,66)

(271) وقضى عمر في الجد بأراء مختلفة حتى يروي عنه أنه قال: من أحب أن يقتحم جراثيم جهنم فليقل في الجد برأيه

Ömer, ced hakkında muhtelif birkaç görüş ile hüküm etmişti. Kendisine şu hadis rivayet edilince “cehennem diplerine girmek kimin hoşuna gidiyorsa dede hakkında kendi görüşü ile hüküm versin.” görüşünden vaz geçip dedeye 1/6 sehim ile hüküm etmiştir. (BC, II,519)(MT, II,221)(MS, II,243)³⁰⁸

(272) وروي عن عمر أنه قال: أقول في الجد برأيه

H. Ömer'den rivayet edildiğine göre, “dede hakkında reyimle hüküm(karar) ediyorum ve kendi reyimi söylüyorum,” demiştir. ³⁰⁹ (BC, II,519)

(273) وسوى أبو بكر (ض) بين الناس في العطاء. فقال له عمر: أتجعل من ترك دياره وماله وهاجر إلى الله ورسوله كمن دخل في الإسلام كرها الآن فقال أبو بكر: إنما أسلموا الله فأجرهم على الله وإنما هذه الدنيا متاع

Ebû Bekir, maaş(ata) konusunda ensar ile muhacirlerin eşitliğine rey ile hüküm vermiş, Ömer ise “Peygamber uğruna yurtlarını ve mallarını terk edenleri, İslama kerhen girenleri bir tutmayız” demiştir. Ebû Bekir, buna cevaben “onlar Allah için Müslüman

³⁰⁷ Tahric için bkz. dip not,22;

³⁰⁸ Dârimî, Ferâiz,10; Beyhakî, Sünenu'l-Kübra, VII,246; İbnu Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakk'in, I,380.

³⁰⁹ Beyhakî, Sünenu'l-Kübra, VIII,247.

olmuşlardır ve mükâfatları Allaha aittir.”Dünya ise ancak yetinmelidir” demiştir.³¹⁰
(BC, II,518)(MT, II,43) (MS, II,243)

Hız. Ömer halife olduktan sonra onları eşit tutmamış. Derecelerine göre onlara atâda bulunmuştur. Mustasfa, Hız.Ebubekir’in ictihadına göre atâ onların taâtlerinin mükafatı olmadığı için, atânın taât farklılığına göre değişmeyeceği görüşündedir. Hız.Ömer’in ictihadına göre ise şayet İslam olmasaydı bu atâya zaten hak kazanamayacaklardı. Onların bu açıdan farklı olmaları gerekir der.(MS, II,243)

Bacî, hadislerin hepsinde görünen odur ki, olaylar karşısında nâss olmadığı zaman sahabe kıyasa işi havale etmişler kararlarını kıyasla vermişlerdir. Daha sonrada hiç kimse de buna karşı çıkmamıştır.(BC, I,518)

(274) فأشرك عند ذلك بينهما في السدس

Bunun üzere Ebû Bekir aralarında südüle(1/6) hüküm etmiştir. (BC, II,518)(MS, II,243)³¹¹

Hız.Ebubekir, annenin annesini mirasçı kılıp, annenin babasını mirasçı kılmayınca, ensardan birisi “sen bir kadını öyle bir ölüden mirasçı kıldın ki şayet bu kadın ölmüş olsaydı adam ona mirasçı olmayacaktı. Yine sen bir kadını öyle bir adama mirasçı yapmadın ki, şayet bu kadın ölseydi adam bu kadının bütün bıraktıklarına mirasçı olacaktı,” demiş. Bunun üzerine Ebû Bekir görüşünden vazgeçip ikisini de “südüste” ortak kılmıştır. Şüphesiz Hız.Ebubekir, bu kararı kıyasla vermiş, hiç kimse de bu karara karşı çıkmamıştır. Bu da kıyasın icmaen delil olduğunu gösterir. (MS, II,243)(BC, II,518)

(275) عن أبي بكر (ض) أنه لما سأل عن الكلالة قال: قول فيها برأي فإن يكن صواباً فمن الله وإن يكن خطأ فمني ومن الشيطان والله ورسوله منه بريئان

Ebû Bekir, kendisine kelâle’nin ne olduğu sorulunca, “Ben bu konuda kendi görüşümü(re’y) söyleyeceğim. Eğer doğru olursa Allahtan, yanlış olursa benden ve şeytandandır. Allah ve Resulü bu görüşten beridir” demiştir³¹²(MS, II,243) (BC, II,518) (MT, II,220)

Hız. Ebû Bekr, kelâle’yi “baba ve çocuk dışındakiler” olarak açıklamıştır. (MS, II,243)

³¹⁰ İbn Sa’d Tabakâtü’l-Kübra, III,212,282.

³¹¹ Muvatta, Ferâiz,5;Beyhakî, Sünenu’l-Kübra,VI235.

³¹² Dârimî, Ferâiz,26;Ebu Davûd, Nikâh,31; Ahmed b.Hanbel IV,279.

(276) ومما يدل على ذلك أيضا جعل عمر بن الخطاب الأمر شورى في الستة الرهط: وعلي، وطلحة، والزبير، وسعد، وعبد الرحمن بن عوف

Yine buna delalet eden, Ömer b. hattap şura emrini Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Abdurrahman b. Avf olmak üzere altı kişilik guruba havale etmiştir. (BC, II,517)³¹³

Yine bu iki hadiste de sahabe reyle amel etmiştir. Sahabe'nin reyi üzere de icma gerçekleşmiştir. Çünkü hiç kimse de buna karşı çıkmamıştır.

Rivayet edildiğine göre Hz. Ömer, Şama sefere çıkmıştı, "Sereğ" denilen yere geldiği zaman kendisine Şam da veba olduğu söylendi. Bunun üzere Hz. Ömer, önce muhacirleri topladı onların görüşlerini sordu. Olardan kimisi ileri gitmeyin geri dönün, kimisi de Allahın kaderinden kaçılmaz dediler. Bunun üzere Hz. Ömer, onlara yanımdan gidin dedi. Sonra Ensarı çağırdı onlarda muhacirlerin dediklerini söyleyip aralarında ihtilafa düştüler. Hz. Ömer, onlara da gidin dedi. Sonra Şam fatihlerinin ileri gelenlerini çağırdı ve görüşlerini sordu. Onlardan iki kişiden başka farklı görüş ileri süren olmadı. Bunun üzerine Hz. Ömer, birini çağırdı insanlara Şama girilmeyeceği geceyi dışarıda geçireceğini duyurmasını emretti. Orada bulunan seçkin sahabe Ebû Ubeyd'e Hz. Ömer'e Allahın kaderinden mi kaçıyorsun? Bunun üzerine Hz. Ömer, Ya Ebû Ubeyd'e Keşke senden başka birisi bunu söyleseydi. Evet, Allahın kaderinden yine Allahın kaderine kaçıyoruz dedi. Daha sonra Hz. Ömer, ona şöyle bir misal getirerek muhatabını kıyas yolu ile ikna etmeye çalıştı. Şayet bir vadinin iki tane kenarı olsaydı, biri sert diğeri yumuşak olsaydı, Hangisini tercih etseydi onu Allah'ın kaderi ile tercih etmeyecek mi idin? Ebû Ubeyd'e evet dedi, işte biz de Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz dedi. Daha sonra Abdurrahman b. Avf bazı özel ihtiyaçlarını karşılamak için kayıp oldu. Sonra tekrar İçeri girerek şu hadisi rivayet etti;

(277) فقال سمعت رسول الله (ص) يقول: إذا سمعتم الوباء في أرض فلا تقدموا عليه وإذا وقع بأرض وأنتم بها فلا تخرجوا فرارا منه

Peygamber(sav) den duydum: "bir yerde veba olduğunu işittiğiniz zaman oraya gitmeyiniz. Şayet bir yerde veba varsa siz de o yerde ise oradan firar ederek çıkmayınız, buyurdu. (BC, II,517)(SR, I,332)³¹⁴

³¹³ Heysemi, Mecmeu'z-Zevaid, IX.77; Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülk, V,34; ibn Sa'd Tabakâtü'l-Kübra, III,195; Zehebî, Tarihu'l-İslam, II,62.

³¹⁴ Buhârî, Tıp,30; Müslim, Selâm,98,100; Mâlik, Muvattâ, Medine,22,24; Ahmed b.Hanbel, I,18, 30,192, 194.

Bâcîya göre orada mevcut bulunan sahabe Hz. Ömer'in görüşüne ittifak etmiştir. Burada icma halinde sahabe kıyası delil olarak kullandığını göstermektedir.(BC, II,517)

(278)وقال عمر لأبي بكر: أرايت لوجمعه وذكر مقتل أهل القرآن بايمامة؟ وأنه يخاف ألا يحضروا مشهدا إلا أصابهم مثل ذلك فيذهب القرآن وما عليك في ذلك ويأباه أبو بكر. وقوله: كيف أفعّل ما لم يفعل رسول الله (ص)؟ وإحضار زيد بن ثابت وما ذكره من كراهته مع أبي بكر لجمعه وقوله: لو كفلوني يومئذ نقل جبل تهامة لكان على أهون من ذلك حتى شرح الله صدر أبي بكر وزيد وجماعة لما رآه عمر

Hz.Ömer Ebû Bekir'e: Yemame harbinde Kur'an ehli(hafızlar)'nin öldüğün hatırlayarak Kura'nın iki kapak arsına toplanarak konulmasının uygun olacağı görüşünü iletti. Çünkü Ömer, Hafızların harbe şehit düşmesi gibi Kuranın da yok olması endişesini taşıyordu ve Kuranın toplanmasını da bir sakınca görmüyordu. Ebû Bekir ise bu işe karşı çıkıyor ve şöyle diyordu. Peygamberin yapmadığı bir işi ben nasıl yaparım? Zeyd b.Sabit ve Ebû Bekir ile beraber Kuranın toplanmasını hoş görmeyen diğerleri de hazır bulundular. Hz.Ebû Bekir: "Bana bir dağın taşımalarını yükleselerdi bundan daha kolay bana gelirdi. Nihayet Allah Ebû Bakirin Zeydin ve orada bulunan cemaatin gönlünü Ömer'in düşündüğüne (açtırdı)yatırdı.³¹⁵(BC, II,516)

Bâcî der ki, "kıyasla amel etmek ümmetin icma ile sabit olan en önemli şeylerden biridir. Dağınık halinde bulunan Kur'an sayfelerini, Hz.Ömer'in fikri ile Hz.Ebubekir tarafından iki kapak arasına toplanması bunu delilidir. Bütün sahabe bu işin sevaplı bir iş olduğuna ittifak etmişlerdir. İşte bu olay kıyasın hüccet olduğuna en önemli delilidir".(BC, II,515)

(279)وكذلك إجماعهم على جمع عثمان لهم على صحيفة أبي بكر ومصحفه وأخذ جميع المصاحف التي كان فيها تأويل وتذييل.

Yine sahabe Osman'ın Ebû Bekir döneminde toplanan sayfelerin ve Mushafları değişik tertipli nüshalarını toplayarak bir tek tertip ve nüsha üzerinde toplanması da sahabenin icma' ile olmuştur.³¹⁶(BC, II,516)

Bâcî sahabe burada Hz. Osman'ın görüşünde ittifak ederek , "Mushafların tek nüsha haline getirilmesi" sahabe'nin icma halinde ki kıyasıdır. Bu durum da İcmaen kıyasın hüccet olduğunun delilidir.

³¹⁵ Buhârî, Fedâil-Kur'an,3, Tirmizî, Tefsir,18; Ahmed b.Hanbel, I,13,V,188.

³¹⁶ Buhârî, Fedâil-Kur'an,3.

(280) وقال زيد بن ثابت حاورت عمر في الجد والأخ محاورة شديدة فجعل يأبى ويقول: أكون ابن ابني ابن ولا أكون أنا أباه. فضربت له في ذلك مثل: شجرة تتشعب من أصلها فرع غصن ثم تشعب من ذلك الغصن خوطان قلت فذلك الغصن يجمع خوطين ويغذ وهما دون الأصل. الا ترى يا أمير المؤمنين أن احد الخوطين أقرب إلى الآخر منه إلى الأصل

Zeyd b. Sabit dede ile kardeşin mirastan alacağı pay konusunda Ömer ile şiddetli bir münazara' tutuşmuşlar. Çünkü Ömer onları mirastan men ediyordu. Zeyd, Oğlun oğlu mirasçı olur da ben onun babası olarak niçin olmayayım? diyordu. O, Ömer'i ikna etmek için ağacı misal getirirdi; bir ağaç kökünden dallar dağılır sonra bu dallardan da iki tane çubuk ayrılır. Ben derim ki bu iki dal iki çubuğu da kapsar ve gıdalanır; onlar ise asıldan degildir. Ey Emirel mü'münin bu iki çubuktan hangisi diğerinden daha asla yakındır.³¹⁷ (BC, II,515)

Bacî, bu haberde teşbih ve temsil ve akıl yürütme vardır. Buda kıyastan başka bir şey değildir.(BC, II,515)

(281) وقول ابن عباس: «الآ يتقي زيد بن ثابت يجعل ابن الأبن ابنا ولا يجعل أب الأب أباً»

İbn Abbas: “Zeyd b. Sabit hiç mi Allahtan korkmuyor? Oğlun oğlunu oğul kabul eder(kılar) de babanın babasını baba kabul etmez.”³¹⁸ (BC, II,514)(MT, II,218)

(282) وكذلك روي عن علي أنه رجع إلى أن المال للجد وقال: إن حال الجد مع الإخوة كحال ابن الإبن مع الأخ في أنه وجود جميع الميراث.

Ali'den rivayet edildiğine göre, o, malın dedeye aid olduğuna dönmüş ve “mirasta dede'nin kardeş ile durumu, oğlun oğlu ile kardeşin durumu gibidir. Bunlar yanı oğlun oğlu mirasın tamamını alır.”³¹⁹ (BC, II,514)

Bâcî'ya göre, bu hadislerde teşbih ve temsil vardır. Nass'ın dışında kesin bir şeyle amel vardır. Başlangıçta her ne kadar aralarında ihtilaf olmuşsa da sonunda konu üzerine icma olmuş, hiç kimse de buna karşı çıkmamıştır. Bu da kıyasın hüccet olduğunu gösteren icma'î delildir.(BC, II,515)

Serahsî, Bâcî ve Gazzâlî fıkıh usulu müellifleri kitaplarında aşağıda ki hadisleri kıyas'ın delil olduğuna dair icmai delillere delil getirir.

(283) روي عن النبي (ص) أنه جلد شارب الخمر أربعين

³¹⁷ İbni Hazım, İhkam, V,170; İbni Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkin, I,212.

³¹⁸ Beyhakî, Sünenu'l-Kubra, VI,246.

³¹⁹ Buhârî, Ferâiz,9;Tirmizî, Ferâiz,10;Dârimî, Ferâiz,10,18,19,20; Beyhakî, Sünenu'l-Kubra, VI,248.

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav) “içki içene kırk(40) sopa vurmuştur.”³²⁰ (BC, II,512)

Bacî, Peygamberin bu hadisini zaif hadis olarak değerlendirir. Çünkü Peygamberden hiç kimse şarabın haddinin 40 kırbaç olduğuna dair hadis rivayet etmemiştir. Peygamber zamanınızdaki uygulamalar, şarap içene had, daha çok hurma dalları ile ayakkabı tekmeleri ile yapılmıştır. Aşağıdaki Hz.Ömer’in sahabe ile bu konuda ki istişaresi de bunu doğrular. Şayet böyle bir hadis olsaydı sahabe içki haddi konusunda kıyas yapmaz, hadisle amel ederdi.(BC, II,512)

(284)ومما أجمعوا عليه :حد شارب الخمر ثمانين·فإن عمرشوار الجماعة·فلم يكن عند احد من هم نص· ولو كان عندهم نص· لميسغ لهم كتمانهم عند مسألة عمر لهم عن الحكم فيه· فقال علي: أرى أن يجد حد المفترى وقاسه عليه وقال لانه إذا شرب هزي وإذا هزي افترى وإذا افترى وجب عليه الحد·

Sahabenin icma ettiği şeylerden biri de içki içenin haddi’nin seksen(80)kırbaç olduğudur. Ömer bir gurup sahabe ile istişare etti. Bu konuda onlardan hiçbirinin yanında naass yoktu. Şayet onlardan birinin yanında nass olmuş olsaydı, Ömer kendilerine bunun hükmünü sorduğu zaman gizlemeden söylerlerdi. Bunun üzere Ali, Şarap içen ne dediğini bilmeksizin ileri geri konuşur. Böyle ileri geri konuşan iftira eder. Dolayısı ile iftira edene iftira haddi uygulanır. Bana göre şarap içene iftira cezası verilmelidir, demiştir. (BC, II,512)³²¹ (MS, II,244)

(285)روي علي(ض)أنه قال: ما أحد يقام عليه الحد فيموت أجد في نفسي منه شيئاً الحق قتله إلا شارب الخمر· فإنه شيء أحدثناه أو وضعنا برأينا·

Hiz. Ali’den(r.a) rivayet edildiğine göre, “ Şarap içme haddi hariç had uygulanması sırasında ölenin ölmesinden sıkıntı duymadım. Çünkü Şarap içme haddini biz belirlemiştik. (BC, II,513)(SR, II,301)³²²

Yine Bâcî’ya göre, Hiz. Ömer ile Hiz. Ali bu konudaki hükmü kıyasla vermiş, Şarabı kazf’e kıyaslamış kazf’ın hükmünü ona uygulamıştır. Sahabeden hiçbiride bu karara karşı çıkmamıştır. Çünkü bu konu hakkında Ömer’e Hiz. Peygamberden herhangi bir nass gelmemiştir. Öyle ise bu hüküm kıyasın bariz bir şekilde delil olduğunu gösteren sahabe icma’i dir.(BC, II,512)

Bâcî aşağıdaki hadisleri de bu konu’ya delil getirir.

³²⁰ Buhârî, Hudûd,4; Tirmizî, Hudûd,14,15; Ebû Dâvûd, Hudûd,33,36.

³²¹ Muvattâ, Hudûd,15,19;Ebû Dâvûd Hudûd, 30,35; Ahmed b. Hanbel, III,449.

³²² Buhârî, Hudûd,4;Müslim, Hudûd,43,Îmân,37;Ebû Dâvûd, Hudûd,33,35, 36,Talâk,27;İbni Mâce Hudûd, 3,16,35,36,Talâk,27,Tirmizî, Îmân,11,Bir,30; Dârimî Hudûd,21; Nesâî, kasâme,39; Ahmed b. Hanbel, I,95, 135,136, 145 156, 239,245,I,431,500,IV,214,215.

(286) وقال لأبي بكر: ماذا تقول للربك وقدوليت علينا فظا غليظا

Ebû Bekir'e: "Başımıza (Ömer için) sert ve katı kurallı birini atandığın için Rabbine ne diyeceksin" denilmiştir. (BC, II,511)³²³

(287) وقال أبوبكر في خطبته: إن هذا الأمر لا يصلح إلا للقوي غير عنف وللين في غير ضعف

Ebû Bekir hutbesinde: "Bu iş ancak sert olmayan güçlü birine ve zaif olmayan yumuşak huylu birine uygundur," demiştir.³²⁴ (BC, II,511)

(289) وقد صرح أبوبكر في خطبته بأن ذلك منه على وجه الرأي والاجتهاد فقال: إني أختلف عليكم عمر فإن يعدل فذاك الظن به. وإن لم يفعل فأنا برئ والخير أردت

Ebubekir, Ömer'in ictihad ve reyi ile halife seçilmesine ilişkin hutbesinde bunu açıkladı. "Ben size halife olarak Ömer'i seçtim, Eğer adaletli olursa bu onun reyidir. Şayet adaletli olmasa ben ondan uzağım ve Allahtan hayır diliyorum" buyurdu. (BC, II,511)³²⁵

(289) وقد صرح عثمان بذلك عند إملا أبي بكر العهد لعمر قال: أُملي على عبد الله بن عثمان. آخر عهده بادنيا وقت يسلم فيه الكافر ويبر فيه ألفاجر واغمى عليه ثم أفاق. فقال: من كتبت؟ فقلت عمر بن الخطاب فقال: أكتب ما في نفسي ولو كنت كتبت نفسك لكنت لها موضعاً.

H. Osman, Ebû Bekir'in Ömer'in halife olması hakkında ki arzusunu şöyle açıkladı. "İsteğim, Abdullah b. Osman üzeredir, dünyadaki son ahdim kâfirlerin Müslüman olması ve fecirlerin(günahkârın) yok olmasıdır. Sonra kendinden geçti, tekrar kendine gelince; bana kimi yazdın diye sordu. Bende Ömer b. Hattap dedim. Bunun üzere Ebû Bekir, ben içimden geçeni yazdırıyorum. Şayet sen kendini yazsaydın sen de bu işe layıksın" dedi.³²⁶ (BC, II,511)

H. Ebubekir kendisinden sonra H. Ömer'i halife (veliaht) tayin etmesi tamamen kendi görüşü olduğunu ifade etmektedir. Onun bu görüşüne de kimse karşı çıkmamıştır. Bu konuda H. Peygamberden herhangi bir nass da gelmemiş. Buda gösterir ki kıyası bütün sahabe delil olarak kullanmıştır. (MS, II,244)(BC, I,511)

(290) أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا: « لا إله إلا الله فإذا قالوا ها عصموا مني دماءهم و أموالهم إلا بحقها

³²³ Suyûtî, Tarihu'l-Hulefâ, 82; Şehristânî, el-Milel ven-Nihal, I, 24; ibn Sa'd Tabakâtü'l-Kübra, III, 199.

³²⁴ Suyûtî, Tarihu'l-Hulefâ, 8.

³²⁵ Suyûtî, Tarihu'l-Hulefâ, 82; ibn Sa'd Tabakâtü'l-Kübra, III, 200; Zehebî, Tarihu'l-İslam, I, 388.

³²⁶ ibn Sa'd Tabakâtü'l-Kübra, III, 200; Taberî, Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk, IV, 53.

H.z.Peygamber(sav) “Ben Allahtan başka Tanrı yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Böyle dedikleri vakit, haklı bir sebeple olması durumu hariç, canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar,”buyurdu.³²⁷ (BC, II,510) (MS, II,242)

H.z. Ömer yukarıdaki hadisi delil getirerek, dinden dönen kişilere H.z.Ebubekir’in savaş açmasına karşı çıkmıştır. Daha sonra H.z.Ebubekir zekâtı namaza kıyaslayarak görüşünün hakliliğini söylemiş. Bütün sahabe de Ebubekir’in bu fikrine katılmış. Bu da kıyasın delil olduğu icmai delilden başka bir şey değildir.(BC, I,511)(MS, I, 243)

(291)وكان علي وعبدالله بن عباس يذهبان أولا على ماروي إلى أن لإخوة يرثون مع الجد وكان لا يرثهم عمر فضر باله مثلاً وقالاً: سال سيل فخلج منه خليج ثم تخلج من ذلك الخليج خليج

Ali ve Abdullah b. Abbas, kardeşlerin dede ile mirasçı oldukları halde Ömer, onları dede ile mirasçı yapmadıklarını rivayeti gelince öncelikle Ömer’e gittiler. Onu ikna etmek için şu misali getirdiler. Akarsudan bir kol ayrılır ondan da başka bir kol;” dediler.³²⁸ (BC, II,514)

(292)وروي عن زيد بن ثابت أنه قال: للأُم مع الأب والزوج ثلث مابقي وقال له ابن عباس: في أي كتاب الله وجدت ثلث مابقي. فقال له زيد: أقول بارأيي وتقول برأيك

Zeyd b. Sabit’ın rivayet edildiğine göre, “Zeyd koca ve ebeveyn meselesinde koca hissesini aldıktan sonra, kalanın üçte birini 1/3 anneye verince, Ibn Abbas ona, Kalanın üçte birini Allah’ın kitabının neresinde buldun, demiş, Zeyd, benim kanaatim de rey kaynaklı senin ki de” demiştir.³²⁹ (BC, II,525) (MS, II,245)

Yine bu meselede sahabe kendi görüşünü ayrı açıklamış, bu açıktan kıyastır. Zeyd “benim görüşümde kıyastır seninki de kıyastır der.” Buda gösteriyor ki sahabe kıyası delil olarak kullanmıştır. (BC, II,525)(MS, II,245)

Bâcî der ki, “Sahabenin ceddi(dedeyi)kız kardeşlerine kıyaslayarak aralarındaki uzun münakaşa ve tartışmalardan sonra hüküm vermesi kıyasın hüccet olduğuna bir icmadır. Çünkü onlar kendi aralarında temsil, mukayese ve tartışmalardan sonra bu sonuca varmışlardır. Bu durum kıyasla hüküm vermektir.” (BC, II,514)(MS, II,242)

³²⁷ Tahriç İçin, bkz, dip not,300.

³²⁸ Beyhakî, Sünenü’l-Kubra, VI,248;İbni Hazm, İhkam, VII,170.

³²⁹ Dârimî, Mukaddime,52; Beyheki, Sünenül-Kubra, VI,246.

(293) وكان عبدالله بن عباس يقول في الرجل يعقد على نفسه صوم التطوع ثم يبدو له يفطر إن شاء وان أمسك بعض اليوم ويقول: هو كرجل أراد أن يتصدق بدینار فتصدق بنصفه وأمسك النصف الثاني

Abdullah b. Abbas, başladığı nafil orucunu -ister hemen bozsun isterse günün bir kısmını tutuktan sonra bozsun fark etmez -bozan kişi için, “bir dinarı tasaddük etmeyi murad edip yarısını tasaddük ettikten sonra geri kalan yarısını bekleten kimse gibidir” demiştir. (BC, II,525)³³⁰(MS, II,245)

Yine İbnı Abbas Haricilere karşı hakem olayında aşağıda görüldüğü gibi kıyasla karşı koymuştur.

(294) إحتجاج عبدالله بن عباس على الخوارج لما قالت: لاحكم الاله ورسوله كلمة حق أريد بها باطل أليس الله أمرنا أن نحكم في جزاء الصيد وأن نحكم بين المرء وزوجه. فالحكم بين فئتين عظمتين من المسلمين والإصلاح بينهما أولي

Abdullah b. Abbas, hariciler “Allah’ın ve Peygamber’in hükmünden başka hüküm olmadığı” demeleri üzerine Ibn Abbas Batıla alet edilen hak bir söz, avın cezası hakkında hüküm etmemizi ve eşler arasında yine hüküm etmemizi bize Allah emretmedi mi? öyle ise iki büyük gurup arasında uzlaşma sağlamak ve onları barıştırmak daha evla(öncelikli) değilmi? diye haricilere kıyasla karşı koyar.³³¹ (BC, II,524)

(295) روي أن النبي (ص): نهى عن بيع الطعام قبل أن يقبض; فقال ابن عباس: ولا احسب كل شيء إلامثله فقال: أرأيتك دراهم بدرهم ولطعام مر

Rivayet edildiğine gör Peygamber(sav), “yiyecek maddelerinin kabızdan önce satılmasını yasakladı.” İbn Abbas, oyla sanıyorum ki her şey böyledir, dirhem dirhemledir ve yiyecek maddeleri de öyledir” demiştir.³³² (BC, I,524) (MS, II,245)

Sahabe yukarıdaki hadislerde olduğu gibi karalarını kıyasla vermiştir. Sahabe kıyası kullanırken hiç kimsenin karşı çıkmamış olması, kıyasın icmaen hüccet olduğunu göstermektedir.

³³⁰ Dârekutnî, I,176.

³³¹ İbni Hazım, İhkam, VII,175.

³³² Buhârî, Buyû,54;İbni Mâce, Ticâret,20;Tirmizî, Buyû,19;Nasâî, Buyû,60,72;Ahmed b.Hanbel, III,189,190.

Bâcî ve Gazzâlî aşağıdaki hadisleri de kıyasın hüccet oluşuna dair icmai delillere delil getirir.

(296) وقال ابن عباس في العول من شاء بأهله أن الفرائض لاتعول والذي أحصى رمل عالج عددا ما جعل الله في المال نصفاً ونصفاً وثلاثاً

Ibn Abbas avl hususunda “dileyenle tartışırım.” Şüphesiz feraiz avl değildir. Benim defalarca saydıklarım alıç denilen yerin kum taşlarıdır. Allah miras mala nısıf, nısfın nısıfı ve sülüsü koymamıştır. (BC, II,524)(MS, II,245)³³³

(297) وقال ابن عباس في دية الإنسان: كيف لم يعتبروا بالأصابع ديتها وحدة وإن اختلف منافعها

İbn Abbas, faydalarının farklı olduğu gerekçesiyle dişlerin diyetinin değişik olacağı hükmedenlere “niye parmakları nazar-ı itibare almıyorlar” demiştir. (BC, II,523)³³⁴(MS, II,244)

(298) وروي عن معاذ أنه دخل مع النبي (ص) في صلاة كان سبقه النبي (ص) ببعضها. فافتتح الصلاة معه ثم قضى ما فاتته فقال (ص): سن لكم معاذ سنة حسنة.

Rivayet edildiğine göre Muaz Peygamber(sav) ile beraber bazı rekâtlarını kaçırdığı namaza girdi. Önce Peygamber ile beraber namazını kıldı. Sonra kılamadıklarını rekâtlarını kıldı. Bunu üzere Peygamber(sav), “Muaz size güzel bir sünnet(adet) koydu.”³³⁵(BC, II,523)

Bâcî son hadis için, “sünneti haseneden” kasıt kıyastır der. Hz.Peygamber bile sahabenin yaptığı kıyası onaylamıştır, sahabeyi reye teşvik etmiştir. Bu da kıyasın hüccet oluşuna dalalettir. (BC, II,523)

Bâcî ve Gazzâlî, kıyasın sıhhatına dair icmai deliller başlığı altında aşağıdaki hadisleri delil gösterir.

(299) وكان ابن مسعود إذا أوصى بالقضاء لمن يليه أمره بالرأي وكان يقول: لا خير في القضاء فإن يكن فبا لكتاب والسنة وقضايا الصالحين وإن لم يكن شيء من ذلك فاجتهد رأيك

³³³ Dâremî, Feraiz,54; Beyhakî, Sünenu'l-Kubra, Ferâiz, VI,253.

³³⁴ Buhârî, Diyât,20; Tirmizî, Diyât,4; Dârimî, Mukaddime,22, Diyât,17,15; Mâlik, Muvattâ, Ukul,47; Nesâî, Kasame,35; İbni Mâce, Diyât,17,18.

³³⁵ Müslim, İlim,15; Nasâî, Zekât,64; Dârimî, Mukaddime,44; İbni Mâce, Mukaddime,14 ; Ahmed b.Hanbel, V,246.

İbn Mes'ud, kendisinden sonra gelenlere hükmü(kaza)tavsiye ettiği zaman re'y ile hüküm vermeyi emrederdi. "Yargı, kitap sünnet ve Salihlerin hükümleriyledir. Bunlardan hiçbirisi yoksa reyinle icihad et" diyordu. (BC, II,523) (MS, II,244)³³⁶

İbni Mesud, kadılık görevi alanlara, kitap, sünnet ve Salihlerin hükümlerin dışında, rey de bu hadis ile tavsiye ediyor ve dâhil eder.

(300) وقال ابن مسعود في بروع بنت واشق: لم يفرض لها صداق أقول فيها برأي فإن يكن صواباً فمن الله وإن يكن خطأ فمني ومن الشيطان

Yine İbn Mes'ud, mihrî belirlememiş olan Birva bt. Vaşık hakkında hüküm ederken, bunu reyimle söylüyorum. Şayet doğru ise bu Allahtan'dır. Şayet yanlış ise benden ve şeytandandır," demiştir.³³⁷ (BC, II,523)(MT, II,220)

(301) وقال علي في القضية: أفضى فيها برأي فإن وفق قضاء رسول الله (ص) فذلك والافقضي فسل رذل

Ömer de verdiği bir kara için, "Reyimle hüküm ediyorum. Şayet Peygamber'in hükmüne uygun ise o, ondandır. Şayet uygun değil ise kararım rezildir hatlıdır."³³⁸ (BC, II,523)(MT, II,220)

(302) أن عمر كان يشك في قود القتل الذي اشترك فيه سبعة فقال له علي يا أمير المؤمنين رأيت لو أن نفراً اشتركوا في سرقة أكنت قاطعهم؟ قال نعم يعني مثله ثم قويت هذه المسألة بعد نالك عند عمر وقال في جماعة قتلهم بواحد. لو تمالأ عليه أهل صنعاء لقتلتهم به

H.z.Ömer, bir cinayete karışan yedi kişiye kısas uygulamada tereddüdü vardı. Orada bulunan Ali "ey emire'l-müminin, şayet bir gurup insan bir hırsızlık olayına katılsaydı tamamının elini keser miydin? Evet dedi. Bunun üzere Ali bu da onun gibidir. Sonra bu mesele Ali'nin bu açıklamasından sonra Ömer'in yanında güçlü duruma geldi. Daha sonra Ömer, "bir kişiyi öldüren guruba hitaben, şayet San'a halkının tamamı bu olaya karışsaydı hepsine kısas uygulardım" demiştir. (BC, II,522)³³⁹

Bu son hadiste H.z. Ali, cinayete karışanların durumunu hırsızlık olayına iştirak eden kimselerin durumuna kıyaslayarak H.z. Ömer'i ikna etmeye çalışmıştır. H.z. Ömer de sonunda ikna olup H.z. Ali'nin görüşünü kabul etmiştir. Bu da sahabe'nin kıyası hüccet olarak kullandığını belirtir.

³³⁶ Nesâî, Kuddât,11; İbni Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkîn, 1,63,84; II,57,81;İbnı Abdul-Ber, Câmi'ul-Beyani'l- ilim, II,84.

³³⁷ Tahrîcî için bkz.dip not,15.

³³⁸ Ebû Dâvûd, Akdiye,7; Dârimî, Mukaddime,20; Ahmed b.Hanbel, I,59.

³³⁹ Mâlik, Muvattâ, Ukul,15;İbn Hazım, İhkam, VII,176.

(303) وروي عن علي أنه قال: اجتمع رأي ورأي أبي بكر وعمر في أم الولد أن لا تباع قال: وقد رأيت بيعهن. فقال عبدة السلماني: رأيك مع أبي بكر وعمر أحب إلينا من رأيك بانفراد

Ali'de rivayet edildiğine göre, “Ali, benimle Ömer’in görüşü ümmü veled’in satılamayacağı hususunda birleşmişti. Ne varki şimdi ümmü veled’in satılacağı görüşündeyim” demiştir. Bunun üzere, Ubeyd’e el-Selmanî, Ali’ye, Ebû Bekir ve Ömer’le beraber görüşün yalnız başına verdiği görüşten daha evladır. ³⁴⁰ (BC, II,521) (MS, II,244)(SR, II,133) (MT, II,220)

(304) وأما عثمان فإنه روي عنه أنه قال: إن تتبع رأيك فرأيك أسد وإن تتبع رأي من قبلك فنعم ذارأي.

Osman-verdiği bazı karalarla ilgili olarak-Ömer’e şöyle demiştir; Eğer kendi görüşüne tabi olduysan senin görüşün oldukça düzgün ve isabetlidir. Eğer senden öncekinin görüşüne (yani Ebû Bekir’in) görüşüne uyarsan, o çok daha güzeldir”. ³⁴¹ (MS, II,244)(BC, II,521)

(305) وكان عثمان يقضي في العيوب با لرأي وورث المبتوتة في المرضى با لرأي والاجتهاد.

Yine Osman uyup(kusurlu) konusunda da reyi ile hüküm verirdi. Osman, bain talakla boşanmış kadının(mebtüte) mirasçı olacağı rey ile söylemiştir. ³⁴² (MS, II,244) (BC, II,521)

(306) كتاب عمر في العهد لأبي موسى الأشعري الفهم: الفهم فيما تلجلج في صدرك مما ليس في

كتاب الله ولا سنته. اعراف الأشباه والأمثال ثم قس الأمور وأشبهاها بالحق

Ömer, Ebî Musa el-Eşarî’ye “Allah’ın Kitabında ve Peygamber’in sünnetinde olmayan hükümleri kalbine geldiği gibi ağzında geveleyip durma, benzer ve denk olanları iyice kavra sonra da işleri kendi reyinle birbirine kıyas et!” diye talim ve tavsiyede bulunmuştur. ³⁴³. (BC, II,521)

(307) وروي عن عمر أنه قال لأبي موسى الأشعري وقد كتب في قصة: هذا ما أرى الله عمر فقال:

أمحه وكتب هذا ما رأي عمر فإن يكن صوابا فمن الله وإن يكن خطأ فمن عمر

Ömer’den rivayet edildiğine göre, Ebî Musâ el-Eşarî, kendisine yazdığı bir kıssa hakkında; “ bu Allahın Ömer’e gösterdiği şey” diye yazınca, Ömer onu sil şöyle yaz.

³⁴⁰ Malik, Muvattâ; İtk,6; Beyhakî, Sünenu’l-Kubra, VI,348.

³⁴¹ Beyhakî, Sünenu’l-Kubra, VI,246.

³⁴² Beyhakî, Sünenu’l-Kubra, VII, 362.

³⁴³ Beyhakî, Sünenu’l-Kubra, X,135; İbnı Abdul-Ber, Câmi’u Beyani’l ilim, I,66; İbn Kayyim, İ’lâmü’l-Muvakkın, I,186; farklı lafızlar için bkz, Dârimî, Mukaddime,20; Nesâî, kuddat,11.

“Bu Ömer’in reyidir, şayet doğru ise Allaha’dır, yanlış ise Ömer’dendir,” demiştir.
³⁴⁴.(BC, II,521) (MT, II,381)

(308) واستشاره عمر الناس في امرأة المعيبة التي أرسل إليها فأجهضت جنبنا فأشار إليه بعض الصحابة أن لا شيء عليه. فقال علي: إن لم يكونوا اجتهدوا فقد غشوك وقاربوك وإن كانوا اجتهدوا فقد خطأوا ثم قال أما المأثم فأرجوا أن يكن عنك زائلا وأرى عليك الدية. فجعل عمر الدية على عاقلة قياسا على الخطأ. ولم يجعلها في ماله. ولا ببیت المال

Ömer’in zaptiye gönderilmesiyle korkuya kapılarak çocuk düşüren zanlı kadının durumu hakkında istişare de bulundu. Kimi sahabe ona bir şey gerekmez diye işarete bulundu. Bunun üzere Ali şayet onlar ictihad ehli değilseler seni aldatmışlar ve sana yaranmaya çalışmışlar. Şayet itihad etmişlerse hata yapmışlar. Suçluya gelince umuyorum ki ondan bu günah gitmiştir. Sanada diyet gerekir demiştir. Bunun üzere Ömer, hataen yaptığına kıyaslanarak diyetle hüküm etti. Ne malından nede hazineden ona beşi de vermedi.³⁴⁵ (BC, II,520)(MT, II,381)

Yukarda yazdığımız hadislerden ortaya çıkan şudur; Seçkin sahabe hakkında nass olmadığı konularda kararlarını kıyasla vermişlerdir. Onların bu kararlarına diğer sahabeden hiçbiri karşı çıkmamıştır. Bütün bunlar şunu gösterir, kıyas her dönemde nasdan sonra hüccet olarak kullanılmıştır.

(309) وكان من حكم عمر (ض) بالرأي : جلد أبي بكره والشهود على المغيرة بالزنا .

Ömer’in rey ile verdiği kararlardan biri de; “Ebû Bekire Müğir’eye zina suçlamasında bulunup da şahadet nisabını tamamlamadığı için celde vurmasıdır.”³⁴⁶ (MS, II,243)(BC, I,520)

Hz.Ömer burada hükmünü kıyasla vermiştir. Zina suçlamasında bulunup dört şahit getirmeyen kişiye iftira haddine kıyaslayarak celde uygulamıştır. (BC, I,520)

(310) وكان من عمل عمر (ض) المشهور بالرأي : جعله الشورى في السنة ووصية أهلها بما ذكره . وقوله: «فإن تأخر طلحة فأنفذوا أمركم. ولا تنظروا أكثر من ثلاثة. وإن انقسموا قسمين: فكونوا في القسم الذي فيه عبدالرحمن بن عوف وبايعوا من تختارونه. فإن خالف عليكم أحد فاضربوا عنقه. وقموا صهييا للصلاة بكم

³⁴⁴ Beyhakî, Sünenü'l-Kubra, X,116; İbn Kayyim, İ'lâmü'l-Muvakkîn, I,54; Farklı lafızlar için bkz, Dârimî, Feraiz,26;Ebû, Davûd, Nikâh,31;Ahmed b. Hanbel, IV,279.

³⁴⁵ İbnî Abdul-Ber, Câmi'u Beyani'l ilim, II,84.

³⁴⁶ Beyhakî, Sünenü'l-Kubra, Hudûd, VIII,234.

H.z.Ömer'in meşhur görüşlerindendir ki; şura meclisini 6 kişiden oluşturarak, onlara aşağıdaki tavsiyeleri hatırlatır: “Şayet Talha gecikirse hükümlerini infaz ediniz. Üç günden fazla da beklemeyin. Şayet iki guruba ayrılırsanız Abdurrahman b. Avf'ın içinde bulunduğu guruptan yana olunuz, onların seçtikleri ile bey'at ediniz. Şayet biri kararınıza karşı çıkarsa onun boynunu vurunuz, Süheybi de namaz kıldırmak için görevlendiriniz.”³⁴⁷ (BC, II,520)

Ümmet Şûra konusunda Ebubekir'in ve Ömer'in tesviyelerine ittifak halinde uymuştur. Hiç kimsenin karşı çıkması kıyasın icma'i delilidir.(BC, I,520)

(311)وقال عمر(ض) قاتل الله سمرة أماعلم أن رسول الله (ص) قال «قاتل الله اليهود حرمت عليهم الشحوم فجملوها وباعواها وأكلوا أثمانها.»

H.z.Ömer, “Allah Semure'nin canını alsın! H.z. Peygamber'in 'Allah Yahudilere lanet etsin! Onlara iç yağları haram kılınmıştı. Onlar da bu iç yağları biriktirip satıp parasını yediler.’dediğini bilmiyor mu?”³⁴⁸(BC, II,519)(MS, II,244)

H.z.Ömer burada şarabı iç yağa kıyaslamış. Bundan şarabın yasaklanmasının şarabın bedelinin de yasaklanması demek olduğu sonucunu çıkarmıştır.(MS, II,244)

(312)وروي عن عمر(ض) أنه قال في أول خلافته أيها الناس إن الرأي من رسول الله (ص) كان مصيبا إن الله كن يسدده وإنما هو منا الظن والتكلف.

H.z.Ömer halifeliğin ilk yıllarında insanlara, “Şüphesiz rey Peygamber(sav)'dense isabetli olur. Çünkü Allah onu doğrular, şayet rey bizdense zan ve tekellüften ibarettir” demiştir.³⁴⁹ (BC, II,519)

Bâcîya göre burada kıyasa karşıymış gibi gözüken Ömer'in sözünden maksat “araştırma yapmadan yapılan kıyastır.(BC, II,519)

(313)وروي ابن أبي ذيب عن سعد أن رجلا سأل ابن عباس عن الوتر فقال ابن عباس رأينا الله يحب من الأمور سبعا: فسبع سماوات وسبع أرضين وسبعة أيام وسبعة طواف بالبيت وسبعة الطواف بين الصفا والمروة وسبع حصيات

İbn Eb'i Zîyb Sa'd'den rivayet edildiğine göre, adamın biri İbn Abbas'a vitir namazı hakkında soru sordu. İbn Abbas'ta ona Allah'ın yedi işi sevdiğini gördük: “bunlar yedi

³⁴⁷ Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülk, V,34.

³⁴⁸ Buhârî, Enbiya,50;Müslim, Mesakat, 72;Dârimî, Eşribe,9;Mâlik, Muvattâ, Siretu'n-Nebi, 26, Buyû, 103, 112.

³⁴⁹ Ebû Dâvûd, Akdiye,7.

kat sema, yedi kat yer, haftanın yedi günü, yedi kere Kabeyi tavaf etmek, yedi defa safa ile Merve arasında gidip gelmek ve yedi taş alıp ta şeytana atmaktır,” demiştir.³⁵⁰ (BC, I,525)

İbni Abbas bununla vitir namazını yedi rekât olarak değerlendirmiştir. (BC, II,525)

C-Kıyası Kabul Etmeyenlerin Delilleri

Zahiri âlimlerinden Ebû Dâvûd, bazı şia âlimleri ve Nazzam gibi bazı mutezile âlimleri kıyası delil kabul etmezler. Onlara göre şer’i hükümlerde aklî delillerle amel edilmez. Ancak zarurî durumlarda akli delillere başvurulur. Şer’i hükümlerde ise zaruret yoktur asıllar vardır ve mustahabtır. Onlara göre kıyas da aklî bir delildir, Şerî meselelerde kullanılmaz.(SR, II,119)

Bunlar Kur’andaki aşağıdaki ayetleri görüşlerine delil getirirler.

ياايها الذين آمنوا لاتقدموا بين يدي الله ورسوله

Ey iman edenler Allahın ve Peygamberin önüne geçmeyin³⁵¹

وان تقولوا على الله مالا تعلمون

Allah karşı bilmeyeceğiniz şeyleri söylemenizi emreder.³⁵²

ولارطب ولايابس الا في كتاب مبين

Yaş ve kuru her şey Allahın ilmindedir.(lavhi mahfuzdadır)³⁵³

ولاتقف ماليس لك به علم

Hakkında bilgi sahibi olmadığınız bir şeyin ardına gitme.³⁵⁴

وان احكم بينهم بما أنزل الله

Aralarında Allahın indirdiği hükümlerle hüküm ver.³⁵⁵

وما اختلفتم فيه من شيء فحكمه الى الله

Anlaşamadığınız herhangi bir şey hakkında da hüküm Allah’a aiddir.³⁵⁶

³⁵⁰ Farklı lafızlar için bkz, Tirmizî, Vitir,5; Nesâî, Kiyamu’l- leyl,41,42;Ahmed b. Hanbel, I,370;

³⁵¹ Hucûrat,49/1

³⁵² Bakare,2/169,

³⁵³ Enam,6/59;

³⁵⁴ İsra,17/36;

³⁵⁵ Maide,5/49;

فان تنازعتم في شئ فردوه الى الله والرسول

Bir şey hakkında çekiştiniz mi hemen onu Allah’a ve Resulüne arz ediniz?³⁵⁷

تبيينا لكل شيء³⁵⁸ Her şeyi açıklayandır

Kıyasın hüccet olmadığını ileri sürenler görüşlerine aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(314) كقول ابي بكر (ض): أي أرض تقلني أو سما تظلني إذا قلت في كتاب الله برأيي

H.z.Ebû Bekir, “Allahın kitabı hakkında kendi şahsî görüşüm(rey) ile konuşursam hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni barındırır” demiştir. (MT, II,221)³⁵⁹ (BC, I,534)(SR, I,132) (MS, II,247)

(315) وقول علي وعمر (ض): من اراد ان يقتحم جرا ثيم جهنم فليقل في الجد برأيه

H.z.Ömer ve H.z. Ali’nin sözü: “Cehennem diplerine girmek kimin hoşuna gidiyorsa dede hakkında kendi görüşü ile hüküm versin.” (MT, II,221) (BC, II,519)³⁶⁰

(316) وقول علي (ض): لو كان الدين بالرأي لكان مسح بباطن الخف أولي من ظاهره

H.z. Ali’nin sözü: “Eğer din rey ile olsaydı, mestin içini meshetmek dışını meshetmekten daha doğru olur.” (BC, II,535)³⁶¹ (SR, I,132) (MT, II,221)(MS, II,242)

(317) وقول ابن مسعود (ض): يذهب قراؤكم وصلحاؤكم ويتخذ الناس رؤساء جهالا يقسون الامور بأرائهم (اوالم يكن بماكان)

İbn Mes’ud’un sözü: “İçimizde ki âlim ve Salih kişiler gidecekler ve insanlar kendilerine olmamışı olana kıyas eden(emirleri kendi reyleri ile kıyaslayan) cahil reisler edinecekler.”(MS, II,247) (BC, II,535)(MT, II,221) ³⁶²

(318) فمن ذلك حديث أبي هريرة (ض) أن رسول الله (ص) قال لم يزال أمر بني إسرائيل على طريقة مستقيمة حتى كثر فيهم أولاد شبان³⁶³ فقاسموا مالهم يكن بما قد كان فضلوا وأضلوا

Ebu Hüreyre’nin hadisi: Peygamber(sav) “İsrail oğulları doğru yol üzere devam ettiler, takı onların içinde yeni yetme cahil kişiler ortaya çıkıncaya kadar. Bunlar olmayanı

³⁵⁶ Şûrâ,42/10;

³⁵⁷ Nisa,4/59.

³⁵⁸ Nahl,16/89.

³⁵⁹ İbni Abdî'l-Ber, Cami’u Beyanil-ilim, II, 52; İbnı Hazım, İhkam, VI,41; İbni Kayyim, İlammu'l-Muvakki'in, I,53; Farklı lafızlar için bkz, İbni, Mâce, Zekât,11.

³⁶⁰ Tahrici için bkz dip not,308.

³⁶¹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 63.

³⁶² Buharî, İlim,34;Müslim, İlim,13;İbni Mâce, Mukaddime,8; Darimî, Mukaddime,26.

³⁶³ Buluğ yaşına varıp fakat adamlık yaşına varmamış genç.

olana kıyasladılar. Hem saptılar ve hem de sapıttırdılar,” buyurdu. (SR, II,120)(BC, II,532)³⁶⁴

(319) وقال رسول(ص) من فسر القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار

Peygamber(sav) “kim Kur’anı kendi reyî ile tefsir ederse cehennemde yerini hazırlasın,” buyurdu. ³⁶⁵(SR, II,121)

(320) حديث أبي هريرة (ض) أن رسول الله (ص) قال «تعمل هذه الأمة برهة بالكتاب ثم برهة بالسنة ثم برهة بالرأي فإذا فعلوا ذلك ضلوا

Ebû Hüreyre’nin Hadisi, Peygamber(sav) “Bu ümmet bir zaman Kitap ile bir zaman Sünnet ile ve bir zaman da kıyas ile amel edecektir. Bunu yaptıklarında da sapacaklardır,” buyurmuştur. ³⁶⁶(BC, II,531)(SR, II,121)(MS, II,258)

(321) «وقال ابن مسعود (ض) إياكم وأرأيت وأرأيت فإنما هلك من كان قبلكم في أرأيت وأرأيت

İbn Mes’ud: “Eraeyte Eraeyte (Senin görüşün ne sen ne dersi) diyenlerden sakının. Çünkü sizden öncekiler, Ereeyte Ereeyte dedikleri için helak(yok) oldular” demiştir. (SR, II,121)³⁶⁷

(322) قوله(ص): إذا أتيتم بشيء من أمر دينكم فاعملوا به وإذا أتيتم بشيء من أمر دنياكم فأنتم أعلم بأمر دنياكم

Peygamber(sav); “ Size dininizin emirleri ile(işleri ile) ilgili bir şey getirdiğim zaman onu alınız. Şayet dünyanızla ilgili bir şey getirirsem, siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz,” buyurdu. ³⁶⁸(SR, II,124)

(323) كما وقال ابن مسعود حين تحاكم إليه الأعرابي مع عثمان: أرى أن يأتي هذا واديه فيعطي به ثم إبلا مثل إبله وفصلانا مثل فصلانه. فرضى بذلك عثمان.

İbn Mes’ud, Arabî ile Osman arasında hakem olduğu zaman: “Bu vadiye getirip onun devesi gibi deve ve onun fuslânı(memeden kesilmiş deve) gibi fuslân vermeni istiyorum. Osman da buna razı oldu(kabul etti).³⁶⁹ (SR, II,134)

³⁶⁴ Buharî, İlim,34;müslim, İlim,13;İbni Mâce, Mukaddime,8;Darimî, Mukaddime,26.

³⁶⁵ Müslim, Münafıkun,40;Tirmizî, Tefsir,1; Ahmed. b.Hanbel, V,115.

³⁶⁶ Suyûtî, Câmi’u-Sağîr, I,449,r.3331; İbni Abdi’l-Ber, Cami’u Beyanil-ilim, II, 34; İbnî Hazım, İhkam, VI,51.

³⁶⁷ Dârimî, Mukaddime,22,23;bkz.Ebû Dâvûd, Edeb,35; Ahmed b.Hanbel, I,313.457.488,II,185,v,208.

³⁶⁸ Bu lafızla hadisi araştırdığımız kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz, Nesâî, Kudât,11; Müslim, Fedâil,140.

³⁶⁹ İbni Hazım, el-Muhalla, VIII,141;Darul Afai’lcedideti, thk: Lecnetulhyai’t Türaisil Arabî, Beyrut.

Serahsîye göre, yukarıdaki hadise dayanarak kıyası kabul etmeyenler, sahabe tarafında yapılan reyi hoş görü ve sulha hamleder eder. Yukarıdaki hadiste mahkemelik olan Osman’la bedevi, İbnu Mesut kıyasla aralarını sulh etmiştir. Sulh yolu ile yapılan bu re’ye hiç kimse karşı çıkmamıştır. Bu yolla yapılan kıyas da bağlayıcı hüküm olmaz.(SR, I,134)

(324) أن رسول الله (ص) خرج لصلح بين الأنصار فأذن بلال وأقام فتقدم أبو بكر (ض) للصلاة فجاء رسول الله (ص) وهو في الصلاة. فأشار على أبي بكر أن اثبت في مكانك³⁷⁰ (SR, II,134,135)

Kıyası kabul etmeyenlerin bir başka gurubu da şöyle iddiada bulunur; Nasıl ki Peygamber ve sahabeye bazı şeyler özel ise, kıyasla amel etmek veya kıyasla fetva vermek de belli kişilere özeldir. Bu kişiler için kıyas yapmak bir keramettir. Yukarıdaki hadisi de bu duruma örnek delil getirirler. Sünnet Peygamberin imametidir. Bu nass ile sabit olmuştur. Ebûbekr’in öne geçmesi ise rey ile olmuştur. Peygamberin Ebûbekr’e yerinde kal demesi yine nass ile sabit olmuştur. Daha sonra Ebûbekr’in Peygamber’e olan saygısından dolayı geri çekilmesi ise kendi re’yi ile olmuştur.(SR, II,134)

(325) قال علي (ض) في حد الشارب إنه ثبت بأرائنا

H.z.Ali şarabın haddi hakkında; “onun haddi, içtiğimizle sabit olmuştur” demiştir. (SR, II,135)³⁷¹

Kıyası kabul etmeyenler bu hadis için, “bu ancak sahabeye özel bir görüştür. ” Başkası aynı görüşte bulunamaz.(SR, I,135)

Yine kıyası kabul etmeyenler, aşağıda ki hadisleri de sahabeye özeldir, görüşüne bağlar.

(326) وكذلك عمرو بن العاص أصابته جنابة في ليلة باردة فتيمم هو وأصحابه مع وجود الماء ثم لم ينكر عليه رسول الله (ص) ذلك.

Amr b. As’a soğuk bir gecede cenabet isabet etti. O ve arkadaşları su olduğu halde teyemmüm yaptı. Sonra durumu Peygamber(sav)’e bildirdiler, Peygamber de karşı çıkmadı.³⁷² (SR, II,135)

³⁷⁰ Tahric ve tercümesi için, bkz, dip Not,276.

³⁷¹ Buhârî, Hudûd,4, Müslim, Hudûd,43,İmân,37;Ebû Dâvûd, Hudûd,33,35, 36,Talâk,27;İbni Mâce Hudûd, 16;Tirmizî, İmân,11,Birr,30.

³⁷² Buhârî, Teyemmüm,4.6,7; Ahmed, b. Hanbel, III,116.

(327) وأبوذر حين بعثه رسول الله (ص) مع إبل الصدقة إلى البادية أصابته جنابة فصلّى صلوات بغير طهارة إلى أن جاء إلى رسول الله (ص) قال رسول الله (ص): «التراب كافيك ولو إلى عشر حجج مالم تجد الماء»

Ebû Zerr'ıl-Gaffariyi Peygamber(sav) zekât develerin başında badiye gönderdiği zaman kendisine cenabet isabet etti. O da taharetsiz (abdest almadan) namaz kıldı. Durumu Peygamber(sav)'e gelip bildirince, Resulullah(sav), “ on sene bile olsa su bulamadığın zaman toprak sana yeterlidir,” buyurdu.³⁷³ (SR, II,135)

Kıyası kabul etmeyenler yukarıdaki iki hadiste ki hüküm sahabe'ye özel rey ile verilmiş hükümdür.

(328) جاء معاذًا يومًا وقد سبقه رسول الله (ص) ببعض الصلاة فتتابعه فيما بقى ثم قضى ما فاتته فقال رسول الله (ص): «ما حملك على ما صنعت» قال: وجدت على شيء فكرهت أن أخالفك عليه. فقال: «سن لكم معاذ سنة حسنة فاستنوها»

Muaz bir gün Peygamber(sav)'e bazı rekâtları kılmışken namaz kılmak için geldi ve namaza başladı. Sonra geri kalanı tamamladı.(kaçırdıklarını kaza yaptı) Bunu üzerine Peygamber(sav) Muaz'a “seni buna zorlayan ne idi” dedi. Muaz, “Seni bulduğum şey üzerine muhalefet etmek istemedim.” Bunun üzerine Peygamber(sav), “Muaz size güzel bir sünnet(adet) koydu, onu yerine getirin,” buyurdu. (SR, II,135)³⁷⁴

Aslında burada Muaz, nâss yerine kıyasla amel etmiştir, Hz.Peygamber de onun yaptığını doğru bulmuştur. Ancak kıyası kabul etmeyenler, bu Muaz'ın özel görüşüdür, kimseyi bağlamaz. Demişlerdir.(SR, I,135)

(329) ولما أراد علي أن يكتب كتاب الصلح عام الحديبية كتب: هذا ما صالح محمد رسول الله وسهيل بن عمر وعلى أهل مكة: قال سهيل: لو عرفناك رسولاً ما حربناك أكتب محمد بن عبد الله فأمر رسول الله علياً أن يحو رسول الله (ص) فأبى علي (ض) ذلك حتى أمره أن يريه موضعه. فمحا رسول الله بيده

Hız.Ali Hudeybe antlaşmanın metnini yazmak istediği zaman metin yazısına; “bu Muhammed Resulullah Süheyl b. Ömer ve Mekke halkı arasında varıldığı antlaşma” şeklinde yazdı. Süheyl: “Şayet seni Peygamber kabul etseydik seninle savaşmazdık. Muhammed b. Abdullah yaz dedi.” Bunun üzere Resulullah(sav) Ali'ye “Resulullah”

³⁷³ Buhârî, Teyemmüm,4,6,9; Ahmed, b. Hanbel, III,116.

³⁷⁴ Tahric ve Tercümesi için bkz.dip not.334.

ifadesini silmesini istedi, Ali de bunu silmek istemedi. Peygamber Ali'ye yerini göstermesini istedi ve kendi eliyle "Resulullah" ifadesini sildi.³⁷⁵ (SR, II,135)

Yine kıyası kabul etmeyenler, derki bu Hz. Ali'nin kendi özel görüşüdür. Başkasını bağlamaz. Aynı gerekçeyi aşağıda ki hadis için de ileri sürer.(SR, I,135)

(330)ولما أراد رسول الله أن يتقدم لصلاة على ابن أبي المنافق جذب عمر(ض) رداءه

Peygamber(sav), ölen münafık İbn Ubeyye'nin cenaze namazını kılmak isteyince Ömer onun abasını çekti.(yanı Peygambere engel oldu)³⁷⁶ (SR, II,135)

Sonra ayet Hz. Ömer'in görüşüne uygun olarak nazil olur.

(331)«ولا تصل على أحد منهم مات أبدا»

Münafıklardan ölen hiçbir kimse üzerine hiçbir zaman namaz kılma. (SR, II,135)³⁷⁷

(332)وقول عمر بن الخطاب (ض):«إياكم وأصحاب الرأي. فإنهم اعداء السنن أعتهم الأحاديث أن يحفظوها. فقالوا بالرأي. فضلوا وأضلوا

H.z.Ömer, reycilerden sakınınız, reyciler sünnetin düşmanlarıdır. Onlar hadisleri ezberlemeye güç yitirmedikleri için rey ile hüküm vermişler. Hem kendileri sapmış, hem de başkaları da saptırmışlardır.³⁷⁸ (BC, II,535)(SR, II,121) (MS,II,247)

(333)وقول أبي بكر: (ض) أنه لما سأل عن الكلالة قال: قول فيها برأي فإن يكن صوابا فمن الله وإن يكن خطأ فمني ومن الشيطان والله ورسوله منه بريئان

H.z.Ebû Bekir'in sözü: Kendisine Kelale hakkında sorulunca Ebû Bekir "Kelâle hakkında kendi şahsi görüşümü söylüyorum. Eğer doğru ise Allah'tandır. Şayet yanlış ise benden ve şeytandadır. Allah ve onun Resülü(sav) ondan uzaktır" demiştir. (SR, II,133)(MS, II,247)³⁷⁹ (MT, II,220,380) (BC, II,519,522)

Son hadisi kıyasın hem kabul edenler hem de karşı olanlar delil olarak kullanır. Kıyası kabul etmeyenler eğer kıyas delil olsaydı sahabe kıyas aleyhine görüş beyan etmezdi ve kıyas yapanları kınamazdılar. (BC, I,534)

³⁷⁵ Buhârî, Sulh,6,Cizye,19, Megazî,43;Müslim, Cihâd,90;Darimî, Siyer,64; Ahmed, b. Hanbel, IV,291.

³⁷⁶ Ahmed, b. Hanbel, III,438.

³⁷⁷ Tövbe,9/84.

³⁷⁸ Dârukutnî, III,246;Abdi'l-Ber, Cami'u, Beyanil-ilim, II,135;İbni Hazm, İhkâm, VI 42; Farklı lafızlar için bkz, İbni Mâce, Mukaddime,8; Dârimî, Mukaddime,17.

³⁷⁹ Ebû Dâvûd, Nikâh,31;Dârimî, Ferâiz,26;Ahmed, b.Hanbel, IV,279; Bkz, İbni Mâce, Feraiz,5.

Bâcî ve Gazzâlî, kıyası kabul etmeyenlerin görüşlerine aşağıdaki hadisleri kitaplarında delil gösterir.

(334) وروي عنه (ص) أنه قال: «من قال في القرآن برأيه فأصاب فقد أخطأ»

Rivayet edildiğine göre Peygamber(sav) “Kim Kuran hakkında reyî ile söylerse isabet etse bile hata etmiştir” buyuruyor.³⁸⁰ (BC, II,533) (SR, II,121)

(335) وروي عمرو بن أبي عمر عن المطلب بن حنطب وقال: قال رسول الله (ص) ما تركت شيئاً مما أمركم الله به إلا وقد أمرتكم به ولا شيئاً مما نهاكم عنه إلا وقد نهيتكم عنه

Amr b. Ebî Amr oda Muttalib b. Hantab’dan rivayet ettiğine göre, Peygamber(sav) “Size Allah’ın emirleri ile ilgili ne emir varsa tamamını emrettim ve size Allah’ın yasakları ile ilgili ne yasak varsa yine tamamını yasakladım” buyurmuştur.³⁸¹ (BC, II,533)

(336) وروي أبودرداء عنه (ص) أنه قال: «الحلال ما أحل الله والحرام ما حرم الله وما سكت عنه فهو عفو عنه إن الله لم يكن نسياً»

Ebû Derda Peygamber’den rivayet ettiğine göre, Peygamber(sav): “Helâl Allahın helâl ettiği şeylerdir, haram da Allah’ın haram ettiği şeylerdir. Hakkında hiçbir şey söylenmeyenler ise Allah tarafından af edilmiştir. Çünkü Allah bir şeyi unutmuş olamaz” buyuruyor.³⁸² (BC, II,532)

(337) وروي عنه (ص) أنه قال: لا تمسكوا علي شيئاً فإنني لا أحل إلا ما أحل الله ولا أحرم إلا ما حرم الله

Peygamber(sav)’den rivayet ettiğine göre, Peygamber(sav): “Benim ardıma sığınmayın(yanı beni yanlışlarına alet etmeyin) Çünkü ben Allah’ın Helal kıldığını helal, haram kıldığını de haram olduğunu söylerim” buyuruyor.³⁸³ (BC, II,532)

(338) وروي عن معاذ بن جبل أنه قال حين بعثه إلى اليمن: «إذا جاءك ما ليس في كتاب الله ولا سنة رسول الله فالكتب إلي حتى أكتب إليك في ذلك

Muaz b. Cebel’de rivayet edildiğine göre, Peygamber(sav) onu Yemen’e gönderdiği zaman ona: “Allah’ın Kitabında ve Resulullah’ın sünnetinde olmayan bir şey sana

³⁸⁰ Müslim, Munafıkun,40;Ebû Dâvûd, İlim,5;Tirmizî, Tefsir,1; Ahmed b. Hanbel, V,115.

³⁸¹ Şafiî, er-Risale, 87.

³⁸² İbni Mâce, Etime,60;Tirmizî, Libas,6.

³⁸³ Ahmed. b.Hanbel. III,202,291,IV,91,216; Heysemi, Mecma’u’z-Zevâid, I,171; Farklı lafızlar için bkz Tirmizî, Libas,6;İbni Mâce, Etime,60.

geldiği zaman onu bana yaz ki bende sana bu konuda yazayım” buyurmuştur. (BC, II,532)³⁸⁴

(339) وروى عن أبي هريرة عن رسول الله (ص): «أكذب الحديث الظن»

Ebu Hüreyre’nin Peygamber(sav)den rivayet ettiğine göre, Peygamber(sav): “Sözlerim en yalanı zandır” buyuruyor.³⁸⁵ (BC, II,532)

(340) وروى عنه (ص) أنه قال: «تفرق أمتي على بضع وسبعين فرقة أضرها على أمتي قوم يقيسون الأمور بآرائهم فيحللون الحرام ويحرمون الحلال»

Peygamber(sav)’den rivayet edildiğine göre, Peygamber(sav), “Ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacaktır. Bunların fitne bakımından en büyüğü işleri reyleriyle kıyas yapıp, haramı helal, helâlî de haram kılanlardır” buyuruyor. (BC, II,532)(MS, II,258)³⁸⁶

(341) فيما روى عنه (ص) أنه قال: «إن الله لا يقبض العلم انتزاعا ينتزعه من صدور الرجال ولكن يقبض العلم بقبض العلماء. وإذا لم يبق عالم اتخذ الناس رؤساء جهالا فأتوا برأيهم فضلوا واضلوا»

Peygamber(sav)’den rivayet edildiğine göre: “Allah ilmi adamların göğüslerinden çekip almaz. Ancak âlimlerin ruhlarını almakla ilmi yok eder(çekip alır). Nihayet hiçbir âlim kalmayınca, halk kendilerine cahil bir takım kimseleri reis edinirler. Onlara soru sorulduğunda reyleri ile cevap verirler. Kendileri de sapar halkı da saptırırlar. (BC, II,531)³⁸⁷

(342) وقال عبد الله ابن مسعود: إنكم إن عملتم في بينكم بالقياس أحللتهم كثيرا مما حرم الله وحرمت كثيرا مما أحل الله.

Abdullah b. Mes’ud: “Eğer diniz hususunda rey ile hüküm verirsiniz, Allah’ın haram kıldığı birçok şeyi helâl, helâl kıldığı birçok şeyi de haram kılarırsınız” dedi. (MS, II,248)(BC, II,535)³⁸⁸

(343) نهى عمر عن رواية الحديث فقال: أقلوا الحديث عن رسول الله (ص) وأنا شريككم فيه

³⁸⁴ Nesâî, Kuddât,11,Dârimî, Mukaddime, 20; İbni Mâce, Mukaddime,8.

³⁸⁵ Buhârî, Ferâiz,2,Vesaya,8,Nikâh,45 Edeb,57,58;Müslim, Birr,28;Tirmizî, Birr 56;Muvattâ, Hüsnü Huluk,15; Ahmed. b.Hanbel. II,245.287.312.342.365.440, 470, 482, 492.

³⁸⁶ Ebû Dâvûd, Sünen,1; İbni Mâce, Fiten,17; Tirmizî, İmân,18;Dârimî, Siyer, 75; Ahmed b.Hanbel. III,25.

³⁸⁷ Buhârî, İstiska,27,İlim,24,34,Fiten,25;Müslim, İlim,11,13; Dârimî, Mukaddime,26;İbni Mâce, Mukaddime, 8;Ahmed. b.Hanbel. II,257.261.288.313.428.524.530.539,V,266.

³⁸⁸ İbni Kayyim, İlammu’l-Muvakki’in, I,57;Heysemi, Mecma’u’z-Zevâid, VI,145.

H.z.Ömer Hadis rivayeti yasakladı; “Peygamberden az hadis rivayet ediniz, ben sizi gözetlemekteyim(Takip ve murakabe)” demiştir. (BC, II,538)³⁸⁹

Kıyası kabul edenler, Cahiz, Nazzam ve Ebû Dâvud Ez-Zahirî gibi kıyası kabul etmeyenlerin getirdikleri delillere şöyle yorum getirir. “Biz biliyoruz ki bütün sahabe kıyası icma halinde hüccet olarak kabul etmişler. Çünkü bu konuda onlardan bize açık ve meşhur yolla hadisler gelmiştir. Kıyasın reddi ile ilgili gelen hadisler ne muttasıl hadislerdir nede meşhur hadislerdir. H.z. Ömer “rey ashabından sakının” sözü de nâssa muhalif rey yapanlar içindir. İctihad ehliyetine sahip olmadan olu orta önüne gelen her kes kıyas yapmasın diye bu sözü söylemiştir. Çünkü biz biliyoruz ki H.z. Ömer kıyasa karşı değildir, tam aksine en çok kıyas yapan ve kıyasla hüküm veren sahabe’nin başında gelir.(BC, I,538)

Yine kıyası kabul etmeyenler aşağıda ki sahabe sözlerini de kendilerine örnek delil gösterirler.

(344)وروي عن مسروق أنه قال لا أقيس شيئاً بشيءٍ . أخاف أن تزل قدم بعد ثبوتها

Mesruk’tan rivayet edildiğine göre; “ben bir şeyi diğerine kıyaslamam, Çünkü bunu yaparak sağlam ayağını kaydırmaktan korkarım” demiştir. (BC, II,537)³⁹⁰

(345)ما وروي عن سهل بن حنيف أنه قال : اتهموا الرأي على الدين . فلقد رأيتني يوم أبي جندل ولو أستطيع أن أريد أمر رسول الله (صعلم) لرددته

Sehl b. Haneyf’ten rivayet edildiğine göre Sehl: “Din konusunda reyi itham edin, Ebî Cendel’in şehid edildiği gün beni görseydin, Peygamber’in emrini engellemeye gücüm yetseydi engellerdim” demiştir.³⁹¹ (BC, II,536)

(346)ما وروي عن عبدالله بن عمر أنه قال : اتهموا الرأي على الدين . فالنما الرأي مناظن وتكلف وإن الظن لا يغني عن الحق شيئاً

Abdullah b. Ömer’den rivayet edildiğine göre O, “Din konusundaki reyi itham edin. Bizim yaptığımız rey zorlama ve zandır. Zan ise hiçbir zaman hakikatin yerini tutmaz” demiştir.³⁹² (BC, II,536)³⁹³ (MS, II,248)

³⁸⁹İbn Abdi'l-Ber, Cami'u Beyanil-ilim, II,120.

³⁹⁰İbn Abdi'l-Ber, Cami'u Beyanil-ilim, VIII,32; İbn Hazm, İhkâm, VIII,32.

³⁹¹Buhârî, İtisam,7; Müslim, Cihâd,95,96;İbn Hazm, İhkâm, VI,45.

³⁹²Yunus,10/36;

³⁹³Heysemi, Mecma'u'z-Zevâid, VI,145;Farklı lafızlar için bkz, İbni Mâce, Rehûn,15;Ebû Dâvûd, Ekdîye, 7; Ahmed b. Hanbel, III,491.

(347) وقال عبدالله ابن مسعود: قراؤكم وصلحاؤكم يذهبون ويتخذ الناس رؤساء جهالا يقيسون مالم يكن بما كان³⁹⁴ (MS, II,247) (BC, II,535)

(348) وروي عن ابن عباس أنه قال : إن الله لم يجعل لأحد أن يحكم في دينه برأيه وقال الله تعالى لنبيه: «لتحكم بين الناس بما أراك الله»³⁹⁵ ولم يقل بما رأيت

İbn Abbas'ta rivayet edildiğine göre İbn Abbas: "Allah, hiç kimseye kendi dini hakkında rey ile hüküm verme yetkisi vermemiştir." Nitekim Allah Taala Peygamberine ' biz sana kitabı, insanlar arasında Allahın sana gösterdiği ile hükmedesin diye hak ile indirdik' buyurmuş, kendi görüşüne göre hükmedesin diye dememiştir.³⁹⁶ (BC, II,536)(MS, II,248)

(349) وروي عن ابن عباس أنه قال :إياكم والمقاييس فما عبدت الشمس والقمر إلا بالمقاييس

Yine İbn Abbas'tan bir başka rivayete göre de İbn Abbas: "Kıyas ölçülerinden uzak durun! Güneşe de kıyas ölçüleri sebebiyle tapınılmaktadır" demiştir. (BC, II,536)³⁹⁷ (MS, II,248)

Kıyası kabul etmeyenlere göre, temeli tahakküm, teabbüd, benzerler arası fark ve farklılar arasında birlik olan bir şer' de nasıl olur da kıyas ile tasarruf edilebilir. Kıyas delil olarak kullanılabilir. Kıyası kabul etmeyenler manevi gerekçelerine (akli delillerine) aşağıdaki hadisleri delil getirirler.

(350) في الذي ابتاع غلاما واستغله ثم رده الخراج بالضمان

Bir uşak satın alıp sonra onu (bir ayıp nedeniyle) geri iade eden kişi hakkında Hz: Peygamber(sav) "Gelir risk karşılığıdır" demiştir. (MS, II,256)³⁹⁸

(351) يغسل الثوب من بول الصبية ويرش من بول الصبي

H.z.Peygamber(sav): "Küçük kız çocuğunun sidiğinden dolayı elbisenin yıkanması gerektiğini söylerken, küçük erkek çocuğun bevleettiği elbiseye su serpiştirmenin yeterli olduğunu söylemektedir" demiştir.³⁹⁹ (MS, II,264)

(352) أيما رجل مات أو أفلس فصاحب المتاع أولى بمتاعه

³⁹⁴Tahric ve tercümesi için, bkz.dip not,361.

³⁹⁵Nisa,4/105.

³⁹⁶ İbn Abdi'l-Ber, Cami'u Beyanil-ilim, II,76; İbn Hazm, İhkâm, VIII,320.

³⁹⁷ Dârimî, Mukaddime22; İbn Abdi'l-Ber, Cami'u Beyanil-ilim, II,76; İbn Hazm, İhkâm, VIII,320.

³⁹⁸ İbn Mâce, Ticâret,43; Ahmed b. Hanbel, VI,80,208.

³⁹⁹ Buhârî, Vudû,59; Nesâî, Tahâret,189,190; İbni Mâce, Tahâret,77; Ebû Dâvûd, Tahâret,137; Ahmed b. Hanbel, VI,356.

H.z.Peygamber(sav): “Hangi adam ki ölür veya iflas ederse, mal/metâ sahibi, kendi malına daha layıktır” buyurmuştur⁴⁰⁰ (MS, II,271)

(353) من أعتق شركا له في عبد قوم عليه الباقي

Yine H.z.Peygamber(sav); “Kim ki, bir köledeki ortaklık payını(şirk) azad ederse, kölenin geri kalan kıymeti de kendi üzerine takdir edilir” buyurmuştur.⁴⁰¹ (MS, II,272)

(354) ويجب غسل من مني والحيض ولا يجب من البول والمذي

H.z.Peygamber(sav); “Meni ve hayız sebebiyle gusletmenin vacip olduğunu, sidik ve meziden dolayı gusletmenin gerekli olmadığını” söylemektedir⁴⁰²(MS, I,264). (MS, II,272)

(355) وافرقت في حق الحائض بين قضاء الصلاة والصوم

H.z.Peygamber(sav); “Hayız gören kadının, bu esnada geçirdiği namazları kaza etmesinin gerekmediğini fakat tutamadığı oruçları kaza etmesi gerektiğini söyleyerek ikisi arasında fark gözetmektedir.”⁴⁰³ (MS, I,264)

(356) وأوجب الكفارة بالظهار والقتل واليمين والأفطار

H.z.Peygamber(sav); “Zihâr, öldürme, yemin ve oruç bozma sebebiyle kefareti vacip kılmaktadır.”⁴⁰⁴ (MS, II,264)

Kıyası kabul etmeyenler, yukarıdaki hadisleri delil olarak kullanarak kıyası kabul edenlere karşı koyarlar. Onlar bu şer’in hemen her konusunda peygamberden gelen hüküm var iken nasıl olurda kıyasla hüküm verirler. Hemen her konudaki nassın, tahakküm, teabbüd olması mümkün olan bir şer’de, söylenmemişçi söylenmişe ilhak etmeye nasıl cesaret ve teşebbüs edebilir. Şayet kıyas hüccet olsaydı bu denli sahabe kıyasa karşı çıkmazdı. H.z.Peygamber de birçok hadislerinde kıyas yapmayı hoş karşılamamıştır. H.z. Ömer de sahabe’nin ileri gelenleri kıyasla fetva vermesin diye her birini ayrı beldelere göndermiştir. (MS, II,264)

Gazzâlî kıyası kabul etmeyenlerin suçlamalarına karşı, kıyası kabul edenleri şu şekilde savunmaktadır: Bizce, bütün sahabenin ictihad ettiklerini, rey ile görüş açıkladıklarını

⁴⁰⁰ İbni Mâce, Ahkâm,26; Ebû Dâvûd, Buyû,74.

⁴⁰¹ Buhârî, İtk,4,5;Müslim, İtk,1,3;Tirmizî, Ahkâm,14; Nesâî, Buyû,105; İbni Mâce, İtk,7.

⁴⁰² Buhârî, Ğasil,13,Vudû,64;Tirmizî, Tahâret,83,84;İbni Mâce, Tahâret,70; Dârimî, Vudû,115;Ahmed b. Hanbel, IV,87.110.111.112.

⁴⁰³ Buhârî, Savm,41;Müslim Hiyd,69;Tirmizî, Savm,67.

⁴⁰⁴ Müslim, Nezir,12,13;Ebû Dâvûd, Eymân,25; Tirmizî, Nezir,4; İbni Mâce, Siyâm, 14, Kefaret, 17, 18; Ahmed b. Hanbel, VI,144.

ve hüküm verenlere karşı çıkmadıklarını kesin delillerle açıklamıştır. Hatta bu hükümlerin bazıları “devlet başkanlığın bey’at yolu ile belirlemesi”, (Mushafların toplaması gibi)tevatür derecesine ulaşmıştır. Bunlar gibi tevatür olarak sabit olmayan olaylar ise, ümmet arasında hiç kimsenin karşı çıkmadığı sahih rivayet ile sabit olmuş ve sahabe’nin reye başvurmaları hususunda zarurî bilgi meydana getiren münferit olaylardır.

Bütün bunlar sahabe’nin ictihadla hüküm vermeleri hususunda şüphe götürmeyecek boyuttadır. Kıyası inkârla ilgili rivayetlerin pek çoğu kopuktur ve güvenir olmayan kişilerden nakledilmiştir. Hatta sahabe’nin ictihad lehinde ve aleyhinde rivayet ettikleri haberlerin tamamının sıhhat bakımından birbirlerine eşit olduğunu kabul etsek bile, sahabe’nin mütevatiren bilinen müşavere ve ictihadlarına başvurmak kıyasın hücceti için yeterlidir. Gazâlî’ye göre sahabe’nin inkâr ettiği rey’in nassa muhalif rey veya müctehid olmayan kişilerden sadır olan reylerdir. Şayet iki tarafın rivayetleri sahih ise, bu durumda her iki rivayetlerin aralarını uzlaştırmak gerekir. Kıyası kabul edenler de kıyasın bazı türlerini batıl olduklarını söylemektedirler. Oysa kıyası kabul etmeyenler kıyasın hiçbir çeşidini sahih olduğunu kabul etmezler.(MS, II,248,249)

II-KIYASIN HÜKMÜ

Kıyas yolu ile insanların hakkında konuştukları şeyleri Serahsî, dört guruba ayırır;1-Hüküm ve sıfat için gerekli olanlar2-İllet ve sıfat için şart olanlar3-Sıfatı ile beraber şer’ de Sabit olan hüküm 4- Meşru olduğuna her kesin ittifak ettiği Sıfatı bilinen hüküm. Serahsî’ye göre, kıyas sadece dördüncü kısımda gerçekleşir. Diğerlerinin lehinde ve aleyhinde kıyas olmaz. Hükümün ispatı için kıyas caiz olmadığı gibi hükümün kaldırılması için de kıyas caiz değildir. Çünkü bu tür hükümlerin vaz’i veya kaldırılması ancak nassla yapılır. Öyle ise ilk üç gurup için kıyas söz konusu olamaz. Çünkü hüküm için gerekli olanlar ancak nassla bilinir kıyasla bilinmez. Bu da ya nassın delaleti ile veya nassın müktedasi ile veya nassın işareti ile veya da nassın kendisi ile bilinir. (SR; II,193,194)

Serahsî, aşağıda ki hadisleri yukarıdaki açıklamaya delil getirir.

(357)قوله عليه السلام: «إني أدخلتهما وهما طاهرتان»

H.z.Peygamber(sav) Mesih için: “Onları temiz iken giyiyorum” buyuruyor. (SR, II,195)

Yukarıdaki hadise göre, abdestin bozulması ile ayaklarında meshi olan kimsenin ayaklarını yıkanması gerekmez. Çünkü ayaklar meshle örtülmüştür. Bu hükme delalet eden de yukarıdaki hadisın kendisidir, kıyas değildir. Kısaca bu hüküm nass'ın işaretidir.(SR, II,195)

(358) قوله عليه السلام (ص): «هذه صدقة تصدق الله بها عليكم فاقبلوا صدقته

Hız. peygamber(sav) seferi namaz için “bu Allah'ın size bahşettiği bir sadakadır (lutufdur).Sadakanızı kabul ediniz” buyurdu. ⁴⁰⁶ (SR, II,195)

Serahsîye göre âlimler, Seferi durum, namazın yarısını düşürür mü? Konusunda ihtilafa düşmüşler. Âlimler, bu bir hüküm koyma olduğu için kıyasla nefyi veya ispatı olmaz. Bu hükmü ancak nass koyar, nass kaldırır. Bu durumu da yukarıdaki hadis açıklamıştır. Hadsideki sadakadan maksat namazın kısaltılışıdır. Allah bunu Müslüman kullarına lütuf olarak kolaylık olsun diye vermiştir.(SR, II,195)

(359) قوله عليه السلام (ص): «إن الله تعالى زادكم آلاً وهي الوتر فصلوها ما بين العشاء إلى

طلوع الفجر

Hız.Peygamber(sav) “Vitir namazı için Allah Taala onu size ziyade yapmıştır.Onu Yatsı vakti ile tulû'l-fecr'a kadar ki süre içerisinde kılınız ” buyurdu. ⁴⁰⁷ (SR, II,194)

Serahsî, Vitir namazının beş vakit namaz üzerine ziyade farz konumunda olup olmadığı hususunda Hanefî âlimleri ihtilaf etmişler. Onlar bu durumun kıyasla nefiy ve ispatı mümkün değildir. Çünkü onlara göre bu bir hüküm içermektedir. Hüküm de kıyasla konulmaz. Daha sonra Ebul Hanife yukarıdaki hadisi delil getirerek konuya açıklık getirmiş, ortaya çıkan ihtilafta çözülmüştür.(SR, II,194)

III-KIYASIN RÜKÜNLERİ

Bütün usul kitaplarında kıyasın rükünleri dört tane dir diye geçer. Bunlar asıl, fer, illet ve hükümdür. Gazzâlî bunların her biri ile ilgili şartları ayrı zikir eder.

⁴⁰⁵ Buhârî, Vudû,49,Libâs,11;Müslim, Tahâret,79,80;Ebû Dâvûd, Tahâret,60;Ahmed b.Hanbel, II,358, IV, 245,251,255;Bkz.Muvattâ, Tahâret,40.

⁴⁰⁶ Müslim, Selât'ul-Müsafirîn,4;İbni Mâce, Selât,73; Nesâî, Taksir-i Selât,1;hmed b. Hanbel, III,141.

⁴⁰⁷ Tirmizî, Vitir,1;İbni Mâce, İkâmet,114.

A-Asıl ile İlgili Şartlar:

1-Aslın hükmü sabit olmalıdır.

2-Hüküm, Sem'i-Şerî bir yolla sabit olmalıdır.

3-Asıldan istinbat olunan şeyin illet olduğunun bilinmesine yarayan yol sem' olmalıdır.

4-Asıl, başka bir aslın fer'i olmamalı, aksine asıldaki hükmün sübutu nass veya icma ile olmalıdır.

5-Asıldaki illeti ispat eden delil, fer'e şamil olmayıp, asla mahsus olmalıdır

Gazzâlî ve Serahsî son maddeye aşağıdaki hadisleri delil gösterir.

(360) لَا يَقْتُلُ مُؤْمِنٌ لَكَافِرٍ

H.z.Peygamberin;“Kâfir karışlığında Müslüman öldürülemez” buyurur.⁴⁰⁸ (MS, II,326)

(361) لَا تَبِيعُوا الْبِرَّ بِالْبُرِّ إِلَّا سَوَاءً بِسَوَاءٍ

H.z.Peygamber;“ yiyecek maddesini yiyecek maddesi mukabilinde satmayın” buyurmuştur.⁴⁰⁹ (MS, II,326) (SR, II,167)

Bir Müslüman bir antlaşmalıyı, İslam fazileti bahane ederek “katil maktulden üstündür”, “Kâfir karşılığında Müslüman öldürülemez” hadisi ile kıyaslaması veya bütün yiyecek maddelerini “buğday’a kıyaslama dolayısıyla riba caridir” diyip, tümüne yukarıdaki hadise aynı illetle kıyaslamak gibi olmamalıdır.(MS, I,326)

6-Aslın hükmü ta'lil sebebi ile değişmemelidir.

7- Asıl kıyas yönteminden sapılarak sabit olmuş olmamalıdır. Çünkü kıyas harici olan şeye, başka bir şey kıyaslanamaz. “H.z.Peygamberin dokuz hanımla evlenmesi” gibi hükümler, özel hükümdür, üzerine kıyas yapılamaz. Gazzâlî, aşağıdaki hadisleri buna delil getirir. (MS, II,327)

(362) لَا تَخْمُرُوا رَأْسَهُ وَلَا تَقْرَبُوهُ طَيِّبًا فَإِنَّهُ يَحْشُرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَلْبِيَا

H.z.Peygamber(sav); “başını örtmeyin, ona koku da yaklaştırmayın. Çünkü o, kıyamet gününde telbiye yapıyor olarak hasredilecektir”.buyurmuştur.⁴¹⁰ (MS, II,327)

(363) زَمَلَهُمْ بِكُلِّ مَهْمٍ وَدَمَائِهِمْ

⁴⁰⁸ Buhârî, Diyet,31;Ebû Dâvûd, Diyet,147;Tirmizî, Diyet,16.

⁴⁰⁹ Tirmizî, Buyû,23;Müslim, Müsakât,81,82;Ahmed b. Hanbel, III, 50.66.97,V,314,320.

⁴¹⁰ Müslim, Hac,93; Ebu Dâvûd, Cenâiz,80; Nesâî, Cenâiz,41;İbni Mâce Menâsik,89; Dârimî, Menâsik,35.

H.z.Peygamber Uhud şehitleri için; “Onları üzerlerindeki elbiseleri ile ve kanları ile örtünüz” buyurmuştur. (MS, II,327)⁴¹¹

Yukarıdaki iki hadisteki hüküm Uhud şehitleri için söylenmiş özeldir. Şehitlerin dışında başka cenazelerin durumları bunun üzerine kıyas edilemez. (MS, II, 327)

Serahsîye göre kıyasın rüknü, nassla birlikte hüküm üzerine bina dilmiş vasıftır. Kıyas, ancak hüküm üzerine bina edilen bu vasıfla oluşur. Kısaca diğer kitaplarda illet dedikleri Serahasi vasıf diye nitelendirir.(SR, I, 175)

Aşağıdaki hadisleri de buna delil getirir.

(364)وقوله(ص):من أسلم فليسلم في كيل معلوم ووزن معلوم الى أجل معلوم

H.z.Peygamber(sav); “Kim selem yapıyorsa ölçüsü ve miktarı bilinen şeyle ve belli bir süre içinde selem yapsın” buyurmuştur ⁴¹²(SR, II,152)

Serahsî yukarıdaki hadisi delil alarak satılan malın satışının caiz olması için “malın satanın mülkünden olmasını” şart koşar. Aksi halde malım satışı caiz olmaz. (SR, II,152)

(365)وقوله(ص):إن الله أطعمك وسفأك

H.z.Peygamber(sav) oruçlu iken unutarak bir şey yiyen ve içen için “Şüphesiz Allah seni yedirmiş ve içirmiştir” buyurmuştur. (SR, II,154)⁴¹³

Orucun rüknü, kışının kendini nefsanî ve şehvanî arzulardan âli koymasıdır. Taammüden yiyen içen veya oruçlu iken cinsel ilişkide bulunanın orucu bozulur. Kefaret gerekir. Ancak unutarak bir şey yiyenin durumuna gelince yukarıdaki hadisi delil getirerek orucun bozulmayacağını Hanefîler hüküm eder. Cebren, uykuda iken başkaları tarafından orucu bozulan veya hataen orucunu yiyen kişinin durumuna gelince, bunu durumu da yukarıdaki nassa dayanarak hüküm verilebilirimi? Çünkü bu durumdaki olan kimse kendi iradesi ile orucunu bozmaz. Hanefîler, böyle bir kıyası kabul etmez. Onlara göre unutan oruçlu olduğunu bilmiyor. Ama diğerleri, oruçlu olduğunu bilir. Gününe gün tutar. Nasıl ki hasta olan adam oturarak namazını kılıyorsa ve iyileştikten sonra orucunu kaza ediyorsa hataen veya cebren orucu bozulanda orucunu gününe gün tutar. (SR, II,154,155)

⁴¹¹ , Nesâî, Cenâiz,82,Cihâd,27; Ahmed b. Hanbel, III,431.

⁴¹² Buhârî, Selem,7; İbni Mâce, Ticâret,59;Dârimî, Buyû,45.

⁴¹³ Buhârî, Savm,26;İbni Mâce, Siyâm,15; Dârimî, Sevm,23; Ahmed b. Hanbel, II,395,435,489,491.

(366) وقوله (ص): من افطرني رمضان فعليه ما على المظاهر

H.z.Peygamber(sav): “Kim taammüden Ramazan orucunu bozarsa ona zıhar kefareti gibi kefarete gerekir” buyurmuştur.⁴¹⁴ (SR, II,163)

Orucun rüknü, kişinin kendini nefsanî ve şehvanî arzulardan alıkoymasidir. Taammüden yiyen içen veya oruçlu iken cinsel ilişkide bulunanın hem orucu bozulur, hem de kefarete gerektirir. Çünkü kefareti gerektiren orucun rüknünün taammüden terk edilmesidir. Yukarıdaki hadisi de Hanefiler buna delil getirir. (SR, II,163)

(367) نهى رسول الله (ص): عن بيع الأبق وعن بيع الغرر

H.z.Peygamber(sav), “Kaçak köle ve betraz kölenin satışı yasakladı” (SR, II,175)⁴¹⁵

(368) ماروي أن النبي (ص): نهى عن بيع ماليس عند الإنسان ورخص في السلم

H.z.Peygamber(sav), “Kişinin yanında olmayan şeyi satmasını yasakladı. Fakat seleme ruhsat verdi.”⁴¹⁶ (SR, II,175)

(369) وقال النبي (ص): لا تتكح الأمة على الحرة

H.z.Peygamber(sav), “Cariye hür kadının üzerine nikâhlanamaz” buyurdu. (SR, II,175)

417

Serahsî, Hanefilere göre bu satışın yasak olmasının sebebi, hükmün üzerine bina edildiği mülkiyet vasfının olmamasıdır. Çünkü Hanefilere göre sahip olunmayan malı satmak yasaktır. Fakat satılan malın satanın mülkiyetinde olma şartı nass da mevcut değildir. Onlara göre bu hüküm nassın muktezasın da vardır. Çünkü nasslarda satıştan nikâhtan ve selemnden bahis etmektedir. Nassın muktezası satışı zikretmek satmayı, selemi zikretmek selem akdi ve nikâhı zikretmek nikâh akdini gerektirir. Bu bakımdan nassın muktezası ile sabit olan hüküm, nasla sabit olan hüküm gibidir (SR, II,175).

(370) وقوله (ص): لا يقضي القاضي حين يقضي وهو غضبان⁴¹⁸

⁴¹⁴ Bulafızla hadisi araştırdığım kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar içib bkz, Buhârî, Savm,29;Tirmizî, Siyam,27; Dârimî, Siyâm,18;Ebû Dâvûd, Savm,38; İbni Mâce, Siyâm,14;

⁴¹⁵ Bulafızla hadisi araştırdığım kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar içib bkz, Buhârî, Ferâiz,21,İtk,10; Müslim, İtk,16;Ebû Dâvûd, Ferâiz,14;Tirmizî, Buyû, 20, Velâyet,3; İbni Mâce, Ferâiz,15;Dârimî, Buyû, 36, Ferâiz,53;Muvattâ, İtk,20; Ahmed b.Hanbel, III,9,79;

⁴¹⁶ Buhârî,Buyû,55,EbûDâvûd,Talâk,7,Tirmizî,Buyû,19,Nesâî,Buyû,60;Ahmed b.Hanbel,V,252, 257,264;

⁴¹⁷ Mâlik, Muvatâ, Nikâh,29;

⁴¹⁸ Buhârî, Ahkâm,13;Müslim Akdiye.16; İbni Mâce, Ehkam,4; Tirmizî, Ahkâm,7; Nesâî, Kuddât,32; Ahmed b.Hanbel, VII, 36, 38.46.52;

H.z.Peygamber(sav),”Kadı kızgın iken hüküm vermesin” demiştir. (SR, II,178)(MS, II, 333)

Serahsî’ye göre, vasfın (illetin) yok olması ile hükmün yok olması, kıyasın rüknüdür. Bu hadiste ki illet kadı’nın kalbinin başka şeylerle meşgul olmamasıdır. Öfke anında kalbi meşgul olur yanlış hüküm verebilir, dolayısı ile kıyasın rüknü olan vasıf yok olur. İletinin yok olması ile hüküm de yok olur. (SR, II,178)

Aynı konuya aşağıdaki iki hadisi de örnek verir.

(371) نهى رسول الله (ص): عن صوم يوم النحر

H.z.Peygamber(sav), “Kurban bayramı gününde oruç tutmayı yasakladı” (SR, II, 175)⁴¹⁹

Bu hadiste kıyasın rüknü olan illet, böyle günlerde insanlar arası yakınlaşmayı ve kaynaşmayı gerektiren ziyafettir. Oruç ise bunu ortadan kaldırır. Dolayısı ile illetin kalkması ile hükümde kalkar.(SR, II,175)

(372) وقول النبي (ص): لو صبغة بن معبد(ض): «ضع يدك على صدرك واستفت قلبك فما حك في صدرك فدعه وإن أفتاك الناس به

H.z.Peygamber(sav),Vasebe b. Me’bed’e : “Elini göğsünün üstüne koy, kalbinden fetva iste. Gönlüne sıkıntı vereni terket. İnsanlar onunla fetva verse de.” buyurmuş. (SR, II,183)⁴²⁰

Bu hadis ile Peygamber kadı’nın hüküm verirken kalbinin da meşgul olması gerektiğini ifade eder. Çünkü adalet kalbin meşgul olup olmama vasfına bağlıdır. Diğer kuralların arzı kadı için ihtiyatıdır, amel etmesi caizdir.(SR, II,183)

B- Fer’ İle İlgili Şartlar

- 1-Aslın illetinin fer’de mevcut olması,
- 2-Fer’in sübut bakımından asıldan önce olmaması,
- 3-Fer’in hükmünün aslın hükmünden farklı olmaması,

⁴¹⁹ Buhârî, Savm,67,68,Edâhî,16,Eymân,32;Ebû Dâvûd, Savm,48,49;İbni Mâce Siyâm,36;Dârimî, Sevm, 43;Muvattâ, Hac, 136, Siyâm,36;Ahmed b.Hanbel, II,2,III,53, IV, 77;

⁴²⁰ Ebû Dâvûd, Nikâh,49; Ahmed b.Hanbel, II,149,541,V,151,422,114,251;

4-Fer'deki hüküm tafsilatıyla olmasa bile en azından genel hatları itibari ile nass ile sabit olabilecek şeylerden olmalıdır.

5-Fer'in hükmü nass ile belirlenmiş olmamalıdır.(MS, II,331)

C- Hüküm ile İlgili Şart

Hükümün şartı, şer'i bir hüküm olmasıdır.

D- İlet

Gazâli'ye göre illet; illetin duyularla algılanabilen geçici veya ayrılmaz bir vasıf olması veya mükelleflerin fiillerinden biri olması veya mücerret ya da birkaç vasıftan mürekkep bir vasıf olması caizdir.(MS, II,336)

“İnsanlar için bir maslahatı gerçekleştirmek veya onlardan bir mefsedeti savmak üzere hükmün konmasına sebep olan vasıftır der. İlet için aşağıdaki dört şartı ileri sürer.

1-İlet, varlığına ve yokluğuna kesin olarak hüküm edebilecek şekilde açık olmalıdır. Çünkü illet hükmün alametidir; hükmün bilinmesini illet sağlar.

2-İlet, munzabıt(istikrarlı)olmalıdır. Yani kişiden kişiye, durumdan duruma açık farklılıklar göstermeyen belirli, istikrarlı bir vasıf olmalıdır.

3-İlet hüküm için münasip bir vasıf olmalıdır.

4-İlet, “kasır” yanı asla mahsus bir vasıf olmamalıdır.⁴²¹ .

Yine Hanefîler kıyas yaparken, “nassın hükmünün başka bir nasla tahsis edilmemesi”ni şart koşar. Aşağıdaki hadisleri buna delil getirir. (SR, II,152)

(373)وقوله(ص):يامعشر بني هاشم إن الله كره لكم غسالة أيدي الناس وعوضكم منها خمس الخمس

H.z.Peygamber(sav), “Ey Haşim oğulları kabilesi, Allah size insanların elinin kirini kerih gördü ve onun karşılığında size ‘ humusun humusu’1/5 verdi” buyurmuştur.⁴²²
(SR, II,169)

(374) وقال (ص) في حرمة الصدقة علي بني هاشم:أرأيت لو تممضمت بماء أكنت شارب

⁴²¹ Zekiyüddîn Şa’ban, a.g.e, Mütercim, İbrahim Kâfi Dönmez s.138,139.

⁴²² Ebû Dâvûd, Edeb,124.

H. Peygamber(sav), Haşim oğullarına zekât'ın haram olduğu hakkında: “Ne dersin mazmaza (gargara) yapıp attığın suyu tekrar suyu içermiydin?” buyurmuştur. (SR, II,187)⁴²³

Zekât, H. Peygamber soyuna haram olmasının illeti, sadakanın insanları günahlardan temizleyen kullanmış su gibi malın kiri olmasıdır. Fakirin hakkıdır. H. Peygamberin necip sülalesine bunun verilmesi ise uygun düşmez. (SR, II,169)

Serahsîye göre, ta'lil nasıl ki nâssın füru'nun hükmünü değiştirmiyorsa aslının hükmünü de değiştiremez. Ta'lilden sonra hüküm eski haline döner. Şayet ta'lilden sonra hüküm eski haline dönmüyorsa bu ta'lil batıldır. Çünkü ta'lil aslın hükmünü değiştirmiştir. Çünkü kıyasın illetinin şartlarından biri de aslının hükmünün değiştirmemesidir. (SR, II,165)

(375) قوله (ص) للأعرابي في حديث كفارة الفطر: اعتق رقبة كلها أنت وعيالك

H. Peygamber(sav) karısı ile Ramazan da cinsel ilişkiye giren bedeviye kefareti için “bir köle azat et, bunun tamamı senin ve ailen içindir” demiştir. (SR, II,174)⁴²⁴ (MS, II,284)

Bazı âlimler, yukarıdaki hadisin hükmünü A'rabiye özel kılar. Kimi âlimler de bu hadisin illeti ile meşgul olur hükmü başkası için geçerli sayar. Hanefî âlimlerine göre ise bu hadisin hükmü illeti kabul etmez, hüküm A'rabiye özeldir, başkasına uygulanmaz. Gazâliye göre ise kölenin de hür gibi olduğu Resulullah bilindiği için, kölenin de oruç tutması gerekir. Zira orucun vacipliği açısından köle ile hür müşterektir. (SR, II,174)(MS, II,284)

(376) قال(ص): خمس يقتلن في الحل والحرم

H. Peygamber(sav): “Beş şey varki onlar ister ihramlı ister ihramsız halde de öldürülür.”⁴²⁵ (SR, II,171)

Hanefî âlimler, bu hadisi delil alarak, hadiste geçen beş sınıf dışındaki yırtıcı hayvanların illet yolu ile katlını caiz görmez. Şayet hükmü başka hayvanlar için geçerli kılsak böyle bir illet, nassın bir lafzını iptal eder. Çünkü nass hükmü beş ile sınırlı kılmaştır. (SR, II,171)

⁴²³ Tahrici için bkz, dip not,187;

⁴²⁴ Buhârî, Savm,29,30;Tirmizî, Savm,28;Dârimî, Siyâm,19;Ebû Dâvûd, Sevım,38; İbni Mâce, Siyâm, 14.

⁴²⁵ Müslim, Hac,66,67,68,69,70,71,72,73,76,77,78,79; Ebû Dâvûd, Menâsik, 39; Nesâî, Hac,83,84,86, 88, 113, 114. 116,117,118,119; Muvattâ,Hac,88,90, Ahmed b.Hanbel, III, 8.32,38, 48.50, 52, 54, 65, 77.

(377) أن النبي (ص): نهى عن بيع البر بالبر الا كيلا بكيلا

H.z.Peygamber(sav), “Buğdaya karşılık buğdayın satışına aynı ölçek ve miktar tartılması şartıyla izin vermiştir.”⁴²⁶(MT, II,248)

Ebu'l –Hüseyn el-Basri'ye göre haram oluşunun illeti “keyl” dır. Keyl de eşit olduğu zaman alış veriş caiz, fazlalık olduğu zaman ise haramdır. İşte aslında da fer’de de ortak illet “ Keyl” dır der. Hüküm onun üzerine icra edilir.(MT, II,248)

(378) وقال ابن عباس ألا يتقي الله زيد بن ثابت يجعل ابن الابن ابنا ولا يجعل أب الأب أباً⁴²⁷
(BC,II,555)(MT,II,218)

(379) وقال ابن عباس: كيف لم يعتبروا الأسنان بالأصابع عقلاً سواء وان اختلفت منافعها⁴²⁸
(BC,II,555)

Bâcî der ki, “Malikî âlimleri ictihadla hüküm verirken hükmün illetine delalet eden bir delilin bulunmasını şart koşar.” Onlara göre bu konuda ümmetin icmai vardır. Yukarıda ki iki hadisi de buna delil getirir. (BC, II,555)

(380) وقال (ص): أن ينقص الرطب اذا جف قالوا نعم قال: فلا اذا⁴²⁹
(BC,II,495)(MT,II,252) (SR,II,365) (MS,II,290)

Bâcî'ya göre burada alış verişin haram kılınmasının illeti, hurmanın eksilmesidir. H.z.Peygamber bu hadiste illetin ıstınbatına dikkatleri çevirmiştir. Çünkü H.z.Peygamber hurmanın kuruduğu zaman eksildiğini bilmez değildi. Belki o,burada illetin istinbatını öğretmek ve hükmü eşyalar üzerine icra etmek maksadı ile böyle söylemiştir. Gazâli, ise bu hadiste illete üç yönde tenbih vardır. a)Eğer talil amacı ile değilse, bu sözün ne için zikredildiği izah edilemez. b)H.z.Peygamberin “Öyle ise” sözü talil içindir. c) “felâ izen” sözündeki “Fâ” harfi takip ve sebep bildirme içindir.(MS, II,290)(BC, II,495)

(381) قوله (ص) في دم الاستحاضة: إنه دم عرق انفجر فتوضئى لكل صلاة⁴³⁰ (SR,II,149)

Bu Hadiste illet, nassın hükmünde dir. Yanı nassın hükmü illete delalet eder. (SR, II,149)

⁴²⁶ Müslim, Müsâkât,81,82,83,84; Tirmizî, Buyû,23,24; Ahmed b.Hanbel, III, 50, 66, 97.

⁴²⁷ Tahric ve Tercümesi için bkz.dip not, 318.

⁴²⁸ Tahric ve Tecemesi için bkz.dip not,297.

⁴²⁹ Tahric ve Tercümesi için bkz.dip not,289.

⁴³⁰ Tahric ve tercümesi için bkz.dip not.259.

(382) قوله (ص) في السمن الذي وقعت فيه فأرة: "ان كان جامدا فألقوها وماحولها وكلوا ما بقي وان مانعا فأريقوه. "

Fare'nin yağ içerisinde ölmesiyle ilgili olarak Hz.Peygamberin "Yağ sıvı ise dökülür, katı ise hayvanın düşüp öldüğü kısım çevresiyle birlikte kesilip alınır" buyurmuştur.⁴³¹ (SR, II,149) (MS, II,283)

Yukarıdaki hadiste, civardaki necasetin atılması nass'ın illetine işaret edilmiştir. Buradaki illet nâssın delaleti(Fahva'l-nass) ile sabit ölmüştür. Aynı hüküm bal içinde eğer katı bal ise geçerlidir. (SR, II,149) (MS, II,283)

(383) قوله (ص) لبريرة: ملكت بضعت فأختاري

H.z.Peygamber(sav), Berire'ye, artık kendine sahip(hür) birisin nikâhına(namusuna) sahip ol; ona göre seçimini yap" buyurmuştur.⁴³² (SR, II,149)

Serahsî'ye göre bu hadisteki illet nass'ın kendisi ile sabit ölmüştür. (SR, II,149)

(384) قوله (ص): "الخمير من هاتين"

H.z.Peygamber(sav) . "Hamır şu iki şeydendir" buyurmuştur.⁴³³ (MT, II,274)

(385) قوله (ص): "حرمت الخمر لعينها والسكر من كل شراب"

H.z.Peygamber(sav), "Hamr bizatihi haramdır Sarhoşluk ise bütün içeceklerden olabilir." buyurmuştur. (SR, II,149)⁴³⁴

Serahsî'ye göre sarhoşluk yapan bazı içeceklerdeki haramlık ve necaset vasfı hamır'da sabit bulunan hüküm için de illet ve geçiş olamaz. Onlardaki necaset ve haramlık hamr'da ki gibi değerlendirilemez. Çünkü hamr'da ki haramlık ve necaset hamr'ın kendisindedir. Diğerlerinde ki durum ise sonradan meydana gelmiştir. (SR, II,149)

Gazâli da kıyasın illetini ortaya koyma başlığı altında aşağıdaki hadisleri örnek getirir.

(386) كقوله رسول الله (ص) ادوا الخياط و المخيط

H.z.Peygamber(sav), "İğne ve iplikte olsa geri iade ediniz" demiştir. ⁴³⁵(MS, II,281)

⁴³¹ Buhârî, Zebâih,34;Tirmizî, Et'ime,8; Ebû Dâvûd, Et'ime,47; Nesâî,Fer'10; Ahmed b.Hanbel, I,233,265 .90,VI,230.

⁴³² Bu lafızla hadisi kaynaklarda bulamadık. Farklı lafızlar için bkz, Buhârî, Nikâh,58;Müslim, Cihâd,32; Ahmed b.Hanbel, V, 154 67, 178.

⁴³³ Buhârî, Eşribe,2.3,5;Müslim, Eşribe,15;Ebû Dâvûd, Eşribe, 3,4;Tirmizî, Eşribe,8;İbni Mâce, Eşribe, 5;Dârimî, Eşribe,7; Ahmed b.Hanbel, III,8,IV,279,474.

⁴³⁴ Nesâî, Eşribe,48; Ahmed b.Hanbel, II,25.

⁴³⁵ Ebû Dâvûd, Cihâd,121; İbn Mâce, Cihâd,34;Muvattâ, Cihâd,22.

(387) كقوله رسول الله (ص): العينين وكاء السه فإذا نامت العينان استطلق الوكاء.

H.z.Peygamber(sav), “Göz dünürün bağıdır. Gözler uyursa, bağ boşanır” demiştir.
⁴³⁶(MS, II,281)

İlk iki hadiste meskût’un hükmü, mantûktan daha uygundur. H.z. Peygamber “iğne ve iplikte olsa geri iade ediniz” sözü ganimetlerde az veya çok olmasına bakılmaksızın hıyanetin haramlığını anlatılmaktadır. H.z.Peygamber yukarıdaki ikinci hadiste “göz dübürün bağıdır. Gözler uyursa, bağ boşanır” sözünden kasıt cinnet getirme, bayılma, sarhoşluk ve aklı izale eden her şey ilgili hükme uykudan daha uygun düşmektedir.
 (MS, II,281)

Gazzâlî, bazen de meskûtûn anh’in,mântûkun bihe denk olup, mântûkun bihten daha evla veya daha aşağı olmaması durumunda “ meskûtûn anh” aslın anlamında dır der.Buna aşağıdaki hadisleri örnek getirir.⁴³⁷ (MS, II,283)

(388) قال رسول الله (ص): من اعتق شركاله في عبد قوم عليه الباقي

H.z.Peygamber(sav), “Kim bir köledeki otaklık hakkını(şirk) azad ederse, kölenin geri kalanı değeri kendi üzerine kıymetlendirilir” buyurmuştur.⁴³⁸ (MS, II,283)

Gazzâlî, cariye de bu hususta köle anlamındadır. (MS, II,283)

(389) قال رسول الله (ص): إيمارجل أفلس أو مات فصاحب المتاع أحق بمتاعه

H.z.Peygamber(sav), “hangi erkek ki, iflas eder veya ölürse, mal sahibi kendi malına daha hak sahibidir” buyurmuştur. (MS, II,283) ⁴³⁹

Gazzâlî, bu konuda kadında aynı anlamındadır. (MS, II,283)

(390) قال رسول الله (ص): من باع عبدا وله مال فماله للبائع إلا أن يشترطه المبتاع

H.z.Peygamber(sav), “kim bir kölesini satarsa, kölenin de kendine ait malı varsa, müşteri bunu şart koşmadıkça bu mal satıcıya aittir” buyurmuştur.⁴⁴⁰ (MS, II,283)

Gazzâlî, bu hadiste ki hüküm de cariye için de geçerlidir. (MS, II,283)

(391) قال رسول الله (ص): لا يجب على الحائض قضاء الصلاة دون الصوم

⁴³⁶ Ebû Dâvûd, Tahâret,79;Dârimî, Vudû,48; İbni Mâce, Tahâret,62.

⁴³⁷ Mütercim, Prof. Dr. Yunus APAYDIN,244.

⁴³⁸ Buhârî, İtk,4,5;Müslim, İtk,1,3;Tirmizî, Ahkâm,14; Nesâî, Buyû, 105; İbni Mâce, İtk,7.

⁴³⁹ İbni Mâce, Ahkâm,26 Ebû Dâvûd, ,Buyû,74.

⁴⁴⁰ Buhârî, Musâkât,17; İbni Mâce, Ticâret,31.

H.z.Peygamber(sav), “Hayız görmekte olan kadın, bu esnada tutamadığı oruçları kaza eder, fakat geçirdiği namazları kaza etmez” demiştir.⁴⁴¹ (MS, II,297)

Gazzâlî, hükme münasebetini ortaya koymak sureti ile illetin ispatı için yukarıdaki hadisi delil getirir. Bu kısma mülayim(Kendi cinsinin bu hükmün cinsinde etkisi bulunduğu ortaya çıkmış şeylerden ibarettir.) ismini vermektedir. Çünkü namaz çok olduğu için namazın kaza edilmesinde güçlük ve sıkıntı vardır. Bu cinsinin tesiri ile ortaya çıkmış bir şeydir.⁴⁴² (MS, II,297)(440)

E-Kıyasın İletini İspat Yolları:

Ebu’l-Huseyn el-Basrî’ye göre hükmün illeti iki yolla bulunur;

1-Sarih Lafızla 2-Mütenebbih yolla bulunur.

1)Sarih lafızla bulunan illet genelde nass da bulunan bir lafız çoğu zaman illet yerine geçer. Genelde bu da metinde ki(fâ)veya (li) harfleri ile belirlenir. Fa, bazen illetin başında olur, hüküm illetten önce gelir. Buna Ebu’l-Huseyn el-Basrî aşağıdaki hadisi delil getirir .(MT, II,251)

(392)قوله النبي (ص):"لاتخمروا رأسه ولا تقربوه طيبا فإنه يبعث يوم القيامة مليا

H.z.Peygamber(sav); “başını örtmeyin, ona koku da sürmeyin. Çünkü o, kıyamet gününde telbiye yapıyor olarak hasredilecektir”.buyurmuştur. ⁴⁴³ (MT, II,251) (MS, II,289,327)

Bu hadiste hüküm önce gelmiş illet sonra gelmiştir. Bazen fa hükmün başına gelir. Bu durumda illet önce hüküm sonra gelir. Bu durum da Ebu’l-Huseyn El-Basrî aşağıda ki hadisleri delil getirir.

(393) قال النبي (ص): زنى ما عزر فرجه رسول الله (ص)

H.z. peygamber(sav), “Mâiz zina etti de bunun üzere recmedildi” buyurdu. (MT, II,252) (MS, II, 291)⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Buhârî, Hayız,6, 20,Savm,41;Müslim, Hayız,69; Ebû Dâvûd, Tahâret, 104; Tirmizî, Tahâret,97; Nesâî, Hayız,17;Dârimî, Vûdu,102; İbni Mâce, Tehâret,119, Ahmed b.Hanbel, VI,231.

⁴⁴² Mütercim, Yunus APAYDIN; II.255.

⁴⁴³ Buhârî, Seyd,20,21,Cenâiz,19,21,Müslim, Hcc,93,94,96,98,100;Ebû Dâvûd, Cenâiz,80;Tirmizî, Hacc, 103,105;Nesâî, Cenâiz,41,Hacc,47,97-99,101;İbni Mâce, Menâsik,89;Dârimî, Menâsik,35;Ahmed b. Hanbel, I,215,221,286,328,333,346.

⁴⁴⁴ Buhârî, Ahkâm,19; Müslim, Hudûd,16;İbni Mâce, Hudd,9; Ebû Dâvûd, Hudûd,23;Dârimî, Hudûd,14; Ahmed b.Hanbel, VI,453,V,86,87.

(394) قوله (ص): "سها النبي (ص) فسجد

H. peygamber(sav), "Namazda yanıldı(unuttu da), akabinde secde etti" ⁴⁴⁵(MT, II,252)

(395) وقوله رسول الله (ص): «حكي في الود حكي في الجماعة

H. peygamber(sav), "Bir kişi hakkında verdiğim, hüküm, aynı zamanda toplum hakkında da geçerlidir" buyurmuştur. (MT, II,227)⁴⁴⁶

(396) وقوله رسول الله (ص) «:فيما سقت السماء العشر»

H. peygamber(sav), "Göğün suladığında ondabir1/10(üşür) vardır" demiştir. (MT, II,228)⁴⁴⁷

Ebu'l-Huseyn El-Basrîye göre, yukarıda ki hadislerde fâ hükmün başına gelmiştir, hükmün illetti hükümden önce gelmiştir.(MT, II,252)

Bacı'ya göre, şer'i illetler aslında illet olmadığı, hükümler için konulan birer emare veya alamet olduğunu iddia eder. Hakikatte ise far'ın hükmünü asla illet yolu ile katmak, fer'ın hükmünü asla işaret veya alamet yolu ile katmak arasında hiçbir fark yoktur. Sadece biri hükmü işaret yolu ile diğeri delalet yolu ile bağlar. Her iki durumda da illet aynıdır. Malikîler buna kıyası-şebah der. Aşağıdaki hadisi bu görüşüne delil getirir. (BC, II,553)

(397) ومما يدل على ذلك:رسالة عمر إلى ابى موسى الأشعري:"الفهم الفهم فيما تلجلج في نفسك

مماليس في كتاب ولا سنة . ثم اعرف الأشباه والأمثال فقس عند ذلك على أشبهها با لحق⁴⁴⁸

(BC, II,553)

Bazen şar'ı herhangi bir şeyin sıfatlarından biri ile başlar. Sonra sıfatlardan biri hükümde etkili olur. İşte Ebu'l-Huseyn El-Basriye göre etkili olan bu sıfat hükmünde illeti olur. Buna örnek delil olarak aşağıdaki hadisi getirir.(MT, II,254)

(398) وقول النبي(ص):"للراجل سهم ولل فارس سهمان

H. peygamber(sav), "Yaya'ya bir pay, atlıya iki pay vardır" buyurdu.⁴⁴⁹ (MT, II,254)

⁴⁴⁵ İbni Mâce, İkâmet,134;Nesâî, Sehv,23;Ahmed b.Hanbel, II,447.

⁴⁴⁶ Şîrâzî, Tahricü Ehadisi'l-Lüma, 81.

⁴⁴⁷ Buhârî, Zekât,55;Müslim, Zekât7; Ebû Dâvûd, Zekât,5,12; Tirmizî, Zekât,14; Nesâî, Zekât,25; İbni Mâce, Zekât,17;Dârimî, Zekât,29;Muvattâ, Zekât,33.

⁴⁴⁸ Tahric vetercumesi için, bkz, dip not,343.

⁴⁴⁹ Ebû Dâvûd, Cihâd,143;İbni Mâce, Cihâd,36; Ahmed b.Hanbel, III, 2, 41,72,80,143.

(399) وقول النبي(ص): "القاتل لا يرث

H.z. peygamber(sav), "Katil mirasçı olamaz" demiştir.⁴⁵⁰(MS, II,290)(MT, II,253)

(400) وقول النبي(ص): "لا يقضي القاضي وهو غضبان

H.z. peygamber(sav), Hâkim kızgın halde iken hüküm veremez" buyurdu. (MS, II,333)
⁴⁵¹(MT, II,253)

Bazen H.z. Peygamber iki şey arasını hükümde zikredilen sıfatla ayırır. Şayet zikredilen sıfat illet olmasa, o sıfatın zikredilmesi'nin bir anlamı olmazdı. Mütemed buna yukarıdaki son iki hadisi delil getirir. Hâkimin öfke halinde hükmü veya murisini öldüren katilin mirastan men'i "Katil ile öfke hali" hükmün illetidir. Şayet ikisi illet olmasa, zikir edilmeleri abes olur.(MT, II,253)

(401) أن النبي عليه السلام امتنع من الدخول عند قوم عندهم كلب فقيل: «فقل إنك تدخل على آل فلان وعندهم هر» فقال: إنها ليست بنجس إنها من الطوافين عليكم والطوافات

H.z. Peygamber(sav), yanlarında köpek bulunan bir topluluğun yanına gitmedi. Kendisine "ama sen yanlarında kedi bulunan filanların yanına gidiyorsun" deyince, Peygamber(sav), "kediler, necis değildir, Çünkü onlar etrafınızda dönüp dolaşan hayvanlardandır" buyurmuştur. (MT, II,252) (MS, II,256,289,) ⁴⁵² (SR, II,130)

Yukarıdaki hadiste de illet olan vasıf, en(ان) kelimesi ile zikredilmiştir. Gazzâlî, H.z. Peygamber her nekadar لأنها veya أجل أنها dememişse de tâlil ile ima edilmiştir. Çünkü eğer bu talil olmasaydı, tavaf vasfının zikretmenin bir faydası olmazdı. Serahsîye göre kedi için necis değildir hükmü, kedinin etrafta fazla dolaşmasından kaynaklanır. İnsan etrafından çok dolaştığı için ondan korumak güçleşmiş. H.z. Peygamberin bu hükmü Umum Belva'ya dayanarak vermiştir.(SR, II,130) (MS, II,289) (MT, II,252)

(402) قوله(ص): لا ربا الا فى النسبة

Rıba nesie satışında olur(MT, II,146)(SR, II,148)⁴⁵³

Sonra H.z. Peygamber başka bir bedel (Farklı cins) olduğu zaman faiz olmayacağını belirtmiştir. Faizin ancak aynı cins malda olduğunu ifade etmiştir. (SR, II,148)

⁴⁵⁰ Dârimî, Ferâiz,41; Tirmizî, Ferâiz,17; İbni Mâce, Ferâiz,8.

⁴⁵¹ Tahric ve tercümesi için bkz dip not,418.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, Tahâret,53,Miyâh,8;İbni Mâce, Tahâret,32; Dârimî, Vûdu,58; Muvattâ, Tahâret,13.

⁴⁵³ Tahric ve Tercümesi için, bkz.dip not,144.

Bütün Şer'i deliller, Kitap, Sünnet, İcm'a ve istinbata racidir. Gazzâlî, bunu üç kısımda inceler. Biz sadece konumuzla alakalı birinci kısım olan kıyasın illetinin nakli delillerle ispatını ele alacağız.

Gazzâlî'ye göre, İletinin naklî delillerle İspatı üç çeşittir.

1-Sarih Nutuk

Söylenen sözün içerisinde “ليكي لا يكون كذا, لي اجلي كذا, لي كذا” şunun için, şu yüzden, böyle olmaması için gibi tali sığalarından birisi gelmiş ise illet sarih olarak belirtilmiş olur.(MS, II,288)

Gazzâlî, buna aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(403) قوله (ص) إنما جعل الاستئذان لأجل البصر

H.z.Peygamber(sav), “İzin isteme göz için gerekli kılınmıştır” buyurmuştur. (MS, II,288)⁴⁵⁴

(404) وقال (ص): إنما نهيتكم لأجل الدافة

H.z.Peygamber(sav), “Kurban etlerini saklamanızı, gelen ziyaretçiler(dâffe) yüzünden yasaklamıştım” buyurdu. (MT, II,250) (MS, II,288) ⁴⁵⁵

2-Tenbih (İma ve dikkat çekme):

Bu ya hükümden önce vasıf söylenir. Gazzâlî ve Ebu'l-Huseyn El-Basrî, buna da aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(405) كقوله (ص) تمر طيبة وماء طهور

H.z.Peygamber(sav), “Temiz bir meyve ve temiz bir su” buyurmuştur.⁴⁵⁶ (MS, II,289)(MT, I,252)

H.z.Peygamber hükme tesir eden vasfı söylemiştir. Oda Üzüm şirasının haram olmadığı hükmü bu vasıfla belirtmiştir.

⁴⁵⁴ Buhârî, İstizan,11,Müslim Edep,41,Tirmizî, İstizan,17,Ahmed b.Hanbel, V,330,335.

⁴⁵⁵Tahrici için bkz.dip not,290.

⁴⁵⁶ Ebû Dâvûd, Tahâret,42,İbni Mâce, Tahâret,37,Tirmizî, Tahâret,65.

(406) وقال(ص): أن ينقص الرطب إذا جف قالوا نعم قال: فلا أذا (BC, II,495)(MT, II,252) ⁴⁵⁷ (SR, II,365)

Gazâlî'ye göre Hz.Peygamber “öyle ise olmaz” sözü ile üç yönde tenbih etmektedir. a)Eğer talil amacı ile değil ise, bu sözün ne için zikredildiği izah edilemez. b)Hz. Hz.Peygamberin “ öyle ise(izen)” sözü talil içindir. c)(فلاذن) sözündeki fâ harfi takip ve sebep bildirmek içindir.(MS, I,290)

Bazen de Hz.Peygamber bir soruya, o sorunun benzerini zikrederek cevap vermekte bu kabildendir. Gazzâlî, aşağıdaki hadisleri de buna delil getirir.

(407) وقال(ص): رأيت لو تممضت. ⁴⁵⁸.. (MS, I,290.)

(408) وقال(ص): رأيت لو كان على أبيك دين فقضيت ⁴⁵⁹ (MS, I,290)

3-Sebeplere Dikkat Çekmek

Hükümleri şart, ceza sıygası ile veya takip ve sebep bildirmek için gelen fâ harfi ile sebeplere dikkat çekmek sureti ile illeti istinbat etmektir. Buna da aşağıdaki hadisleri örnek olarak delil getirir. ⁴⁶⁰ (MS, I,291)

(409) وقال(ص): من أحيا أرضاً ميتة فهي له

Hz. Hz.Peygamber(sav) “Kim ölü bir araziye ihya ederse, o arazi onundur” buyurur. (MS, II,290) ⁴⁶¹

(410) وقال (ص): ومن بدل دينه فاقتلوه

Hz. Hz.Peygamber(sav) “kim dinini değiştirirse, onu öldürün” buyurmuştur. (MS, II,290) ⁴⁶²

(411) وقوله (ص): من فطر في رمضان فعليه ما على المظاهر ⁴⁶³ (SR, II,163)(MS, II,292)

(412) وقوله (ص): من مس ذكره فليتوضأ

⁴⁵⁷ Tahrici ve tercümesi için bkz.dip not,430, 289.

⁴⁵⁸ Tahrici ve tercümesi için bkz.dip not,423.

⁴⁵⁹ Tahrici ve tercümesi için bkz.dip not,291.

⁴⁶⁰ Tercüme, Yunus Apaydın, II,248,249,250.

⁴⁶¹ Buhârî, Hars,15, Ebû Dâvûd, İmârat,37,Tirmizî, Ahkâm,38, Muvattâ, Akdiye,26,27.

⁴⁶² Tahrici için bkz.dip not, 120.

⁴⁶³ Tahric ve tercümesi için bkz, dip not,414.

H. Hz.Peygamber(sav), “Erkeklik organına dokunan kişi, abdest alsın” demiştir.⁴⁶⁴
(MS, I,291)

(413)قال النبي(ص):زنى ما عذ فرجه رسول الله (ص)⁴⁶⁵(MT, II,252)(MS, II,280,291)

(414)قوله (ص):"سها النبي (ص) فسجد"⁴⁶⁶(MT, II,252)(MS, II,291)

Gazzâlî ya göre bütün bunlar sebep bildirmeye delalet etmektedir. Münasebet için gelmemiştir. Hadislerde geçen fa harfi sebep bildirmek için gelen takip fa sidir.

(MS, II,291)

Bütün bu açıklamalar ve kıyasla ilgili örnekler gösteriyor ki, hakkında nass olmadığı zaman Hz. Peygamberden başlayarak, sahabe tabiîn ve etbau'tabin olmak üzere her devirde kıyas İslam hukukunun dördüncü kaynağı olarak kullanılmıştır. Mesela Hz.Peygamber Bedir esirleri hakkına ki hükmü kıyasla vermiştir. Sonra Allah tarafından uyarılmıştır. Muazın hadisi de kıyas'ın delil olduğunun en güzel ispatıdır. Kıyasa karşı çıkan gerek sahabe ve gerekse diğer âlimler de hakkında nass olmadığı zaman kıyasa başvurdıklarını görüyoruz. Mesela Hz. Ömer kıyas hakkında çok titiz olmasına rağmen ganimetlerin dağıtımında kendi içtihadını kullanarak İslama öncelik sırasına göre pay vermiştir. Zahiriler gibi kıyası kabul etmeyenler bile yerine göre nas olmadığı zaman sahabenin görüşüne başvurarak dolaylı yolda kıyası işlemişlerdir. İslamın genel prensiplerin dışındaki kararların birçoğu, Ş'âri hakkındaki hükmü ümmete bırakmıştır. Dolayısı ile hakkında nas olmadığı konularda İslamın genel prensiplere aykırı düşmemek şartı ile karar, kıyasla verilecektir. Öyle ise ictihad ehliyetine ulaşmış her hangi bir müctehid, hakkında nas olmadığı konularda hükmünü kıyasla verir. Hz.Peygamberin hadisi gereğince isabet ederse iki sevab, isabet etmezse bir sevab kazanmış olur. Ayrıca Hz.Peygamberin bu hadisi İslam bilginleri ictihad yapmaya teşvik etmektedir. Zira ictihad bir akıl yürütmedir, düşüncenin önünü açmaktadır.

⁴⁶⁴ İbni Mâce, Tahâret,63,64,Tirmizî, Tahâret,61,62,Dârimî Vûdu,50, Mâlik, Muvattâ, Tahâret,58,60,62.

⁴⁶⁵Tahrîcî ve tercümesi için bkz.dip not,444.

⁴⁶⁶Tahrîc ve tercümesi için bkz.dip not,445.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLAF EDİLEN DELİLLER

I-SEDD-İ ZERAI

Sedd-i zerai, şer' ve fesada götürücü, sebep teşkil eden fiillerin men'i ve yollarının kapatılması anlamına gelir. Kısaca fesada vesile olan fiil, sahibinin kastına bakılmaksızın önlenir.⁴⁶⁷

Bacî, Sedd-i zerai'yi şöyle açıklar; bir şeyin dış görünüşü mubah görünür. Fakat o mubahı işlemekle kişi harama ulaşır. Bu bir adamın bir malı veresiye yüz (100) liraya satıp, peşin tekrar aynı malı elli(50) liraya almasına benzer. Böyle bir alış verişi kişiyi şüpheye götürür. Hanefî ve Şafiîler Sedd-i Zeraii delil olarak kabul etmezler. Malikîler aşağıdaki hadisleri delil getirerek Sedd-i zerai'yi hüccet olarak kullanırlar. Onlara göre mademki Hz.Peygamber harama benzeyen şeyleri terk etmemizi istemiştir, öyle ise kötülüğe yol açan vesileleri önlemek olan “Sedd-i zerai” ile amel etmek gerekir.(BC, II,568)

(415) قال النبي (ص): « الحلال بين والحرام بين وبينهما أمور مشتبهة. فمن ترك ما شبه عليه من الأثم كان لما استبان أترك ومن اجتراً على ما يشك فيه من الإثم أوشك أن يواقع ما استبان والمعاصي حمى الله من يرتع حولى الحمى يوشك أن يقع فيه

Hz. Hz.Peygamber(sav), “Helâl olan bellidir; haram olanlar da bellidir. Fakat helâl ile haram arasında birtakım şüpheli şeyler vardır.(ki bunlar helâl midir, haram mıdır? Çok kimseler bilmezler)Kim ki kendisince günah olması sezilen bir şeyi terk ederse, o, hürmeti aşikâr olan şeyi çoktan bırakmış demektir. Kim ki günah olması şüpheli olan şeyi cür'at ederse, bu da hürmeti vâzıh muharremâta dalmağa yaklaşmıştır. Günahlar Allahın korusudur(yasak yeridir).Hangi çoban ki,(davarlarını) koru etrafında otlatırsa, çok sürmeden koruya dalabilir.⁴⁶⁸ (BC, II,569)

Bâcî der ki, her ne kadar hadiste “kim şüpheli şeyleri terk ederse” lafzı şart ifade ediyor ise de, ihbar lafzını bildiren hadis metninin anlamı ve emir sigasıdır. Müslümanların

⁴⁶⁷ Abdülkerim Zeydan, İslâm Hukuku'na Giriş; Tercüme, Ali Şafak, 310.

⁴⁶⁸ Buhârî, Buyû,2,İmân,39;Müslim, Müsakât,107,108;Ebû Dâvûd, Buyû,3; Tirmizî, Buyû,1; Nesâî, Buyû,2,Kuddât,11;İbni Mâce, Fiten,14;Dârimî, Buyû,1; Ahmed b.Hanbel, IV,267,269,271,275.

dinin ibrazı için, şüpheli şeyleri terk etmesi gerekir. Bu konuda müslümanlar arasında ittifak vardır. Bu durum da Sadd-i zeraî'den başka bir şey değildir. (BC, II,569)

(416)ماروي عن النبي(ص) أنه قال:دع مايريبك إلى ما لا يريبك

Peygamber(sav)' den rivayet edildiğine göre, Peygamber(sav); “Şüpheli olan şeyleri, şüpheli olmayan şeylerle değiştir,” buyurmuştur.⁴⁶⁹ (BC, II,568)

Malikîler, Hz.Peygamberin şüpheli şeyleri terk etmemizi isteğini, çünkü şüpheli şeylerin harama götürdüğünü ve bunun ise Sedd-i zeraiyi ifade ettiğini söylemektedirler.(BC, II,568)

(417)قوله(ص):«إن لكل ملك حمى. و حمى الله ما حرم الله ومن حام حول الحمى يوشك أن يقع فيه بخير ويوشك يقع الريبة.»

H.z.Peygamber(sav); “Her kıralın(patışahın) bir korusu vardır. Allahın korusu da Allahın yasakladığı şeylerdir. Kim korusun etrafında dolaşırsa, çok geçmeden oraya hayırla da girer ve çok geçmeden şüpheye de girer” buyurur.⁴⁷⁰ (BC, II,569)

Bu hadis de öbürleri gibi harama benzeyen şeyleri terk etmeyi gerekli kılmıştır. Hal böyle olunca sedd-i zeraiyi delil olarak kullanarak bu tür şüpheli şeylerden Müslümanların sakınması gerekir. (BC, II,569)

(418)قوله(ص):الولد للفراش ولعاهر الحجر.ثم قال:احتجبي منه يا سودة

H.z.Peygamber(sav); “Çocuk sahib-i firaşındır. Zaniye de mahrumiyet düşer” buyurdu. Sonra Peygamber(sav),Sevde'ye de, “bundan sonra sen de ondan sakın(gözükme) dedi. (BC, II,570)⁴⁷¹

Bu hadis de, H.z.Peygamber Utbe den şüphelenince çocuğu Zema'ya (زمنة) verir. O, bu kararını hadiste geçen “çocuk yatak sahibinindir” hükmü ile vermiştir. Daha sonra haram olma durumu ortaya çıkınca, H.z.Peygamber H.z. Sevde'ye ondan sakının dedi, çocuğu da babaya verdi.(BC, II,569)

(419)ان عمر قال أيها الناس. إن النبي(ص) قبض ولم يفسر لنا الربا فتركوا الربا والريبة.

⁴⁶⁹ Tirmizî, Kıyâme,60; Ahmed b.Hanbel, III,153.

⁴⁷⁰ Buhârî, Buyû,2,Îmân,39;Müslim107; Ebû Dâvûd, Buyû,3;Tirmizî, Buyû,1; Nesâî, Buyû,2, Eşribe,50; Dârimî, Buyû,1;İbni Mâce, Fiten,14; Ahmed b.Hanbel, V,267,369,371.376.

⁴⁷¹ Buhârî, Buyû,3,100,Husumet,6,Vesaya,4,Megâzi,53, Ferâiz,18,28, Hudûd,23, İhkam, 29, Ebû Dâvûd, Talâk,34 Tirmizî, Rıda,8, Nesâî, Talâk,48, 49;İbni Mâce, Nikâh, 59, Vasaya,6,Dârimî, Nikâh,41, Ferâiz, 45, Mâlik, Muvattâ. Akdiye, 20, Ahmed b.Hanbel, I,25,59.68. 69, 104, II,179,207, 239.280,386,409. 466, 475 ,492 ,IV,186,187, 80.

H.z.Ömer insanlara, “Peygamber(sav) vefat ederken bize rıbayı açıklamadı. Rıbayı ve şüpheli şeyleri terk ediniz,” demiştir. (BC, II,570)⁴⁷²

Malikiler, H.z. Ömer’in bu sözü bütün sahabenin huzurunda söylediğini ve hiçbir sahabinin de buna karşı çıkmadığını belirterek, bu konuda icma meydana geldiğini söylerler. Bu, icma yolu ile Sedd-i zera’i’nin hüccet olduğunun delilidir.(BC, II,570)

Bâcî, benzer gerekçelerle aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(420) وسئل بعض الصحابة عن أسلم فوجد بعض سلمه فقالوا: خذ سلمك أو رأس مال سلمك

Sahabeden biri selem verdiği malını istedi ve selem verdiği malın bir kısmını buldu. Bunu üzere sahabe, “ ya selem verdiğiniz malı alınız veya da selem verdiğiniz malın başında olun” dediler.⁴⁷³ (BC, II,570)

(421) وقالت عائشة: أبلغ زيد بن أرقم أنه قد أبطل جهاده مع رسول الله (ص) إن لم يتب

H.z.Aişe; “Zeyd b. Arkam’a, eğer tövbe etmezse, Peygamber(sav)ile beraber yaptığı cihadın iptal(fasıd) olduğunu bildirin” demiştir. (BC, II,570)⁴⁷⁴

(422) حدثنا موسى بن إسماعيل حدثنا وهب عن ابن طاوس عن أبيه عن ابن عباس أن رسول الله (ص) نهى أن يبيع الرجل طعاما حتى يستوفيه. قلت لإبن عباس كيف ذلك؟ قال: ذلك دراهم بدراهم والطعام مرجأ

Mûsa b. İsmail bize haber verdi, o da Vehb b. Tavustan o da babasında oda İbn Abbas’tan bize haber verdi. Peygamber(sav): “Adama eline geçinceye kadar yiyecek maddelerini satmayı yasakladı. Ben İbn Abbas’a bu nasıldır dedim? Bunun üzere İbn Abbas bu dirhem dirhemle(para peşin) yiyecek maddesi sonradır” demiştir. (BC, II,571)⁴⁷⁵

Bacî’ye göre, İslam fıkhi, hükümler üzerine bina edilmiştir. İslam hukuku, babanın oğul’a veya oğlun babaya veya düşmanın düşmana şahıdlik yapmasını şüphe uyandırır gerekçesi ile masum olsalar bile yasaklamıştır. Yukarıdaki İbn Abbas’ın hadisinde de riba şüphesi ve ithamı görüldüğü için, Peygamber bu tür alış-verişlerin yapılmasını yasaklamıştır.(BC, II,571)

⁴⁷² İbni Mâce, Ticâret,58.

⁴⁷³ Dârekutni, Sünen, III,45;Farklı lafızlar için bkz, Buhârî, selem, 3-5.

⁴⁷⁴ Beyhakî, Sünen’l-Kübra, Buyû, v,230.

⁴⁷⁵ Buhârî, Buyû,54, Müslim, Buyû,29,32,34,36,39,41;Ebû Dâvûd, Buyû, 65,İbni Mâce, Ticâret,37 ; Tirmizî, Buyû,56, Nesâî, Buyû,55,Dârimî, Buyû, 25,Muvattâ, Buyû, 40.41,43.,44, Ahmed b.Hanbel, I,21 221.252, 270,285, 356.357 .368.369,II,22 59.64. 73.79. 108. III ,113.329.337 , 227. 392.402.

Malikîler yukarıdaki hadisleri getirerek Sedd-i Zeraiyi delil olarak kullanır. Diğer mezhep imamaları ise Sedd-i Zeraiyi delil olarak kabul etmezler. Malikîlere göre mademki Hz.Peygamber şüpheli şeylerden sakınmamızı istemektedir. Şüpheli şeyler de kötülüğe vesile ise, bunun kapatılması ve şüpheli şeylerden kaçınılması gerekir. Bu durum da Sedd-i zeraiden başka bir şey değildir. Kısaca Malikîlere göre daha büyük zararı def etmek veya daha büyük maslahatı celp etmek için küçük maslahatlar ve zararlar feda edilebilir. Fiil kötülüğe sebep teşkil ediyorsa, kötülüklerini önlemek için fiil yasaklanabilir. İşte Malikîler buna Sedd-i zera'i adını verir.

II-İSTİHSAN

Serahsîye göre kıyas nass, icma veya zarurî bir durumdan dolayı terk edilebilir. Serahsî aşağıdaki hadisi bu görüşüne delil getirerek, Hz.Ömer'in nassı duyduktan sonra görüşünden döndüğünü nakleder. Hanefiler bu olaya istihsan adını verirler.

(423) ماروي في قصة الجنين فقال عمر: لولم تستمع بهذا لقضينا فيه بغير هذا (SR, II,202) ⁴⁷⁶

Gazzâlî, Mustesfâ'da İstihsan için üç anlam belirtir.

Birinci anlamı: İlk akla gelen şey, müçtehidin bir şeyi akli ile güzel bulmasıdır. Hanefîler buna aşağıdaki hadisi delil getirirler.

(424) بما روي عن النبي (ص): أنه قال: ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسنا

Hız. Peygamber'den rivayet edildiğine göre, Peygamber(sav), "Müslümanların güzel bulduğu şey Allah katında da güzeldir" buyurmuştur. (BC, II,567)⁴⁷⁷ (SR, II,207) (MS, I,277,278,) (MT, II,16)

Hanefîler ve Malikîler bu hadisi delil alarak istihsanı şer'i delil olarak kabul ederler. Onlara göre Müslümanlar bir şeyi güzel bulmuş ise o şey üzerine hüküm bina edilir. İstihsanı kabul etmeyenler ise, derler ki; şayet müslümanlar bir şeyi güzel bulmuşsa bu istihsan olmaz, icma olur. İstihsanı kabul etmeyenlere göre ümmetin bir şeyi güzel bulup kabul etmesi ancak delil ile olur. Şayet delil yok ise bu tür icmalar hatalı icma olur. Ümmetin hata üzerine birleşmesi mümkün olmaz.

İkinci anlamı: İstihsan müçtehidin zihninde oluşup, ifadelendiremediği ve açıkça ortaya koyamadığı bir delildir. Gazzâlî buna şöyle bir tenkitte bulunur. Gazzâliye göre ifadeye

⁴⁷⁶ Tahric ve tercümesi için, bkz.dip not,22.

⁴⁷⁷ Ahmed b.Hanbel, I,379,Sehavi, Makâsidü'l-Hasana,367.

dökülmeyen şeyin, vehim ve hayal mi, yoksa hakikat mi olduğu pek bilinmeyecektir. Şer'i delillere göre değerlendirilmeye alınabilmesi için açıklanması gerekir. Açıklandığında da şer'i deliller ya bunu doğrular ya da aslı olmadığını gösterir.

İkinci anlama Hanefîler, şöyle bir örnek verir; dört kişi bir adamın zina ettiğine şahidlik etse, fakat her biri zinanın gerçekleştiriliş yeri olarak evin farklı köşelerini gösterecekler, kıyasa göre bu kişiye zina haddi uygulanamaz. Ama biz bu durumda had cezasını uygulamayı istihsanen uygun buluyoruz. Şafîîler ise biz de ona(Hanefîlere) bir Müslüman kişinin kanını dökmek güzel görülmez deriz, diye cevap verirler.(MS, I,282)(SR, II,202)

Üçüncü Anlamı: Bu yorum, Kerhi ve istihsana arka çıkmakta zorlanan bazı Hanefîlere aittir. Kerhi, istihsan; bir görüşü delilsiz değil, delilden hareketle ileri sürmek şeklinde tanımlamıştır. İstihsan, bir meseleye benzerlerinin hükmünden başka bir hüküm vermektir. Ona göre namaz esnasında abdestin gayrı ihtiyari bozulması ile kasten bozulması arasında fark gözetilmesi böyledir.⁴⁷⁸(MS, I,283)

III-ŞER'U MEN KABLENA

Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Kimi âlimlere göre; önceki şeriatın hükmü nesih olmadıkça sonsuza kadar geçerlidir. Kimi âlimler de her Peygamberin kitabının hükmü ondan sonra gelen Peygamberin kitabının hükmü ile son bulduğu görüşündedir. Serahsî der ki; "Allah ve Hz. Peygamberden bizden önceki kitabın hükmünün nesih olduğuna dair bir beyanat olmadıkça onların hükümleri ile amel edilir". Fakat kitap ehlinin yaptıkları nakiller veya Müslümanların kitap ehlinin kitaplarından yaptıkları nakillerle oluşan hükümlerle amel etmemiz gerekmez.(SR, II,101)

İmam Gazzâlî Mustesfâ'da konuya şöyle bir açıklık getirir; " Bizim şeriatımızın önceki şeriatları bütünüyle nesh etmediği tartışmasız kabul edilen bir husustur". Msl. Bizim şeriatımız, iman etmenin gerekliliğini, zina, hırsızlık, adam öldürme ve küfrün haramlığını nesh etmemiştir. Gazzâlî'ye göre ise işin özü, Hz.Peygamberin, kendisinden önceki hiçbir Peygamberin şeriatıyla mükellef tutulmadığıdır. Gazzâlî bu görüşüne Muaz'ın aşağıdaki hadisini delil getirir.(MS, I,251)

⁴⁷⁸ Tercüme, Yunus Apaydın, C1.Sh.330.

(425) قوله (ص) لمعاذ حين أنفذه إلى اليمن حاكما : بم تحكم؟ قال بكتاب الله تعالى قال فإن لم تجد؟ قال : بسنة رسول الله قال فإن لم تجد؟ قال: أجتهد رأي قال: «: الحمد لله الذي وفق رسول الله لما يرضى رسوله»⁴⁷⁹ (BC, II,501)(SR, II,130)(MS, II,127,254)

H.z.Peygamber Muaz'ı Yemene gönderirken, Muaz ona Tevrat'ı, İncili ve öncekilerin şeriatlarını zikretmediği halde H.z. H.z.Peygamber Muaz'ı tasvip ve tezkiye etmiştir. Şayet bunlar hükmün kaynaklarından olsaydı, Muaz ictihaddan önce bunlarda da bulunmaması durumunda ictihadla hükmederim, derdi. H.z.Peygamber de bunu onaylardı. H.z. Peygamberin aşağıdaki hadiste görüldüğü gibi Tevrat'tan bir sahife H.z. Ömer'in elinde görmüş ve H.z. Ömer'e kızmış olması da bunun delilidir. (MS, I,251)

(426) وطالع عمرو رقة من التوراة فغضب(ص) حتى احمرت عيناه وقال لو كان موسى حيا ما وسعه الاتباعي

H.z. Ömer'i Tevrat'ın bir yaprağını incelerken gören H.z.Peygamber(sav) gözleri kızaracak derecede buna sinirlenmiş ve “ Şayet Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka yapacağı bir şeyi yoktu” buyurmuştur.⁴⁸⁰ (MS, I,253)(SR, II,102)

Gazzâlî, Mustesfâ'da, H.z.Peygamber(sav) şayet önceki şeriatla amel etmekle emir olunmuş olsaydı, zıhar, muhsan kişilerin recmi ve miras konularında kararsız kalıp vahiy beklemezdi, bizden öncekilerin şeriatlarına başvururdu; çünkü bunların çoğunun hükümleri Tevrat'ta vardı, Peygamber onlarla hüküm ederdi görüşünü, ileri sürer.(MS, I,253)

Serahsî de, aynı konuya aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(427) وله (ص):أنا أحق من أحيا سنة أماتها

H.z.Peygamber(sav), “Onların öldürdüğü sünneti(dini) diriltmeye ben daha layığım” buyurmuştur.⁴⁸¹ (SR, II,104)

(428) فقال رسول الله (ص): أعطيت خمسا لم يعطهن أحدا قبلى بعثت إلى الأحمر والأسود. وقد كان النبی قبلى یبعث إلى قومه

H.z.Peygamber(sav), “önceki hiçbir peygambere verilmeyen beş şey bana verildi. Ben kırmızı ve siyaha(bütün insanlara) gönderildim. Benden önceki peygamberler sadece kendi kavmine gönderiliyordu” buyurmuştur.⁴⁸² (SR, II,101)

⁴⁷⁹ Tahric ve tercümesi için bkz.dip not,1,275.

⁴⁸⁰ Bu lafızla hadisi araştırdığımız kaynaklarda bulamadık.

⁴⁸¹Tirmizî, İlim,16; Farklı lafızlar için, bkz, İbni Mâce, Mukaddime,15.

Serahsî, biz bizden önceki peygamberlerin şeriatı ile amel etmek zorunda değiliz diyenler su hadisi delil alırlar, demektedir. Onlara göre Peygamberimizden önceki Peygamberler belli bir topluma gelmiş, Peygamberimiz ise bütün insanlara gelmiştir. Şayet bizden önceki şeriatla amel etmemiz gerekseydi, Hz.Peygamber insanları, bizden önceki peygamberlerin şeriatı ile amel etmeye davet ederdi.(SR, II,102)

Karşıt görüşte olanlar aşağıdaki hadisleri delil getirir.

(429)بما روي عن النبي (ص):أنه(ص) طلب منه القصاص في سن كسرت فقال كتاب الله يقضي بالقصاص وليس في القرآن قصاص السن الا ما حكي عن التوراة في قوله تعالى والسن⁴⁸³ بالسن

Hız. peygamberden rivayet edildiğine göre, kırılan bir dişin kısas yapması istemi ile kendisine gelenlere, “Allahın kitabı kısasa hükmediyor. Ne var ki dişin kısasıyla ilgili olarak Kur’an’da Tevrat’ta bulunduğu anlatılan ‘dişe diş’ sözünden başka bir şey yoktur” demiştir. (MS, I,259)⁴⁸⁴

Kırılan bir diş hususunda kısas yapması istemi ile kendisine gelenlere Hız. Peygamber yukarıdaki hadisi ve Kur’an’da ki Tevrat ile ilgili ayeti okuyarak cevap vermiştir

(430)بما روي عن النبي(ص): من نام عن صلاة او نسيها فليصلها إذا ذكرها

Hız. peygamber’den rivayet edildiğine göre. Peygamber(sav): “Kim uyuyakalarak veya unutarak bir namazı kaçırırsa, o namazı hatırladığında kılsın” demiştir. (MS, I,259)⁴⁸⁵

Hız.Peygamber yukarıdaki hadisi zikrettikten sonra, akabinde “Beni anmak için namazı ikamet et”⁴⁸⁶ ayetini okumuştur. Halbuki ayetteki bu hitap Hız. Musa’yadır.(MS, I,259)

Zekiyüddin Şa’ban “Usûlü’l-Fıkıh” adlı kitabında bizden önceki Peygamberler vasıtası ile bildirilen hükümleri iki kısma ayırır.

Birinci kısım: Kur’an ve sünnete yer almayan hükümler, bunların müslümanlar için bağlayıcı olmadığıdır ki, bütün bilginler ittifak etmişlerdir.

İkinci kısım: Kur’an ve sünnete zikri geçen hükümler, bunlarda kendi aralarında üçe ayrılır.

⁴⁸² Buhârî, Teyemmüm,1,Salât,56.

⁴⁸³ Maide 5/45.

⁴⁸⁴ Buhârî, Tefsiri Sureti Maide,5, 6.

⁴⁸⁵ Müslim, Mesâcid,314–316;Tirmizî, Salât,16; Nesâî, Mevâkit,53;Dârimî,Salât26.

⁴⁸⁶ Bakara,2/194;

Birinci nevi: Müslümanlar arasında mensuh olduğuna dair delil bulunan hükümler. Bu çeşit hükümlerin müslümanlar için geçerli olmadığından bilginler fikir birliği etmişlerdir.

İkinci nevi: Müslümanlar hakkında geçerli olduğuna dair delil bulunan hükümler. Bunlar müslümanlar için de bağlayıcıdır. “Msl. Orucun bizden önceki ümmetlere farz olduğu gibi”

Üçüncü nevi: Kur’an ve sünnete kabul veya red olduğuna dair işaret bulunmayan ve hakkında müslümanlar bakımından mensuh olduğuna dair bir delil de bulunmayan hükümlerdir. (Maide süresinde ki kısas ayeti gibi)^{487, 488}. Hz.Peygamber zina yapan iki yahudiye recim hususunda Tevrat’a başvurmuştur.⁴⁸⁹

Bütün bu açıklamalardan ve yorumlardan şunu anlıyoruz ki; bizden önceki şariatlarla amel etmemek, İslamın temel prensiplerine aykırılık şartına bağlanmıştır. İslamın genel prensiplerine aykırı olmadığı sürece, bizden önceki Peygamberlerin şeriatı ile hüküm verilir. Hz.Peygamberin recm hükmünü Tevrat’a bakarak vermiş olması buna delil getirilir.

IV-SAHABE SÖZÜ

Hanefîler, sahabenin sözünü kıyasa tercih eder, birçok konuda sahabenin sözünden dolayı kıyasla verdikleri hükümlerinden vazgeçmişlerdir. Msl. Hanefîler abdest ve gusül yaparken ağza ve burna su vermeyi sünnet olarak kabul ederler. Ancak İbn Abbas’ın sözünden sonra bu görüşünden dönmüşlerdir. Yine, Hanefîler yaranın üstünde ki kan veya irinin dağılmasa bile abdesti bozduğu hükmünü kıyası esas alarak vermişlerdir. Daha sonra İbn Abbas’ın “ bundan abdest bozulmaz” sözü üzerine kıyası terk edip, İbn Abbas’ın sözü ile amel ederler.(SR, II,106)

Yine birçok hadisçi de Hulefa-ı raşidin gibi seçkin sahabinin sözünü duyduktan sonra reylerinden dönmüşlerdir. Onlar delil olarak aşağıdaki hadisleri delil getirirler.

(431) قوله(ص): "عليكم بسنتي وسنتي الخلفاء الراشدين من بعدي" (SR, II,106)⁴⁹⁰

(432) قوله(ص): "اقتدوا بالذين من بعدي أبي بكر وعمر"

⁴⁸⁷ el-Maide,5/45;

⁴⁸⁸ Zekiyüddîn Şa’ban,a.g.e, Tercüme, İbrahim Kâfi Dönmez; sh.181.

⁴⁸⁹ Cessas, Ahkamül-Kur’an, V,98.

⁴⁹⁰ Tahric ve tercümesi için, bkz.dip not,7.

H.z.Peygamber(sav): “Benden sonra gelen Ebû Bekir ve Ömer’e uyunuz” buyurmuştur⁴⁹¹ (SR, II,106)

Şafiîlerde ise bu konuda iki görüş vardır. Şafiî’nin kadim kavline göre sahabe sözleri kıyasa tercih edilir. Onun cedit kavline göre ise kıyas sahabe sözüne tercih edilir.(SR; II,106)

Haneî âlimlerinden Kerhi de kıyası sahabe sözüne tercih eder, delil olarak Muaz’ın hadisini gösterir. Ona göre şayet sahabe sözü hüccet olsaydı Muaz kitap ve sünnetten sonra kıyas demezdi, sahabe sözü derdi veya H.z.Peygamber onun dediklerini onaylamazdı. Kerhi’ye göre H.z.Peygamberin sahabe hakkında ki sözleri ise sahabenin gittiği yolundan gitmeyi onların ictihadları ile amel etmek içindir. Onları körü körüne taklit etmek için değildir. Kerhi kendi görüşüne aşağıdaki sahabe fetvalarını delil getirir. H.z. Ömer’e bir mesele hakkında bir soru sorulmuş Ömer de ona cevap vermiş. Bunu üzere adam Ömer’e işte bu sevaptır der. Bunu üzer Ömer ben sevap veya hata olduğunu bilmem, fakat ben haktan ayrılmam der. (SR, II,107)

(433) وقال ابن مسعود(ض) فيما أجاب به في المفوضة: وان كان خطأ فمني ومن الشيطان

İbn Mes’ud, Mufevvede hakkında verdiği fetvada; “şayet hata yapmışsam bu benden ve şeytandandır” demiştir.⁴⁹² (SR, II,107)

Gazzâlî’ye göre sahabenin sözü şu üç sebep den dolayı hüccet değildir:

1-Sahabenin masumluğuna dair herhangi bir delil bulunmayışı.

2-Kendi aralarında ihtilafın bulunması

3- Kendilerine muhalefet edilebileceğine açıkça belitmiş olmalarıdır.(MS, I,262)

Sahabe’nin sözü hüccettir diyenler aşağıdaki görüşleri ileri sürerler.

1-Her ne kadar sahabenin masumluğu sabit olmamışsa da, H.z.Peygamber onlara şu hadisle uymamız istemektedir.

(434) اصحابي كما انجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم⁴⁹³ (MS, I,262)

2-Tüm sahabe için uymak sahih olmasa bile dört halife için sahihtir. Çünkü H.z. H.z.Peygamber, onlar için şöyle buyurmaktadır.

(435) قوله(ص): "عليكم بسنتي وسنتي الخلفاء الراشدين من بعدي"⁴⁹⁴ (MS, I,263)

⁴⁹¹ Tirmizî, Menakıp,16;İbni Mâce, Mukaddime,11;Ahmed b.Hanbel, V,388.399.402.

⁴⁹²Tarici için bkz dip not 265.

⁴⁹³Tahrîç ve tercümesi için, bkz, dip not,81,251.

Hadiste geçen “aleykum” sözü vucub ifade eden genel bir lafızdır.

3-Dört halifeye uymak vacip değil ise bile, Ebu Bekir ve Ömer’e ittiba etmek vaciptir. Çünkü Hz.Peygamber, onlar için şöyle buyuruyor.

(436) قوله(ص): "اقتدوا بالذين من بعدى أبى بكر وعمر" (MS, I,264)⁴⁹⁵

4-Sahabe, kıyasa aykırı bir söz söylediğinde, bu durumu, şahabının bu konuda Hz. Hz. Peygamberden bir haber duyduğuna hamletmekten başka yol yoktur.(MS, I,265)

Sahabe’yi taklit etme hususuna gelince, bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Gazzâlî’ya göre sıradan insan sahabeyi taklid edebilir. Ama âlimlerin sahabeyi taklid edilmesine gelince bu konuda İmamı Şafî’den iki görüş mevcüd dir. Kadim görüşüne göre sahabe bir söz söylemişse bu söz yaygınlık kazanmışsa sahabe taklid edilebilir. Cedid görüşüne göre ise taklid edilemez. İmam Gazzâlî de bu görüştedir. Ona göre sahabe hakkında Hz.Peygamberin söylediği sözler tamamen övgü olup, onlara iktida anlamında değildir. Nitekim Hz.Peygamber aşağıdaki hadislerde isim vererek bazı sahabeyi övmüştür.(MS, I,268)

(437) قوله(ص): "لو وزن إيمان أبى بكر بإيمان العالمين لرجح"

Hz.Peygamber(sav), “Şayet Ebû Bekir’in imanı diğer insanların imanı ile tartılacak olsaydı, onlardan ağır gelirdi” buyurmuştur. (MS, I,269)⁴⁹⁶

(438) قوله(ص): "ان الله قد ضرب بالحق على لسان عمر وقلبه يقول الحق وان كان مرا"

Hz.Peygamber(sav), “Allah gerçeği, Ömer’in dili ve kalbı üzerine vurmuştur. Bu bakımda Ömer, acı da olsa gerçeği söyler” buyurmuş. (MS, I,269)⁴⁹⁷

(439) وقال رسول الله(ص) لعمر: والله ماسلكت فجا إلسلك الشيطان فجا غير فجاك

Hz.Peygamber(sav), Ömer için “Vallahi sen bir yola girdiğin zaman, şeytan senin girdiği yoldan başkasına gitmek durumunda kalır” demiştir. (MS, I,269)⁴⁹⁸

(440) وقال رسول الله(ص) لعمر: ان منكم لمحدثين وان عمر لمنهم

Hz.Peygamber(sav), Ömer için, “Siz ‘gerçeğin kalbine fısıldadığı’ kişiler vardır ve Ömer onlardan biridir” buyurdu. (MS,I,270)⁴⁹⁹

⁴⁹⁴ Tahric ve tercümesi için bkz.dip not,7,490.

⁴⁹⁵ Tahric ve tercümesi, için bkz dip not,491.

⁴⁹⁶ Acûlûnî, II,165.

⁴⁹⁷ Tirmizî, Menakib,18,(c.5.s.617).

⁴⁹⁸ Buhârî, Bed’ul-Halk,11; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe,22.

(441) وقال (ص): "افاضلكم على وافرضكم زيد واعرفكم بالحلال والحرام معاذ بن جبل

H.z.Peygamber(sav), "yargıyı en iyi bileniniz Ali'dir; miras(feraiz)meselelerini en iyi bileniniz Zeyd'dır; haram ve helâlî en iyi bileniniz ise Muâz b. Cebel! dır" buyurdu. (MS, I,270)⁵⁰⁰

(442) وقال (ص): "رضيت لأمتي مارضي ابن أم عبد

H.z.Peygamber(sav), "İbn Ümmi Abd(İbn Mes'ud) ümmetim için her neye razı olmuşsa, ona bende razıyım" buyurmuştur.⁵⁰¹ (MS, I,270)

(443) وقال (ص): "لأبي بكر وعمر لواجتمعنا على شيء ماخالفتهما

H.z.Peygamber(sav),Ebû Bekr ve Ömer için "Şayet bu ikisi bir hususta ittifak ederse, ben bunlara karşı çıkmam" buyurdu. (MS, I,270)⁵⁰²

(444) وقال (ص): "لوانفق أحدكم مثل أحد ذهباً ما أدرك مدأحدهم ولا نصيفه

H.z.Peygamber(sav), Sizden biri dünya(Uhud dağı) kadar altın infak etse, onlardan birinin bir müd veya yarım müd sadakasına ulaşamaz" buyurdu. (SR, II,109) (MS, I,164)⁵⁰³

(445) وقال ابن عمر (ض) كنا نفاضل على عهد رسول الله (ص) فنقول خير الناس بعد رسول الله (ص) ابوبكر ثم عمر ثم عثمان فيبلغ ذلك رسول الله (ص): فلا ينكره

İbn Ömer, "H.z. Peygamber zamanında fazilet sıralaması yapardık ve H.z. Peygamberden sonra insanların en hayırlısının Ebû Bekir, sonra Ömer ve sonra Osman olduğunu söyledik. Bu sözlerimiz H.z.Peygamber'e ulaştığı zaman o. buna karşı bir şey söylemedi" demiştir. ⁵⁰⁴ (MS, I,131)

Bütün bunlardan şunu anlıyoruz ki; âlimlerin çoğu sahabi sözlerini delil olarak kullanmışlardır. Hanefîlerin sahabi sözünü kıyasa tercih ettiklerini görmekteyiz. Şafiîler ise kıyası sahabi sözüne tercih etmişlerdir. Şayet sahabi sözü reye ve ictihada dayalı ise bile yine bağlayıcı değildir, aksine görüş belirtilir. Nitekim birçok tabîîn sahabenin görüşüne aykırı fikir beyanında bulunmuşlardır.

⁴⁹⁹ Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe,6; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe,23.

⁵⁰⁰ İbni Mâce, Mukaddime,11;Tirmizî, Menakıp,33.

⁵⁰¹ Suyutî, Cami, I,600.

⁵⁰² Kenzu-l-Ummal, XI,566.

⁵⁰³ Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe-ı Nebî,5;Müslim, Fedâilü's-Sahâbe,221,222;Ebû Dâvûd Sünnet,10; Tirmizî, Menakıp,58; İbni Mâce, Mukaddime,11;Ahmad b.Hanbel, III,11,VI,6.

⁵⁰⁴ Buhârî, Fedâilü's-Sahâbe,5.

V- ISTISHAB

Gazzâlî Mustesfâ'da, sem'i hükümler akıl ile idrak olunamaz. Ancak şu kadar var ki akıl Hz. Peygamberin gönderilmesinden önce zimmetin borçlardan arınık olduğuna ve davranışlarımızda herhangi bir kısıtlama bulunmadığına delalet eder. Sem'in varit olmasından önce hükümlerin bulunmadığı hususu akli delil ile bilinmekte olup, biz bu durumun sem'i delil varit oluncaya kadar devam ettiğini ıstışhab kabul ederiz.(MS, I,218)

Malikîlere göre ise "ıstışhab" aklî bir delildir. Istışhabın hükmü ise, şer'i bir delil bulunmadığı zaman asla rucû etmektir. Onlara göre, beraet-i zimmet asıldır. Msl. Hanefîlerin vitir namazı vaciptir hükmüne Malikîler ıstışhabla karşı çıkar. Çünkü Allah Müslümanlara beş vakit namazı farz kılmıştır, nasslarda altıncısı yoktur. Öyle ise beraet-i zimmet asıldır kaidesi gereği ,böyle bir namazın vacip olmadığına istishabla hükmedilir.(BC, II,613)

Malikîler buna aşağıdaki hadisi delil getirirler.

(446) قال رسول الله (ص): إن الشيطان يأتي أحدكم فينفخ بين إيتيه فلا ينصرف حتى يسمع صوتاً أو يجد ريحاً.

H.z.Peygamber(sav),“şeytan sizden birinin yanına gelir kıcının arasına üfürür. Siz ses duyuncaya kadar veya koku alıncaya kadar namazı bırakmayınız” buyurdu. (BC, II,616) (MT, II,326)⁵⁰⁵

H.z. Peygamber bu hadis ile şüpheden uzak kalmak için işi aslına bırakmak istemiştir. Çünkü eşyada asıl olan mubahlıktır.

Ebu'l-Huseyn el-Basrî, İstishab bahsinde herhangi biri, H.z.Peygamber'e veya bir âlime “hükmet, çünkü sen ancak doğru hüküm verirsin” demek caiz mi dir, değil midir? hitabı konusunda âlimlerin görüşlerine yer verir. Şafiî gibi bazı âlimler bu durum H.z.Peygamber için caizdir, ister âlim olsun ister müctehid olsun fark etmez, diğerleri için caiz değildir, görüşündedirler. Mutezile'ye göre ise hiç kimse için bu durum caiz değildir. Mutezile'ye göre hüküm ancak Allah'a aiddir. (MT, II,329)

⁵⁰⁵ Buhârî,Bedu'l-halk,11,Müslüm,imân,213,214,,Tirmizî,Deavât,25,Nesâî,sehv,91;Ebû Dâvûd, Tahâret, 176; İbni Mâce, Tahâret,74;İkâmet,32,135,Ahmed b. hanbel,II,205,161,241,272,283.

H.z.Peygamber ve diğ er âlimler için hüküm vermek caizdir diyenlerin görüşlerine Ebu'l-Huseyn el-Basrî aşağıdaki hadisleri delil getirir. Kendisi daha sonra onların delil getirdikleri bu hadislere ayrı yorum getirir ve cevap verir. Ancak mutezilenin bu yorum ve tartışmalarına konumuzun dışına taşıdığı için yer vermiyoruz. Sadece karşı tarafın delil getirdikleri hadislere yer vermeyi daha uygun buluyoruz(MT, II,335).

(447) قال رسول الله (ص):لولا أن أشق على أمتي لأمرتهم بالسواك عند كل صلاة

H.z. Peygamber(sav), “şayet ümmetime ağır geleceğini bilmeseydim, her namaz esnasında diş fırçalamayı(misvak) emrederdim” demiştir.⁵⁰⁶ (MT, II,335) (MS, I,433)

(448) ان النبي (ص): لما قال في مكة: لا يختلي خلاها ولا يعضد شجرها قال العباس إلا الإذخر فقال النبي (ص) إلا الأذخر

H.z.Peygamber(sav) Mekke için, “otu koparılmaz ağaçları kesilmez” diyince, İbn Abbas “İzhir otu hariç(değ il mi?)” demiş, H.z.Peygamber de “İzhir otu hariç” diye cevap vermiş⁵⁰⁷ (MS, I,356) (MT, II,334)

(449) قول الأقرع بن حابس أحبنا هذا لعامنا هذا أم للأبد فقال عليه السلام للأبد قال رسول الله (ص):و لو قلت نعم لوجبت يعني الحج

H.z. Peygamber(sav), “Şayet şu yaptığınız hac sadece bu yılınız için geçerli deseydim haç her sene için vacip olurdu” demiştir. (MT, II,335)(MS, I,433)⁵⁰⁸

(450) قال رسول الله (ص): عفوت لكم عن صدقة الخيل والرقيق

H.z. Peygamber(sav), “Sizi atların ve kölelerin zekât’ından muaf tutum” buyurmuştur.⁵⁰⁹ (MT, II,433)

Son olarak şunu ifade edebiliriz ki; istishab, müctehidin hüküm verirken karşılaştığı tereddütlü durumlar karşısında kolaylık sağlamaktadır. Meseleleri kolayca çözümlemelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu delil, İslam dininin bir kolaylık ve hoşgörü dinî olduğunu göstermektedir.

⁵⁰⁶ Buhârî, Cuma,8,Savm,27, Temenna,9, Müslim, Tahâret,42, Ebû Dâvûd, Tahâret, 25, Tirmizî, Tahâret, 18, Nesâî, Tahâret,6, Mâlik, Muvattâ, Tahâret,114,115,Vudû, 68.

⁵⁰⁷ Buhârî, Cenâiz,77, Ebû Dâvûd, Menâsik,89, İbni Mâce, Menâsik,103.

⁵⁰⁸ Buhârî, Umre,6;Şirket,15,Temennâ,3;Müslim Haçç,141,Nesâî, Hac,77;Ebû Davûd Menâsik,23,56; Dârimî, Menâsik,34.İbni Mâce, Menâsik,41.

⁵⁰⁹ Müslim, Zekât,9;Ebû Dâvûd, Zekât,11; Nesâî, Zekât,16,17; İbni Mâce, Zekât,15;Mâlik, Muvattâ, Zekât,37;Ahmed b. Hanbel,I,243, 249.254.279.410.420.432.

Bu kısımla birlikte, İslam hukukunda dayanılan şer'i deliller konusu bitirmiş olduk. Tüm bu delilleri incelendiğimizde görülmektedir ki; İslam hukukunun bu kaynakları bütün zamanların ve mekânların ihtiyaçlarını karşılayabilecek sağlam bir hukuk sistemi oluşturacak yapıda ve özelliktedir. İslam hukukunun delillerini yakından tanımayanların zannettikleri gibi, İslam hukuku zamanın ortaya çıkardığı olaylara uygun çözümler getiremeyecek ve yeni ihtiyaçları karşılayamayacak kadar daracık çerçeveye sıkıştırılmış bir hukuk sistemi değildir.

SONUÇ

Çalışmamız esnasında incelendiğimiz bu dört eserde gördük ki; dört kitabın müellifi de hüküm verirken büyük ölçüde hadislerden yararlanmışlardır. Hadisleri Kur'an'dan sonra "ikinci kaynak" olarak kullanmışlardır.

Bu çalışmamızda dört kitabın Kitap, sünnet, icma ve kıyas bölümlerinde 450 hadis olduğunu tespit ettik. Bunların 49'unun mükerrer olduğunu belirledik. Mükerrer hadisler çıktıktan sonra geri kalan 401 hadisin bulunması "Fıkıh usûlünde" hadisin ne kadar önemli bir yer tuttuğunu bize göstermektedir. Serahsî hariç diğer üç mezhep imamı birbirine yakın hadisler kullanmışlardır. Serahsî ise, diğer kitaplardan daha farklı hadislere yer vermiştir. Müelliflerin dördü de aynı hadisi birden çok yerde delil olarak getirmiştir. Ancak bu yolu Gazzâlî ve Bacî daha çok kullanmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde 170, ikinci bölümünde 48, üçüncü bölümünde 195 ve dördüncü bölümünde ise 36 hadis bulunmaktadır. Rakamlardan da anlaşıldığı gibi birinci bölüm ve üçüncü bölüm hadis bakımından en zengin bölüm olarak göze çarpmaktadır. Yine bu çalışmamızda müşahade ettik ki; dört müellif de hüküm istinbat ederken hadisleri delil olarak kullanmıştır. Ancak zaman zaman, dört müellif de açıklama yaptıkları bir konuda hadisleri örnek olarak kullanmışlardır. Hadisleri örnek olarak en çok kullanan İmam Gazzâlî olmuştur. Bu dört müellif de örnek olarak kullandıkları hadisleri çoğunlukla delil mahiyetinde kullandıkları da olmuştur. Hatta birinin örnek olarak kullandığı hadisi diğeri delil olarak kullanmıştır. Bu bakımdan hadisleri, delil olarak kullanılan hadisler ve örnek olarak kullanılan hadisler diye iki kısma ayırmak mümkündür.

Kitapları birbirleri ile karşılaştırdığımız zaman ortaya şöyle bir sonucun çıktığını görürüz. Serahsî hem diğerlerinden farklı hadisleri kullanmış hem de farklı yöntem takip etmiştir. Mesela; Serahsî'nin bazen bir konuyu işlerken başka bir konuya da temas ettiğini ve o konu hakkında yorum yaptığını görüyoruz. Gazzâlî, Bacî ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî ise birbirlerine yakın hadisleri ve yöntemleri kullanmışlardır. Yine Serahsî, Bacî ve Gazzâlî bağlı bulundukları mezhebinin görüşlerini kitaplarına yansıtmışlar ve

savunmuşlardır. Ebu'l-Huseyn el-Basrî ise mümkün olduğu kadar mezhebinin görüşünden uzak olmaya çalışmıştır. Bazen aynı hadisi dört müellif de aynı konuda delil getirdikleri gibi farklı konularda da delil getirmişlerdir. Genelde müellifler kesin hüküm ifade eden hadisleri benzer konularda delil olarak kullanmışlardır.

Sayı bakımından da bir sıralamaya gidilirse kitaplarında hadise ençok yer veren Bacî 203 hadis ile ilk sırayı almaktadır. Daha sonra Serahsî 185 hadis ile ikinci sırayı, Gazzâlî 141 hadis ile üçüncü sırayı takip etmektedir. Hadisler bakımından Mutemed 83 hadis ile son sırada yer alarak fakir bir görünüm arz etmektedir. Bunun nedeni kanaatimizce, Ebu'l-Huseyn el-Basri'nin Mutezile mezhebine mensup oluşundan kaynaklanmaktadır. Yine hadislerin merfu ve mevkuf durumunu incelediğimizde, durum biraz daha farklılık arz etmektedir. Bacî diğer kitaplara oranla daha fazla mevkuf hadislere yer vermektedir. Bacî'yi Serahsî, Gazzâlî ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî takip etmektedir. Merfu hadis bakımından ise Gazzâlî ilk sırayı alır. Daha sonra Ebu'l-Huseyn el-Basrî gelir. Bu iki müellif mevkuf hadislere daha az yer vermiştir.

Yine bu çalışmamızda edindiğimiz izlenime göre müelliflerin dördü de hadisi fıkıh usûlünde ikinci kaynak olarak kullanmışlardır. Hadis olmadığı zamanlarda diğer delillere başvurmuşlardır. Başka bir ifade ile Hz.Peygamberin(s.a.v) Muaz'a öğrettiği metodu aynen benimsemişlerdir. Uygulamaları farklılık arz etse de bu metodun özünden asla ödün vermemişlerdir. Hiçbir zaman sahih hadis olduğunda, hadisi bırakıp diğer delillere başvurmamışlardır.

Bu çalışmamızda dört müellifin kullandıkları hadislerin sıhhat derecesine baktığımız vakit, görüyoruz ki; kitaplarda geçen hadislerin çoğu, kütub-i tis'a'da yer almaktadır. Bu kitaplarda bulunmayan az sayıdaki hadislerin çoğu ise mevkuf hadislerdir. Bu durum da bize fıkıh usûlü âlimlerinin genelde muteber sayılan merfu hadislere veya sahabenin meşhur olmuş görüşlerine ve sözlerine eserlerinde yer verdiklerini göstermektedir. Özellikle kıyas'ın lehinde ve aleyhinde olan müellifler, sahabenin söz ve görüşlerine sıkça başvurmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA

1. el-Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Cerâhî (1162/1748); *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1351/1932.
2. Ahmed b. Hanbel,(241/855) *Müsned*, İstanbul(Ofset) ,1981, Mısır, 1375/1956; Ahmed M.Şâkir Neşri (I-VI).
3. Ali el-Muttaki el-Hanefî, (975/1567) *Kenzu'l-Ummâl*, Haydarabad, 1313,(I-VI),
4. el-Aynî, (855/1451) Bedru'd Din, Umdetu'l Kari *Şerhu Sahihi'l Buhari*, Beyrut, ts. (I-XXV),
5. el- Bâcî, Ebu'l- Velîd, Süleyman b. Halit, (474/1081) *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkâmi'l-Usûl*, (I-II). Tahkik: Dr. Abdullah Muhammed el-Cubârî, Beyrut, 1409/1989.
6. Beyhakî, Ebu Bekr, Ahmed b. Hüseyin b. Ali,(458/1065), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut, 1355/1936.(I- X,)
7. el-Buhârî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cûfî (256/869), *el-Câmi'u's-Sahîh*, İstanbul, 1981, (I-VIII).
8. Cemaleddin el-Kasîmî, (1322/1914), *Kavaidu't Tahdis*, thk: M.Behçet el-Baytar, Muhammed Behçet el-Baytar, Dınişk, 1353/1935.
- 9.ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer(385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî*, (I-IV) 1386/1966.
10. ed-Dârimî, Ebu Muhammed, Abdullah b. Abdurrahman, et-Temîmî es-Semerkandî (255/868), *Sünen*, İstanbul, 1981. (I,II)
- 11.ed- Deylemi, Ebu Şuca, (509/1115), *el-Firdevs bi Me'suri'l Hitab*, thk: Said b. Besyuni, Zalul, Beyrut, 1986. (I-II)
12. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, İstanbul, 1371/1952, 1981. (I-IV),
13. Ebu'l-Hüseyin b. Ali b. Tayyib el-Basrî el-Mutezilî (436/1044), *el-Mütemed fî Usûlli'l-Fıkıh*,(I-II), Beyrut,1403/1983.
14. Gazzâlî, Ebû Hâmid, Muhammed b. Muhammed (505/1111),*el-Mustesfâ min İlmi'l-*

Usûl,(I-II)Mısır 1322

—*İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, (el-Mustesfâ),Tercüme Apaydın, Yunus Kayseri, 1994. (I-II),

15. el- Hâkim, Ebû Abdillâh, Muhammed b. Abdillâh, en-Neysâbü'rî (405/1014), *Ma'rifetü'l-Ulûmü'l-Hadis*, Beyrut,1935,Kahire,1937

—*el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, Daru'l kütübi'l İlmiye, Beyrut,1990(I-IV).

16. el-Heysemî, el-Hafız Nureddin (Ebu'l Hasen) (807/1404) *Mecmeu'-Zevâid ve Menbeu'l Fevâid*, Beyrut, 1967.

17.el- Humeydi, Abdullâh b. Zübeyir, *Müsned el- Humeydi*, Tahkik: Habibu'r – Rahman el-Azami, Daru'l-Kütübi'l İlmiye, Beyrut.

18. İbni Abdi'l-Berr, Ebû Ömer Yûsuf en-Nemrî,(463/1071) *Câmiu'l- Beyânî'l-İlim* Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, Medîne, 1383/1968.(I-II).

19. İbn Asakir, Ebu'l Kasım, Ali b. Hasen ed - Dımışkî, (571/1176) *et-Tarihu'l-Dımışkî*, Nşr: Abdu'l Kadir Bedran, Suriye,1332.

20. İbn Hacer el-Askalani,(852/1448),*Telhisu'l-Habir*, Tahkik: Abdullâh Haşim, el-Yemeni, Medine,1964.

21. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez- Zahirî (456/1064) *el-İhkam*, Beyrut,1403/1989, (I-II).

22. İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said ez- Zahirî (456/1064) *el-Muhalla*, Tahkik: Lecnetu İhya-i't Tûrasi'l ArabiDaru'l- Afaki'l cedide, Beyrut.

23. İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebi Bekr, es-*Sevâibü'l-Mürsele*, Mekke, 1348. (I-VIII).

—*İ'lamu'l Muvakkin*, Mısır, 1374/1955.

24. İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, İsmâil (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye Fî't-Târîh*, Beyrut, 1388/1981.

25. İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, (273/888), *es-Sunen*, Tahkik: M. Fuad Abdu'l-Bâkî, (I-II) İstanbul, 1981, Mısır,1395/1975.

26. İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabâkâti'l-Kübra* Beyrut, 1960,(I-X),

27. İbnu Ebi Şeybe, Muhammed, Ebû Bekir, *Müsnedü İbnu Ebi Şeybe*, Mektebetü'r Rüşd, Riyad 1409.
28. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l -Bari bişerhi'l- İmam el- Buhârî* Daru'l-Maarife, Beyrut 1379,Mısır 1318
- 29.İsmail Hakkı Ünal, İmam Hatip liseleri, *Hadis Ders Kitabı*, Ankara;2003,
30. el-Kurtubî el- *Camîu'l-Ahkamî'l-Kur'an*, Beyrut, 1960
- 31.el-Mâlik b.Enes (179/795) *el-Muvattâ*, Nşr: M.Fuad, Abdu'l- Bâkî, Mısır, 1374 / 1955 (I-II)
32. el-Müslim, İbnu'l-Haccâç el-Kuşeyrî,(261/874) *el-Camiu'l-Sahih* İstanbul, 1981, (I-VIII)
33. en-Nesâî Ebû Abdurrahmân, Ahmed b. Şuayb,(303/912), *Sünen* İstanbul,1981, (I-VIII)
34. Sa'nani, Muhammed b. İsmâil es-San'anî, Sübülü's Selam, *Şerhu Buluğu'l Meram*, Nşr: el- Babı el-Halebî,1369.
35. Sahavî, Muhammed b. Abdurrahman,(831/1427) *el-Mekasıdu'l Hasene*, Tahkik: A. Muhammed es-sıddık, Bağdat,1375/1956.
36. ez-Zebidî, Zeynuddin Ahmet b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtifi': *Tecrîd-î sarîh Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, Tegrîd-î Sarîh Tercemesi ve Şerhiler: Müterecimi ve Şarihi, Kâmil Miras, Beşinci Baskı, Ankara,1980.
37. es-Serahsî, Ebû Bekir, Muhammed b. Ahmed b. EbîSehl (490/1096),*Usûlü Serahsî*, Beyrut,1372, Tahkik: Ebu'l-Vefâ el- Efğanî. (I-II),
38. es-Süyûtî, Celâleddin b. Abdurrahman b.Ebi Bekir(911/1505), *Miftâhu'l-Cennet*, Naşir: Mektebetu Dar-ı Medineti'l Münevvere.1402.
— *Tarihu'l-Hulefâ*, Mısır,1305.
39. eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris(204/819), *er-Risâle*,(1358/1940),Neşir: A.Muhammed Şâkır.
—*el- Ümm*, Daru'l Maarife, Beyrut,1393. (I-IV)
—*Müsned-u Şâfiî*, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut.

40. Şâkir, Muhammed, Ahmed *el-Bâisü'l-Hasîs*, 2.baskı, Kahire, 1370/1951.
41. eş- Şehristani, Ebu'l Feth, Muhammed b. Abdu'l Kerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire, 1381/1961.
42. et-Taberani, Ebu'l Kasım, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub, (360/971), *el-Mu'cemu'l Kebir*, Tahkik: Hamdi Abdu'l Mecid es-Selefi, Irak, 1978–1983. (I-IV),
43. et-Taberi, Ebu'l-Câfer, Muhammed b. Cerir (310/922), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülk*, Kâhire, 1358.
44. Talât Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, İkinci Baskı, Ankara 1985.
45. et-Tirmizî, Ebu İsâ, Muhammed b. İsâ (279/892), *es-Sünen*, Mısır, (1356/1937), Neşir: Ahmad Muhammed Şâkır, (I-VIII).
46. Wensinck, A.J. Concordance, et Indices, *Tradition Musulmane*, Leiden, 193, (I-VIII)
47. ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (748/1347), *Târihu'l-İslâm*, Kâhire, 1368.
- *Tezkiretü'l-Huffaz*, Haydarâbâd, 1385.
48. Zekiyüddîn Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, (Usûlü'l-Fıkıh), Tercüme, İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara, 1990,
49. Zeydan, Abdülkerim *İslam Hukukuna Giriş*, Tercüme, Ali Şafak, 1985, İstanbul.
- *Fıkıh Usûlü*, Tercüme, Ruhi Özcan, İkinci baskı, İstanbul 1982

ÖZ GEÇMİŞ

Erzurum'un Karayazı ilçesinde 10.05.1960 yılında dünyaya geldi. İlkokul'u dışardan bitirdi. Orta ve lise öğrenimimi Erzurum İmam-Hatip lisesinde 1982–1983 yılında iyi derece ile tamamladı. Aynı yıl girdiği ÖSYM sınavında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. Fakülte'nin açmış olduğu hazırlık sınavı kazanarak öğrenimine başladı. Dört yıl sonra fakülteyi bitirerek 1987 yılının bahar döneminde mezun oldu. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı öğretmenlik sınavını kazanarak 30 Ekim 1987 yılında Kayserinin Sarioğlan ilçesinde göreve başladı.

Sırasıyla Sarioğlan, Bünyan ve Kayseri merkezinin değişik okullarında öğretmen olarak görev yaptı. Halen Kocasinan Mustafa Germirli İmam- Hatip ve Anadolu İmam-Hatip Lisesinde meslek dersleri öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İLETİŞİM ADRESİ

Yeni Pervane Mah. Bayır Sk. Elibol-2- Apt. Nu: 16/14

Argıncık

Kocasinan/KAYSERİ

Tel. 0 352 245 28 53

